

10.18132/LFZE.2019.11

Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem

28-as számú művészet- és művelődéstörténeti besorolású doktori iskola

**A CSEMBALÓ RENESZÁNSZA
MAGYARORSZÁGON
A 20. SZÁZAD KEZDETÉTŐL
NAPJAINKIG**

ELEK SZILVIA

DOKTORI ÉRTEKEZÉS

2019

TARTALOMJEGYZÉK

Köszönetnyilvánítás	iv
Bevezetés	v

ELSŐ RÉSZ: CSEMBALÓJÁTÉK ÉS HISTORIKUS ELŐADÓI GYAKORLAT

1. Előzmények Nyugat-Európában	1
1. 1. Régizene-játék és kutatás Nyugat-Európában a 18–19. században	1
1. 2. Csembalók és csembalóépítők Nyugaton a 19. század végétől a II. világháborúig	4
1. 2. 1. A modern csembaló	5
1. 2. 2. Csembalóépítők	7
1. 3. Csembaloművészek a századfordulón és a századelőn	9
1. 4. A századforduló és a századelő csembalóra komponáló zeneszerzői	12
2. Régizene- és csembalójáték Magyarországon a 20. század elején 1900 és 1945 között	14
2. 1. Hangversenyek	14
2. 1. 1. Összesítés a Budapesten 1900 és 1945 között fellépő legjelesebb külföldi csembaloművészekről és hangversenyeikről	15
2. 1. 2. Összesítés a Budapesten 1900 és 1945 között fellépő legjelesebb külföldi régizenei együttesekről, további régihangszeres, valamint vokális előadókról és hangversenyeikről	22
2. 1. 3. Összesítés a Budapesten 1900 és 1945 között csembalistaként fellépő legjelesebb hazai művészekről	24
2. 1. 4. Régi zenét játszó együttesek a tárgyalt időszakban	29
2. 1. 5. Nem csembalista régihangszeres előadók és hangversenyeik a tárgyalt időszakban	30
2. 2. A századelő legjelentősebb hazai személyiségeinek – akik úttörő szerepet vállaltak a régizene-játék újrafelfedezésében – részletes bemutatása	31
2. 3. Csembalók Magyarországon 1900 és 1945 között	55
3. Régizene- és csembalójáték Magyarországon 1945 és 1970 között	57
3. 1. Historikus hangszerek és korhű hangszerjáték Nyugat-Európában	57
3. 1. 1. A kópiacsembaló	57
3. 1. 2. A modern és a kópiacsembalók megszólaltatásának alapvető különbségei; a historikus csembalójáték újrafelfedezése	59
3. 2. Hangversenyek	64
3. 2. 1. Összesítés a Budapesten 1945 és 1970 között fellépő legjelesebb külföldi csembaloművészekről és hangversenyeikről	66
3. 2. 2. Összesítés a Budapesten 1945 és 1970 között fellépő legjelesebb külföldi régi zenét játszó együttesekről és hangversenyeikről	68
3. 2. 3. Összesítés a Budapesten 1945 és 1970 között csembalistaként fellépő	

legjelesebb hazai művészekről és hangversenyeikről	69
3. 3. A tárgyalt időszak legjelentősebb – a régizene-, valamint csembalójáték újraélesztésében úttörő szerepet vállaló – hazai személyiségeinek részletes bemutatása	80
3. 4. Csembalók Magyarországon 1945 és 1970 között	90
4. Régizene- és csembalójáték Magyarországon 1970-től napjainkig	92
4. 1 Csembalóoktatás	92
4. 1. 1. Felsőfokú csembalóoktatás	92
4. 1. 2. Csembalóoktatás közép- és alapfokon	101
4. 2. Csembalisták és régizenei élet 1970 és 2000 között	106
4. 2. 1. Csembalisták Magyarországon	106
4. 2. 2. Hazai régizenei hangversenysorozatok, fesztiválok, kurzusok és zenei táborok az 1970-es évektől napjainkig – a teljesség igénye nélkül	109
4. 3. A korszak legjelentősebb hazai csembaloművészeinek és művésztanárainak részletes bemutatása	111
4. 4. Csembalók 1970 és 2000 között	118
4. 4. 1. Iskolák csembalói	118
4. 4. 2. Csembalók magántulajdonban	121
4. 4. 3. Csembalókészítők a mai Magyarországon	121
4. 5. Záró megjegyzések az ELSŐ RÉSZ-hez	122

MÁSODIK RÉSZ: ÚJ MAGYAR CSEMBALÓMŰVEK

5. Bartók Béla és a csembaló	124
5. 1. Találkozása a hangszerrel	124
5. 2. A Mikrokozmosz és a csembaló	131
5. 3. Bartók kottaközreadásai régi korok műveiből	134
6. 20–21. századi magyar művek csembalóra	137
6. 1. Műelemzések	139
6. 1. 1. Hermann Pál: Divertissement pour clavecin	139
6. 1. 2. Arányi-Aschner György: 4 bizzarre Stücke für Cembalo oder Klavier	142
6. 1. 3. Hollós Máté: Tre toccate per clavicembalo solo	144
6. 1. 4. Egy revideált mű: Huszár Lajos: Szonáta csembalóra	148
6. 2. Záró megjegyzések a MÁSODIK RÉSZ-hez	151

FÜGGELÉK I.

7. Régizenei hangversenyek Budapesten 1900 és 1945 között	153
7. 1. Csembaló szólóestek és kamarazenei hangversenyek csembalóval	154
7. 2. Historikus igényű zongorahangversenyek vagy zongorás kamarazenei hangversenyek	162

7. 3. Klavikordhangverseny, amely a koncertadatbázisban fellelhető adatok szerint egyedülálló esemény volt a megjelölt időszakban.....	165
7. 4. Hangverseny, amelyen csembalón előadott csembalóverseny szerepelt.....	165
7. 5. Nagy apparátust igénylő oratórium-, illetve egyéb vokális és zenekari estek..	166
8. Régizenei hangversenyek Budapesten 1945 és 1970 között.....	196
8. 1. Csembaló vagy klavikord szólóestek és kamarazenei hangversenyek csembalóval illetve klavikorddal	197
8. 2. Historikus igényű zongorahangversenyek vagy zongorás kamarazenei hangversenyek	221
8. 3. Zenekari hangverseny, amelyen csembalón előadott csembalóverseny szerepelt.....	224
8. 4. Nagy apparátust igénylő oratórium-, illetve egyéb vokális és zenekari estek.....	231
9. Beszélgetések csembalóműveket komponáló zeneszerzőkkel	238
9. 1. Interjú Hollós Máté Erkel Ferenc- és Bartók–Pásztory-díjas zeneszerzővel ...	238
9. 2. Interjú Györe Zoltán zeneszerzővel.....	243
9. 3. Interjú Maros Miklós zeneszerzővel.....	245
10. Csembalószólókat tartalmazó 20–21. századi magyar zeneművek kronologikus jegyzéke	250
10. 1. Szóló csembalódarabok	250
10. 2. Kamaraművek.....	256
10. 3. Csembalóversenyek, illetve versenymű jellegű darabok.....	263
10. 4. Zenekari- és kórusművek, amelyekben csembaló szerepel	265
10. 5. Könnyűzenei művek, amelyekben csembaló szerepel	268
11. Csembalóra komponáló 20–21. századi magyar szerzők és vonatkozó műveik alfabetikus jegyzéke	269

FÜGGELÉK II.

12. Képek a műelemzésekhez	286
Bibliográfia.....	292

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Szeretném kinyilvánítani hálámat és köszönetemet – elsősorban – páromnak, Sziklavári Károlynak, aki munkámban is mindvégig társam volt, s aki fáradhatatlan türelemmel, szakértelemmel, szeretettel olvasta, javította írásaimat, ösztönözte kutatásaimat.

Köszönettel tartozom még Horváth Anikónak áldozatos segítségéért, értékes tanácsaiért s a rendelkezésemre bocsájtott hasznos dokumentumokért és Dobozy Borbálának gondoskodó, biztató támogatásért, előremutató kritikai megjegyzéseieiért.

Köszönöm Gombos Lászlónak, hogy megosztotta velem Hubay-kutatásai – témámhoz kapcsolódó – eredményeit, Kassai Istvánnak, hogy meghallgathattam Kemény Egon csembalóra komponált operettmelódiáit, Gát Annának, hogy megismerkedhettem Gát József hangszereivel, Fontana Eszternek pedig, hogy a modern csembalókkal és Gát József munkásságával kapcsolatosan új és fontos információkhoz juthattam.

Köszönet illeti Maros Miklóst, Hollós Mátét és Györe Zoltánt a velük készített beszélgetésekért, Vikárus Lászlót a Bartók Archívumban kapott kutatási lehetőségért, Barna Pétert a hasznos adatokért, Dalos Annát és lányomat, Szűts Melindát dolgozatom formába öntéséhez nyújtott segítségéért.

Elek Szilvia

2019. 04. 04.

A CSEMBALÓ RENESZÁNSZA MAGYARORSZÁGON

A 20. SZÁZAD KEZDETÉTŐL NAPJAINKIG

BEVEZETÉS

A 19. században csírázó, majd a 20. közepére teljességgel kivirágzó historikus szellemű előadásmód¹ nyugati zenekultúránk elemi erejű, meghatározó irányzata. Friss levegője által művészi hagyományok alakultak át, újultak meg, szellemisége hatásaként korszakos változások mentek végbe.

A régizenei² mozgalmakról számos tudományos és történeti munka készült már, ugyanakkor a hazai historikus szemléletmód megszületésével és napjainkig ívelő gyakorlatával még nem foglalkozott elemző tanulmány. E hiányt szeretném jelen dolgozatommal – amelynek középpontjában az egyik legfontosabb historikus billentyűs hangszer, a csembaló áll – pótolni.

A csembaló – múltját, jelenét tekintve – egyike a legkülönösebb életpályát bejárt hangszereknek. Több száz évnyi magabiztos egyeduralkodása után – a kalapácszongora térhódításakor – a komponisták hangzásideálja és az általános zenei ízlés megváltozásával ez a pengő-zengő-zizegő instrumentum kiment a divatból, s hamarosan feledésbe merült. Majd mintegy száz év csipkerózsika-álmom után a Nyugat-Európában és Amerikában felbukkant

¹ A historikus szemlélet alatt a zeneművészet azon elméleti- és előadóművészeti irányzatát értem, amely a zeneművek előadását keletkezésük korának, stílusának és az akkori ízlésvilágnak megfelelő módon tartja ideálisnak. A hiteles előadás feltétele az adott kor, a zeneszerző és a mű alapos, elemző ismerete, az eredeti, illetve urtext kották használata, valamint a korhű (vagy ahhoz hasonló) hangszereken való játék. E szemlélet ellentéte az a hagyományos előadói felfogás, amely a zenemű előadását a mindenkor előadó saját korstílusában tartja megfelelőnek, s nem törekszik a korhűségre.

² Disszertációm szövegében a „régizene-játék, -mozgalom” kifejezést a régi korok műveinek historikus igényű – eredeti, kópia-, vagy modern, rekonstruált hangszerekkel történő – előadására használok. Ezzel szemben a „régizene” szókapcsolattal az általános szokás szerinti – általában 19. század előtti – zenei korszakokat jelölöm.

historikus szemlélettel és előadói gyakorlattal együtt a régi korok hangszerei feléledtek, s így köztük a csembaló is újra megszólalhatott a hangversenytermekben.

Igaz, hogy ez az újrafelfedezett hangszer – főleg a kezdetekkor – furcsa, s egyáltalán nem előnyére váló modernizálásokon esett át, amelyek következtében mintegy „álruhában” jó ideig csupán sejtethette régi, eredeti hangzásának szépségét. Szerencsére, a korhű kópiahangszerek elterjedésével a csembaló a 20. század második felétől már újra igazi pompájában tündökölhett.

Magyarországon némileg később indulhatott meg a régizene, s egyben a csembaló reneszánsza. Abból a folyamatból, amely Nyugat-Európában végbement, s amely szükségszerűen a historikus felfogású szemlélet kialakulásához vezetett, nálunk jóval kevesebb hullám volt érezhető, pontosabban a század eleji lendület ellankadt, és sajnos, az ismert történelmi okok miatt hosszú időre meg is szűnt.

A csembalójáték 20. századi története ennek ellenére Magyarországon is izgalmas, és mindenképpen felfedezendő.

Az évszázad derekára eső időszak egyik leghitelesebb tanúja s egyben aktív szereplője Sebestyén János csembaló- és orgonaművész professzor volt, akinek jómagam is csembalista tanítványa lehettem. Élvezetesen és lelkesen elmesélt történetei, a lakásában felhalmozott hatalmas újság- és lemezgyűjteménye, a Hangfelvétel-ismeret óráin közösen hallgatott század eleji felvételek és nem utolsósorban személyes életútjának példái mind ösztönzően hatottak kutatásaimra.

Ezért e munkámat az ő emlékének szeretném szentelni, soha nem feledve a hálát, hogy a tanítványai közé fogadott.

Dolgozatom két nagy részből áll. Az első előadóművészeti szempontok szerint tárgyalja a csembalójáték és a historikus előadói gyakorlat történetét, míg a második a korszak új magyar csembaloműveinek vizsgálata által teszi teljessé a téma feldolgozását.

Kutatásom egyik legfontosabb alappillére az MTA BTK Zenetudományi Intézetének Koncertadatbázisa, amely a Budapesten elhangzott hangversenyeket tartalmazza.³ Disszertációm 2. és 3. fejezetének gerincét tehát az adatbázisban talált hangversenyek vizsgálata, elemzése alkotja.

³ Főváros-centrikus országunkban a témával kapcsolatos legjelentősebb kulturális események helyszíne elsősorban Budapest volt, ezért nem tartottam lényegesnek kutatásomat a vidéki hangversenyélet eseményeire is kiterjeszteni.

ELSŐ RÉSZ: CSEMBALÓJÁTÉK ÉS HISTORIKUS ELŐADÓI GYAKORLAT

1.

Előzmények Nyugat-Európában

1. 1. Régizene-játék és kutatás Nyugat-Európában a 18–19. században

A nézet, amely a historikus mozgalom kezdeteit a Felix Mendelssohn-féle 1829-es Bach-Máté passió bemutatóhoz köti – holott az minden szempontból a 19. század romantikus felfogását tükrözte –, ma már szinte közhelynek mondható és teljességgel elfogadott.¹ Gyakran hangoztatott az a megállapítás is, hogy az elmúlt évszázadok során a muzsikusok kizárólag kortárs zenét játszottak, s csupán a Mendelssohn által „újráfelfedezett” Bach-mű előadásával vette kezdetét a régi korok zenéjének reneszánsza.

E vélemények cáfolataként számos dokumentum áll rendelkezésünkre, amely azt támasztja alá, hogy már a korábbi évszázadokban is – még ha a mai fogalmaink szerinti régizene-játékról nem is beszélhetünk – Európa-szerte elhangzottak régi zenei előadások, s számos jeles komponista és zeneteoretikus foglalkozott a régebbi korok zeneműveivel is.

Az egyik legkorábbi példa erre az 1741-ben, Londonban, John Immyns vezetésével megalakult, angol és itáliai madrigálokat előadó Madrigal Society² működése. Említhetjük Händel Messiás című oratóriumát is, amelyet az 1742-es bemutatótól kezdve folyamatosan műsoron tartottak Angliában, Írországból és Európa más országaiban, s amit W. A. Mozart még át is hangszerelt. Később, az 1800-as évek közepén Otto Kade³ német orgonista, zenetudós és komponista gyakran játszott nyilvános koncertjein Palestrina, Schütz és más régi zeneszerzők darabjaiból. A zongoravirtuózként és Mendelssohn tanáraként ismert Ignaz

¹ Meg kell jegyeznünk, hogy ez a fajta historikusság csupán a régi zene újbóli előadására irányult, és nem járt az előadott művek korából származó hangszerek használatával és a korhű előadásra való törekvés igényével sem.

² David Nutter: „Madrigal.” In: Stanley Sadie and John Tyrrell (szerk.): *The New Grove Dictionary of Music and Musicians. Second Edition.* 15. kötet (London: Macmillan, 2001). 569.

³ <https://www.encyclopedia.com/arts/dictionaries-thesauruses-pictures-and-press-releases/kade-otto> (utolsó megtekintés: 2019. 03. 20.).

Moscheles⁴ pedig 1837-től rendszeres csembalóhangversenyeket tartott Londonban egy Broadwood zongoragyár tulajdonában álló 1771-es Shudi csembalón.⁵

Míg az egyházzeneben a korai művek – kezdve a gregoriánúmtól – liturgiába történő illesztése és előadása természetes, állandó gyakorlatként működött, a világi zenében ez ritkábban fordult elő. Azt biztosan tudjuk, hogy a mindenkori zeneszerzők tanulmányozás céljából forgatták, játszották régebbi korok mesterműveit, elég például J. S. Bach Palestrina-tanulmányaira,⁶ illetve Mozart⁷ vagy Haydn⁸ Bach-stúdiumaira gondolnunk.

A 19. században is több jelentős kiadványban jelentek meg régebbi kompozíciók oktatási és előadási célból.⁹ Liszt Ferenc nem csak Buxtehude két Preludiumát (1875), J. S. Bach és Pachelbel darabjait adta ki, hanem Palestrina művészetét is mélyrehatóan tanulmányozta.¹⁰ J. Brahms jelentős gyűjteménnyel rendelkezett régi darabokból, sőt 1888-ban másodmagával közreadója volt Fr. Couperin Pièces de Clavecin-jének,¹¹ amely kiadás – a korszakban szokatlan módon – kifogástalan urtext kottaképpel jelent meg (ellentétben például C. Saint-Saëns 1895-ös Rameau-összkiadásával,¹² amelyben a közreadó kora gyakorlatának megfelelően „modernizálta” Rameau eredeti díszítéseit.) Érdemes még említést tennünk a század közepén megalapított Bach-Gesellschaft működéséről, amely J. S. Bach összes művének megjelentetését tűzte ki célul, s amelynek munkájában olyan személyiségek vettek részt, mint Robert Schumann és Liszt Ferenc. A Bach-Gesellschaft Ausgabe 1851-től 1900-ig működött, s ez idő alatt 46 kötetet adott ki.¹³

A 18–19. századi régi zenei előadások stílusáról, előadási gyakorlatáról kevés információ áll rendelkezésünkre, éppúgy, mint az ezeken használt billentyűs hangszerekről. Feltételezhetjük, hogy koncertek alkalmával a múzeumokba került hangszereket későbbi változataikkal vagy alternatív hangszerekkel pótolták. A 19. században csembaló helyett

⁴ Jerome Roche/Henry Roche: „Moscheles.” In: Stanley Sadie and John Tyrrell (szerk.): *The New Grove Dictionary of Music and Musicians. Second Edition.* 17. kötet (London: Macmillan, 2001). 163.

⁵ Edward L. Kottick: *A History of the Harpsichord.* (Bloomington: Indiana University Press, 2003). 398.

⁶ Christoph Wolff: *A Bach-család.* Stanley Sadie (szerk.): *Grove monográfiák.* (Budapest: Zeneműkiadó, 1989). 110–111. Megemlíthetjük még a Bach kéziratok között nemrégiben előkerült Palestrina misét is. További forrás: Helmuth Rilling: Bach egyházzeneje. Jelentőség és jelentés. *Bach-tanulmányok* 5, (Magyar Bach Társaság, 1995). 5–13. http://www.bachsociety.hu/pdf/bach_tanulmanyok_05_2.pdf (utolsó megtekintés: 2018. 05. 20.).

⁷ Stanley Sadie: *Mozart.* Stanley Sadie (szerk.): *Grove monográfiák.* (Budapest: Zeneműkiadó, 1987.). 89.

⁸ Karl Geiringer: *Joseph Haydn.* (Mainz: B. Schott's Söhne, 1959). 124.

⁹ Példaként: M. Clementi: *Einleitung in die Kunst das Piano-Forte zu spielen*, Op. 42. (1801) billentyűs iskolája Mozart, Händel, Rameau és más régi szerzők műveit tartalmazza, C. Czerny: *Studio generale* (cca. 1843) című kötetében pedig – többek közt – D. Scarlatti-sonáták, J. S. Bach- és Händel-tételek is szerepelnek.

¹⁰ Domokos Zsuzsanna: *A római 19. századi Palestrina recepció hatása Liszt művészetére.* PhD disszertáció, Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem, 2009. 93–101.

¹¹ François Couperin: *Complete Keyboard Works.* Edited by Johannes Brahms and Friedrich Chrysander. (London: Augener Ltd., 1888).

¹² J.-Ph. Rameau: *Pièces de clavecin.* Edited by Camille Saint-Saëns. (Paris: Durand et fils, 1895).

¹³ <https://www.neue-bachgesellschaft.de> (utolsó megtekintés: 2018. 06. 26.).

bizonyára zongorán vagy időnként orgonán játszottak, Mivel az áttetsző hangzású barokk zenekart is nagyobb létszámú együttesre cserélték, ehhez jobban is illeszkedtek a tömörebben szóló billentyűs hangszerek. A zenekari szólamokat is gyakran áthangszerelték. Ennek a gyakorlatnak egy korai példája a már említett, Mozart által instrumentált Händel-Messiás,¹⁴ ahol Mozart a partitúrába klarinétokat, kürtöket, fuvolákat, fagottokat és harsonákat is írt.

Ha nyilvános hangversenyeken már nem is használták, a régi csembaló mégsem tűnt el teljesen a zenei gyakorlatból a zongora térnyerésével. Tudunk ugyanis néhány, saját barokk csembalóval rendelkező 19. századi zeneszerzőről is: Carl Friedrich Zelternek (1758–1832) egy kétmanuális Oesterlein csembalója volt, Gioacchino Rossini (1792–1868) gyerekként tanára csembalóján, míg Giuseppe Verdi (1813–1901) egy szülőfalujából származó, régi, sokszögletű virginálon gyakorolt.¹⁵

A 18–19. század áttekintése nyomán elmondhatjuk tehát, hogy a régi zene iránti érdeklődés – amely inkább a művek megismerésére, mint az interpretáció hitelességére szorítkozott –, mindig is általános volt, de különösen előtérbe került a valamennyi művészeti területen jellemző „neo-stílusok” megjelenésével. A romantika korában a régi zenedarabokat romantikus tradíciók szerint adták elő, vagyis a korhű előadásmódra még egyáltalán nem mutatkozott igény.

Az előadási hagyományok gyökeres megváltoztatásának gyakorlata – pontosabban a zeneművek lejegyzésének értelmezése és a korabeli előadásmódot alapul vevő hiteles játék, valamint a korhű hangszerek használata – csak a 19. század végén, illetve a 20. század elején bontakozott ki és vált határozott irányzattá.

¹⁴ Mozart: Der Messias, K. 572. Editor: Salomon Jadassohn. (Leipzig: Peters, 1867).

¹⁵ Edward L. Kottick: *A History of the Harpsichord*. 396.

1. 2. Csembalók és csembalóépítők Nyugaton a 19. század végétől a II. világháborúig

Az 1889-es Párizsi Világkiállítás nemcsak technikai, ipari újításokkal, építészeti csodákkal, hanem a művészet terén is megjelenő, meglepő újdonságokkal szolgált. Noha a kiállításon eredeti, régi csembalókat¹⁶ is bemutattak, igazán feltűnést a restaurátor Tomasini, valamint a két nagyhírű zongoraépítő cég, Pleyel és Érard szenzációs alkotásai; saját építésű csembalói keltettek.

Tomasini saját csembalójához egy maga által restaurált 1769-es Taskin csembalót vett mintául. (A másik két cég tanulmányozás céljából kölcsön is kérte tőle e régi hangszert.) Tomasini hangszerének konstrukciója ezért még egészen közel állt egy 18. századi francia csembalóéhoz.¹⁷

Viszont az Érard és Pleyel csembalókat készítőik korszerűbbnek, modernebbnek szánták a barokk csembalóknál,¹⁸ s ezért jelentős változtatásokat eszközöltek hangszereik felépítésében, mechanikájában. Hamarosan német hangszerkészítők is előálltak – a mai kutatók szerint tévesen elnevezett¹⁹ – „Bach-csembalók” építésével, sőt a Neupert cég²⁰ – elsőként a világon – szériák gyártásába is belekezdett.²¹ Angliában a kiváló zenetudós, gyakorló muzsikus, tanár, hangszergyűjtő, építő, restaurátor és régizene-specialista Arnold Dolmetsch nevéhez (aki első csembalóját, a „green harpsichord”-ot 1896-ban építette), fűződik számos csembaló készítése²² amelyek – Edward L. Kottick megállapítása szerint – jobban hasonlítottak a régi, barokk csembalókhöz francia és német gyártású társaiknál. A századfordulótól a csembaló annyira divatossá vált, hogy Európa-szerte egyre több zongoragyártó cég és kisebb manufaktúra érezte szükségesnek, hogy saját csembalókat

¹⁶ A kiállításon megtekinthető volt egy Chr. Zell csembaló 1728-ból, egy olasz csembaló 1678-ból és egy fortepiano is 1787-ből. Forrás: Howard Schott: „The Harpsichord Revival. Bach-Flügel.” *Early Music*. Volume 2, Issue 2 (1974. April): 85–96.

¹⁷ Tomasini rekonstruált csembalója lehetett az egyik legkorábbi kópiacsembaló.

¹⁸ David Rowland: *Early Keyboard Instruments - A Practical Guide*. (Cambridge: Cambridge University Press, 2001). 6.

¹⁹ Eszter Fontana: „Musikinstrumente für Karl-Straube und die Interpretation von Bach'scher Musik.” In: *800 Jahre Thomana, Glauben - Singen - Lernen. Festschrift zum Jubiläum von Thomaskirche, Thomanerchor und Thomasschule*. (Wettin-Löbejün: OT. Döbel, 2012). 266–279, valamint Howard Schott: „The Harpsichord Revival. Bach-Flügel”. *Early Music*. Volume 2, Issue 2, (1974, April) 85–96.

²⁰ Edward L. Kottick: *A History of the Harpsichord*. 416.

²¹ Egyes feltételezések szerint a Neupert cég tervezői Wanda Landowska egyik koncertje után lemérték és feljegyezték hangszerének, a Pleyel „concert grand modèle”-nek méreteit és egyéb sajátosságait, majd a cég saját hangszerét ez alapján készítette el. Erről a különös ipari kémkedésről Spányi Miklós szíves tájékoztatása nyomán szereztem tudomást.

²² Edward L. Kottick: *A History of the Harpsichord*. 418–422.

készítsen. Amerikában pedig szintén Dolmetsch révén kezdődhetett meg a csembalóépítés a Chickering and Sons-nál, amely cégnek később nagyszámú követője akadt ugyanott.²³

1. 2. 1. A modern csembaló

A II. világháború kirobbanásáig Nyugat-Európában és Amerikában számos olyan – a 20. századi igényeknek szánt – új csembaló²⁴ készült, amelyek megalkotásakor fontos szempont lehetett a zongorajátékhoz szokott előadó kényelme és a praktikum.

Gondoljunk csak Wanda Landowskára vagy későbbi követőire – akik szintén zongoristaként ültek a csembalókhoz –, e művészek ugyanis gyakran adtak olyan koncertet, ahol zongorán és csembalón egyaránt játszottak.

Érthető tehát, hogy a csembalóktól a zongorához hasonló billentést, súlyérzetet vártak el, s hogy az ideális csembaló számukra a billentyűk méretében, a billentés mélységében és a hangszer teljes robusztusságában sem mutatott jelentős eltérést a zongorához képest. E kívánalmaknak megfelelően születtek meg a modern csembalók, amelyek a nehéz húrozású, nagy, súlyos, sok fémmel épített hangszertest, valamint a zongorához hasonlatos billentés és billentyűméretek miatt az eredetitől ugyancsak eltérő jellegű instrumentumokká váltak.

Mindazonáltal megállapíthatjuk, hogy e furcsa öszvérhangszer létrehozása – amely a pengető- és ütőhangszer „előnyeinek” egyesítése nyomán született – egyaránt lehetett a hangszerépítőket erre ösztönző művészek és az újfajta csembalókat megépítők „bűne” is.

A modern csembalók készítői a billentyűzet méreteinek és súlyviszonyainak megváltoztatásán kívül – a pedálok beiktatásának segítségével – megoldást találtak a regiszterek ki- és bekapcsolásának megkönnyítésére. Ez a praktikusnak tűnő találmány azonban – a manuál „zongorásításával” egyetemben – számos olyan előadói megoldást sugallt, amelyekről mai, historikus tudásunk alapján azt állíthatjuk, hogy a régi zene előadói gyakorlatával ellentétes, hiteltelen eredményekre vezettek.

²³ Edward L. Kottick: *A History of the Harpsichord*. 429–430.

²⁴ E hangszereket angol nyelvterületen általában *revival* csembalóknak hívják, de gyakran találkozhatunk a németek által használt *Serien* csembaló elnevezéssel is, amely kezdetben és elsőként a Neupert cég által nagy szériában gyártott hangszerekre vonatkozott. Meghonosodott és ismert azonban a „modern csembaló” fogalma is, ezért dolgozatom folyamán e hangszereket a továbbiakban – a „historikus vagy kópiacsembalók” ellentétéként – így fogom hívni.

A kor modern csembalói között a pedálos csembalók legkülönbözőbb változataival találkozhatunk: építettek ugyanis öt, hat, hét és nyolc pedállal ellátott hangszereket is. Az egyik legismertebb Pleyel csembalótípus – amelyet Landowska is használt – hat pedálos volt.

Az új csembalóféleségek kitalálása, továbbfejlesztése természetes része a korszak mindenre kiterjedő „fejlődésméleti” ideáinak. Amint az ezredfordulón minden zenetörténész – még Kovács Sándor, a magyar historikus szellemű gondolkodók egyik első képviselője is – a zenéről, mint folyamatos fejlődés tárgyáról ír, a hangszerkészítők és művészek is hasonlóképp vélekedtek instrumentumaikkal kapcsolatban. Egyes hangszerek esetében a reformok valóban pozitív eredményeket hoztak: ide sorolhatjuk például Schunda Vencel József²⁵ cimbalomfejlesztői tevékenységét, valamint a tárogató²⁶ átalakítását, amely egyrészt szintén Schunda Vencel József, másrészt Stowasser János munkásságának köszönhető.

Szükségyszerűnek érezték tehát a régi és már jól bevált csembalók modernizálását is, annak ellenére, hogy a hangszerész mesterek nagyon is jól ismerték a historikus hangszereket.

A Neupert cég például már megalakulásakor hatalmas gyűjteménnyel rendelkezett muzeális hangszerekből, és egy ideig ezek restaurálásával is foglalkozott.²⁷ Hanns Neupert 1966-ban megjelent könyvében, a *Das Cembalo*-ban pedig a régi instrumentumokat illetően lenyűgözően mély tudásáról ad bizonyosságot, ugyanakkor nagy büszkeséggel ír cége egyik – akkor még – divatos modelljének pedálok segítségével történő 29 regiszterváltási lehetőségéről.²⁸

E csembalóféleségek azonban nem csak megszólaltatásuk módját tekintve tértek el historikus elődeiktől.²⁹ A hangjuk is egészen más – gyengébb, színtelenebb, kifejezéstelenebb – lett. Ennek ellenére ezek az instrumentumok majd fél évszázadon keresztül uralták a régizenei előadások billentyűs szólamait, és sokakkal – előadóművészekkel, hangszerépítőkkel, zenehallgatókkal – hitették el azt, hogy ilyen volt a régi csembaló.

²⁵ Schunda Vencel József (1845–1923): <https://www.sztnh.gov.hu/hu/kiadv/ipsz/199812/schunda.htm> (utolsó megtekintés: 2019. 04. 01.).

²⁶ <http://www.tarogatocenter.hu/hu/1.htm> (utolsó megtekintés: 2019. 04. 01.).

²⁷ <https://www.jc-neupert.de/en/node/8> (utolsó megtekintés: 2019. 04. 01.).

²⁸ Hanns Neupert: *Das Cembalo*. (Kassel und Basel: Bärenreiter, 1966). 69.

²⁹ A modern és a kópiacsembalókon történő játék különbségeiről a 4. fejezetben írok részletesen.

1. 2. 2. Csembalóépítők

Az alábbiakban a 20. század első felének legfontosabb csembalóépítő cégeit veszem számba, amelyek kezdetben valamennyien modern, azaz a régi, historikus hangszerektől igencsak távol álló csembalókat készítettek.³⁰

Ammer:

alapítva 1927-ben Eisenbergben (később Kelet-Németország).

A két testvér; Michael und Alois Ammer által létrehozott céget 1947-től Renate Ammer vette át és vezette 1972-ig. 1974-től újraalakult és historikus modellek építésébe kezdett Jürgen Ammer irányításával egészen 2017-ig. A modern Ammer csembalók népszerűek voltak Magyarországon is.

Challis:

az amerikai hangszerész A. Dolmetsch-nél töltötte első szakmabeli éveit, majd 1930-ban létrehozta saját cégét. Egyik legnagyobb jelentőségű hangszerkészítő volt az akkor még kisszámú amerikai csembalóépítő között. Saját fejlesztésű technológiával dolgozott, egyre több fémet használva egészen az 1970-es évek közepéig.

Goble:

kezdetben a hangszerépítő Robert Goble Arnold Dolmetsch munkatársa volt 12 évig, mielőtt megalapította saját cégét Oxfordban 1937-ben. Európa-szerte ismert hangszereket készített. A cég napjainkban is működik, és historikus csembalókat gyárt.

Goff:

Thomas Goff 1933-ban klavikordok építésével kezdte működését Angliában, majd hamarosan a szigetország egyik legmeghatározóbb hangszerkészítőjévé vált. Hangszerein általában egyedül, vagy csak néhány emberrel dolgozott.

Merzdorf:

Walter Merzdorf 1926-ban építette első klavikordját, majd 1931-től kezdett csembalókat, spinéteket és virginálokat készíteni Markneukirchenben. Eckehart Merzdorf 1953-ban lépett apja nyomdokaiba és 1956-tól már mesterdiplomával dolgozott. A cég 1970 óta gyárt historikus hangszereket.

³⁰ Edward L. Kottick: *A History of the Harpsichord*. 435–451, kiegészítve az újabb kutatások eredményeivel.

Neupert:

J. C. Neupert 1906-ban kezdte a csembalóépítést Bambergben, és a cég még ma is üzemel. Nagy szériákban gyártott hangszereket, az úgynevezett „Bach-modell”-jei³¹ a világ számos helyén váltak ismertté. Ma már elsősorban historikus hangszereket készít, de találunk új hangszerei közt néhány modern típust is.

Pleyel:

a híres zongoragyártó cég a 19. század végén kezdett – az elsők közt – csembalókat gyártani. A Wanda Landowska és a cég közös fejlesztése eredményeképpen létrehozott hangszerük Európa-szerte általános koncerthangszerré vált. A Pleyel cég a század második felétől megmaradt a zongoragyártásnál, és 1994-ig működött nagy sikerrel.³²

³¹ A „Bach-Modell” a közhiedelem szerint egy Bachnak tulajdonított csembaló másolata. A „Bach-Flügel” J. H. Harras (1707–1778) hangszerkészítő 2 manuális, 16', 8', 8' + 4' regiszteres csembalója, amely mai tudásunk szerint azonban nem Baché volt, és amelyet valószínűleg a 19. század közepén át is építettek. A hangszerről az első kópiát W. Hirl készítette 1899-ben, a későbbi ún. „Bach-Modell” azonban félrevezető elnevezés, hiszen egy pedálos, modern instrumentumot takar. Forrás: Eszter Fontana: „Musikinstrumente für Karl-Straube und die Interpretation von Bach'scher Musik.” In: *800 Jahre Thomana, Glauben - Singen - Lernen. Festschrift zum Jubiläum von Thomaskirche, Thomanerchor und Thomasschule.* (Wettin-Löbejün: OT. Döbel, 2012). 266–279, valamint Howard Schott: „The Harpsichord Revival. Bach-Flügel”. *Early Music*. Volume 2, Issue 2, (1974. April). 85–96.

³² Margaret Cranmer: „Pleyel.” In: Stanley Sadie and John Tyrrell (szerk.): *The New Grove Dictionary of Music and Musicians. Second Edition*. 21. kötet (London: Macmillan, 2001). 923–924.

1. 3. Csembalóművészek a századfordulón és a századelőn

A modern csembalók elterjedésével – amely mellett más, régi hangszerek felfedezése és készítése is megindult – Európa- és Amerika-szerte is egyre nagyobb teret kaptak a régizenei hangversenyek. Ezeken már gyakran használtak csembalókat, sőt hamarosan kialakultak olyan zenei centrumok is, ahol azok a zongoristák tanulhattak, akik a csembalójáték iránt különös vonzalmat éreztek. Így a 20. század elején már több művész is feltűnt a koncertpódiumokon, akiket professzionális csembalistáknak nevezhetünk. A következőkben a legjelesebb csembalóművészeket mutatom be közülük.

Louis-Joseph Diémer (1843–1919) francia zongora- és csembalóművész,³³

aki már 1860-as évek közepétől csembalókoncerteket adott egy 1769-es Taskin hangszeren, Párizsban.

Arnold Dolmetsch (1858–1940) francia származású zenetudós,³⁴ hangszerépítő, hangszerrestaurátor, hegedű- és zongora, valamint csembalójátékos, a régizene-kultusz egyik legelhivatottabb személyisége.

Alice Ehlers (1887–1981) bécsi születésű csembalóművész,³⁵

Wanda Landowska tanítványa, később maga is hangszerének professzora Berlinben, majd Los Angelesben. Elsőként ő játszott mozgófilmen csembalón.

Ralph Kirkpatrick (1911–1984) amerikai csembaló- klavikord- és zongoraművész,³⁶ zenetudós, aki főleg Scarlatti szonátáinak,³⁷ valamint Bach műveinek kutatása és kiadása révén lett igen ismert. Már az 1930-as évektől adott csembalókoncerteket.

³³ Elisabeth Bernard/Charles Timbrell: „Louis-Joseph Diémer.” In: Stanley Sadie and John Tyrrell (szerk.): *The New Grove Dictionary of Music and Musicians. Second Edition.* 7. kötet (London: Macmillan, 2001). 328.

³⁴ Margaret Campbell: „Arnold Dolmetsch.” In: Stanley Sadie and John Tyrrell (szerk.): *The New Grove Dictionary of Music and Musicians. Second Edition.* 7. kötet (London: Macmillan, 2001). 433–435.

³⁵ Howard Schott: „Alice Ehlers.” In: Stanley Sadie and John Tyrrell (szerk.): *The New Grove Dictionary of Music and Musicians. Second Edition.* 8. kötet (London: Macmillan, 2001). 17.

³⁶ Howard Schott: „Ralph Kirkpatrick.” In: Stanley Sadie and John Tyrrell (szerk.): *The New Grove Dictionary of Music and Musicians. Second Edition.* 13. kötet (London: Macmillan, 2001). 627–628.

³⁷ Ralph Kirkpatrick: *Domenico Scarlatti.* (Princeton: Princeton University Press, 1953, 1983. Crowell, 1968), Ralph Kirkpatrick: *Domenico Scarlatti. Complete keyboard works in facsimile from the manuscript and printed sources.* (N.Y.: Johnson Reprint Corp., 1972).

Marcelle de Lacour (1896–1997) francia csemlalóművész³⁸

1920-tól Párizsban W. Landowskától tanult csemlalózni, de zongora és hárfa tanulmányokat is folytatott. 1955-től – a csemlaló főtanzzakká válásától – 1967-ig a párizsi Conservatoire vezető professzoraként működött. Hetven külföldi és francia zeneszerző ajánlotta neki új kompozícióját, többek közt: Florent Schmitt, Bohuslav Martinů, Alexandre Tansman, Jean Langlais, Louis Saguer, Paul Ladmirault, Georges Migot és a magyar Hermann Pál is.

Wanda Landowska (1879–1959) lengyel származású, Franciaországban, majd Amerikában élő zongora- és csemlalóművész,³⁹

akit a mai napig a modern európai csemlalójáték egyik úttörőjének tartunk, s aki ösztönzőleg hatott a magyarországi régizenei- és csemlalókultúra kialakulására is.

Corradina Mola [?] olasz csemlalóművésznő,⁴⁰

aki Magyarországon két alkalommal is fellépett a 20. század elején.

Lewis Richards (1881–1940) amerikai zongora- és csemlalóművész.⁴¹

Ő volt az első csemlalista, aki amerikai zenekarral lépett fel csemlalóverseny szolisztájaként (Haydn: D-dúr csemlalóverseny Hob. XVIII: 11.), valamint ő játszott elsőként csemlalón a Fehér Házban az akkori elnök előtt, 1927-ben.

Arthur Whiting (1861–1936) amerikai csemlalóművész,⁴²

aki már 1911-ben csemlalóesteket adott, valamint az ő nevéhez fűződik az 1908-ban megjelent *The Lesson of the Clavichord* c. kötetet kiadása.

³⁸ <http://www.fondationdelacour.org/en/foundress/> (utolsó megtekintés: 2019. 01. 19.), valamint Rachelle Taylor, Hank Knox (szerk.): *Perspectives on early keyboard music and revival in the twentieth century*. (Abingdon: Routledge, 2017). p. 328.

³⁹ Lionel Salter: „Wanda Landowska” In: Stanley Sadie and John Tyrrell (szerk.): *The New Grove Dictionary of Music and Musicians. Second Edition*. 14. kötet (London: Macmillan, 2001). 225–226.

⁴⁰ Az olasz csemlalóművésznő életrajzi adatai jelen pillanatban ismeretlenek. Az interneten látható 1933-as filmben Mola valószínűleg egy Scarlatti-szonátát játszik: Roma. La sig. Corradina Mola concertista di clavicembalo; l'antico, classico strumento da cui;

<https://www.youtube.com/watch?v=kjhuV--49EQ> (utolsó megtekintés: 2018. 06. 26.).

⁴¹ Owain Edwards: „Lewis Richards.” In: Stanley Sadie and John Tyrrell (szerk.): *The New Grove Dictionary of Music and Musicians. Second Edition*. 21. kötet (London: Macmillan, 2001). 334.

⁴² Charles H. Kaufman: „Arthur Whiting.” In: Stanley Sadie and John Tyrrell (szerk.): *The New Grove Dictionary of Music and Musicians. Second Edition*. 27. kötet (London: Macmillan, 2001). 347–348.

Violet Gordon Woodhouse (1872–1948) angol csembaló- és zongoraművész,⁴³

a korszak legjelentősebb csembalistája Landowska mellett. Bartók Bélának is játszott csembalón, s ő készítette az első hangfelvételt e hangszeren.

⁴³ Lionel Salter: „Violet Gordon Woodhouse.” In: Stanley Sadie and John Tyrrell (szerk.): *The New Grove Dictionary of Music and Musicians. Second Edition*. 10. kötet (London: Macmillan, 2001). 158.

1. 4. A századforduló és a századelő csembalóra komponáló zeneszerzői

A csembalógyártás elindulása és a csembalóoktatás intézményessé válása a korszak komponistáira is ösztönzőleg hatott a hangszer használatát illetően. Ezért a csembaló zenekari, kamarazenei hangszerként és szóló instrumentumként is gyakran szerepel a kor zeneműveiben. Álljon itt néhány a legismertebbek közül.

Ferruccio Busoni (1866–1924)⁴⁴

Die Brautwahl című operájában (1912) használ csembalót, de neki is volt saját csembalója⁴⁵

Hugo Distler (1908–1942)⁴⁶

Konzert für Cembalo und Streichorchester című műve (op.14., 1935) csembalóra készült.⁴⁷

Richard Strauss (1864–1949)⁴⁸

Die schweigsame Frau című operájában (1935) használ csembalót.

Manuel de Falla (1876–1946)⁴⁹

El retablo de Maese Pedro című (1923) báboperájában alkalmaz csembalót, majd megírja Concerto-ját csembalóra, fuvolára, oboára, klarinéttra, hegedűre és gordonkára (1926)⁵⁰ Wanda Landowskának ajánlva, és hangfelvételt is készít belőle saját csembalószólójával 1930-ban.⁵¹

Frank Martin (1890–1974)⁵²

aki 1926-tól az általa alapított Société de Musique de Chambre tagjaként csembalistaként is működött, több művében is alkalmazott csembalót. Legkorábbi ilyen darabja: Cantate pour le temps de Noel (1929–1930),   nekes szólistákra, kórusra, von  szenekarra, k  t viola da gambára, csembalóra   s orgonára. (A k  s  bb komponált Petite symphonie concertante

⁴⁴ N. N.: „Ferruccio Busoni.” In: Boronkay Antal (szerk.): *Brockhaus Riemann Zenei Lexikon*. (Budapest: Zenem  kiad  , 1984). 1. k  tet. 266.

⁴⁵ Edward L. Kottick: *A History of the Harpsichord*. 417.

⁴⁶ Edward L. Kottick: *A History of the Harpsichord*. 417.

⁴⁷ Klaus L. Neumann: „Hugo Distler.” In: Stanley Sadie and John Tyrrell (szerk.): *The New Grove Dictionary of Music and Musicians. Second Edition*. 7. k  tet (London: Macmillan, 2001). 382–383.

⁴⁸ N. N.: „Richard Strauss.” In: Boronkay Antal (szerk.): *Brockhaus Riemann Zenei Lexikon*. (Budapest: Zenem  kiad  , 1984). 3. k  t. 407.

⁴⁹ N. N.: „Manuel de Falla.” In: Boronkay Antal (szerk.): *Brockhaus Riemann Zenei Lexikon*. (Budapest: Zeneműkiadó, 1984). 1. k  t. 546.

⁵⁰ Edward L. Kottick: *A History of the Harpsichord*. 414.

⁵¹ <https://www.youtube.com/watch?v=9NDwQ3bHUzo> (utolsó megtekintés: 2018. 06. 26.).

⁵² N. N.: „Frank Martin.” In: Boronkay Antal (szerk.): *Brockhaus Riemann Zenei Lexikon*. (Budapest: Zeneműkiadó, 1984). 2. k  t. 491.

csemlalóra, hárfára, zongorára és zenekarra [1945] és a Csemlalóverseny [1952] a zenekari kísérettel ellátott csemlalóversenyek legjelentősebbjei közé tartozik.)

Bohuslav Martinů (1890–1959)⁵³

Deux Pièces pour Clavecin, H. 244 (1935), valamint Concerto for harpsichord and small orchestra H. 246 (1935) című műveit írta csemlalóra, majd a későbbi évek termései közül a Harpsichord Sonata, H. 368 (1958) és Two Impromptus, H. 381 (1959) készült csemlalóra.⁵⁴

Jules Massenet (1842–1912)⁵⁵

Thérèse című operája előadásához (1907) csemlalószólamot írt elő.

Darius Milhaud (1892–1974)⁵⁶

Violin Sonata op. 257 hegedűre és csemlalóra (1945)

Gabriel Pierné (1863– 1937)⁵⁷

Cydalise című balettjében (1919) használ csemlalót.

Francis Poulenc (1899–1963)⁵⁸

Concert champêtre (1929) című művének csemlalószólama szintén Wanda Landowska számára készült.

Florent Schmitt (1870–1958)⁵⁹

francia zeneszerző Sonatine en trio, op. 85 (1934–1935) című művét fuvolára, klarinéttra és csemlalóra komponálta.

⁵³ N. N.: „Bohuslav Martinů.” In: Boronkay Antal (szerk.): *Brockhaus Riemann Zenei Lexikon*. (Budapest: Zeneműkiadó, 1984). 2. kötet. 494.

⁵⁴ N. N.: „Bohuslav Martinů.” In: Boronkay Antal (szerk.): *Brockhaus Riemann Zenei Lexikon*. (Budapest: Zeneműkiadó, 1984). 2. kötet. 494.

⁵⁵ Edward L. Kottick: *A History of the Harpsichord*. 414.

⁵⁶ N. N.: „Darius Milhaud.” In: Boronkay Antal (szerk.): *Brockhaus Riemann Zenei Lexikon*. (Budapest: Zeneműkiadó, 1984). 2. kötet. 539.

⁵⁷ Edward L. Kottick: *A History of the Harpsichord*. 414.

⁵⁸ Edward L. Kottick: *A History of the Harpsichord*. 414.

⁵⁹ <https://florentschmitt.com/2012/10/28/the-intimate-florent-schmitt/> (utolsó megtekintés: 2018. 06. 27.).

2.

Régizene- és csembalójáték Magyarországon a 20. század elején 1900 és 1945 között

Dolgozatomban a csembalójáték hazai, 20. századi történetét három, jól elhatárolható korszak eseményein keresztül szeretném bemutatni. Az első, hőkorszaknak is nevezhető időszak a század kezdetétől a második világháború végéig tart. Ezt követi az 1945-től 1970-ig, a Zeneakadémia csembaló tanszakának megszületéséig lezajló két és fél évtized. A harmadik szakasz pedig a csembalózás kibontakozó virágkoráról szól, az 1970-es évektől egészen napjainkig. Mivel a csembalózás a régizene-mozgalom egyik alappillére, ezért a csembaloművészet bemutatásával párhuzamosan a magyarországi régizene-játék kialakulását és fejlődését is tárgyalom.¹

2. 1. Hangversenyek

A hazai régizene- és csembalójáték kezdeteinek megismeréséhez elengedhetetlen a korszak hangversenyműsorainak tanulmányozása, amelyek nyomán képet kaphatunk a kor legfontosabb előadóművészeiről, az elhangzott zeneművekről és a megszólaltatott hangszerekről. E célból – az MTA BTK Zenetudományi Intézetének Koncertadatbázisát végigböngészve – először az 1900-as évektől 1945-ig tartó időszak budapesti koncertműsorait vizsgáltam meg.²

A második világháború kezdetéig tartó, hihetetlenül élénk, gazdag, virágzó koncertéletben – amely a kor legkiválóbb hazai és külföldi művészeit mutatta be a főváros közönségének nap mint nap – meglepően gyakran találkozunk régi korok zenéjével, sőt régi hangszerekkel és csembalón játszó előadókkal. A régizenét művelők közül számos olyan külföldi művész is bemutatkozott Budapesten, akik nemzetközi téren a historikus billentyűs- és régizene-játék élvonalbeli úttörőinek számítottak, s akik több ízben léptek fel hazai

¹ Az egyes nyomtatott szövegeket korabeli helyesírással, illetve az esetleges hibákat eredetiben meghagyva, betű szerint idézem.

² MTA BTK ZTI Koncertadatbázis: http://db.zti.hu/koncert/koncert_Kereses.asp (utolsó megtekintés: 2019. 04. 09.). A Koncertadatbázis dolgozatomban szempontjából fontos adatait kategorizálva, válogatva és összegyűjtve a Függelékben közlöm.

Régizene- és csembalójáték Magyarországon a 20. század elején
1900 és 1945 között

előadókkal közösen. Neves muzsikusainkkal történő együttműködésük bizonyítéka annak, hogy az itthoni zenei világ kellően nyitott és befogadó volt az olyan új irányzatokkal szemben, mint a korai instrumentumokon való játék, és ez a közeg jó táptalajnak bizonyult a magyar régizenei kultúra fejlődéséhez is.

Elsőként tehát következzenek egy összegzés a külföldi előadók budapesti szerepléseiről.

2. 1. 1. Összesítés a Budapesten 1900 és 1945 között fellépő legjelesebb külföldi csembaloművészekről és hangversenyeikről

Alice Ehlers (1887–1981) osztrák születésű csembaloművész.³

1927. 03. 25-én a Zeneakadémián lépett fel a „*Crescendo*” zenei folyóirat zenekari Bach-estjén szólódarabokkal és egy versenymű szólójaként (5. brandenburgi verseny), többek közt Ország Tivadar (hegedű), Hochstrasser Ferenc (fuvola) közreműködésével, Hammerschlag János vezényletével.⁴

Íme, a hangversenyt beharangozó cikk a *Crescendo* című folyóiratból:

A CRESCENDO BACH-ESTJE. Március 25-én, pénteken este 9 órakor tartjuk a Crescendo zenekari Bach-estjét, amelyen Alice Ehlers berlini cembaloművésznő, aki hangszerét is magával hozza,⁵ S. Gervay Erzs, Győri Pál dr., Waldbauer Imre, Hochstrasser (fuvola) és Damit (trombita) működnek közre. A kamaraegyüttes a Zeneművészeti Főiskola művésznövendékeiből áll, hangversenymestere Gellért Ferenc. A betanítás és vezetés munkáját Hammerschlag János végzi. A hangverseny műsoráról lapunk más helyén részletesen beszámolunk. Előfizetőink, amennyiben a második félévi díjat befizették, két darab féláru jegy váltására jogosító utalványt kaptak. Ugyanezt a kedvezményt nyújtjuk újonnan belépő előfizetőinknek is. Jegyek a Harmonia rt. pénztáránál: IV., Váci-utca 20, kaphatók. A hangverseny élénken érdekelni fog mindenkit, aki Bach műveivel foglalkozik, de különösen minden zongoristát, minthogy már 12 éve, hogy utoljára alkalom nyílt arra, hogy Bach műveit korhű előadásban, clavicembalon hallhassák. Tekintettel erre a körülményre, ajánljuk a jegyek mielőbbi biztosítását. Kedves kötelességünknek tartjuk megemlíteni, hogy hangversenyünk megtartását Krausz Ilonka és Weiss Haus Imre nobiles eljárása tette lehetővé, amennyiben készséggel rendelkezésünkre bocsátották saját hangversenyük elhalasztásával a Zeneművészeti Főiskola

³ Howard Schott: „*Alice Ehlers*.” In: Stanley Sadie and John Tyrrell (szerk.): *The New Grove Dictionary of Music and Musicians. Second Edition.* 8. kötet (London: Macmillan, 2001). 17. valamint: <https://www.bach-cantatas.com/Bio/Ehlers-Alice.htm> (utolsó megtekintés: 2018. 05. 03.).

⁴ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_7816.

⁵ Fontos információt rejt e mellékmondat, ugyanis megtudhatjuk belőle, hogy a művésznő is – mint ahogy a többi, hazánkba érkező vendégművész – magával hozta saját hangszerét a koncertre.

nagytermét. E helyütt mondunk köszönetét Kun Imre urnak, a Koncert rt. igazgatójának is előzékenységéért.⁶

A fenti cikk állítása, amely szerint a korabeli közönség 12 éve hallhatta Bach műveit „korhű előadásban, clavicembalon” valószínűleg csak reklámfogás, és nem fedí a valóságot, ugyanis a fennmaradt koncertprogramok szerint például W. Landowska 1917 februárjában, majd ugyanezen év novemberében is előadott Bach-műveket Budapesten, s az utóbbi esten többek között éppen J. S. Bach 5. brandenburgi versenyét játszotta. Az is elképzelhető, hogy más hangversenyeken is elhangzottak Bach-művek csembalón a fővárosi koncerttermekben. Alice Ehlers Wanda Landowska tanítványa volt, de vele kapcsolatosan fontos megemlítenünk egy magyar vonatkozást is; ő volt Láng Erzsébet – a feltételezésünk szerinti első magyar csembaloművész – csembalótanára Berlinben.

Wanda Landowska (1879–1959) lengyel csembaló- és zongoraművész:⁷

öt alkalommal szerepelt a megjelölt időpontokban és helyszíneken:

1904. 12. 16. Lipótvárosi Kaszinó; zongora és csembaló szólóművekkel,⁸

1917. 02. 10. Zeneakadémia; kamara- és szólóművek előadása Hubay Jenő hegedűművész, Paul Grümmer gordonkaművész és Hammerschlag János orgonaművész társaságában,⁹

1917. 11. 27. Pesti Vigadó; kamara- és szólóművek előadása Bronisław Huberman hegedűművész és John Amans fuvolaművész társaságában,¹⁰

1918. 01. 09. Zeneakadémia; szóló- és vokális művekkel, Sas-Szántó Lili énekművésszel,¹¹

1936. 11. 30. Zeneakadémia; szólóesten.¹²

Wanda Landowska fellépései – rendkívüli előadói egyénisége és csembalójátékának elementáris szuggesztivitása miatt – korszakos jelentőségűnek mondhatók. Személyiségének, művészetének – hazai muzikusokat is ösztönző – hatása megkérdőjelezhetetlen. A kezdetben zongoraművészként koncertező Landowska 1903-tól rendezett zongorahangversenyein csembalón játszott egyes darabokat. Egy év múlva pedig már Magyarországon is bemutatott egy zongora–csembaló műsort. Minden bizonnyal ide is azt a Pleyel csembalót hozta magával, amelyen az idő tájt külföldön is koncertezett. (Arról nincsen adat, hogy e hangszer a

⁶ N. N.: „A Crescendo Bach-estje.” *Crescendo*, I. évfolyam. 8. szám (1927. március).

⁷ Lionel Salter: „Wanda Landowska” In: Stanley Sadie and John Tyrrell (szerk.): *The New Grove Dictionary of Music and Musicians. Second Edition*. 14. kötet (London: Macmillan, 2001). 225–226.

⁸ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_11350.

⁹ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_5715.

¹⁰ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_5823.

¹¹ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_5865.

¹² MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_10504.

Régizene- és csembalójáték Magyarországon a 20. század elején
1900 és 1945 között

sajátja volt-e, vagy pedig a cég kölcsönözte-e számára.) Ez a csembaló a Pleyel cég 1889-es párizsi világkiállításra készített hangszerének mása volt,¹³ amelyet Landowska 1912-től egy újabb Pleyel csembalóra cserélt, ugyanis a korábbi években használt elődjével nem volt megelégedve. A Pleyel cég egy mérnökével közösen tervezték meg azt a csembalót, amelyet Pleyel Grand Modèle de Concert néven ismert meg a világ, és amelyen aztán Landowska élete végéig koncertezett. Ezt a csembalót szállíttatta pesti hangversenyeire is. Később, 1923-ban a Pleyel cég vasból készített kerettel látta el csembalóit, amiktől ezek a hangszerek még robusztusabbá váltak, és hangzásukban még jobban eltávolodtak a régi csembalóktól.¹⁴

Landowska hangversenyeiről a magyar kritikusok igen lelkes hangvétellel írtak. Így például első budapesti fellépéséről (1904. 12. 16. Lipótvárosi Kaszinó) a *Magyarország* című napilapban a következőket olvashatjuk:

Megnyitóul Landowska Wanda, a lengyel születésű, de Párisban élő zongoraművész nő Bach, Scarlatti és Daquin klasszikus szerzeményeiből zongorázott. Ez azonban csak a kisebb része volt annak a sikernek, amelyet a művész nő szereplésével aratott, mert a közönsége tetszése csak később növekedett meg igazán, amikor ő *clavecin*-jén, a mai modern zongora anyahangszerén produkálta rendkívüli készségét. A kettős billentyűzetű, hat pedállal ellátott alkotmány, amely a régi módi spinettek formáját mutatja, különösen a zeneértő hallgatóban keltett érdeklődést. Persze a modern technikai vívmányok ezen a filigrán, finom alkotású hangszeren egyáltalán nem érvényesülhetnek, ellenben bájos közvetlenséggel hatnak azon a Haendel, Chambonnières és Couperin klasszikus apróságai, amelyek annak idején erre a hangszerre irattak.¹⁵

A *Nyugat* folyóirat hasábjain pedig az alábbi méltatást találhatjuk a következő hangversenyéről (1917. 02. 10. Zeneakadémia), amelynek különlegessége volt az is, hogy ezen a művész nő két magyar muzsikussal, Hubay Jenővel és Hammerschlag Jánossal is társult:

Landowska Wanda intim barátságot tart hangszerével, a clavicembalóval. Mintha nem is hangszer mellett ülne, hanem eleven emberrel folytatna meghitt, szeretetteljes beszélgetést. Szokatlan elfeledkezéssel merül el hangszerébe, nem érzi a ráboruló térséget, az embereket. A kiröppenő régi melódiákat visszateregeti, körülövezi magát velük, szürcsöli, magába ömleszti azokat. Bizonyos, hogy fanatikus híve a hangszerének, mely számára egyben életcél is

¹³ Edward L. Kottick: *A History of the Harpsichord*. 426.

¹⁴ Edward L. Kottick: *A History of the Harpsichord*. 432.

¹⁵ N. N., C. N.: *Magyarország*, (1904. 12. 18.). 16.

jelenthet. Händel „Grobschmied”-variációi, Purcell Ground című munkája üdén, sziporkázó fénnel táncoltak a keményen pengő merev húrokon.¹⁶

A pozitív kritikák mellett azért nem hallgathatjuk el a temesvári *Zenei Szemle* magát *Szfinksz* névvel illető zenekritikusának véleményét sem:

Régi hangszereken csendültek fel a XVI. és XVII. század nevezetesebb kompozíciói azon a koncerten, amelyet *Hammerschlag* János kezdeményezésére Hubay, Landowska Wanda, Grümmer Pál rendeztek a zeneakadémiában. Hammerschlag néhány orgonaszámot adott elő Frescobaldi, Byrd, Lasso, Purcell, Le Begue és Bach művei közül, amelyeknek modern orgonán való eljátszása ellentétbe jött az est intencióival, noha szívesen vettük a preklasszikusok műsorba illesztését. Landowska Wanda lengyel zongorista klavicsembalón játszott kedves, régi ópuszt Händel, Purcell, Scarlatti és Bach remekeiből. A zongora őse: a csembaló, ma már bizony kellemetlen kis hangszer, nem is becsülhetjük többre, mint művészi célt. Hubay is modern hangszereken szerepelt, az előadott Leclair és Biber-szonáták persze tisztább élvezetet nyújtottak, mintha az akkori quinton-on hallottuk volna. Ezért maradt adósunk Grümmer gambajátékában azzal a nemesen szárnyaló tónussal, amelyet a gordonka mindörökké biztosít számunkra. Az est érdekes, mi több tanulságos volt, mert a régi művek mindegyike komoly művészi interpretátorra akadt, ám a cincogó klavicsembalóra és vérszegény viola di gambára [sic] sokáig, nagyon sokáig nem leszünk kíváncsiak.¹⁷

Azt, hogy a fenti kritika írója hasonló véleményt formált volna-e akkor, ha Landowska egy kópiacsembalón játszik, vagy pedig alapvető idegenkedését fogalmazta meg a régi hangszerekkel szemben, nem tudhatjuk. Viszont az tény, hogy Landowskát és hangszerét nem csak Magyarországon nem fogadták el sokan, hanem Európa- illetve Amerika-szerte¹⁸ sem. A század első felében őt ért negatív vélemények elsődleges oka nyilvánvalóan az igazi csembalóhangzást csak „parodizáló” modern csembaló volt.

Azonban kedvelői, sőt követői igazán nagy számban akadtak külföldön éppúgy, mint hazánkban. Ezt mutatja az a kis cikk, amely a *Népszavában* jelent meg 1931-ben *Wanda Landowska „régizene” tanfolyamai* címen:

Wanda Landowska, a világhírű zongora- és csembalóművésznő már nálunk is hangversenyezett és a mi közönségünket is elragadta a régi és legrégebb klasszikus zeneirodalomnak páratlanul hozzáértő előadásával. Most arról

¹⁶ Bálint András: „Régi mesterek – régi hangszerek.” *Nyugat* (1917. 02. 16.), megtalálható: *Zenei írások a Nyugatban*, Breuer János (szerk.), (Budapest: Zeneműkiadó, 1978). 145.

¹⁷ Szfinksz: C. N., *Zenei Szemle* I / 2. (1917. április). 58–59.

¹⁸ A Pleyel csembaló „gyenge és nem vállalható értékéről” panaszkodott a *Musical Courier* kritikusa a lap 1923. 11. 19-i számának 20-ik oldalán Landowska Carnegie Hall-ban adott koncertje után., amelyre első amerikai turnéja során került sor. (Forrás: Edward L. Kottick *A History of the Harpsichord*, 429.).

Régizene- és csembalójáték Magyarországon a 20. század elején
1900 és 1945 között

értesíti szerkesztőségünket Wanda Landowska, hogy ezen a nyáron nyilvános és magántanfolyamokon tanítja majd a régi zene előadóművészetét Saint-Leu-La-Forêt-ben, Páris mellett. Tanfolyamai július 4-én veszik kezdetüket és nemcsak zongoristák és csembalisták vehetnek ezeken részt, hanem más hangszereken játszó, sőt énekesek is, akik itt majd bizonyára jól beleélhetik magukat a régi zeneirodalom szellemébe és előadási stílusába.¹⁹

Corradina Mola (?) olasz csembaloművésznő

1932. 04. 25-én játszott a Zeneakadémián, az intézmény saját rendezésében.²⁰

Minden bizonnyal maga Hubay Jenő²¹ – az akkori a Zeneakadémia igazgatójaként – szorgalmazta a fiatal olasz csembaloművésznő meghívását, ugyanis a koncertre szóló ingyenes jegyeket az igazgatóságon kellett igényelni. A koncertet pedig rögzítették, mert április 27-én 23 órakor a rádió azt részben leadta. (A Pesti Hírlap rádióműsorában nincs részletes műsor és nincs következő műsorszám sem feltüntetve, úgyhogy nem tudni, hogy a műsor mennyi ideig tartott, s az is feltételezhető, hogy csak a cigányzene-közvetítés szünetében hangzott el belőle némi részlet).²² Mindenesetre a hangverseny jelentőségét bizonyítja, hogy számos kritikát közölt róla a korabeli sajtó.

A koncert előtt két héttel jelent meg ez, a hangverseny beharangozását szolgáló cikk a *Pesti Hírlap*ban:

Haydn szerzeményei — spinéten. A Pesti Hírlap olaszországi munkatársa írja: A Haydn-centenárium alkalmából a milánói „Conservatorio Verdi“-ben nagy sikert aratott *Corradina Mola*, a fiatal olasz művésznő, aki spinéten adta elő Haydn néhány szerzeményét, többek közt a „Sonata“, az „Allegretto“ és a „Trio“ kompozícióját. Corradina Mola, aki bájos fiatal jelenség, stilszerű krinolinban jelent meg az elmúlt évszázadok finom hangszere előtt a pódiumon. A spinét művésznője egyébként kitűnő zongoraművésznő és orgonista is, aki nemrégiben Párizsban is nagy sikert aratott. Amint értesülünk, még április első

¹⁹ Jemnitz Sándor közzététele. *Népszava* (1931. 06. 14.).

²⁰ A koncertről Gombos Lászlótól értesültem, aki Hubay-kutatásai nyomán számos adatot bocsátott rendelkezésemre.

²¹ Hubay Jenő (1858–1937) hegedűművész, pedagógus és zeneszerző, a magyar hegedűiskola egyik legkiemelkedőbb, nemzetközi szinten is kimagasló egyénisége és a Zeneakadémia igazgatója, majd főigazgatója volt. Bár előadóművészként nem tartozott a hazai régizene-renaisszánsz képviselői közé, több olyan hangversenyszerepléséről is tudunk, amelyeken a csembalózás korabeli kiválóságaival lépett fel. Ilyen volt az 1917. 02. 10-i zeneakadémiai koncert, amelyen Wanda Landowska társaságában játszott. Gombos László szíves szóbeli közlése nyomán pedig egyik első brüsszeli koncertjéről is sikerült tudomást szerezni még 1882 januárjából, amelyet Mary Gemmával osztott meg, aki barokk műveket játszott csembalón (rajtuk kívül E. Jacobs, Hubay állandó kamarapartnere és tanár-kollégája gambázott), bár Hubay hegedűjátékát zongorán kísérték. Csembalistákkal való fellépései, illetve azokkal közös hangversenyei nyitottságról és rugalmasságról tanúskodnak, amelyet Corradina Mola meghívásaival kapcsolatban is elmondhatunk.

²² N. N., C. N. *Pesti Hírlap* (1932. 04. 27.). 9.

felében a budapesti Zeneakadémián fog hangversenyezni Corradina Mola, a kitűnő olasz spinét-művésznő (B.)²³

A *Budapesti Hírlap* pedig ezt írta a koncert utáni napon:

Clavicembalo-est. Vonzó és kedves jelenség Corradina Mola, a fiatal olasz clavicembalo-művésznő, aki hétfőn hangversenyt adott a Zeneakadémia nagytermében. Fejlett stílusérzékkel játszott el értékes műsort; a regiszterkezelés és pedálozás tekintetében is elismerésreméltó képzettségről tett tanúságot. A hangverseny zenetörténeti érdekességét fokozta Scholz János melegtónusú viola di gamba-játéka. A közönség nagy érdeklődéssel hallgatta a különleges hangszerek finom muzsikáját és melegen ünnepelte a két előadóművészt.²⁴

Míg a *Pesti Hírlap*ban a következőt olvashatjuk:

Hangverseny. Corradina Mola, fiatal olasz művésznő, mint a Zeneakadémia vendége, clavicembalo-estet rendezett hétfőn az intézet nagytermében. Corradina Mola jó iskolában tanulta meg, hogy más a zongora és más a clavicembalo. Ha utóbbit a zongora egyik őséneke tekinti is a hangszertörténet, a clavicembalon „zongorázni” azért hiba volna. Corradina Mola ép és jó érzékkel domborítja ki e régies hangszernek sajátos jellegzetességeit. Ügyesen él azokkal a hatásezszközökkel, melyeket a hangszer „kopulái” tesznek lehetővé. Hangszínek és hangerőfokozatok élénk szembeállításai teszik színessé a játékát, de emellett a legerősebb hangszínek bekapcsolása esetén is gondosan ügyel arra, hogy a zugásra hajló, erősen zörgő hangok össze ne follyanak. Tiszta, értelmes játéka mindig világos és áttekinthető képet ad a műről. Ha még megjegyezzük, hogy játékában finom izlésű, rokonszenves muzsikussal lelke nyilatkozik meg – körülbelül a kellő mértékig értékeltük Corradina Mola művészetét.²⁵

Újabb méltató cikkek találhatunk még a *Magyarság*²⁶ és a *Pesti Napló*²⁷ oldalain is.

Corradina Mola újabb, 1936-os budapesti hangversenye előtt a *Zene* című folyóirat – figyelemfelkeltésként – a következőket írta a rövid hírek között:

Hindemith Paul és Mola Corradina cembaloművésznő együttes hangversenyt adtak Turinban. Érdekes műsorukat a 17. századi régi olasz instrumentális komponisták eddig előadatlan műveiből válogatták össze.²⁸

Magáról a budapesti hangversenyről szintén sok beszámoló, kritika készült. Elsőként egy előzetes a *Magyarság*ból:

²³ N. N., (,írta: B.): „Haydn szerzeményei — spinéten.” *Pesti Hírlap* (1932. 04. 10.). 16.

²⁴ N. N.: „Clavicembalo-est.” *Budapesti Hírlap*, 91. szám (1932. 04. 26.). 9.

²⁵ Molnár Jenő Antal: „Hangverseny.” *Pesti Hírlap*, 91.szám (1932. 04. 26.). 12.

²⁶ N. N., C. N. *Magyarság* (1932. 04. 27.). 11.

²⁷ Tóth Aladár: C. N. *Pesti Napló* (1932. 05. 01.). 23.

²⁸ N. N., C. N. *A Zene* 17. évf. 8–9–10 (1936. 02. 15.). 215.

Régizene- és csembalójáték Magyarországon a 20. század elején
1900 és 1945 között

Pergolesi emlékhangverseny” Pergolesi halálának 200. évfordulója alkalmából a Zeneművészeti Főiskolán hangverseny lesz Mola Corradina clavicembalo-művész nő közreműködésével. A hangverseny hétfőn este 8 órakor kezdődik. Műsoron Pergolesi és más régi olasz zeneköltők művei szerepelnek. Molnár Antal, a Zeneművészeti Főiskola tanára bevezetésül emlékbeszédet mond az olasz zeneköltőről. Vendégeket szívesen látnak.²⁹

Majd a számos beszámoló közül (*Magyarság*,³⁰ *Az Est*,³¹ *8 Órai Újság*,³² *Pesti Hírlap*) idézzünk egyet a *Pesti Hírlap*ból:

Cembaloest. Corradina Mola, milánói clavicembalo művész nő, akit Olaszország Halhatatlanjainak Király Akadémiája is kitüntetett, hétfőn a Zeneakadémia meghívására, a főiskola rendezésében, clavicembalo hangversenyt rendezett. A fiatal olasz művész nő a virtuozitásig fokozódó, gazdag és eleven technikával kezeli régi-régi hangszerét. Gyöngyöző futamainak, pergő trilláinak, kápráztató zenei ékítményeinek barokk pompája disziti játékát. Tökéletesen átéli az egykori játéktípust, ennek köszönheti, hogy művészete ennyire friss, meggyőző és mai. Corradina Mola hangversenye műsorának első felét Pergolesi műveinek szentelte. A kétszáz évvel ezelőtt fiatalon meghalt nápolyi zeneszerző kiadatlan egy tételes szonátáit, saját átdolgozásában mutatta be Corradina Mola, aki a szellemes ritmikájú, ötletes és dallamgazdag darabokat színpompásan regisztrált előadásban juttatta érvényre. A hangverseny bevezetőjéül Isoz Kálmán, a főiskola tükára olvasta fel Molnár Antal tanárnak Pergolesiről szóló megemlékezését. (mja.)³³

Feltételezhetjük, hogy Corradina Mola jó szakmai kapcsolatban állhatott Hubay Jenővel, s ennek köszönhetette a koncertmeghívásokat (arról nincs tudomásunk, hogy együtt is játszottak volna, de nyilván ez sem kizárható). E viszonyról tanúskodik a világhírű magyar hegedűművész Corradina Molának ajánlott ceruzás arcképe is.³⁴

²⁹ N. N.: „Pergolesi emlékhangverseny.” *Magyarság* (1936. 05. 24.). 21.

³⁰ N. N., C. N. *Magyarság* (1936. 05. 26.). 12.

³¹ N. N., C. N. *Az Est* (1936. 05. 26.). 6.

³² N. N., C. N. *8 Órai Újság* (1936. 05. 27.). 10.

³³ Molnár Jenő Antal: „Cembaloest.” *Pesti Hírlap* (1936. 05. 26.). 17.

³⁴ <https://www.delcampe.it/it/collezionismo/autografi/autogrfo-di-serio-de-hubay-musicista-su-suo-stupendo-ritratto-a-matita-61625130.html> (utolsó megtekintés: 2018. 06. 26.).

2. 1. 2. Összesítés a Budapesten 1900 és 1945 között fellépő legjelesebb külföldi régizenei együttesekről, a további régihangszeres, valamint vokális előadókról és hangversenyeikről

Yvette Guilbert (1867–1944)³⁵ francia énekesnő, színésznő, a párizsi mulatók, s francia filmek csillaga, aki régi dallamokat is gyakran énekelt, a pesti koncerttermek rendszeresen, évente visszatérő vendége volt (több alkalommal a Société de Concert d'Instruments Anciens együttesével).³⁶

Günther Ramin (1898–1956)³⁷ csembaloművész, a viola d'amore-on játszó **Reinhard Wolf** és a viola da gambás **Paul Grümmer**, német művészek 1937. 02. 24. én szerepeltek a Pesti Vigadóban.³⁸

A **Société de Concert d'Instruments Anciens** francia együttes négyszer lépett fel:

1905. 02. 23.³⁹ és 02. 25.⁴⁰ a Royal teremben,

1908. 01. 28. a Pesti Vigadóban,⁴¹

1908. 02. 07. a Pesti Vigadóban.⁴²

Barna Péter *Bartók és a csembaló – Egy különös találkozás története...* című írásából megtudhatjuk, hogy az 1905. 02. 25-i koncert egy fennmaradt, korabeli műsorlapja szerint az együttes Párizsból szállított egy Pleyel csembalót budapesti hangversenyeire.⁴³

Son Henrik (1880–1940)⁴⁴ 1909. 02. 12-én ismeretlen helyszínen a Műbarátok Körének „Rokokó” zenetörténeti hangversenyén viola da gambán játszott Haják Ferenc (klarinét),

³⁵ <https://www.britannica.com/biography/Yvette-Guilbert> (utolsó megtekintés: 2018. 05. 08.).

³⁶ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_1657, MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_1658.

³⁷ <http://www.bach-cantatas.com/Bio/Ramin-Gunther.htm> (utolsó megtekintés: 2018. 05. 08.).

³⁸ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_10512.

³⁹ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_1657.

⁴⁰ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_1658.

⁴¹ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_1817.

⁴² MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_1818.

⁴³ Barna Péter: *Bartók és a csembaló – Egy különös találkozás története*. Szemináriumi záródolgozat, Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem, 2005. (Kézirat). 5. Hivatkozás: OSZK, Kisnyomtatványtár, Matyéka Béla gyűjtése.

⁴⁴ A koncertadatbázisban más helyütt Harry Son (a *Brockhaus Riemann Zenei Lexikon*ban pedig Hary Són) néven található holland gordonkaművész Popper Dávid budapesti növendéke, majd a Budapest vonósnégyes alapító tagja volt. Adatok: N. N. : „Budapest vonósnégyes.” In: Boronkay Antal (szerk.): *Brockhaus Riemann Zenei Lexikon*. (Budapest: Zeneműkiadó, 1984). 1. kötet. 258.

Régizene- és csembalójáték Magyarországon a 20. század elején
1900 és 1945 között

Waldbauer Imre (brácsa), Varró-Pikker Margit (zongora és csembaló), valamint Marschalkó Rózsi (ének) társaságában.

Részlet a *Budapesti Hírlap* cikkéből:

Végül Son Henrik gordonkaművész játszott a térdhegedűn Corelli, Lotti és Händel apró műveiből. Stílszerű előadásáért ő is teljes dicséretet érdemel.⁴⁵

⁴⁵ N. N., C. N. *Budapesti Hírlap* (1909. 02. 13). 12.

2. 1. 3. Összesítés a Budapesten 1900 és 1945 között csembalistaként fellépő legjelesebb hazai művészekről

Hammerschlag János (1885–1954)⁴⁶

aki orgonaművészként, nagy hatású pedagógusként és dirigensként vált igazán ismertté, időnként csembalóhoz is ült. A tárgyalt időszakban – az adatbázis szerint – 1931. 04. 08-án Brodszky Ferenc viola da gamba hangversenyét kísérte a Zeneakadémián.⁴⁷

Kovács Sándor (1886–1918)⁴⁸ zongoraművész, zenepedagógus, zenetörténész⁴⁹

1909. 02. 25-én

ismeretlen helyszínen Varró Margit zongoraművész és Henrik [Harry] Son gordonkaművész társaságában játszott zongorán.⁵⁰

Az esten kamarazenei (A. Corelli-, G. Fr. Händel-, P. A. Locatelli-, N. Porpora-) művek előadásában működött közre.

1911. 11. 04-én

a Royal-teremben,⁵¹ majd ugyanazzal a műsorral 1911. 11. 08-án az Újságkiadók Otthonában lépett fel *Dr. Kovács Sándor zongoraestélye* címmel meghirdetve.⁵²

Közreműködők: Hajós Erzsébet (ének), Balabán Imre (zongora).

A hangversenyen szólódarabokat adott elő (P. D. Paradies: Zongoraszonáta, D-dúr,

J.-Ph. Rameau: Les Niais – variációk, J. S. Bach: Szonáta, a-moll,

D. Scarlatti: Etűd [sic], Sarabande, Menüett, Capriccio, Toccata)

Részlet a *Budapesti Hírlap* e hangversenyről szóló kritikájából:

Kovács Sándor évek óta nagy lelkesedéssel és tudással foglalkozik a klasszikus muzsika régibb mestereivel. Ezeknek a kevésbé ismert kompozícióiból állította össze műsorát. Rameau, Paradisi, Paccini [sic], Bach, Pergolese [sic] és

⁴⁶ Hammerschlag Jánossal a későbbiekben részletesen foglalkozom.

⁴⁷ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_204. A hangversenyről még később említést teszek a Hammerschlag Jánosról szóló szakaszban.

⁴⁸ N. N.: „Kovács Sándor.” In: Boronkay Antal (szerk.): *Brockhaus Riemann Zenei Lexikon*. (Budapest: Zeneműkiadó, 1984). 2. kötet. 348–349.

⁴⁹ Kovács Sándor hangversenyeinek forrása nem kizárólagosan a Koncertadatbázis, hanem egyéb dokumentumok (például tanulmányok, újságcikkek) is.

⁵⁰ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_13967.

⁵¹ Molnár Antal *Kovács Sándor Dr. hátrahagyott zenei írásai* című gyűjteményének Előszavában 1911. 10. 04-i dátumú koncertet említ, szintén a Royal teremben. Nem tudjuk, hogy akkor is tartott-e Kovács egy hangversenyt, vagy Molnár Antal pontatlan időpontot közölt. Szintén Molnárnál olvashatjuk ugyanezen írásból, hogy Kovács 1910. 02. 22-én Párizsban, a Salle de Géographie-ban is adott egy zongoraestet, és erre a hangversenyre utal Bartók Béla Kovácsnak írott, 1910. 02. 21-én keltezett levele is. (Forrás: Demény János (szerk.): *Bartók Béla levelei*. Nr 205. (Budapest: Zeneműkiadó, 1976). 159.

⁵² MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_2196.

Régizene- és csembalójáték Magyarországon a 20. század elején
1900 és 1945 között

Scarlatti művei közül mutatott be néhányat. Kovács játékában elsőrangú dologbeli készség párosul erős intellektualitással. Belemélyed a művek szellemébe és stílusos fölfogásán mindig megérzik a kor levegője.⁵³

Ugyanerről a hangversenyről olvashatunk a *Világ* hasábjain Csáth Géza tollából is:

Kovács tudniillik kizárólag olyan dolgokat szervírozott, amelyekben a modern fül számára is különös érdekességek, finomságok rejlenek. Nem a virtuózok unott biztonságával játszott, hanem a zenei bibliophil eleven fantáziájával és lelkesedésével keltette életre a régi kottapapírosok hangsorozatait: hogy megmutassa nekünk megettük a poétát. Nem holmi történelmi rézkarc állt előttünk, amely egy merevarcú idegen, parókás urat ábrázol, mint egy más bolygó lakóját – hanem maga az eleven ember, aki él, lát, szenved, örül és majdnem úgy érzi a hangokat, a zenét, mint mi. Kovács játékában legalább 100 évvel közelebb éreztük magunkhoz Scarlattit, mint például Godovszky ármányos, hideg interpretációjában. Mivel éri ezt el? Azzal, hogy rendkívül mélyen átértette és átérezte a régi mester zenéjét. Nem írta át a régi „stimmet”, nem komplikálta a dolgot. Egyszerűen, tiszta billentéssel játszik, kerül minden zongoraszerűtlen kemény kopogást (ami annyira ellenszenves). Megfelelő értelmi ritenutókat és accelerandókat alkalmaz. Ezzel beszélővé, élővé, közvetlenné teszi a frázisokat, a szimmetrikus matematikai formációkat.⁵⁴

1913. 01. 13-án

valószínűleg⁵⁵ a Pesti Vigadóban megtartott Máté-passió előadáson csembaló-continuoózott.

Részlet Molnár Antal Kovács írásait tartalmazó könyvének előszavából:

K. egyike a legelsőeknek, kik a clavicembalo-játék fölélesztéséhez hozzájárultak; a Filharmóniai Társulat 1913-i oratórium estjén clavicembalot játszott a zenekarban.⁵⁶

Az adatbázisban található koncertek közt ez az első oratorikus hangverseny, amelyen a műsorlap szerint csembaló szerepel continuo-hangszerként. Kovács Sándor ugyanezen a hangversenyen való közreműködésére utalhat a *Fodor Zeneiskola 1913/14-es évkönyvéből* származó, következő részlet:

Kovács Sándor dr. felolvasott Schumannról az intézet egyik házi hangversenyén. Clavicembalón játszott a Filharmóniai Társaság oratórium-estjén.⁵⁷

⁵³ N. N., C. N.: *Budapesti Hírlap* (1911. 11. 05.). 15.

⁵⁴ Csáth Géza: „Hangversenyek.” *Világ* (1911. 11. 05.). 15. Későbbi megjelenés Csáth Géza: *Éjszakai esztetizálás*. Demény János (szerk.), (Budapest: Zeneműkiadó, 1971). 405–406.

⁵⁵ Kovács e valószínűsíthető fellépéséről nincs egyéb dokumentum (sem a Koncertadatbázisban, sem pedig a korabeli sajtóban), egyedül Molnár Antal tesz említést az általa szerkesztett, *Kovács Sándor Dr. hátrahagyott zenei írásai* (Budapest: Rózsavölgyi, 1926) című könyv előszavának lábjegyzetében, valamint a *Fodor Zeneiskola 1913/14-es évkönyvének* idézett, dátum nélküli megjegyzése utalhat ugyanarra a koncertre.

⁵⁶ Molnár Antal (szerk.): *Kovács Sándor Dr. hátrahagyott zenei írásai*. (Budapest: Rózsavölgyi, 1926). 8.

1913-ban

2 előadása volt a Fodor Zeneiskola Dísztermében⁵⁸

E két előadásáról hírt adott a *Zeneközlöny* című folyóirat 1913. április 15-i száma is, ahol többek közt ezt olvashatjuk:

A Renaissance zenéjéről. *Dr. Kovács Sándor* két felolvasást tartott a Fodor-zeneiskola dísztermében. ...*Orbán Erzsébet* megértéssel énekelt dalokat a XIV. és XV. századból, majd pedig *Dr. Kovács Sándor* adott elő clavicembalmon Shakespeare korabeli zongoradarabokat.⁵⁹

1913. 04. 26-án

a MÁV Gépgyár Dísztermében tartott – Demény Dezső által vezetett – ismeretterjesztő előadáson a már korábbiakban – a *Zeneközlöny* előző számából – megismert kvartettet vezette és önállóan csembalózott is, amint ezt a következő, szintén a *Zeneközlöny*-ben megjelent kritika részletében olvashatjuk:

Kovács Sándor dr., a kvartett [Orbán Erzsébet, Berg Lili, Tihanyi Zoltán, Berg Ottó] lelke, karmestere, egyike ama keveseknek Pesten, akiket erős lelki kapocs fűz a régi mesterekhez. Az est műsorán ő is szerepelt, clavicinen és clavicembalmon régi darabokat szólaltatott meg stílusosan és briliáns készséggel.⁶⁰

1917. 01. 05.

Jótekonysági koncert a Zeneakadémián (Händel-, Bach-, Brahms-, Zilcher-, Kodály-, Bartók-művek előadásával), „ezen csembaló-continuo szólamot játszott”.⁶¹

1918. 01. 28-án

a Pesti Vigadóban, a Budapesti Ének- és Zenekar egyesület hangversenyén (vezényelt Lichtenberg Emil) többek közt elhangzott J. S. Bach 155. kantátája, s a hangversenyt beharangozó cikkben⁶² a következőt olvashatjuk (a közreműködők névsorában): „Cembalo: dr. Kovács Sándor, tanár.”

⁵⁷ N. N., C. N. *Fodor Zeneiskola 1913/14-es évkönyve* (1914). 14.

⁵⁸ E két előadás dátumát sajnos nem sikerült az általam átnézett forrásokban megtalálnom.

⁵⁹ N. N.: „Hangversenyek.” *Zeneközlöny*, XI./17. (1913. 04. 15.). 573. (Kovács *A Renaissance zenéjéről* című előadásának szövegét a Molnár Antal által szerkesztett *Kovács Sándor Dr. hátrahagyott zenei írásai* című gyűjtemény is tartalmazza. Itt az előadás dátumául viszont Molnár tévesen az 1912-es évet jelöli meg.)

⁶⁰ Fodor Gyula: „Beszámoló egy conféranceról.” *Zeneközlöny*. XI. évf. 18. sz. (1913. 05. 15.). 623–626.

⁶¹ A koncertadatbázis műsorlapja nem közli a csembalista nevét. Kovács Sándor szereplését Barna Péter is említi Vikárius László közlése nyomán: *Bartók és a csembaló – Egy különös találkozás története*. Szemináriumi záródolgozat, Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem, 2005. (Kézirat). 10.

⁶² N. N., C. N. *Zeneközlöny*. XVI/1. (1918. január). 1–2.

Régizene- és csembalójáték Magyarországon a 20. század elején
1900 és 1945 között

Láng Erzsébet (1889–1959),⁶³

akit az első magyar „hivatásos” csembaloművészként ismerünk, a budapesti koncertadatbázis adatai szerint 1931 és 1937 között számos alkalommal adott csembalón kamara- és szólókoncertet, valamint versenymű-szólistaként is fellépett.

Koncertjei:

1931. 10. 19.

Zeneakadémia,⁶⁴ műsorán J. S. Bach-csembalóversenyt⁶⁵ játszott,

1932. 11. 04.

Zeneakadémia,⁶⁶ J. S. Bach Capriccio sopra la lontananza del suo fratello dilettissimo, BWV. 992. művét adta elő,

1933. 04. 06.

Zeneakadémia,⁶⁷ Csuka Béla viola da gamba estjén szerepelt,

1936. 11. 13.

Zeneakadémia,⁶⁸ J. S. Bach-esten Salgó Sándorral egy hegedűszonátát, Hütter Pállal egy gambaszonátát játszott, valamint a Kávékantáta előadásában működött közre,

1937. 03.10.

Pesti Vigadó,⁶⁹ szólóestet adott: J. S. Bach B-dúr Partitáját, D. Scarlatti D-dúr, a-moll szonátáját, Fr. Couperin Les Fastes de la grande et ancienne c. művét önállóan, valamint J. S. Bach g-moll gambaszonátáját Hütter Pállal és J.-Ph. Rameau Pièces de Concert no. 2. darabját Hütter Pál, viola da gamba és Eördögh János, fuvola közreműködésével játszotta.

(Az 1933. 04. 06-i hangverseny pontos műsora nem szerepel az adatbázisban, ellenben a *Népszava* 1933. 04. 07-i, Jemnitz Sándor által írott kritikájában olvashatjuk, hogy a koncerten Láng Erzsébet működött közre csembalón.)⁷⁰

⁶³ Kecskemétiné Láng Erzsébetről később részletes bemutatást közlök.

⁶⁴ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_223.

⁶⁵ A mű hangnemét nem tudjuk.

⁶⁶ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_335.

⁶⁷ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_10336.

⁶⁸ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_857.

⁶⁹ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_961.

⁷⁰ Jemnitz Sándor, *Népszava* (1933. 04. 07.). 6.

Reiner Frigyes (1888–1963),⁷¹ a később világhírűvé vált karmester
1909. 03. 15-én

a Lipótvárosi Kaszinóban egy „XVI–XVII. századi magyar zenetörténeti hangverseny”-en
csembalózott. A műsorban elhangzott Bakfark Bálint Fantáziája, valamint virágénekek,
táncok és G. Picchi Ballo ongaro-ja.⁷²

(A bevezető előadást Csiky János tartotta, Szentmártony Ilona és Huszár Károly pedig
énekelt.)

Részlet a *Budapesti Hírlap* cikkéből:

A kíséretet s az önálló hangszeres számokat Reiner Frigyes játszotta régi
klavecinen, erős művészi érzéssel, kiváló tudással.⁷³

Nem tudjuk, hogy Reiner Frigyes, aki zeneakadémiai éveiből kettőt Bartók Béla
tanítványaként végzett – az ugyancsak ekkor zeneakadémista, s később képzett
csembalistaként feltűnő Láng Erzsébettel egyetemben –, hol, milyen keretek közt
találkozhatott csembalóval. Feltételezhetően hivatalosan nem tanulta sehol sem a
hangszeren való játékot.

Varró-Pikker Margit (1881–1978),⁷⁴ aki magyar előadóként az első szóló-csembalójátékos
fellépő volt,

1909. 02. 12-én

egy ún. „Rokokó zenetörténeti hangversenyen”⁷⁵ játszott. A hangversenyről számos
beszámoló született a korabeli sajtóban. Ezek közül a *Budapesti Hírlapban* megjelent cikkből
következzék egy részlet:

A Műbarátok Köré-ben, ahol újabban egymást érik az érdekesnél érdekesebb
művészettörténeti és ismeretterjesztő előadások, ma történelmi hangversenyt
rendeztek. A rokokó-világ kecses zenéje csendült meg régi hangszereken, a
zongora ősen: a clavecin, vagy mint nálunk hívták, a virginia [sic] nevű
hangszeren és a viola di gambán [sic], az ugynevezett térdhegedűn.⁷⁶

⁷¹ N. N.: Reiner Frigyes In: Boronkay Antal (szerk.): *Brockhaus Riemann Zenei Lexikon*. (Budapest: Zeneműkiadó, 1984). 3. köt. 209.

⁷² MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_14070.

⁷³ N.N., C. N. *Budapesti Hírlap* (1909. 03. 16.). 16.

⁷⁴ Varró-Pikker Margitról később részletesen írok.

⁷⁵ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_13938. E hangversenyről már említést tettem a Son Henrikről szóló részben.

⁷⁶ N. N., C. N. *Budapesti Hírlap* (1909. 02. 13.). 12.

Régizene- és csembalójáték Magyarországon a 20. század elején
1900 és 1945 között

Varró-Pikker Margit nevét – mint csembaló-continuó játékosét – későbbi hangversenyműsorokban is olvashatjuk.

Több ízben játszott még – különböző hangversenyeken – csembalón:

Pető Imre, Szécsi Pálné, Berg Ottó, Schuler (vagy Schuller) György, Herz Ottó, Ferencsik János, Gárdonyi Pálné és Kósa György,⁷⁷ valamint klavikordon – 1935-ben – **Sinay János.**⁷⁸

A Koncertadatbázisban egy helyütt olvashatjuk a következő neveket: **Vidner Lili, Metykó Anna, Molnár Jenő**, akik 1922. 03. 04-én a Zeneakadémián a „Nemzeti Zenede ötödik zenetörténeti hangverseny”-én – a műsorlap szerint – spinéten játszottak (C. Janequin-, Fr. Couperin-, J.-Ph. Rameau- és Eszterházy Pál-műveket). Ők valószínűleg a Nemzeti Zenede növendékei voltak.⁷⁹

2. 1. 4. Régi zenét játszó együttesek a tárgyalt időszakban

Az évente számos alkalommal felhangzó oratórium- és passió-előadások, vagyis a legnépszerűbb régizenei hangversenyek létrehozása a **Budapesti Ének- és Zenekaregyesület** nevéhez fűződik, amelynek vezetője, s legtöbbször irányító karmestere **Lichtenberg Emil**⁸⁰ volt, de fontos szerepet kapott e vokális művek előadásában a **Palestrina Kórus** is. Az 1940-es évektől pedig új együttesként **Kresz Géza**⁸¹ kamarazene-karja – a hegedűművész és karmester Kresz Géza vezetésével – szerepelt a koncertkínálatban, főleg kora- és későbarokk műsorokkal.

⁷⁷ Kósa Györggyel és hangversenyeivel a későbbiekben részletesen foglalkozom.

⁷⁸ Sinay Jánossal a későbbiekben részletesen foglalkozom.

⁷⁹ Érdemes megjegyeznünk, hogy az 1900–1945-ig tartó időszak budapesti koncertadatbázisában egyedül ezen a műsorlapon találkozhatunk a „spinét” hangszermegjelöléssel. Elképzelhető, hogy a Nemzeti Zenedének akkor valóban – nagyméretű csembaló híján – egy spinét állt rendelkezésére, de az elnevezés származhat elírásból is. (Általában elmondható, hogy a csembalónak e típusát nem szokás – hangversenyek műsorlapján – külön feltüntetni.)

⁸⁰ Lichtenberg Emilről és együtteseiről később részletesen írok.

⁸¹ Kresz Gézáról később részletesen írok.

2. 1. 5. Nem csembalista régihangszeres előadók és hangversenyeik a tárgyalt időszakban

(Lodzia) Brodszky Ferenc (1902–1974)⁸² viola da gamba-előadóként lépett fel a Zeneakadémián, 1931. 04. 08-án, Hammarschlag János csembaló közreműködésével.⁸³ A hangversenyről és a hangversenyen megszólaltatott Neupert csembalóról – amely Brodszky Ferenc tulajdona volt – Jemnitz Sándor írt meleg hangú beszámolót.⁸⁴ Brodszky gambásként a későbbi évek folyamán több ízben szerepelt Hammerschlag Jánossal, nem csak hangversenyteremben, hanem rádióhangversenyeken is.

Csuka Béla (1893–1957)⁸⁵ viola da gamba-estjei 1931. 04. 16-án⁸⁶ (Ferencsik János csembaló közreműködésével), valamint 1933. 04. 06-án⁸⁷ (Láng Erzsébet csembalójátékával) voltak a Zeneakadémián.

Hütter Pál viola da gambán működött közre Láng Erzsébet csembalóestjén 1937. 03. 10-én⁸⁸ a Pesti Vigadóban

Scholz János (1903–1993)⁸⁹ szintén viola da gambázott 1932. 04. 25-én, a Zeneakadémián Corradina Mola csembalóestjén, amely eseményről a *Pesti Hírlap* beszámolójából is értesülhetünk:

A hangverseny néhány száma cembalo-gamba kettős volt. Ez utóbbiakban a „viola di gamba“-t, [sic] ezt a sok huru, csellószerű, régi hangszer Scholz János szólaltatta meg, szeretettel és hozzáértéssel. (mja.)⁹⁰

⁸² N. N.: „Brodszky Ferenc.” In: Boronkay Antal (szerk.): *Brockhaus Riemann Zenei Lexikon*. (Budapest: Zeneműkiadó, 1984). 1. köt. 250. Lodzia Brodszky Ferencről a továbbiakban még részletesen írok.

⁸³ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_204.

⁸⁴ Lásd a Jemnitz Sándorról szóló részletes szakaszban.

⁸⁵ N. N.: „Csuka Béla.” In: Boronkay Antal (szerk.): *Brockhaus Riemann Zenei Lexikon*. (Budapest: Zeneműkiadó, 1984). 1. köt. 389. Csuka Béláról később részletesen írok.

⁸⁶ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_9474.

⁸⁷ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_10336.

⁸⁸ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_961.

⁸⁹ Éder György: *Magyar gordonkások a 20. században*, DLA disszertáció, Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem, 2011. 17–18.

⁹⁰ Molnár Jenő Antal, *Pesti Hírlap* 91.szám (1932. 04. 26.). 12.

Régizene- és csembalójáték Magyarországon a 20. század elején
1900 és 1945 között

2. 2. A századelő legjelentősebb hazai személyiségeinek – akik úttörő szerepet vállaltak a régizene-játék újrafelfedezésében – részletes bemutatása

Árokháty Béla (1890–1942) orgonaművész, zeneszerző, egyházi karnagy⁹¹

A sárospataki és budapesti református teológián végezte teológiai tanulmányait, majd a Zeneakadémián Kodály Zoltán és Antalffy-Zsiross Dezső tanítványaként zeneszerzés és orgona tanszakon tanult.

1920–23-ban a budapesti református egyház hitoktatója, egyházi karnagya és a teológiai akadémia zenetanára, 1923–25-ben pedig Edinburghban organista és egyházi karnagy volt.

Hazatérése után a Bach-kórus, a Goudimel-énekkar, majd a saját alapítású Korál Kamara Társaság (kamarakórus és zenekar) vezetőjeként működött, és számos jelentős, nagyszabású oratorikus hangverseny előadása fűződött nevéhez 1922 és 1941 között.

Érdemei vitathatatlanok az egyházi zene, valamint az orgonatervezés terén; tervei szerint 35 orgona épült Magyarországon.

Brodsky⁹² Ferenc (1902–1974) gordonkaművész, viola da gamba-művész, zenetörténész, zenepedagógus⁹³

A Zeneakadémián 1928-ban szerzett művészi oklevelet. 1930-tól kezdve évtizedeken át hangversenyezett, s koncertjein főként a régi zene korhű előadását szorgalmazta.

1923 és 1936 között az Újpesti Konzervatórium és két magán-zeneiskola tanára volt, egyúttal a székesfehérvári, a szombathelyi és a győri zeneiskolában is tanított gordonkát, zongorát, zeneelméletet és zenetörténetet. A veszprémi zeneiskola igazgatójaként (1934–1942), a budapesti Fodor Zeneiskola titkáráként (1943–1947) és a Fővárosi Zeneiskolai Szervezet egyik alapítója- és szervezőjeként (1948–1949) is tevékenykedett. 1949 és 1966 között zenetanárként működött Budapesten.

⁹¹ N. N.: „Árokháty Béla.” *Magyar Életrajzi Lexikon* <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/index.html> (utolsó megtekintés: 2018. 05. 10.).

⁹² Brodsky Ferenc névvel helyenként Lodzia Brodsky Ferencként is találkozhatunk.

⁹³ N. N.: „Brodsky Ferenc.” In: Boronkay Antal (szerk.): *Brockhaus Riemann Zenei Lexikon*. (Budapest: Zeneműkiadó, 1984). 1. köt. 250.

Magyarországon elsők között kezdeményezte a korhű hangszerek alkalmazását. Az 1920-as és 1930-as években elsajátította a régi hangszereken (viola da gamba, csembaló, illetve lant és gitár) való játékot; historikus igényű estjeit, pódium- és rádióhangversenyek keretében tanára, Hammerschlag János csembalókíséretével *Régi zene régi hangszereken* címmel adta (1931-től).

Szintén a harmincas években vásárolt egy saját csembalót a Neupert cégtől. Ezt a hangszeret Brodszky halála után a Nemzeti Múzeum vásárolta meg, jelenleg is a múzeum hangszerraktárában őrzik.⁹⁴ Kutatóként régizene- és hangszer történettel, valamint Veszprém és környéke reformkori zenetörténetével foglalkozott. Nagy feltűnést keltettek gitártörténeti írásai: elsőként tagadta ugyanis a gitárnak a lantból való egyenes származását.

Csuka Béla (1893–1957) gordonka- és viola da gamba-művész⁹⁵

A Zeneakadémián Schiffer Adolf, majd Popper Dávid tanítványaként végzett. Már 14 esztendő korától hangversenyezett mint szólista és kamaramuzsik; többek közt 1911–13-ban Telmányi Emillel és Zsigmondy Gáborral a Berliini Magyar Trió tagjaként. 1913–14-ben az Operaház zenekarának tagja, 1917-től 1944-ig pedig magángordonkása volt. 1945–48-ig, majd 1957-ben a szegedi operaegyüttes zenekarának magángordonkásaként működött.

Kiváló kamaramuzsikus volt, külföldön is számos koncerten szerepelt. Viola da gamba játékosként gyakran találkozhatunk nevével hazai szóló- és kamarakonzerteken, valamint oratóriumesteken. Amint azt az alábbi idézetben olvashatjuk, a viola da gambán kívül más, különleges régi hangszereken is játszott:

Csuka Béla elismerésre méltó igyekezettel mélyed el a hangszer technikájába: nem csupán egyes húrokon játszik, mint a megrögzött gordonkások, hanem igyekszik valamennyi húrt érvényre juttatni. Hangversenyén először szólaltatta meg a baryton (viola di bordone) nevű érdekes hangszert.⁹⁶

Különleges, régi hangszereket tartalmazó hangszergyűjteménye (viola da gamba, pochette stb.) a Magyar Nemzeti Múzeum tulajdonába került.

⁹⁴ A hangszer létezésére és hollétére Prof. Rovátkay Lajos hívta fel a figyelmemet, aki e csembalóról a *Magyar Zene* folyóiratban Hammerschlag János címen (2004. 42. évf. 2. szám, 185–202) megjelent tanulmányában részletesen beszámol. A hangszer a múzeum tudományos munkatársa, Dr. Radnóti Klára szíves segítségével jó magam is megtekinthettem és kipróbálhattam.

⁹⁵ N. N.: „Csuka Béla.” In: Boronkay Antal (szerk.): *Brockhaus Riemann Zenei Lexikon*. (Budapest: Zeneműkiadó, 1984). 1. kötet. 389.

⁹⁶ Jemnitz Sándor, *Népszava*. (1933. 04. 07.). 6.

Hammerschlag János (1885–1954) orgonaművész és zenetörténész⁹⁷

A cembalon életre kel az egyébként feltámaszthatatlanul halott passage. A passage a zongorán: végnélküli számtani sor. A cembalón: csengetyűk beláthatatlan sokaságának szindús csilingelése. Mintha fürge tündérek szüntelen öntenék ki karcsú zsákokból a simára csiszolt aranygolyócskákat, mik hol halomra gyűlnek, hol széjjel folynak s ismét felsorakozva csillogóan gurulnak fel s alá. És közölök színes fénytöréssel ragyog ki a sok kisebb-nagyobb drágakő, a moráani, a cadence, a trilla, a coulé: az ornamensek. Tanuló éveinkből annyi bosszúság forrásai — akármennyit bíbelődtünk is velük, akárhogyan „beosztottuk” őket, csak nem akartak fényleni, mindig is pecséttek, „pacnik” maradtak a tiszta rajzon. S ha netán kíváncsian megkérdeztük tanárainktól, hogy vajjon a nagy mesterek miért éktelenítették el remekműveiket ennyi otromba „diszszel”, alighanem azt a választ nyertük, hogy erre azért volt szükség, „mert a régi, primitív hangszereken még nem lehetett egy hangot zengően kitartani”. (Hát az orgonán? vagy az énekben?) Mellesleg: bizonyos, hogy lehet azért antik ornamenseket modern zongorán is szépen játszani — csak épen véletlenül még eddig nem hallottam. Az eredeti cembalot hallva, érthetjük csak meg, hogyan ejthette rabul a 17. ik századot a billentyűs hangszereken nagyranőtt passage olyannyira, hogy az emberi géget is megtanította a koloratúrára.⁹⁸

A Zeneakadémiát Koessler János és Antalffy-Zsiross Dezső tanítványaként végezte el. 1912-től zenekritikusként – többek közt 1914–20 között a *Pester Lloyd*-nál – működött. 1919-től rövidebb megszakításokkal haláláig a Nemzeti Zenede tanáraként zeneszerzést, zenetörténetet és karéneket oktatott. 1947–49 között az intézet igazgatója volt.

1920-ban kamarazene-együttest szervezett, majd 1923-ban növendékeiből megalapította a Budapesti Motett és Madrigáltársulatot. Karvezetői munkájával – amely során elsősorban régi mesterek műveinek előadásával tűnt újitónak – megelőzte Kodály Zoltán és Bárdos Lajos énekkari mozgalmait is.

1952-től a Zeneakadémia zenetudományi tanszakán tartott előadásokat „A zenei előadásmód története” címmel. Különleges, egyedi módszereket alkalmazó tanári, előadói munkássága révén számos tanítványában gyökereztetette meg az igényes régizene játék és a historikus előadói szemlélet iránti igényt. Kora szokásaival ellentétes módon tanítása során megkövetelte a művek elméleti, szerkesztésbeli ismerete mellett az artikuláció, a hangsúlyos és hangsúlytalan hangok érzékeltetését még az orgonán is.

⁹⁷ N. N.: „Hammerschlag János.” *Magyar Életrajzi Lexikon*, <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/index.html> (utolsó megtekintés: 2018. 06. 28.).

⁹⁸ Hammerschlag János: „A cembalo lelke.” *Crescendo*. II. / 9–10. (1928. április–május). 7–10.

Prof. Rovátkay Lajos – aki Hammerschlag-tanítvány volt – visszaemlékezésében oly alapos és elmélyült Bach-ismerőnek tartja egykori tanárát, akihez hasonlíthatóval még évtizedekkel később sem találkozott.⁹⁹

Miként is írt Hammerschlag Bachról? A következő idézet alapján – amely a *Cembalo lelke* című cikkhez hasonlóan a lelkesedését cizellált, költői stílusba foglaló Hammerschlag ismeretterjesztő nyelvezetébe enged betekintést – következtethetünk tanári habitusára, egyéniségére is.

A másik nagy fúga-opuszt, a Wohltemperiertes Klavier-t még egészen bearanyozza az ifjúság déli napsugara. Szépségének sokszerűsége learatatlan. Egyike ama kisszámú dokumentumoknak, amelyek az emberiség örök kincseinek tárából valók, amelyekben egy felsőbbrendű szellem örök érvényű igazságot hirdetett a világról. És éppen ezért egyike ama nagy könyveknek, amelyeket akármelyik lapon ütünk is fel, vigasztaló, fölemelő, megtisztító malasztot merítünk belőlük.¹⁰⁰

Hammerschlag több alkalommal is játszott egy másik tanítványa, Brodszky Ferenc csembalóján, sőt néhány hangversenyen és rádiókoncerten – Brodszky gambajátékát kísérve – fel is lépett csembalistaként. Az itt olvasható kritika-részlet, amely az 1931. 04. 08-i hangversenyről szól, a *Népszavában* jelent meg:

Régóta nem kaptunk kézhez oly élvezetes és egyben tanulságos műsort, mint szerdán a Zeneművészeti Főiskola kamaratermében megtartott „Régi hangszerek hangversenyé”n. Kizárólag e hangszerek művelői, tizenhetedik és tizennyolcadik századbeli mesterek szerzeményei szerepeltek és műveik érdekes összeválogatásán meglátszott, hogy a műsort Hammerschlag János orgonaművész, e korszak muzsikájának alapos ismerője szemelte ki. Hammerschlag János a nürnbergi Neupert zongoragyár egyik legújabb típusú csembaló-modelljét mutatta be. A Neupert-csembaló nem oly kifejezetten hangversenytípus, mint a párisi Pleyel-cég nemrég hallott, nagyobb és hangzatosabb készítménye, viszont árnyaltosabbnak tűnik annál, és finomabb, sőt valószínűleg korhűbb hangszíneket is produkál. Inkább szobahangszer, mint ilyen azonban hívebben érezteti meg velünk fénykorának bensőséges „Hausmusik”-kultúráját, többet örökölt a kor magánjellegű zeneművelésének hagyományaiból, mint a nála világiasabb Pleyel-csembaló, amely inkább a megváltozott mai igényeknek óhajt megfelelni. [...] Hammerschlag János mellett Lodzia Brodszky Ferenc a viola da gamba nevű hathúrú, csellószerű

⁹⁹ Prof. Rovátkay Lajos: „Hammerschlag János.” *Magyar Zene*. 42. évf. 2. szám (2004). 185–202.

¹⁰⁰ Hammerschlag János: „Bach művészete.” *Nyugat*. 19. szám (1925).

Régizene- és csembalójáték Magyarországon a 20. század elején
1900 és 1945 között

hangszert, e korszak gordonkáját szólaltatta meg, amelyet nemrég Csuka Béla mutatott be a Máté-passió előadásában. [...] ¹⁰¹

Álljon itt Hammerschlag későbbi jeles tanítványai közül még két név a már említetteké mellett: Lehotka Gábor, Sebestyén János.

Haraszi Emil (1885–1958) zenetörténész ¹⁰²

Tanulmányait Farkas Ödönnél és Geiger Albertnél végezte. 1917-től egyetemi magántanár, középiskolai tanár, 1915-től a Nemzeti Zenede tanára, 1920–27-ben pedig igazgatója.

Számos nagyszabású könyv, tanulmány szerzője, amelyek közül több a barokk zenével, régi hangszerekkel, valamint a 15–18. századi magyar zenetörténettel foglalkozik.

Aktív szervezője, szerkesztője és gyakran közreműködője volt a különböző „zenetörténeti hangversenyeknek”, amelyeket elsősorban a Magyar Nemzeti Múzeum munkatársaként rendezett. A múzeumi Zenei Gyűjtemény létrehozásának (amelyből később zenei könyvtár, valamint hangszergyűjtemény lett) kezdeményezője, és Lajtha László elődje a gyűjtemény élén. ¹⁰³ Mindezekért a korai magyar „historikus szellemiség” egyik meghatározó személyiségének tarthatjuk.

1927-től Párizsban élt, de a hazai zenei és tudományos élettel való kapcsolatát mindvégig megőrizte.

¹⁰¹ Jemnitz Sándor, *Népszava*. (1931. 04. 10.). A cikkben Brodszky saját tulajdonú Neupert csembalójáról van szó, amely valóban némileg szolidabban modernizált, mint az 1912 utáni Pleyel csembalók. Spányi Miklós kutatása és szíves közlése alapján feltételezhető, hogy a Neupert cég mérnökei a század eleji, korai Pleyel csembalókat másolták le, s ezek alapján készítették el a Bach-modell előtt megjelenő hangszereiket, amelyek vastag, nehéz rezonánsukkal, a sok beépített fémmel, a láb-pedálokkal, s egész megjelenésükkel, hangjukkal bizony eléggé távol álltak a historikus hangszerektől.

¹⁰² N. N.: „Haraszi Emil.” In: Boronkay Antal (szerk.): *Brockhaus Riemann Zenei Lexikon*. (Budapest: Zeneműkiadó, 1984). 2. kötet. 131.

¹⁰³ Gábry György: „A Magyar Nemzeti Múzeum Zenei Gyűjteményének kialakulása.” *A Magyar Nemzeti Múzeum Évkönyve*. (1971). 242–243., https://library.hungaricana.hu/hu/view/FoliaArchaeologica_22/ (utolsó megtekintés: 2018. 05. 15.).

Jemnitz Sándor (1890–1963) zeneszerző, esztéta, zenekritikus¹⁰⁴

Koessler János zeneszerzés növendéke volt a Zeneakadémián, majd Németországban tanult Max Reger és Arthur Nikisch (zeneszerzés, karmesterség), valamint Hans Sitt (hegedű) és Karl Straube (orgona) tanítványaként.

Későbbi régizenei elkötelezettségét valószínűleg a Hans Sittnél (aki korábban a Lipcsei Bach Egyesület vezetője és a Peters Zeneműkiadó régizenei kiadványainak közreadója volt) és a Karl Straubénél (a Tamás-templom orgonistájánál, majd karnagyánál, az 1908 körüli Bach-kultusz egyik vezető egyéniségénél) folytatott tanulmányainak köszönhető.

Jemnitz kezdetben operatársulatoknál dolgozott korrepetitorként és karmesterként, majd Arnold Schönbergnél részesült zeneszerzői képzésben Berlinben 1911–15 között.

Magyarországra való visszatérése után több lapnak is dolgozott (*Független Szemle*, *Magyar Írás*, *Pesti Napló*, *Az Újság*, *Világ*, *Pester Lloyd* stb.), de külföldi újságokban is megjelentek zenei írásai. 1924-től 1950-ig a *Népszava* zenekritikusa volt.

Számos ismeretterjesztő előadást tartott – elsősorban munkáskörök számára – és munkáskoncertek, munkás dalszövetségek szervezésével, vezetésével is foglalkozott.

1951-től az Állami Zenegimnázium és Konzervatórium ének tanszakán tanított, valamint az Országos Filharmónia műsorfüzeteibe készített ismeretterjesztő írásokat.

Zeneműveivel több külföldi pályadíjat is nyert. Zenekritikusként, esztétaként a két háború közti időszak – Tóth Aladár mellett – legjelentősebb alakja volt. Kritikáiban, írásaiban számtalan alkalommal nyilvánította ki a régizenei előadásokkal kapcsolatos – akkoriban úttörő, ma viszont korszerűnek tűnő – véleményét (barokk éneklés, billentyűs előadásmód, régi hangszerek használata stb.).

A csembalójátékról is több alkalommal tett megjegyzést; első ilyen jelentős írása a Hammerschlag János által vezényelt 1928. februári¹⁰⁵ hangversenyről írt recenziója, amelyen a Budapesti Motett és Madrigal Társulat mellett Bálint Alice játszott zongorán barokk műveket:

Ezeknél természetesen hiányzott az a hangszer, amelyre eredetileg íródtak: a csembaló. S minél jobb volt a mű, annál inkább hiányzott ez a hangszer.

¹⁰⁴ N. N.: „Jemnitz Sándor.” In: Boronkay Antal (szerk.): *Brockhaus Riemann Zenei Lexikon*. (Budapest: Zeneműkiadó, 1984). 2. kötet. 241. valamint Németh Zsombor: *Jemnitz Sándor és a régizene*. Az Évfordulók nyomában című zeneudományi konferencián, 2013. december 5-én, Budapesten elhangzott előadás szerkesztett változata, http://zti.hu/mza/docs/Evfordulok_nyomaban/Evfordulok_NemethZsombor_Jemnitz-regizene.pdf (utolsó megtekintés: 2018. 04. 12.).

¹⁰⁵ Ennek a hangversenynek nincsen dokumentációja a Koncertadatbázisban, és máshol sem sikerült rábukkannom. A koncertről készült kritika dátumának (1928. 02. 26.) alapján feltételezhető, hogy azt két nappal korábban, azaz 1928. 02. 24-én tartották meg.

Régizene- és csembalójáték Magyarországon a 20. század elején
1900 és 1945 között

Zeneművészeti Főiskolánk kötelessége volna, hogy ismeretterjesztő történelmi előadások számára ily csembalót beszerezzen s ezt az igényjogosultak rendelkezésére bocsássa!¹⁰⁶

Később Jemnitz a régi művek előadásánál a csembaló kizárólagos használatának szükségességére hívta fel a figyelmet, sőt – talán elsőként tőle hallhattuk kinyilvánítva az igényt, amely csak sokkal később válhatott valóra – már 1920-as évek végén a hivatalos csembalóoktatás bevezetésének hiányára hívta fel a figyelmet.¹⁰⁷ Nem sokkal később Wanda Landowska párizsi csembaló-mesterkurzusának felhívását tette közzé,¹⁰⁸ valamint megjelentek cikkei különböző, Budapesten elhangzott régihangszeres előadásokkal kapcsolatban is.

Az 1931. április 8-i, Brodszky Ferenc és Hammerschlag János által adott „Régi hangszerek hangversenyé”-ről készült beszámolójában Jemnitz részletesen írt a Brodszky-féle csembalóról,¹⁰⁹ ugyanakkor érdekes fejtegetésbe kezdett a csembalójáték technikájával kapcsolatosan:

Rendkívül érdekes következtetésekre jutunk, ha a csembaló kezelésmódját a zongoráéval összehasonlítjuk. Amíg a zongorajátéknál a lehető legnagyobb és legcéltudatosabb izomerőkifejtés vált szükségessé, addig a csembalónál épp a túlságos erőlködés gátolása, elnyomása mutatkozott ajánlatosnak. A zongora a súlytechnikát, a csembaló ennek ellentétét követelte meg: rögzítette, merevítette a kar-, kéz- és ujjizmokat, hogy túlságos energiát ne fejthessenek ki és ezzel áttörjék a hangszer természetes erőviszonyainak határait.¹¹⁰

¹⁰⁶ Jemnitz Sándor, *Népszava* (1928. 02. 26.). E sorok azt igazolják, hogy ekkor a Zeneakadémia nem rendelkezett csembalóval. Hogy más, a Zeneakadémián rendezett régizenei hangversenyeken milyen csembalót használhattak, nem tudjuk. Valószínűleg magántulajdonban lévő hangszert kölcsönöztek ki ezekre az eseményekre.

¹⁰⁷ Jemnitz Sándor, *Népszava* (1928. 02. 26.).

¹⁰⁸ A cikket a Wanda Landowskáról szóló bekezdésben közöltem.

¹⁰⁹ A cikk egy másik részletét a Hammerschlag Jánosról szóló szakaszban idézem.

¹¹⁰ Jemnitz Sándor: „Régi hangszerek hangversenye.” *Népszava* (1931. 04. 10.).

Kecskemétiné Láng Erzsébet (1889–1959)¹¹¹ csembaloművész

Láng Erzsébet – az első ismert magyar előadó, aki hivatalos csembalista képzésben részesült – a budapesti Zeneakadémián Bartók Béla zongora-tanítványaként végzett 1911-ben.

Tanulmányait érdemes a Zeneakadémiai Évkönyvekben található adatokból nyomon követni:

Az 1908–1909-es tanévben az akadémiai I. évfolyamos zongora osztályba (tanára: Bartók Béla),¹¹²

az 1909–1910-es tanévben az akadémiai III. évfolyamos zongora osztályba (tanára: Bartók Béla),¹¹³

az 1910–1911-es tanévben az akadémiai IV. évfolyamos zongora osztályba (tanára: Bartók Béla), valamint az I. évfolyamos zongora tanárképző osztályba (tanára: Chován Kálmán) és II. évfolyamos zeneszerző osztályba (tanára: Herzfeld Viktor) járt,¹¹⁴ ahol az Évkönyv szerint Lajtha László csoporttársa volt.

Az 1911–1912-es tanévben a II. évfolyamos zongora tanárképzőben (tanára: Chován Kálmán), és a III. évfolyamos zeneszerző osztályban (tanára: Herzfeld Viktor) tanult.¹¹⁵

Zeneakadémiai éveit illetően egy zongorahangversenyen való szerepléséről találunk bejegyzést, amely szerint 1910. 01. 26-án, a 2. házi hangversenyen „L. van Beethoven: Esz-dúr szonátájának I. tételét játszotta (Op. 81) Láng Erzsi, (tanára: Bartók Béla).”¹¹⁶

Majd még egy zongora „vizsgálati hangversenyé”-ről tudósít az Évkönyv, ez 1911. 05. 05-én volt a Zeneakadémia Nagytermében, ezen J. Brahms E-dúr Intermezzo-ját és g-moll Capriccio-ját játszotta.¹¹⁷

Zongoratanári oklevelét az 1911/1912-es tanévben kapta.¹¹⁸

Később Berlinben, Alice Ehlersnél tanult csembalózni.¹¹⁹ 1938-ban Berlinben férjhez ment Kecskeméti Pál újságíróhoz, akivel hamarosan Párizsba, majd 1942-ben az USA-ba

¹¹¹ N. N.: *Magyar Életrajzi Lexikon*, <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/index.html> (utolsó megtekintés: 2018. 06. 03.).

¹¹² *A Zeneakadémia Évkönyve az 1908/1909-es tanévről*. 157.

¹¹³ *A Zeneakadémia Évkönyve az 1909/1910-es tanévről*. 161. Az évkönyvből nem derül ki, hogy Láng Erzsébet osztályt ugrott vagy az előző tanévben két osztályt végzett-e el.

¹¹⁴ *A Zeneakadémia Évkönyve az 1910/1911-es tanévről*. 161.

¹¹⁵ *A Zeneakadémia Évkönyve az 1911/1912-es tanévről*. 161.

¹¹⁶ *A Zeneakadémia Évkönyve az 1909/1910-es tanévről*. 93.

¹¹⁷ *A Zeneakadémia Évkönyve az 1910/1911-es tanévről*. 99.

¹¹⁸ *A Zeneakadémia Évkönyve az 1911/1912-es tanévről*. 168.

¹¹⁹ Berlini tanulmányaival kapcsolatban nem állnak rendelkezésünkre dokumentumok.

Régizene- és csembalójáték Magyarországon a 20. század elején
1900 és 1945 között

költözött. Ott valószínűleg már nem folytatott zenei tevékenységet, vagyis sem csembalistaként, sem zongoristaként nem szerepelt, illetve zenetanárként sem működött.¹²⁰

New Yorkban Bartók Béla szoros baráti köréhez tartozott (Bartókéknak például ő segített lakást szerezni), s ez a közeli, baráti, tanítványi viszony egészen Bartók haláláig tartott.¹²¹ Erről a kapcsolatról ejtett szót Bartókné Pásztory Ditta egy interjú során, amelyet Somfai László készített vele:

Mit jelentettek a barátok ebben a Bartók számára elég idegen környezetben? Örömet szerzett férjemnek Szigeti Józseffel és Reiner Frigyessel együtt lenni. Kecskeméti Pál és felesége, Láng Erzsébet csembaloművész jelentős szerepet vállaltak. Egy házban laktunk és közel kerültünk egymáshoz. A fölmerülő problémákról beszélgettünk, bármikor együtt lehettünk. Férjem zongoraórákat adott Láng Erzsébetnek. Nagyon értékelte őt.¹²²

Láng Erzsébet – úttörőként a hazai koncertéletben¹²³ – több szóló- és kamarahangversenyt adott csembalón, valamint csembaló-versenyművek szólistájaként is fellépett 1931 és 1937 között.¹²⁴ Ezeken a hangversenyeken minden bizonnyal saját Pleyel-féle csembalóját használta, amelyet jóval külföldre települése után – csak 1946-ban – tudott Amerikába szállíttatni,¹²⁵ és amelynek későbbi sorsáról keveset tudunk.¹²⁶

Láng Erzsébet további itthoni szerepléseiről nincsenek dokumentumaink, kivéve arról, amelyről az alábbiakban – a Fodor Zeneiskola Évkönyvében – olvashatunk az „Önképzőkör működését” leíró résznél:

¹²⁰ A művésznő amerikai éveiről Ferge Zsuzsa szociológus professzor asszonytól kaptam információt, akit rokoni szálak – Láng Erzsébet férje, Kecskeméti Pál Ferge Zsuzsa nagybátyja volt – fűztek Láng Erzsébethez.

¹²¹ Ezt támasztják alá Kecskeméti Láng Erzsébet kiadatlan visszaemlékezései, amelyeket levelek formájában írt Aczél Gézőnének (1946), Szabolcsi Bencének (1950) és Szűcs Istvánnak (1956). Ezekbe a Bartók Archívumban található dokumentumba Vikárius László szíves segítségével nyerhettem betekintést.

¹²² A tanulmány eredeti formája a Zenetudományi Intézet Bartók Archívumában Somfai László 75. születésnapjára készült belső kiadványban olvasható.

¹²³ Ne feledjük, a korábbi, csembalistaként fellépő hazai előadók (pl. Varró-Pikker Margit, Kovács Sándor) egy-egy mű előadásának erejéig ültek csembalóhoz; teljes estét betöltő csembalóhangversenyeket nem adtak.

¹²⁴ Láng Erzsébet csembalóhangversenyeiről részletesen a 2. 1. Hangversenyek című alfejezetben írok.

¹²⁵ Megemlítve Barna Péter: *Bartók és a csembaló – Egy különös találkozás története*. Szemináriumi záródolgozat, Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem, 2005. (Kézirat). 16. valamint Sebestyén János: *A magyarországi csembalózás rövid története*, <http://jsebestyen.org/history.html> (utolsó megtekintés: 2018. 01. 10.).

¹²⁶ Barna Péter szíves tájékoztatásából megtudtam, hogy Láng Erzsébet csembalója – a 7 pedálos, nagy Pleyel csembaló – a világháborút egy Tüzoltó utcai raktárban vészelte át még Amerikába szállítása előtt. Majd egy ideig Láng Erzsébeték lakásában volt New Yorkban, de használaton kívül. Később a hangszer Bretán Judit – akkor már szintén Amerikában élő – színésznőhöz került, és ő tárolta MacLean nevű településen található házában. A csembalót sajnos elhanyagolt állapotban tartották, s Bretán Judit 2017-ben bekövetkezett halála után egy alapítvány tulajdonába került. További sorsáról nincsen információnk.

A harmadik ülés 1931. január hó 25-én a következő tárgysorozattal folyt le:

- 1) Kálmán György tanár a Pleyel csembalót ismertette.¹²⁷
- 2) Láng Erzsébet zongoraművésznő Bach műveket játszott zongorán és csembalón.
- 3) Klein László elolvasást tartott Bach jelentőségéről
- 4) Reismann Anna, Neufeld Andor és Urai Vilmos előadták Bach Kettős versenyművét.
- 5) Klein Erzsébet a Bach-muzsika nevelő hatásáról beszélt.
- 6) Irsai Vera és Rumi Ágnes négykezes átiratban előadták Bach Orgona-Passacaglia-ját.¹²⁸

Kósa György (1897–1984) zeneszerző, zongoraművész¹²⁹

1905-től Székely Arnoldnál tanult a Zeneakadémia előkészítő tagozatán, majd néhány évig Bartók Bélához járt. Zongoraművészi oklevelét már Dohnányi Ernő, a zeneszerzőit pedig Herzfeld Viktor tanítványaként szerezte meg.

1917-től a Magyar Királyi Operaház korrepetitoraként dolgozott. Az I. világháború után Vecsey Ferenc hegedűművésszel dél-európai hangversenykörútra indult, majd 1920–21-ben Tripoliszban színházi karmesterként működött. Hazaérkezése után létrehozta a Modern Magyar Muzsikások Társaságát.

Külföldön és itthon is sikeresen működött zeneszerzőként, de emellett rendszeresen koncertezett zongoristaként, s különösen gyakran lépett fel J. S. Bach és korábbi komponisták műveiből összeállított programokkal.

Continuo játékosként is találkozhatunk nevével. 1943. 04. 23-án például J. S. Bach Máté-passiójának előadásán lépett fel csembalistaként a Budapesti Ének- és Zenekaregylet hangversenyén a Zeneakadémián, Lichtenberg Emil vezénylete mellett.

1927-ben nevezték ki a Zeneművészeti Főiskola tanárává, ahol 1962-ig tanított. Nyugdíjba vonulása után még éveken át adott hangversenyeket (1955-ben és 1966-ban az Országos Filharmónia Kamaratermében végigjátszotta Bach Wohltemperiertes Clavier-jának mind a 48 darabját).

¹²⁷ A „Pleyel csembaló ismertetése” programpontról arra következtethetünk, hogy Láng Erzsébet saját – Pleyel – csembalóját vitte magával erre az alkalomra is (úgy, mint a nyilvános koncertjeire is). Az is kiderül, hogy ekkor már Láng Erzsébet tulajdonában volt ez a hangszer (amelynek vásárlási dátumát nem tudjuk).

¹²⁸ Fodor Ernő *Zeneiskola Évkönyve*. 28. évkönyv, az 1930–31-ik iskolai évből. 17.

¹²⁹ N. N.: „Kósa György.” In: Boronkay Antal (szerk.): *Brockhaus Riemann Zenei Lexikon*. (Budapest: Zeneműkiadó, 1984). 2. kötet. 342–343.

Kovács Sándor dr. (1886–1918) zongoraművész, zenepedagógus, zenetörténész¹³⁰

Amit briliáns tételnek neveznek, Scarlattival születik meg, s még ugyancsak önállóan oly fejlettségi fokra ér el, hogy bátran azt lehet mondani: nincs a modern zongoratechnikának része, mely csirájában nem lett volna feltalálható Scarlattinál. És ez annál csodálatosabb, mert a hangszer, melyen játszott, a clavicembalo, lényegesen különbözött a mai zongorától; a hang tömegével ép oly kevésbé volt képes hatni, mint a hangerősség fokozatos változtatásával: de éppen ezért a gondolat kristálytisztá beállítására, világos megszerkesztésére, érzelmesség helyett szellemes fordulatokra utalt. Csak dinamikai végleteket tudott produkálni, fényt és sötétet, félhomályt nem, ezért csábított ugyanannak a gondolatnak kétszeri beállítására: egyszer erősen, egyszer gyengén, vagy megfordítva. Hangja gyorsan elhalt s ezért gyors tempókat diktált; ennek másik ellenszerét, t. i. a hosszú értékeknek ékítésekkel való kitöltését Scarlatti alig alkalmazza, ezzel is tanusítva, mennyivel modernebbül gondolkozik francia kortársainál.¹³¹

Az iménti idézet Kovács Sándor *Scarlatti* című, a Társadalomtudományi Társaság Szabad Iskoláján 1912-ben tartott előadásának írott változatából való, s azt bizonyítja, hogy szerzője egészen közről ismerte a csembalót. Kovács, aki hangszeres játékosként és elméleti kutatóként is a 20. század kezdetének egyik legmeghatározóbb személyisége volt, Lichtenberghez hasonlóan zongoraművészi és zeneszerzői diplomáit Szendy Árpádnál és Koessler Jánosnál szerezte meg a Zeneakadémián, míg bölcsészdoktori disszertációját – Magyarországon elsőként – zenetörténetből írta.

1910-től 1918-ban bekövetkezett tragikus haláláig a Fodor Zeneiskola tanára volt.¹³² Már tanári pályafutása során is számos alkalommal bizonyította a régizene és a régi hangszerek iránti elkötelezettségét előadások, házikoncertek és egyéb, különleges ismeretterjesztő alkalmak szervezésével. Erről tanúskodik a Fodor Zeneiskola következő beszámolója is:

Ekkor kezdi meg tanári működését dr. Kovács Sándor és azonnal nagy feltűnést keltő dolgot művel: a zenetörténeti osztályát elviszi a Nemzeti Múzeumba, hogy

¹³⁰ N. N.: „Kovács Sándor.” In: Boronkay Antal (szerk.): *Brockhaus Riemann Zenei Lexikon*. (Budapest: Zeneműkiadó, 1984). 2. kötet. 348–349.

¹³¹ Molnár Antal (szerk.): *Kovács Sándor Dr. hátrahagyott zenei írásai*. (Budapest: Rózsavölgyi, 1926). 368–380 valamint Balassa Péter (közr.): *Kovács Sándor válogatott zenei írásai*. (Budapest: Zeneműkiadó, 1976). 211–222.

¹³² N. N.: „Kovács Sándor.” In: Boronkay Antal (szerk.): *Brockhaus Riemann Zenei Lexikon*. (Budapest: Zeneműkiadó, 1984). 2. kötet. 348–349.

a régi hangszerek kiállítását megnézzék. E mellett jeles muzsikusokat felkérve az ókor és középkor zenéjéből élő bemutatót tart az osztálynak.¹³³

Írásban is fennmaradt zenetörténeti, zeneesztétikai, zenepedagógiai művein kívül jelentősek régizenei témájú történeti előadásai és kottakiadásai.¹³⁴ Komponált is, és nagy figyelmet fordított a kortárs zenére.

A Fodor Ernő Zeneiskola Évkönyvéből műveiről és kiadásairól is kapunk információt:

Kovács Sándor dr. két zongorakompozíciója: Bourrée, Toccata, megjelent Párizsban Demets kiadásában. Kiadott hat, eddig ismeretlen kompozíciót régi mesterektől. (Scarlatti, Farnaby, ismeretlen szerző), E. Demets, Paris. Sajtó alá rendezte Rameau két szüittjét és Scarlatti egyik szonatináját. Ezek a kották Rózsavölgyi és Társa kiadásában jelentek meg.¹³⁵

Igen komoly francia kapcsolatokat ápolt, az Új Magyar Zene Egyesület titkáráként például az ő nevéhez fűződik az 1910-ben Párizsban megrendezett Festival Hongrois, amelyen Bartók zongoraestet adott 1910. március 12-én.¹³⁶ Bartókkal történő levelezéséből¹³⁷ azt is megtudhatjuk, hogy több francia zenetudós – akik nem mellesleg Wanda Landowska pályakezdését is segítették, többek közt Henry Expert, Pierre Aubry, Jules Écorcheville, Émile Vuillermoz – tartozott az ismeretségi körébe. A tanítás és kutatás mellett gyakran szerepelt aktív koncertező művészként – elsősorban barokk művekből összeállított műsorokkal – zongoristaként és csembalistaként¹³⁸ is. Korabeli feljegyzések,¹³⁹ kritikák, műsorlapok szerint Kovács több ízben is fellépett Lichtenberg Emil oratóriumestjein a csembaló continuo szólamának előadójaként. Saját zenetörténeti előadásait is gyakorta illusztrálta csembalójátékával.

¹³³ Barth Márta, Ispánki Ferenc (szerk.): Az Iskola 100 évének története. A Fodor Zeneiskola (1903–1944). In: *100 éves a Tóth Aladár Zeneiskola / 1903–2003 / A Fodor Zeneiskolától a Tóth Aladár Zeneiskoláig. Jubileumi emlékkönyv.* (Budapest: Tóth Aladár Zeneiskola, 2003). 19.

¹³⁴ Régi mesterek könnyű zongoradarabjai – Rameau, Scarlatti, Bach művekből valamint Válogatott könnyű előadási darabok (Budapest: Rózsavölgyi, 1910), illetve Collection Sándor Kovács – Scarlatti, Farnaby, Anon. (Paris: Demets, 1911).

¹³⁵ *A Fodor Ernő Zeneiskola Évkönyve az 1910-11-es tanévről.* 25.

¹³⁶ N. N.: „Bartók.” In: Boronkay Antal (szerk.): *Brockhaus Riemann Zenei Lexikon.* (Budapest: Zeneműkiadó, 1984). 1. kötet. 131.

¹³⁷ Demény János (szerk.): *Bartók Béla levelei.* (Budapest: Zeneműkiadó, 1976). 159–165. Nr. 204–207, 212–214; összesen 7 idevonatkozó levél.

¹³⁸ Kovács Sándor esetleges csembalótanulmányairól nem áll rendelkezésünkre dokumentum. Valószínűleg nem részesült csembaló-képzésben, bár az nem kizárt, hogy – akár Wanda Landowskától – vett csembalóórákat, vagy részt vett valamilyen kurzuson.

¹³⁹ Molnár Antal (szerk.): *Kovács Sándor Dr. hátrahagyott zenei írásai.* (Budapest: Rózsavölgyi, 1926). 368–380 valamint Balassa Péter (közr.): *Kovács Sándor válogatott zenei írásai.* (Budapest: Zeneműkiadó, 1976). 211.

Régizene- és csembalójáték Magyarországon a 20. század elején
1900 és 1945 között

Sajnos, e rendkívüli pálya korán megszakadt Kovács váratlanul bekövetkezett halálával.

Élete tragikusan ért véget. Számos sikertelenség, a teljesség elérhetetlensége az elméletben, az előadóművészetben és a magánéletében, közvetlenül pedig idegbénulása, melynek következtében nem tudott zongorázni – 1918 februárjának végén [28.] öngyilkosságba kergették.¹⁴⁰

Különleges, sugárzó egyéniségű muzsikus, szenvedélyes pedagógus és kivételesen szuggesztív előadó lehetett, akinek fájdalmasan korai távozásával sokat veszített a magyar zenei élet. Kovács Sándor Lichtenberg Emilhez és Hammerschlag Jánoshoz hasonlóan az egyik legkorábbi historikus szemléletű hazai előadóművész volt, ezt tanúsítja például Csáth Géza már idézett cikke is,¹⁴¹ amelyben az éles szemű kritikus a beszédszerűség, az értelmezés és egyszerűség mellett a régi szerzők maihoz hasonlatos érzelmeinek kihangsúlyozását emeli ki Kovács zongorajátékában.

A korabeli dokumentumok, valamint fennmaradt írásai nyomán is azt kell gondolnunk, hogy Kovács Sándor rendelkezhetett saját csembalóval. Sajnos, erről a valószínűsíthető hangszerről egyáltalán nem állnak rendelkezésünkre adatok, ugyanakkor Kovács francia kapcsolata, valamint Wanda Landowskával való nyilvánvaló találkozásai alapot adnak e feltételezésünkhöz.

¹⁴⁰ Részlet Balassa Péter 1976-os válogatás-kötethez írott előszavából. 11.

¹⁴¹ Csáth Géza: „Hangversenyek.” *Világ* (1911. 11. 05.). 15., későbbi megjelenés Csáth Géza: *Éjszakai esztétizálás*. Demény János (szerk.), (Budapest: Zeneműkiadó, 1971). 405–406.

Kresz Géza (1882–1959) hegedűművész¹⁴²

Budapesten Gobbi Alajosnál és Hubay Jenőnél tanult, majd Prágában Otakar Ševčík-nél. 1902 és 1905 között Brüsszelben Eugène Ysaÿe, Párizsban pedig Albert Lavignac tanítványa volt.

1906-ban adta első önálló hangversenyét Bécsben, majd 1907 nyarán az Ostende-i zenekar szólistájaként és hangversenymestereként, 1907–1908-ban a bécsi Tonkünstler Orchester első koncertmestereként működött.

Tanított még Bukarestben, Berlinben és Torontóban is. 1935-től 1947-ig a budapesti Zeneművészeti Főiskola tanára, 1941–1949 között a Nemzeti Zenede főigazgatója volt, s az ő nevéhez fűződik az iskola Zenei Gimnáziummá való átalakítása.

1949-től ismét Torontóban élt, ahol 1956-ban bekövetkezett betegségéig koncertezett.

Korának jeles hegedűművészeként és kamaramuzsikusként, valamint fontos tanáregyenységként jelentős szerepet vállalt a régi zene és egyúttal a kortárs zene népszerűsítésében.

Az általa létrehozott kamarazenekarral gyakorta adtak elő Magyarországon – addig ismeretlen, illetve ritkán játszott – barokk műveket, s az ő nevéhez fűződik a Magyar Nemzeti Múzeum dísztermi hangversenyéletének újraindítása az 1940-es évektől.¹⁴³

Lajtha László (1892–1963) zeneszerző, zongoraművész, zenetörténész¹⁴⁴

Zongoristaként kezdetben – valószínűleg magánúton – Szendy Árpádnál tanult, a Zeneakadémián pedig egy ideig Bartók Béla tanítványa volt. Zeneszerzői diplomáját Herzfeld Viktor növendékeként kapta meg 1913-ban, majd 1918-ban állam- és jogtudományi doktorátust is szerzett.

1909-ben Lipcsében a Tamás-templom Bach-előadásait hallgatta, Genfben pedig a Liszt-tanítvány Bernhard Stavenhagennél tanult zongorázni. Az I. világháború kitöréséig évente 6 hónapot töltött Párizsban, ahol Vincent d'Indy (aki a Schola Cantorum egyik alapítója volt) tanítványaként bekerülhetett a párizsi zenei életbe, s így a francia hatás egész

¹⁴² N. N.: „Kresz Géza.” *Magyar Életrajzi Lexikon*, <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/index.html> (utolsó megtekintés: 2018. 05. 20.).

¹⁴³ Gábry György: „A Magyar Nemzeti Múzeum Zenei Gyűjteményének kialakulása.” *A Magyar Nemzeti Múzeum Évkönyve* (1971). 244, https://library.hungaricana.hu/hu/view/FoliaArchaeologica_22/ (utolsó megtekintés: 2018. 05. 15.).

¹⁴⁴ N. N.: „Lajtha László.” In: Boronkay Antal (szerk.): *Brockhaus Riemann Zenei Lexikon*. (Budapest: Zeneműkiadó, 1984). 2. kötet. 379 valamint Breuer János: *Fejezetek Lajtha Lászlóról*. (Budapest: Editio Musica, 1992). 57, 52–54, 162–163 és Solymosi Tari Emőke: „Lajtha László, a nemzeti és nemzetközi mester.” <http://lajtha.hagyományokhaza.hu/index.php?menu=517> (utolsó megtekintés: 2018. 05. 20.).

Régizene- és csembalójáték Magyarországon a 20. század elején
1900 és 1945 között

életének meghatározó irányvonala lett. Itt folytatott először elmélyült régizenei tanulmányokat – elsősorban a Schola Cantorum jóvoltából –, és ekkor szilárdult meg vonzalma is a régi korok zenéje iránt.

A háborúban betöltött frontszolgálatok miatt le kellett mondania zongoraművészi karrierjéről, de zeneszerzői ambíciói amúgy is erősebbnek bizonyultak az előadóművésznél.

1913-tól a Magyar Nemzeti Múzeum munkatársa lett a népzenei osztályon, 1922-től Haraszi Emil utódjaként a múzeum hangszergyűjteményét vezette,¹⁴⁵ 1919-től pedig a Nemzeti Zenede tanára, majd a II. világháborút követően igazgatója is volt. 1945 után a Rádió zeneigazgatójaként is működött.

Népzene gyűjtői tevékenysége – amelyet Erdélyi Zsuzsannával és Tóth Margittal éveken át tartó országjárásai során folytatott, s számos munkájában meg is örökített – szintén kiemelkedő.

Zeneszerzői munkásságát – holott azt külföldön mindig is nagy becsben tartották – itthon hosszú ideig nem méltányolták.

A régi zene iránti elkötelezettségét sokoldalú pályája során számos alkalommal bizonyította. Elsőként a Nemzeti Múzeumban, ahol a régi hangszerekből még 1922-ben – az első magyarországi historikus hangszerkiállítást megalkotva – kiállítást szervezett, s a későbbiekben is minden fórumon a gyűjtemény bővítését és közkinccsé tételét szorgalmazta, sőt több publikációjában is foglalkozott historikus hangszerekkel.

A Nemzeti Zenedében való működése alatt aktívan részt vett a Hammerschlag Jánossal közösen rendezett „Zenetörténeti hangversenyek” sorozatának létrehozásában, amelyeken főleg Bach előtti, addig ismeretlen, vagy ritkán játszott zeneszerzők műveit mutatták be. Kamarazene tanárként is fontosnak tartotta a korszakok zenéjének rendszeres oktatását és nyilvános előadását, jelentősen bővítve ezzel az akkoriban megszokott repertoárt.

A Hammerschlag János által alapított Budapesti Motett és Madrigáltársulat (1923–29) ügyvezető igazgatójaként gyakran vezényelte is a kórust, de az 1928–1944-ig működő, és elsősorban Bach-kantátákat, zsoltárokat és más egyházi műveket előadó Goudimel-kórust is számos fellépésen dirigálta.

¹⁴⁵ Gábry György: „A Magyar Nemzeti Múzeum Zenei Gyűjteményének kialakulása.” *A Magyar Nemzeti Múzeum Évkönyve*. (1971). 243, valamint https://library.hungaricana.hu/hu/view/FoliaArchaeologica_22/ (utolsó megtekintés: 2018. 05. 15.). Érdemes ehelyütt megjegyezni, hogy Gábry György, aki maga Lajtha utóda volt a múzeum Zenei Gyűjteményének, illetve Hangszergyűjteményének élén, Lajtha nevét éppen csak érintőlegesen tünteti fel a gyűjtemény történetében, ezzel is szimbolizálva Lajtha mindenkori hazai mellőzöttségét.

Rádiós vezetőként – műsorszerkesztési szempontból mindenre nyitott és elsősorban értékeket felvonultató szemléletmódja miatt – változtatott a korábbi és az elvárt műsorpolitikán is. A legemlékezetesebb, nevéhez fűződő régizenei rádiós hangverseny: Purcell emlékkoncert 1945. november 21-én, amelyen Brodszky Ferenc viola da gambázott és Hammerschlag János csembalózott.

Lichtenberg Emil (1874–1944) karmester¹⁴⁶

Ki törődik nálunk a nemes és nagyszerű vokálzenével, az oratórium fölségesen barokk művészetével? Ki akar itt a tömegnevelés súlyos és hálátlan munkájára vállalkozni? Azaz, hogy most már van embere mindennek, ez a csendes és nagyakarátú muzsikusként, aki pár éve dolgozik azon, hogy megteremtsen Budapesten valamit, ami minden jobb német és francia városban magától értetődően van és dolgozik: oratórium-együttessel.¹⁴⁷

– olvashatjuk Lányi Viktor tollából, a *Máté-passió* 1913. január 13-i előadását¹⁴⁸ méltató cikkében.

E passió-tolmácsolás már nem az első a Lichtenberg Emil által betanított és színre vitt számos nagyszabású oratórium-előadás sorában. Amint a korszak koncertadatbázisában is látható, az 1911-től egyre gyarapodó, nagyszámú előadót foglalkoztató oratorikus estek hamarosan rendszeresekké váltak, s legtöbbjük műsorlapján Lichtenberg Emil nevét olvashatjuk karmesterként, vagy ritkábban kórusvezetőként.

Nemcsak a régi, nagy vokális művek, hanem egyéb zenekari, kamarazenei koncertek (barokk, barokk előtti, valamint romantikus és kortárs darabok) előadása is fűződik nevéhez, amelyeken gyakran egy-egy műfajt (például a „Zongoraverseny fejlődése”¹⁴⁹ című, 1920 és 1936 között megrendezett, 9 részből álló sorozat keretében, amelyeken Bachtól Dohnányiig versenyműveket), vagy korszakot (pl. a „Collegium Musicum” estek)¹⁵⁰ mutattak be, nemritkán zenetörténeti magyarázatokkal illusztrálva. A zeneművek megértésének ugyanis,

¹⁴⁶ Szabolcsi Bence–Tóth Aladár (szerk.): *Zenei lexikon*. Átdolgozott új kiadás. II. (Budapest: Zeneműkiadó Vállalat, 1965). 450, valamint a *Magyar Életrajzi Lexikon* adatai: <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/index.html> (utolsó megtekintés: 2018. 06. 28.).

¹⁴⁷ Lányi Viktor: „A Máté-passió előadása.” *Nyugat*. VI / 2. (1913. 01. 16.) In: Breuer János (szerk.): *Zenei írások a Nyugatban*. (Budapest: Zeneműkiadó, 1978). 96–97.

¹⁴⁸ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_2312.

¹⁴⁹ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_3776, ID_2453, ID_2492, ID_2550, ID_10271, ID_3734, ID_2637, ID_651, ID_720.

¹⁵⁰ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_6423, ID_371, ID_382, ID_10378.

Régizene- és csembalójáték Magyarországon a 20. század elején
1900 és 1945 között

az ő szavai szerint „igazi élmények útján kell történnie, mert a zeneirodalomban csak az él, ami az emberek lelkét valóban megragadja”.¹⁵¹

Lichtenberg Emil a Zeneakadémiát Szendy Árpád zongora szakos és Koessler János zeneszerző szakos tanítványaként végezte el, majd 1902-től az Operaház korrepetitora és 1907–1925 között karmestere volt. Korábban már – ahogy Németh Zsombor *Lichtenberg Emil és együttese*i című tanulmányában¹⁵² említi – Lichtenberg 1900 és 1901 között Berlinben, a Stadttheaterben operát, operettet és alkalmi műveket dirigált. Valószínűleg németországi tartózkodásai, az ottani hangversenyélményei ösztönözték arra, hogy itthon 1908-ban megalapítsa a műkedvelőkből álló Magyar Nők Kerekgyűlését, majd a Budapesti Karénekegyesületet (férfikar) és a Budapesti Ének- és Zenekerekgyűlést (amely 1951. jan. 1-ével szűnt meg, illetve olvadt be a Budapesti Kórusba) abból a célból, hogy oratóriumelőadásokat hozzon létre Magyarországon.¹⁵³ Mivel a századfordulón az Operaház együttesén kívül nem működött hivatásos kórus, s a nem hivatásos dalárdák, zenei egyesületek pedig nem voltak alkalmasak ilyen magas művészi szintű előadásokra, ezért nyugati mintára, amatőrökből alapította meg kórusait, majd ezeket szintén műkedvelő zenekarral egészítette ki néhány professzionális muzsikussal közreműködésével.

Lichtenberg Emil hatalmas érdeme J. S. Bach kantátáinak, passióinak, versenyműveinek, Händel számos oratóriumának, Schütz és Monteverdi, valamint más barokk mesterek műveinek magyarországi bemutatása és műsoron tartása. (Ugyanekkor további, ritkaságszámba menő romantikus kompozíciók – mint Schumann, Schubert, Bruckner, Verdi, Brahms, vagy Mahler darabjainak – rendszeres előadása, sőt néhány Bartók- és Kodály-darab megszólaltatása is.)

¹⁵¹ Fischer Péter: „Emlékezés Lichtenberg Emilre.” *Országos Filharmónia Műsorfüzete*. 33. szám. (1957). 25.

¹⁵² Németh Zsombor: „Lichtenberg Emil és együttese.” *Magyar Zene*, LII. évfolyam, 4. szám (2014. november). 461–476.

¹⁵³ A Lichtenberg által létrehozott Budapesti Ének- és Zenekerekgyűlés alapításának időpontjáról a különböző források eltérő dátumokat közölnek. Ezért e helyütt valamennyit bemutatom:

–Budapest Főváros Levéltára adatai szerint: 1907 az alakulás és 1920 a bejegyzés éve;

<https://archives.hungaricana.hu/hu/archontologia/52136/?list=eyJmaWx0ZXJzIjogeyJEQil6IFsiRUdZRVNVTEVUSSJdfSwgInF1ZXJ5IjogLiNEQl9FRUdZRVNVTEVUSSJ9> (utolsó megtekintés: 2018. 08. 13.),

–Németh Zsombor: „Lichtenberg Emil és együttese” című, már említett tanulmányában: 1919 az alakulás éve,

–Tóth Aladár „A Budapesti Ének- és Zenekar egyesület jubileuma” című cikkében az egyesület húszéves jubileumáról ír, vagyis ezek szerint 1908-ban alakult az együttes. Forrás: *Zenei Szemle*, XII. évfolyam, V–VII. szám (1928. június–augusztus). 142–143,

–A Magyar Életrajzi Lexikon (<http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/index.html>, (utolsó megtekintés: 2018. 08. 15.) és az N. N.: „Lichtenberg Emil.” In: Boronkay Antal (szerk.): *Brockhaus Riemann Zenei Lexikon*. (Budapest: Zeneműkiadó, 1984). 2. kötet. 417. szerint 1919-ben alakult meg az együttes,

–A *Magyar Hírlap* 1937. január 22-én keltezett kritikája harminc éves jubileumról szól, ez is az 1907-es alakulást támasztja alá,

–Az MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_5683 adatai pedig 1917. 01. 05-ös bemutatókoncetról tanúskodnak (utolsó megtekintés: 2018. 02. 08.).

Tóth Aladár sorai – amelyeket a Budapesti Ének- és Zenekaregyesület jubileumi koncertje alkalmából írt – hitelesen, meggyőző erővel és lényegre törően festik le Lichtenberg és együtteseinek jelentőségét:

Az oratórium-kultúra magyar előharcosának valóságos polihisztornak kellett lennie. A művészi tehetségnek, hogy célt érhessen, itt párosulnia kellett kiváló szervező erővel, pompás finánciális érzéssel, fáradtságot nem ismerő munkabírással és mindenekelőtt azzal a gyújtó, őszinte lelkesedéssel, mely azonnal meggyőzi az embereket, hogy az az ügy, melyért így lehet lelkesedni, valóban megérdemli a legmesszebbmenő pártolást. A magyar oratórium-kultúra ezt a sokoldalú tehetségekkel megáldott vezérférfit, ezt a komplett embert és lelkes művészt Lichtenberg Emilben, a Budapesti Ének- és Zenekar-Egyesület igazgató-karmesterében találta meg.[...]

Amit ez az egyesület cselekedett, azt mindig a legnagyobb művészet legönzletlenebb szolgálatában cselekedte. Ritka, nemes alázat ez, mely megérdemli, hogy a legőszintébb lelkesedéssel magasztaljuk. Mikor fognak elérkezni ehhez a magasztos önzetlenséghez, ehhez a tiszta művészi lelkiismerethez, ehhez az emelkedett költői szellemhez a többi nagy zenei testületeink, élükön az operaházzal és a filharmonikusokkal? Követendőbb példát a Budapesti Ének- és Zenekar-Egyesületnél egyet sem mutathatunk nekik!¹⁵⁴

És szinte a fenti sorok folytatásaként olvashatjuk egy 10 évvel később írott kritikában – amely az együttes 30 éves jubileumi koncertje alkalmából készült – az alábbiakat:

Azt szokták mondani, hogy minden intézmény tulajdonképpen egy ember meghosszabított árnyéka. Az Ének-és Zenekaregyesület a köztudatban Lichtenberg Emillel azonos. És valóban nincsen semmi túlzás abban, ha megállapítjuk, hogy a 30 év és a 200 hangverseny felbecsülhetetlen érdeme a nagy magyar oratórium-karmesteré. Ő az alapító, a szervező, a tanító, a vezető. Propagátor, tudós és művész egy személyben. Meg nem alkuvó legmagasabb művészi célkitűzésekkel, törhetetlen akarattal, szüntelen munkával, apostoli lelkeséggel, önzetlenül szolgálja ideáljait karmesteri pálcával, tollal, élőszóval. Ő nevelte százait legjobb karénekeseknek, ő nevelte a legkiválóbb szólistákat és ő nevelte a hallgatóságot. Lichtenberg Emil ragyogó betűkkel írta nevét a magyar előadózene történetébe és az ő munkálkodását példaadónak kell tekinteni.¹⁵⁵

Lichtenberget a régizene-játék terén nem csak a korábban ismeretlen művek bemutatása, hanem az ezek során alkalmazott régi hangszerek miatt is újítónak tarthatjuk. Oratórium-, illetve kantáta-előadásain nagyméretű zenekarában – az akkori lipcsei

¹⁵⁴ Tóth Aladár: „A Budapesti Ének- és Zenekar egyesület jubileuma.” *Zenei Szemle*, XII. évfolyam, V—VII. szám (1928. június—augusztus). 142–143.

¹⁵⁵ Péterfi István: „A Budapesti Ének-és Zenekaregyesület jubilaris előadása.” *Magyar Hírlap*. (1937. 01. 22.). 35.

Régizene- és csembalójáték Magyarországon a 20. század elején
1900 és 1945 között

Doppelcontinuo- gyakorlatnak megfelelően – csembalót is használt az orgonacontinuo mellett. A koncertadatbázis műsorlapja szerint az első csembalocontinuoval kísért hangverseny 1913. 01. 13-án a Máté-passió¹⁵⁶ előadása volt, az az est, amelyen – mint Molnár Antal már említett feljegyzésében olvashatjuk – Kovács Sándor ült a csembalónál.¹⁵⁷

Lichtenberg passióelőadásain feltűnt a viola da gamba is. S bár időnként változtatásokat eszközölt az eredeti hangszerelésben (például a századelőn nem használatos oboa da caccia-t angolkürtre cserélte), mégis, Lichtenberg úttörőnek számított a művekkel való elemző, alaposan értelmező s a szerzői szándékot kutató szemléletmódja miatt, s mindezekért felfogását – a szó mai értelmében is – „historikusnak” tarthatjuk.¹⁵⁸ Kantáta-előadásain már az 1. világháború utáni időszakban eredeti nyelven énekeltek (ami akkor még igen szokatlan és haladó elképzelés volt). Sajátos tempó- és karakterválasztással, árnyalt dinamikával, gazdag belső zenei tartalommal, kifejezésmóddal és változatos artikulációval pedig egy egészen különleges, korának előadói hagyományaival szembemenő, korszerű, sőt korhű előadásmódot alakított ki.

Következzék egy részlet Lichtenberg négy Bach-kantáta elemzését tartalmazó tanulmánykötetéből:

Ha azelőtt tisztelet és csodálat vezetett hozzá bennünket, úgy ma a nagy romantikus költőt látjuk, és szeretjük Bachban az *embert*, akinek lelkében oly mély vallásosság és erkölcsi tisztaság lakozott, akinek szenvedélyeken túl emelkedett nemes rezignációja egyformán hajlott a könnytelt fájdalom és a mosolygó humor felé, az embert, aki külső lefolyásában egyszerű és szegény, belsőleg azonban hihetetlenül gazdag életet élt.¹⁵⁹

Majd idézzük fel újra Tóth Aladárt, aki egy 1926. 03. 01-i oratórium-hangverseny¹⁶⁰ után így írt a *Pesti Naplóban*:

¹⁵⁶ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_2312.

¹⁵⁷ Kovács Sándor e feltételezett csembalo-continuo szerepléséről bővebben a Kovács Sándorról szóló részben írok.

¹⁵⁸ Az Országos Széchényi Könyvtár Zeneműtárában őrzött Máté-passió partitúra, amelyet Lichtenberg 12 hangversenyen használt 1913. jan. 13 és 1934. márc. 28 között, piros és fekete ceruzás bejegyzésekkel, dinamikai jelek sokaságával, karakter- és tempómegjelölésekkel, német nyelven írott előadási utasításokkal bizonyítja, hogy mennyire aprólékos, odaadó módon készítette elő a mű előadását. Nyomon követhetjük hangszerhasználatát (2 oboa d' amore, viola da gamba), és meglepő artikulációs ötleteit, így például a cselló-continuo szólamban a vonó-vibrato alkalmazását, amely vonásnem a mai napig inkább leginkább a régizenei előadókra jellemző. Egyes recitativo tételek során pedig ceruzás beírások jelzik a csembalo- illetve orgona-continuo használatát, de találkozhatunk más helyütt a zongora megjelöléssel is. Lichtenberg a partitúra utolsó kottalapját követő oldalon tollal feljegyezte valamennyi Máté-passió előadásának pontos dátumát és a szólisták nevét is.

¹⁵⁹ Lichtenberg Emil: *Bach-kantáták. Vokális Mesterművek Magyarázata*. XV. füzet (Budapesti Ének- és Zenekar egyesület kiadása). 3.

¹⁶⁰ 1926. 03. 01-én G. Fr. Händel Sámson című oratóriumát adták elő Lichtenberg együttese a Zeneakadémián; forrás: MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_3280.

Hogy oratórium-kultúránk ügye mégsem bukott el a kezdet kezdetén, annak egyedüli oka, hogy a Budapesti Ének- és Zenekar Egyesület élén olyan vezér állott, aki mélyen átérezte Bach, Händel, Haydn nagyságát, és aki ezt a nagyságot a közönséggel is meg tudta éreztetni.[...]

Jaj lett volna a magyar Bach-kultusznak, ha ügyét olyan ember karolja fel, aki Bach mélységeit stilisztikai és formális problémák homokjával tölti ki, vagy aki Bachban a zenetörténeti kuriózumot állítja előtérbe.¹⁶¹

Sajnos, ezen előadások kottaanyaga, valamint Lichtenberg saját kottagyűjteménye is megsemmisült, szétszóródott a vészkorszakban. Hagyatékából kizárólag a már említett Máté-passió partitúra maradt meg.¹⁶² Számos zenei írása, tanulmánya, könyve viszont ma is hozzáférhető.

Lichtenberg Emil írásai:¹⁶³

Bach: Nagy mise (h-moll) – tanulmány, a Budapesti Ének-és Zenekaregyesület kiadása

Beethoven és a Missa Solemnis, May János Nyomdai Műintézet Rt. Budapest, 1931.

Beethoven kamarazenéje

Händel: A messiás – oratórium, a Budapesti Karénekegyesület Kiadása

Bach élete és művei

Schumann: A paradicsom és a Péri – tanulmány, a Budapesti Ének-és Zenekaregyesület kiadása, 1923.

Mozart élete és művei (bibliográfia, műjegyzékkel), Rózsavölgyi és Társa kiadása, Budapest, 1943.

Beethoven zongoraszonátái

Brahms: Requiem (Ein deutsches Requiem, op.45)

Haydn: A teremtés – oratórium, zene- és szövegmagyarázat

Händel: Jefta – oratórium, tanulmány

Georg Friedrich Händel [Judás Makabeus c. oratóriumának ismertetése]

Wagner Richárd: Parsifal, tanulmány

Bach Máté passió, tanulmány

Berlioz Hektor: Faust elkárhozása, zenei legenda, tanulmány

Bach: Die Kunst der Fuge, tanulmány

Bach: János passió, tanulmány

¹⁶¹ Tóth Aladár, *Pesti Napló*. (1926. 03. 03.). 16.

¹⁶² OSZK Zeneműtár, Máté-passió partitúra, 16.654. Eulenburg kiadás.

¹⁶³ Forrás: OSZK Zeneműtár.

Régizene- és csembalójáték Magyarországon a 20. század elején
1900 és 1945 között

Claudio Monteverdi: Orfeo, tanulmány

Mendelssohn: Éliás – oratórium, tanulmány

A Nibelung gyűrűje: Wagnes Richard zenedrámájának esztétikai és zenei méltatása

Heinrich Schütz

Bach-kantáték, a Budapesti Ének- és Zenekaregyesület kiadása (Vokális Mesterművek Magyarázata XV. füzet)

Sinay/ Sinayberger János (?) zongora-, klavikord- és csembalóművész

Sem tanulmányairól, sem pályájáról és életéről nem áll rendelkezésünkre megbízható adat.

Az 1930. 02. 11-én,¹⁶⁴ a Zeneakadémia Kistermében tartott zongoraestjén kívül (amelyen Liszt és Chopin művei mellett J. S. Bach Olasz koncertjét, BWV 971 is előadta), egyedüli rendkívüli és figyelemfelkeltő dokumentum vele kapcsolatban az 1935. 02. 02-án¹⁶⁵ tartott klavikordhangversenye (műsora: J. S. Bach Das wohltemperierte Clavier: 2 prelúdium és fuga; Francia szvit, c-moll; G. Fr. Händel: Fantázia; J. Haydn: Variációk, f-moll, Hob. XVII: 6; W. A. Mozart: Zongoraszonáta, C-dúr, K. 330; L. van Beethoven: Zongoraszonáta, f-moll, op. 2/1), valamint egy korabeli fotó,¹⁶⁶ amelyen a művészt klavikordja mellett láthatjuk.

Kutatásaim során a következő néhány, útbaigazítást jelentő információra bukkantam vele kapcsolatban: zongoratanára a kiváló pedagógus hírében álló Tauszky Jolán volt, aki a Zeneakadémián Keéri-Szántó Imre asszisztenseként – és többek közt Cziffra György tanáráként is – működött.¹⁶⁷

Sinayt az 1926/1927-es tanévben a Zeneakadémia növendékei közt találjuk a zongora tanszakon Laub István tanítványaként a II. évfolyamban¹⁶⁸ és az 1927/1928-as tanévben ugyanott III. évfolyamosként¹⁶⁹ (a megjegyzésben pedig az szerepel, hogy „kimaradt”), majd pedig az 1928/1929-es tanévben IV. évfolyamosként mint Bartók Béla tanítványát.¹⁷⁰ Egyes, nem ellenőrizhető internetes oldalakon arról olvashatunk, hogy Sinay esetleg 1931–32-ben

¹⁶⁴ MTA Zenetudományi Intézet I Koncertadatbázis D_962.

¹⁶⁵ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_8186.

¹⁶⁶ <http://www.bibl.u-szeged.hu/ha/muzsika/sinay.jpg> (utolsó megtekintés: 2018. 05. 10.).

¹⁶⁷ Szirányi Gábor: „Keéri Szántó Imre asszisztense: Tauszky Jolán (1895–1935).” *Parlando*, 2015/6. <http://www.parlando.hu/2015/2015-6/Sziranyi-Tauszky.htm> (utolsó megtekintés: 2018. 05. 15.).

¹⁶⁸ *A Zeneakadémia Évkönyve az 1926/1927-es tanévről*. 54.

¹⁶⁹ *A Zeneakadémia Évkönyve az 1927/1928-as tanévről*. 58.

¹⁷⁰ *A Zeneakadémia Évkönyve az 1928/1929-es tanévről*. 58.

Párizsban járt, és 1932 nyarán Angliában tanult csembalózni. Hogy kinél, hol és miként tett szert klavikordra, ezt sem tudjuk.

Varró Margit, Varróné Picker Margit (1881–1978)¹⁷¹

zongoraművész, korszakos jelentőségű zenepedagógus

A Zeneakadémiát a Liszt-tanítvány Szendy Árpád növendékeként végezte el. Kezdetben magánúton, majd a Fodor Zeneiskolában és a Zeneakadémián is tanított.

Egészen fiatalon jelentek meg első írásai, például 1908-ban egy 10 oldalas tanulmánya J. S. Bachról a *Fodor Zeneiskola Évkönyvében*,¹⁷² majd 1909-ben *Régi zene* című cikke a csembalóról és Wanda Landowskáról,¹⁷³ amelyben Landowska játékát és a csembalót, mint régi-új hangszert is méltatja. Egyéb régizene-témájú írásai is fennmaradtak, amelyek arra utalnak, hogy behatóan foglalkozott a Bach előtti zenével és annak előadásmódjával, de a csembalójáték iránt is komolyan érdeklődött.

Ez idő tájt szóló zongorahangversenyeket is adott, nevét egy 1909. 02. 12-i budapesti hangverseny¹⁷⁴ közreműködőjeként – amelyen csembalistaként is fellépett –, valamint egy 1909. 02. 25-én rendezett koncert műsorlapján is – ahol pedig a korabeli műsor szerint zongorázott – olvashatjuk. Az 1909. 02. 12-i fellépéséről szól a következő kritika:

... e művekkel nehéz az akadémikus szárazságot elkerülni, s ebben a szűk körben egyéniséget mutatni. Varró Margitnak ez ma este sikerült. [...] Megfigyelhettük a művésznő rendkívül kifinomult stílusérzékét. Szinte különös kifejezőmódjai vannak a német elmélyedő sokszólamúságnak, a francia hajlékony táncformának, s az érzékeny könnyed, régi olasz hangszeres stílus megszólaltatására...¹⁷⁵

Szintén erről a hangversenyről írt az *Egyetértés* című lap tudósítója is, aki a művésznő méltatása mellett a koncerten hallott hangszert is minősítette:

... Varró Margit e műveket kiváló stílusérzékkel, és azzal a művészi önmeztartással szólaltatta meg, mely akkor szükséges, ha valaki a

¹⁷¹ N. N.: „Varró Margit.” *Magyar Életrajzi Lexikon*, <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/index.html> (utolsó megtekintés: 2018. 05. 20.) valamint Dr. Ábrahám Marianne: „A XX. század nevelője: Varró Margit (1881–1978).” *Parlando*. (2003/5). 7–13.

¹⁷² *Fodor Zeneiskola Évkönyve az 1907/08-as tanévről*. 5–14.

¹⁷³ Varró Margit: „Régi zene.” *Pester Lloyd* (1909. nov. 9.). 1–2.

¹⁷⁴ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_13938, erről a hangversenyről már a korábbiakban említést tettem.

¹⁷⁵ N. N., C. N. *Budapesti Hírlap* (1909. 02. 13.). 12.

Régizene- és csembalójáték Magyarországon a 20. század elején
1900 és 1945 között

hangversenyzongorához szokott fülnek egy régi kor zenéjét akarja annak
tökéletlen eszközén híven bemutatni...¹⁷⁶

A kritikus által használt „annak tökéletlen eszköze” kifejezés egyértelműen a csembalóra utal, amelyen Varró-Pikker Margit bizonyára kiválóan játszott, holott minden valószínűség szerint autodidaktaként ült a hangszerhez. Az viszont biztos, hogy hallotta Wanda Landowska játékát (talán több ízben is), és abból inspirációt meríthetett. Sajnos, nincs semmiféle adatunk azzal kapcsolatban, hogy milyen hangszeren játszhatott ezen a hangversenyen, mint ahogy a tárgyalt időszak későbbi magyar előadói által előadott csembalókoncertek hangszereiről sincsen (kivéve Láng Erzsébet és Brodsky Ferenc hangszereit).

J. S. Bach-, Händel-, Rameau-, Couperin-, Muffat- és Scarlatti-művekből összeállított zongorahangversenyének műsora olyan nagy feltűnést keltett, hogy több napilap kritikáját is írásra ösztönözte.¹⁷⁷

Varró-Pikker Margit keze alól több neves magyar zongoraművész került ki. Zenepedagógiai műveiben a zongorajáték metodikáját saját didaktikai elveivel gazdagította, s munkássága a mai napig is fontos részét alkotja a magyar zongoraoktatásnak.

Számos cikke jelent meg a *Zenei Szemlében*, a *Crescendóban* és egyéb folyóiratokban. 1937-ben a párizsi nemzetközi zeneoktatói értekezleten előadást tartott *A zenét hallgató gyermek. A zenei élmény fejlődése* címmel.

1928-tól az USA-ban élt, s Chicagóban a Roosevelt Egyetemen tanított. Magánoktatói tevékenységét csak egy évvel a halála előtt hagyta abba.

Zalánfy Aladár (1887–1959)¹⁷⁸ orgonaművész

A budapesti Zeneakadémián Koessler Jánostól tanult zeneszerzést és orgonajátékot, majd Lipcsében, Karl Sraube professzor növendékeként folytatta tanulmányait és itt ismerkedett meg mélyebben J. S. Bach művészetével is. Lipcsei tanulmányai végeztével egy évet Párizsban töltött.

¹⁷⁶ N. N., C. N. *Egyetértés* (1909. 02. 13.).

¹⁷⁷ A *Független Magyarország, Magyarország, Magyar Hírlap, Alkotmány, Budapest, Pesti Napló és Pesti Hírlap* hasábjain is megjelentek lelkes hangú beszámolók Varró Margit zongoraestjéről.

¹⁷⁸ Herényi István: *110 éves a Lutheránia. 1904–2014.* (Budapest: Pesti Evangélikus Egyház Deák Téri Egyházközség 2014.).

Hazatérte után 1913-tól a Nemzeti Zenede tanára és 1914-től a Szent István bazilika orgonistája volt. 1921-től nyugdíjba vonulásáig a Zeneakadémián orgonatanárként (később professzorként), valamint az egyházzenei tanszak tanáraként működött. 1922-től – elhagyva a római katolikus egyházat – a Deák-téri Evangélikus templom főorgonása lett.

A Bach-interpretáció terén rendkívüli tudásra tett szert, s a kortársak jellemzése alapján orgonajátékát a különleges precizitás mellett a hangsúlyok agogikával; az egyes hangok értékeinek megnyújtásával történő érzékeltetése jellemezte. Pedagógiai munkássága nyomán számos kiváló tanítvány került ki keze alól, de – historikus szempontból haladónak tekinthető szemléletű – orgonaiskolái és kottakiadásai is jelentősek. Az orgonatervezésben is kiemelkedő eredményeket mutatott fel, elsősorban az orgona-reformmozgalom követőjeként.

Zalánfy Aladárt a budapesti zenei élet egyik legkomolyabb hatású személyiségének; a hazai Bach-kultúra megteremtőjének, a bach-i oratorikus művek megismertetőjének és szorgalmazójának is tartjuk, aki Lichtenberg Emillel karöltve – annak legfontosabb munkatársaként – e nagyszabású előadások szellemi vezetője volt. Közös munkájuk fontos részét képezte még a kantáták és oratóriumok continuo-szólamainak kidolgozása is.

A Budapesti Ének-és Kégyesület 1948-ban történt feloszlását követően Zalánfy vette át az oratorikus és kantáta-előadások bemutatását, ezzel megteremtve a Lutheránia Deák-téri kantáta-sorozatainak azóta is tartó hagyományát.

Régizene- és csembalójáték Magyarországon a 20. század elején
1900 és 1945 között

2. 3. Csembalók Magyarországon 1900 és 1945 között

Sajnálatosan kevés információ áll rendelkezésünkre a tárgyalt időszak hangversenyeken, valamint az oktatásban használt csembalóiról.

A Zenetudományi Intézet Koncertadatbázisának nyilvántartása is – a fent jelzett korszakra vonatkozóan – több helyütt hiányos. Gyakran pontatlanok a mű-megjelölések, illetve a régizenei előadások során használt billentyűs hangszerekkel kapcsolatos adatok. Helyenként több ízben a „cont.” vagy „continuo” elnevezésekkel találkozunk, de ténylegesen nem derül ki, hogy e meghatározás milyen hangszert takar. A nyomtatott hangversenyműsorokon arról sem kapunk tájékoztatást, hogy az adott koncerteken az előadók milyen csembalón játszottak, és hogy az a hangszer honnan származott.

Abban biztosak lehetünk, hogy nagy zenei közintézményeink (Zeneakadémia, Magyar Királyi Operaház, Pesti Vigadó stb.) nem rendelkeztek ekkor még csembalókkal. A nyilvános hangversenyekre valószínűleg a művészek maguk vitték csembalót. A külföldiek saját, vagy külföldön bérelt hangszereken, a hazaiak pedig magánkézben lévő csembalókon játszhattak, amelyeket nyilván bérbevettek.

Két magántulajdonú csembaló biztosan szerepelhetett a kor koncertjein: Láng Erzsébet nagy Pleyel csembalója (a hangszer Sebestyén János szerint a Landowska-féle újításokkal ellátott csembaló volt – beszerzésének idejét nem tudjuk –, amelyet Láng Erzsébet a 2. világháború kitörése után Amerikába szállíttatott),¹⁷⁹ valamint Brodszky Ferenc 1930-as években vásárolt Neupert márkájú hangszere,¹⁸⁰ amelyről a korábbiakban már sok szó esett, és amelyet jelenleg a Nemzeti Múzeum hangszerraktárában őriznek.

Elképzelhető, hogy Kovács Sándornak is volt saját csembalója, s ez feltételezhetően Párizsból származott, ugyancsak a Pleyel cégtől, hiszen Kovács kiterjedt francia kapcsolatokkal rendelkezett. Az sem kizárt, hogy ez a hangszer nem nagy, kétmanuális csembaló volt, hanem egy egyszerűbb, egyetlen manuállal ellátott spinét, hiszen Kovács nem adott önálló csembalóhangversenyeket, inkább színesítette előadásait és kamarakonzerteket gazdagított csembaló- illetve continuo-játékával. Sajnos, e hangszer hollétéről semmiféle információnk nincsen. Elgondolkodtató viszont az 1922. 03. 04-én, a Zeneakadémián megrendezett „A Nemzeti Zenede ötödik zenetörténeti hangversenye” című est műsorlapja, amelyen a

¹⁷⁹ E hangszerről a Láng Erzsébetről szóló szakaszban írtam részletesen.

¹⁸⁰ Lásd a Brodszky Ferencről szóló részben.

növendékek egy „spinét”-ként megnevezett hangszeren játszottak. Talán Kovács Sándor ismeretlen hangszere halála után a Nemzeti Zenedében talált otthonra?

Tehát két biztosan ismert és egy feltételezett csembalóról van tudomásunk, de vajon milyen hangszert, hangszereket használtak, ha nem Láng Erzsébet, Brodszky Ferenc, vagy Kovács Sándor csembalói szólaltak meg az adott koncerten?

Érdekes megvizsgálnunk a koncertadatbázisban fellelhető oratorikus előadásokat continuo-hangszer szempontjából. A nagy apparátust megmozgató estek első csembaló-continuós előadására igen korán – az adatbázis adatai szerint – már 1913-ban sor került, és egészen 1930-ig gyakorta olvashatjuk a csembaló megjelölést e hangversenyek műsorlapjain. Innentől aztán jó ideig, 1943-ig nem találkozunk a csembalóval, mint continuo-hangszerrel (elképzeltető ugyanakkor, hogy ebben az időszakban is játszottak csembalón a zenekarokban, csak a hangszer elnevezése egyszerűen lemaradt a műsorlapokról).

1943-ban viszont egy Máté-passió előadás közreműködői között¹⁸¹ – szokatlan módon – két csembalista is szerepelt: Zalánfy Aladár (csembaló) és Kósa György (csembaló).¹⁸²

Maguk a csembalók az akkori európai gyakorlatnak megfelelően századelőn épített, modern instrumentumok¹⁸³ voltak, amelyek gyenge, színtelen, tompa hangjukkal Európa- és Amerika-szerte némileg tévútra vezették a régizene odaadó előadóit és hallgatóit. Ennek ellenére a régizene-játék reneszánsza Magyarországon is útjára indult.

Az 1900-tól 1945-ig tartó budapesti hangversenyélet áttekintése alapján megállapítható, hogy fővárosunk régizenei hangversenykínálata gazdag és színes volt. Igaz, hogy a koncerteken – amelyek gyakoriságuk, számuk és színvonaluk tekintetében sem maradtak el az európai mértéktől –, nagyjából bécsi klasszikus, romantikus és akkori kortárs művek szólaltak meg, de ezek mellett gyakran csendültek fel a régebbi korok alkotásai is.

A korhű instrumentumokhoz hasonlító billentyűs hangszerek – vagyis a zongorát kiváltó csembaló – alkalmazására vonatkozó igény is megjelent hazánkban már a század kezdetén. Csembalóhangversenyeket gyakorta hallhatott a közönség magyar művészek tolmácsolásában éppúgy, mint a korszak legkiemelkedőbb külföldi előadóinak közreműködésével.

¹⁸¹ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_5341.

¹⁸² A műsorlapok pontosságában sem lehetünk egészen biztosak, vagyis az is elképzelhető, hogy hibásan tüntették fel a műsorban szereplő continuo-hangszereket, hiszen Zalánfy Aladár elsősorban orgonista volt.

¹⁸³ A modern csembalóról az 1. fejezetben írok.

3.

Régizene- és csembalójáték Magyarországon 1945 és 1970 között

Dolgozatom harmadik fejezetében a második világháború végétől az 1970-ig tartó időszakkal foglalkozom.

E huszonöt év bizonyos szempontból megtorpanást, sőt sajnálatos módon visszalépést is eredményezett Magyarországon a század első felének dinamikusan fejlődő régizenei életével szemben. Ekkor következett be az a törés, amelynek nyűgjeit a mai napig is érezhetjük, amint megpróbáljuk összevetni hazánk régizene-kultúráját a nyugati világgal, noha ez a kor is bővelkedett azokban a nagy egyéniségekben, akik munkássága e területen világviszonylatban is kiemelkedő eredményeket hozott.

De mi is történt ez idő tájt Nyugaton?

Nem más, mint a csembalóról, s ezzel együtt a régizene-játékról alkotott szemlélet átalakulása. Mondhatjuk akár, hogy nagykorúvá, s végre azzá vált ez a hangszer, ami valaha volt; csillogó, erős, átható hangú, szólisztikus egyéniséggé, köszönhetően azoknak a hangszerépítőknek, akik felismerték a korábbi modernizálások tévedéseit.

3. 1. Historikus hangszerek és korhű hangszerjáték Nyugat-Európában

3. 1. 1. A kópiacsembaló

A háború utáni évek gazdasági fellendülési hulláma a művészetek terén is megnyilvánult, s a tömegtermelés iránti igény a hangszerkészítésben éppúgy megjelent, mint a koncertéletben vagy a hanglemezfelvételek világában. Azonban mindezekkel párhuzamosan előtérbe került a régi zene is, amely szintén egyre nagyobb befogadó közegre – előadókra és hallgatóságra – talált. A hangszergyártó cégek száma folyamatosan nőtt, s közülük többen nagyobbakká, manufaktúrákból gyárakká alakultak. Egyes cégek már a háború utáni években nekikezdték a historikus kópiahangszerek készítésének, mások valamivel később. Ugyanakkor a legtöbb úgynevezett Serien hangszer gyártója inkább korábbi, modern hangszereinek eladását gyorsította fel, mintsem hogy változtasson csembalói előállításának technológiáján.

A kópiahangszerek feltűnése Nyugat-Európában és Amerikában volt jellemző, míg a kelet-európai cégek megmaradtak a modern csembalók gyártásánál.¹ Mindenesetre az újonnan és nagy számban megjelenő historikus csembalók² sebesen terjedtek el Európa- és Amerikaszerre, és velük együtt egy újdonságnak számító előadói irányzat is szárnyat bontott mindenfelé. Nyugaton hamarosan szinte valamennyi jelentősebb felsőfokú képzést nyújtó zenei intézményben elindultak a régihangszeres képzések, s ezeken belül a csembalóoktatás is. A hangversenydobogókon pedig általánossá vált a csembaló jelenléte a zenekari produkciókban ugyanúgy, mint a szóló koncerteken.

Mit is jelent a historikus kópiacsembaló fogalma?

Belátást és tisztelgést a régiek tudása, bölcsen kimerített és tökéletesített alkotásai iránt. Visszatekintést a múltba, elfogadván azt, hogy nem feltétlenül tudjuk felülmúlni elődeink eredményeit.

A kópiacsembalók készítői ugyanis felismerték, mennyire fontos a hangszerkészítés mozzanatainak szigorú betartása s a régi mesterek metódusainak körültekintő lemásolása. Nem mindegy a felhasznált faanyag fajtája, kora és megmunkálási technológiája. Fontos a rezonáns milliméternyi vékonyságúra történő gyalulása, hiszen ezen múlik a hangzás teltsége, vivőereje, szépsége.³ Mivel a billentyűk borítása kor és nemzet szerint eltérő,⁴ a különféle faanyagok alkalmazása miatt ezek kiegyensúlyozása is rendkívül kényes munka. Elengedhetetlen a gerendázat, a stégek, a billentyűk elhelyezésének betartása s ugyanígy a pengetők méretének, formájának pontos, szakszerű leutánczása, de fontos a húrok fémötvözetének, valamint a festéknek és lakknak kiválasztása is.

Amint a múltbeli hangszerészek minden egyes alkotásukat – generációk tapasztalatai alapján – kézi munkával, sok idő ráfordításával hozták létre, ugyanúgy a 20. századi utódoknak is el kellett sajátítaniuk ezt a szemléletet és tudást.

A jelentős kézműves szakértelmet, válogatott faanyagot, gondos, finom, türelmes munkát, hosszas intonálást igénylő kópiacsembalók készítésével szemben a gyári modern csembalók építésekor a faanyagok nem gondosan válogatott, nem jól rezonáló fából kerültek

¹ Nyugaton is megmaradt néhány olyan cég, amelyek modern csembalót készítettek; ilyen például az angol Robert Goble (csembalóinak nagy kedvelője volt például George Malcolm), vagy a szintén angol Thomas Goff, vagy a német J. C. Neupert, utóbbi néhány évtizeddel később már kópiákat is gyártott.

² A csembalók mellett természetesen a többi régi hangszer (vonósok, fúvósok és egyéb billentyűsök) készítése is fellendült.

³ A flamand és francia hangszerek rezonánsai a diszkantban elvékonyítottak. A rezonáns vastagsága ugyanakkor – együtt a stégek tömegével – hatással van a struktúrára, az intenzitás arányaira. A vastagabb rezonáns megemeli a felhangok intenzitását.

⁴ Példaképpen: az olasz csembalóknál a billentyű borítása puszpángból készül.

ki, és a húrok anyagáról is ugyanezt mondhatjuk el. A modern hangszerek nyitott alja ugyancsak a zengés, rezgés csillapítását okozta, vagyis éppen az ellenétét az elvártaknak. A pedálok beépítésével pedig e látszólag praktikus megoldás inkább számos előadói furcsaság előidézőjévé – semmint a játékos segítőjévé – vált.

3. 1. 2. A modern és a kópiacsembalók megszólaltatásának alapvető különbségei; a historikus csembalójáték újrafelfedezése

Egy pillanat erejére tekintsünk vissza néhány száz évvel korábbra, arra az időszakra, amikor a csembaló virágkorát élte.

Nyomtatásban megjelent iskolák, tankönyvek, értekezések, kottakiadványok előszavai tanúsítják, hogy e 16. században már népszerű hangszer megszólaltatásának milyen komoly metodikai háttere volt. Számos korszakos komponista hagyott ránk jelentős pedagógiai művet a csembalójáték technikai problémáit boncolgatva, amelyekből a mai napig hasznos útmutatókra találhatunk saját játékok fejlesztésére is. A gyakran kíméletlenül precíz előírások tanulmányozása során – amelyek a kéztartás, könyöktartás, csuklómozgás, ülés, lábtartás, fejtartás szabályait taglalják⁵ – arra a következtetésre jutunk, hogy a csembalón történő muzsikálás évszázadok alatt kialakult hagyományai szigorú és tökéletes – magából a hangszerből kiinduló – rendszert alkottak.

A kalapácszongora forradalma következtében azonban ez a technika – magával a hangszerrel együtt – feledésbe merült.

A csembaló újraélesztésekor már senki sem emlékezhetett a régi metódusra, és miután akkor még zongorista előképzettségű előadók szólaltatták meg a hangszert, nem csodálkozhatunk azon, hogy ezt a zongorán megszokott billentéssel, ujjtechnikával és karsúllyal tették. S noha a századforduló művészei bizonyára találkozhattak eredeti, historikus csembalókkal, az újonnan konstruált csembalók divatja felülmúlta a régi iránt érzett tiszteletet.

A századelő zongoristáiból – feltételezhetően korai billentyűs hangszereket érintő tanulmányok híján (hiszen sem képzés, sem hiteles mester nem állt akkor még rendelkezésre) – kellő gyakorlás után könnyedén válhatott modern csembalót megszólaltató csembalista. S ne feledjük, ezeknek az „úttörő” csembalistáknak nemcsak koruk hangszereinek előnytelen

⁵ Gondolhatunk például Saint Lambert (1702), Fr. Couperin (1716–17), J.-Ph. Rameau (1724, ca.1728), C. Ph. E. Bach (1753, 1762) vagy más szerzők pedagógiai műveire.

tulajdonságaival, hanem a régi előadói praxis ismeretének hiányával is szembe kellett nézniük.

Egyelőre azonban térjünk vissza a 20. század eleji modern csembalókhoz, amelyek megszólaltatásakor az előadót a billentyűk hosszúsága, szélessége, megütésének nehézsége nem készítette a sajátos, régi billentyűs zenében alkalmazott speciális ujjrendek, mellétevések⁶ alkalmazására, sőt, a legalapvetőbb gyakorlati interpretációs eszköz, a barokk artikuláció használatára sem. E hangszereken a zongorán megszokott legato, staccato és non legato játék tűnt a legésszerűbbnek, holott a régi csembalókon számtalan más billentésmód is ismeretes. Gondoljunk csak a legato különféle árnyalataira, a non legato sokféle lehetőségére, vagy az egyes hangok hosszabb-rövidebb letartásának, felengedésének, vagy egymáshoz képest késleltetett leütésének változatosságaira.

Ez a billentési kultúra – amelynek kialakulása természetes folyamat volt a régi hangszeren történő játék során – nem jöhetett létre a modern csembalókon játszó művészek keze alatt, hiszen hangszerük nem segítette elő ezen elvárásokat.

A pedálok⁷ használata – amelyek segítségével viszonylag egyszerű és gyors regiszterváltásokat tudtak kivitelezni – arra vezetett, hogy az előadott művek során gyakran és sűrűn váltogatták a regisztereket. Ez szintén „antihistorikus” jelenség, hiszen a régi csembalókon a regiszterváltók körülményesebb használata illet nem tett lehetővé. A nehezkesebb regiszterváltás tehát más eszközök használatát igényli akkor, ha dinamikai változatosságot szeretnénk elérni. A modern csembalón játszóknak ugyanakkor kikerülték ezt a problémát, s a dinamikai, karakterbeli színeket nem a hangszer eredeti adottságaiból merítvén, hanem a pedálos regiszterváltókkal hozták létre. Nikolaus Harnoncourt szavait idézve:

A zongoraépítés tapasztalatait kísérelték meg átvinni a csembalóra, amikor az eredetileg hegedű-szerűen, doboz módjára zárt hangszert a zongorához hasonlóan építették meg [...] Így hiányzott a hangot megneumesítő és egybeolvasztó, zárt légtér. [...] A csembalójáték és -hangzás alapelveinek teljes félreértéséből adódóan, a regisztereket olyan különbözővé tették, amennyire csak lehetséges, a regiszter-kapcsolást pedig pedálokra helyezték át, ezáltal a csembalista játék közbeni, gyakori regiszterváltásokkal egy áldinamikát hozhat létre. Ez valószínűleg szükséges is ezen a hangszeren azért, hogy a változatos regisztrálás elterelje a figyelmet a silány minőségű hangzásról.⁸

⁶ Historikus csembalókon játszva gyakran alkalmazzuk – éppen a billentyűk rövid mérete miatt is – az alá- és fölétevéseket mellőző ujjrendeket, valamint szomszédos hangok azonos ujjakkal történő billentését.

⁷ A pedálos modern csembalók között is különböző típusok lelhetők fel. Erről korábban az 1.2. fejezetben írtam. Természetesen nem minden modern csembalónak van pedálja, készítettek például kézi regiszterváltóval ellátott, egy- vagy két-manuális modern csembalókat is.

⁸ Nikolaus Harnoncourt: *A beszédszerű zene. Utak egy új zeneértés felé*. Fordította: Péteri Judit. (Budapest: Editio Musica, 1988). 128.

Harnoncourt gondolatmenetét folytatva, egy hangszer megítélésében fontos szempont annak hangszíne és hangereje is. A modern csembalók ebben a kategóriában különösen nem jártak élen, ezért többen próbálkoztak a csembaló hangjának művi erősítésével is.⁹ Ma már tudjuk, hogy ezek a kísérletek egyáltalán nem vezettek eredményre, és a kópiacsembalók megjelenésével már nem is volt szükség rájuk.

Egyértelműen leszögezhetjük – és több évtizednyi tapasztalataim is ezt támasztják alá – hogy a kópiacsembalók hangja általában sokkal erőteljesebb, nemesebb, átütőbb és szebb, mint modern társaiké.

Mindent összevetve elmondható, hogy amikor a huszadik századi csembalójáték korai időszakában a csembalózás még újdonságnak számított – hiszen sem a játékosok, sem a zenekedvelők nem ismerték igazán az eredeti, régi csembalók hangzását és interpretációs lehetőségeit –, olyannak fogadták el az akkori hangszereket, amilyenek voltak, valamennyi gyengeségükkel együtt.¹⁰

Ugyanakkor annak, aki a 20–21. század csembalójátékának elemzésébe szeretne belefogni, komoly problémákkal kell szembenéznie. Ugyanis a század eleji úttörő művészek teljesítményét napjaink leghaladóbbnak tartott, minden elméleti tudással felvértezett korhű produkcióival igen nehéz összevetni. Beszélhetünk-e itt fejlődésről? Korszerűségről? Mi volt előbbre való, a hangszer, vagy a rajta játszó művész személyisége? Hiszen a modern csembalók szolid hangján gyakran mégis átsütött a rendkívüli előadói attitűd.

Tárgyilagosan fogalmazva viszont akár azt is kinyilváníthatnánk, hogy a 20. századi modern csembaló – létrejöttének eredeti szándékai ellenére – szerkezeti adottságainak következtében a régi zene autentikus előadásának gátjaként is felfogható.

Ez az állítás azonban így semmiképpen nem állja meg a helyét. Ugyanis számos olyan kiváló művészt találunk ebben a korban – külföldön és hazánkban egyaránt – akik kizárólag ilyen hangszereken játszhattak, ennek ellenére a régi zene értő előadóivá, sőt, akár tudós kutatóivá váltak.¹¹

⁹ Gát József hangerősítési szabadalmáról a 3. fejezetben még részletesen írok. Ez az erősítési módszer – noha saját korában nagy sikert aratott – nem vált szélesebb körben ismertté, s Gát József halála után nem is volt használatos.

¹⁰ Természetesen a 20. század elején újból divatba jött csembalózás nem mindenhol aratott osztatlan sikert, s amint erről már a 2. fejezetben írtam, Landowska is kapott számos elmarasztaló kritikát hangszere miatt.

¹¹ Utalnék itt újból Gát József munkásságára, hiszen ő az egyik legkiemeltebb példája ennek a jelenségnek. Hasonlóképpen gondolhatunk a huszadik század első feléből Hammerschlag Jánosra is, aki annak ellenére, hogy kipróbálhatott eredeti, régi csembalókat is, mégsem ismerte fel azok kétségtelenül pozitívabb tulajdonságait a modern csembalókéval szemben.

A modern csembalókat érintő számtalan eddigi negatív kritika mellett azonban álljon itt ellensúlyként némi pozitívum is. A pedálos, modern instrumentumok saját koruk zenéjének, sőt, a kortárs művek előadása során is jó szolgálatot tehetnek. Ezt a hangszert tekintette „csembalónak” a 20. század elején alkotó valamennyi zeneszerző, tehát ennek lehetőségeit vették figyelembe műveik megalkotásakor. Példaképp: Francis Poulenc, Bohuslav Martinů, Manuel de Falla vagy Frank Martin darabjait nyilvánvalóan ilyen csembalókon lehet ideálisan megszólaltatni, de egyes mai művek esetében is jobb választásnak tűnhet a modern csembaló egy kópiahangszernél.

Az eredeti, régi csembalókat többé-kevésbé korhűen lemásoló kópiacsembalók feltűnésekor a korábban „csembalónak” tartott modern hangszerek megítélése jelentősen megváltozott. Számos művész azonnal átpártolt a kópiahangszerekhez, míg mások kitartottak az utóbbiak mellett. Így jöhetett létre a két – bizonyos területeken időnként ellentétes felfogást tükröző – előadói tábor; a nem historikus módon, vagyis hagyományos szemlélettel játszó, valamint a historikus, korhű felfogású csembaloművészek köre.¹²

A korhű interpretációnak azonban alapvető feltétele azon elméleti ismeretanyag elsajátítása, amely a korabeli játéktechnikai kérdések mellett az adott korszak előadói szabályrendszerével és ízlésvilágával is megismerteti az érdeklődőt. A kópiahangszerek térnyerésével párhuzamosan tehát a historikus előadói praxis – mint elméleti és gyakorlati irányzat – is előtérbe került.

Mi is ez valójában?

Egy olyan elv, amely a tolmácsoláskor az értelmezést és a megértést tartja az egyik legfontosabb tényezőnek. Vagyis a régi iskolák, konvenciók megismerése alapján alakítja ki az előadóban azt a fajta stílusérzékét, amely – feltételezéseink és legjobb tudásunk szerint – a lehető legközelebb áll a korabeli zene ízlésvilágához.

A régi zene alapos felfedezése tehát nem könnyű feladat, hiszen az időbeli távolság gyakran a források kutatásának nehézségeivel is együtt jár. A különböző korok és nemzetek szabályrendszerei közt is komoly különbségek, sőt ellentmondások találhatók, ezért igen sok akadályt kell legyőznie annak, aki szeretné kialakítani saját meggyőző előadói elképzeléseit.

Melyek tehát azok az elemek, amelyek tisztázása nélkül nem beszélhetünk korhű előadásról?

¹² A kétféle előadói felfogás táborra más hangszerekénél is megfigyelhető, de ez a jelenség a csembalisták esetében különösen érdekes.

Például a hangnemek, hangközök és dallamirányok esztétikai kérdései, a konszonanciák és diszszonanciák kifejezésbeli jelentősége, a ritmus, a tempó változásai, a hierarchia működése az ütemnem, a harmóniák és ritmusok terén, az artikuláció módozatai, a műfajok és azok összefüggéseinek ismerete – és még hosszasan folytathatnánk a sort.

A historikus előadások célja ugyanakkor: a hitelességre törekvés.

Ez az irányzat hódította meg Nyugat-Európát a század közepére, és ennek vált egyre több jelentős követője nemzetközi szinten is elismertté. Gustav Leonhardt, Huguette Dreyfus, Christopher Hogwood, Alan Curtis vagy Trevor Pinnock; csak néhány név a világklasszis csembalisták közül, akiknek karrierje ekkortájt indult el. De említhetjük Nikolaus Harnoncourt-t is, aki nem messze tőlünk, Bécsben már az ötvenes években életre hívta a Concentus Musicus Wien-t, s akiben – életművét tekintve – még ma is a historikus előadói tradíciók egyik legmeghatározóbb személyiségét tisztelhetjük.

Magyarországra a vasfüggöny miatt sem a kópiahangszerek, sem pedig a historikus szellemű gondolkodás nem juthatott be. Szerencsére azonban akadt jó néhány rendkívüli muzsikusunk, aki a bezártság és elszigeteltség ellenére megküzdött a talán védekezésépp kialakult negatív előítéletekkel és ellenérzésekkel, s aki igyekezett magáévá tenni a régi zene „nyelvét”, valamint az autentikus igényű szemléletet, és ennek szellemében alakította ki előadói gyakorlatát.

Az itt következő fejezetben tárgyalt korszak záró évszáma 1970, mivel ebben az évben alakult meg Sebestyén János professzor úr vezetésével a budapesti Zeneakadémia csembaló tanszaka. Innentől ugyanis új időszámítás kezdődhetett a magyar csembalózás és régizenei élet történetében.

3. 2. Hangversenyek

Általánosságban elmondható, hogy a század eleji „hőskorszak” valójában aranykor volt. A hazai régizenei élet eseményei – szinte párhuzamosan – követték a Nyugaton zajló folyamatokat.

A második világháború és az azt követő elnyomás azonban tönkretette az addig kialakult értékes táptalajt s ezzel együtt a lehetőségeket is, így a régizene-játék – mint minden más „nyugati”-nak tartott, és nem a szocialista kultúreszményhez sorolható elem – háttérbe szorult.

A koncertműsorok áttekintése alkalmával azonnal szembeötlő, hogy az ötvenes években szinte alig találkozunk – egy-egy kivétellel – régihangszeres programmal, de még a régi szerzők műveinek előadása is ritkaságszámba vehető.¹³ Lassanként aztán azon komponisták darabjai, amelyeket még a szovjet kultúrpolitikából sem lehetett kizárni (például J. S. Bach-, G. Fr. Händel-, D. Scarlatti-, G. Fr. Telemann-művek) megszólalhattak, de a kimondottan szakrális zene előadásáról (passiók, egyéb egyházi darabok) le kellett mondania a kor hazai művészeinek.¹⁴

A hatvanas évektől elindult enyhülés következtében azok a megszállott muzsikusok, akik számára fontos volt a régi zene, felléphettek ezen a területen, sőt úgymond régi hangszerekkel is. Csakhogy ezek a „régí hangszerek” (és itt most kizárólag a csembalókra utalok) valójában mind a 20. század közepétől elterjedt modern hangszerek voltak, azok, amelyek kezdetben elindítói, de később gátjai is lettek a historikus szemlélet terjedésének.

Érdekes, sőt különös, hogy a hatvanas, hetvenes években felléphetett nálunk néhány „nyugati” csembalista, illetve régi zenét játszó együttes (pl. George Malcolm vagy az I Musici di Roma kamarazenekar), de mindannyian kizárólag olyanok, akik megmaradtak a nem korhű, azaz a nem historikus előadási tradícióknál. Vagyis régi zenét játszottak, de modern hangszereken, megszokott előadói tradíciókat követve, ügyet sem vetve a világban ekkoriban lejátszódó historikus változásokra. Ugyanez mondható el a kelet-európai blokkból érkező vendégművészekről.

Feltételezhető, hogy a külföldi vendégművészek „szűrésében” része lehetett Sebestyén Jánosnak is, aki – a historikus irányzatok közismert ellenzőjeként – egy ideig nyilvánvaló

¹³ További forrás: Tallián Tibor: *Magyarországi hangversenyélet 1945–1958*. (Budapest, MTA Zenetudományi Intézet, 1991).

¹⁴ Kivételként említhetők a Deák-téri evangélikus templomban megrendezett (és napjainkig is folyamatosan zajló) kantáta előadások, amelyek liturgikus használatra hivatkozva jöhettek létre, elsősorban Zalánfy Aladár érdeméért.

befolyással bírt a nálunk megforduló művészek személyére nézve. Ugyanakkor Sebestyén elévülhetetlen érdeme, hogy csembalisták és régi zenét játszóak – akiknek száma a hatvanas évektől egyre nőtt – egyáltalán megjelenhettek a hazai koncertpódiumokon.

Sajnálatos módon a hazai csembalók helyzete megegyezett az előadóművészekével; a bezártság miatt kizárólag modern csembalók kerültek Magyarországra. Kezdetben az akkori NDK-ban készült Lindholm, Ammer és Thierbach, majd a Nyugatról érkező Sperrhake és Neupert hangszerek képviselték a régizene játékban a billentyűs instrumentumot, vagyis a csembalót, amelyek hallatán a muzsikusok és zenekedvelők is gyakran elriadtak: ilyen lenne ez a hangszer?

Érdekes ellentmondás, hogy olyan nagy formátumú egyéniségek, mint például Zuzana Růžicková vagy Sebestyén János – akik ezek mellett a színtelen, jellegtelen hangú hangszerek mellett is kitartottak a repertoár műsorra tűzésénél, sőt bővítésénél – rendszeresen nagyhatású, sikeres koncerteket tartottak.

Az alábbiak során az MTA BTK Zenetudományi Intézet Koncertadatbázisában található budapesti hangversenyekből ezúttal a dolgozatom 3. fejezetének témájához leginkább kapcsolódó, legfontosabb eseményeket válogattam ki, s azokat a 2. fejezethez hasonlóan gyűjtöttem külön kategóriákba.

3. 2. 1. Összesítés a Budapesten 1945 és 1970 között fellépő legjelesebb külföldi csembalóművészekről és hangversenyeikről

Maria Teresa Garatti [?]¹⁵ olasz csembalóművész és az „I Musici di Roma” hangversenye 1968. 03. 10-én¹⁶ volt a Zeneakadémián, amelyen G. Paisiello C-dúr csembalóversenyét és zenekari művek continuo szólamát játszotta.

Wolfram Gehring (1928)¹⁷ német orgonaművész a Rheinisches Kammerorchester-rel, Thomas Baldner vezénylete alatt J. S. Bach 5. brandenburgi versenyét játszotta Hans Jürgen Möhring (fuvola) és Kocsis Albert (hegedű) társaságában 1969. 02. 15-én¹⁸ a Zeneakadémián.¹⁹

George Malcolm (1917–1997)²⁰ angol csembaló-, zongora- és orgonaművész, karmester, több alkalommal is szerepelt:²¹

1964. 12. 15-én²² a Zeneakadémián, szólókoncerttel,

1965. 12. 14-én²³ a Zeneakadémián, szólókoncerttel,²⁴

1968. 04. 27-én²⁵ a Zeneakadémián, a Magyar Állami Hangversenyzenekar

közreműködésével, saját vezényletével, J. S. Bach d-moll versenyművének előadásával és szólódarabokkal,²⁶ valamint

1968. 04. 28-án²⁷ a Zeneakadémián, szólókoncerttel.

Hans Pischner (1914–2016)²⁸ német csembalóművész, zenetörténész, operaigazgató és szocialista politikus (az akkori NDK-ban) szólóhangversenyt adott 1966. 10. 18-án,²⁹ a Zeneakadémia Kistermében, valamint az Erdélyi Miklós által dirigált MÁV Szimfonikusok

¹⁵ A művészről nem áll rendelkezésre életrajzi adat.

¹⁶ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_11937.

¹⁷ <http://worldcat.org/identities/lccn-n83071511/> (utolsó megtekintés: 2018. 04. 10.).

¹⁸ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_12741.

¹⁹ Visszhang: Homolya István, *Filharmónia műsorfűzet* 10. (1969. 03. 06 – 03. 10.). 43–45.

²⁰ Howard Schott: „George Malcolm.” In: Stanley Sadie and John Tyrrell (szerk.): *The New Grove Dictionary of Music and Musicians. Second Edition.* 15. kötet (London: Macmillan, 2001). 682.

²¹ George Malcolm valamennyi budapesti fellépésén Gát József saját erősítésű Neupert csembalóján játszott, erről maga George Malcolm számolt be Gát halálának évfordulójára írott emlékcikkében, amelyről még a későbbiekben is említést teszek. Forrás: George Malcolm: „Gát Józsefről.” *Parlando*, 10. XIX. évfolyam (1977). 25–26

²² MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_15821.

²³ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_14081.

²⁴ Visszhang: Kecskeméti István, *Filharmónia műsorfűzet* 3. (1966. 01. 17.– 01. 23.). 21–22.

²⁵ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_12109.

²⁶ Visszhang: Bónis Ferenc, *Filharmónia műsorfűzet* 22. (1968. 05. 27. – 06. 02.). 24.

²⁷ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_12112.

²⁸ <http://www.bach-cantatas.com/Bio/Pischner-Hans.htm> (utolsó megtekintés: 2019.03.30.).

²⁹ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_16832.

közreműködésével B. Martinů Versenymű csembalóra és kis zenekarra című darabját (H. 246) játszotta 1966. 10. 21-én³⁰ a Zeneakadémián.

Elzbieta Stefanska-Lukowicz (1943–)³¹ lengyel csembalóművész 1967. 05. 02-án³² az Országos Filharmónia Kamaratermében és 1969. 11. 22-én³³ Zeneakadémia Kistermében szerepelt szóló műsorral.³⁴

Zuzana Růžicková (1927–2017) cseh csembalóművész³⁵

1963. 04. 30-án³⁶ a Zeneakadémián J. S. Bach két csembalós c-moll concertóját adta elő Sebestyén János társaságában, a Magyar Kamarazenekar kíséretével (a hangversenymester Tátrai Vilmos volt), majd

1968. 10. 20-án³⁷ a Zeneakadémia Kistermében lépett fel Budapesten, amikor J. S. Bach Goldberg-variációit játszotta.³⁸

Ladislav Vachulka (1910–1986)³⁹ kőszegi születésű cseh csembaló- és orgonaművész 1964. 02. 19-én,⁴⁰ a Pro Arte Antiqua Kamaraegyüttes (Prága) tagjaként kamarazenei előadással lépett fel a Zeneakadémián, műsorukon Josquin des Prez, F. Landini, G. P. da Palestrina, H. Purcell, J. S. Bach, A. Vivaldi, J.-B. Lully és J.-Ph. Rameau műveivel.

³⁰ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_16840.

³¹ <https://www.amuz.krakow.pl/wydzialy/wydzial-ii-instrumentalny/katedra-muzyki-dawnej/pracownicy-katedry/prof-dr-hab-elzbieta-stefanska-klus> (utolsó megtekintés: 2018. 05. 20.).

³² MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_13558.

³³ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_14245.

³⁴ Visszhang: Sz. Farkas Márta, *Filharmónia műsorfűzet* 45. (1969. 12. 15. – 12. 21.). 26–27.

³⁵ Pályájáról: Lionel Salter: „Zuzana Růžicková.” In: Stanley Sadie and John Tyrrell (szerk.): *The New Grove Dictionary of Music and Musicians. Second Edition.* 22. kötet (London: Macmillan, 2001). 43.

³⁶ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_15847.

³⁷ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_12609.

³⁸ Visszhang: Barna István, *Filharmónia műsorfűzet* 43. (1968. 11. 11. – 11. 17.). 20–21.

³⁹ https://rateyourmusic.com/artist/ladislav_vachulka (utolsó megtekintés: 2018. 02. 02.).

⁴⁰ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_15147.

3. 2. 2. Összesítés a Budapesten 1945 és 1970 között fellépő legjelesebb külföldi régi zenét játszó együttesekről és hangversenyeikről

A **Pro Arte Antiqua Kamaraegyüttes** (Prága), Ladislav Vachulka közreműködésével
1964. 02. 19-én⁴¹ lépett fel a Zeneakadémián.

A **Musica Antiqua együttes** (Bécs) René Clemencic vezetésével
1966. 12. 03-án⁴² a Zeneakadémián játszott. Különleges esemény lehetett a historikus szemlélettől elzárt Magyarországon az első külföldi „valódi”, vagyis historikus hangszereken játszó régihangszeres együttes fellépése.

Az „**I Musici di Roma**” Maria Teresa Garatti közreműködésével
1968. 03. 10-én⁴³ szerepelt a Zeneakadémián. Az ötvenes években alakult együttes a mai napig is működő kamarazenekar, amelyre hosszú időn át egyáltalán nem hatottak a historikus előadói irányzatok. A szólista Maria Teresa Garatti az együttes alapító tagja volt, és modern csembalón játszott.

A **Rheinisches Kammerorchester** Thomas Baldner vezényletével,
Wolfram Gehring, Hans Jürgen Möhring és Kocsis Albert közreműködésével 1969. 02. 15-én⁴⁴ adott koncertet a Zeneakadémián.⁴⁵ Az 1957-ben alakult Rheinisches Kammerorchester – a többi meghívott külföldi együtteshez hasonlóan – a hagyományos előadói stílust képviselte, szólistájukkal, az elsősorban orgonistaként ismert Wolfram Gehringgel együtt. A kamarazenekar napjainkban Neues Rheinisches Kammerorchester néven modern hangszereken, de historikus módon játszik.

⁴¹ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_15147.

⁴² MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_16967.

⁴³ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_11937.

⁴⁴ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_12741.

⁴⁵ Visszhang: Homolya István, *Filharmonia műsorfüzet* 10. (1969. 03. 06. – 03. 10.), 43–45.

3. 2. 3. Összesítés a Budapesten 1945 és 1970 között csembalistaként fellépő legjelesebb hazai művészekről és hangversenyeikről

Benedikt Klára (?)⁴⁶ zongoraművész – az adatbázis közölt adatai szerint – egy alkalommal, 1957. 10. 28-án⁴⁷ a Bartók-teremben a Magyar Kamarazene-Együttes hangversenyén csembalózott szólistaként, amikor is M. de Falla Concerto per clavicembalo, flauto, oboe, clarinetto, violino e violoncello c. művét játszotta Kovács Imre (fuvola), Kostyál János (oboa), Kovács Béla (klarinét), Liebner János (gordonka) és Dőry Zoltán (hegedű) társaságában.

Brodsky Ferenc (1902–1974):⁴⁸

akit a század első felében elsősorban viola da gamba játékosként ismertünk meg,⁴⁹ maga is csembalózott; saját Neupert hangszerén kamarazenét és szólóműveket egyaránt játszott. A tárgyalt korszak adatbázisában csembalistaként egy koncerten találkozhatunk a nevével:

1948. 02. 24-én⁵⁰ a Zeneakadémián Szilvássy László (gordonka), Keresztessy-Kreutz Hédi (ének) és Tarjáni Tóth Ida (cimbalom) társaságában Fr. Couperin, D. Scarlatti, J. S. Bach, C. Ph. E. Bach, C. Ph. E. Bach és H. Purcell műveit adta elő.

Gát József (1913–1967):⁵¹

egyes adatok szerint már 1952-től,⁵² Sebestyén János visszaemlékezése szerint viszont 1955-től⁵³ koncertezett saját tulajdonában álló hangszerein. Jelen adatbázisban az 1957-es évtől kezdődően 1966-ig találhatók hangversenyei. Csembalón és klavikordon is játszott, kizárólag régi zenét. Úttörő kottakiadói, valamint oktatásszervezői és pedagógiai munkát végzett, s rendkívül nyitott, kutató, elemző, felfedező személyisége, szokatlanul haladó gondolkozása révén méltán tarthatjuk őt a korai, historikus elveket valló személyiségek egyik legjelesebbjének idehaza.

⁴⁶ <http://www.virtualisidomuzeum.hu/modules.php?name=Lexikohn&uid=467> (utolsó megtekintés: 2019. 03. 14.).

⁴⁷ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_17030.

⁴⁸ <https://www.arcanum.hu/en/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/b-74700/brodsky-ferenc-74E07> (utolsó megtekintés: 2019. 03. 14.).

⁴⁹ Brodsky Ferenc munkásságáról és csembalójáról már a 2. fejezetben olvashattunk.

⁵⁰ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_12255.

⁵¹ Gát Józsefről és munkásságáról a későbbiek folyamán részletesen írok.

⁵² Malina János: „Nyitott szellem egy zárt országban. 100 éve született Gát József.” *Muzsika* (2014. január), http://www.muzsikalendarium.hu/muzsika/index.php?area=article&id_article=3786 (utolsó megtekintés: 2018. 01. 20.).

⁵³ Sebestyén János: A magyarországi csembalózás rövid története, <http://jsebestyen.org/history.html> (utolsó megtekintés: 2018. 01. 22.).

Budapesti hangversenyei a koncertadatbázis adatai szerint:⁵⁴

1957. 10. 30-án⁵⁵ a Zeneakadémián szóló-klavikord hangversenyt adott A. C. Destouches, J. Ch. de Chambonnières, Fr. Couperin és J. S. Bach művekből.

Ez a hangverseny lehetett Gát József régihangszeres bemutatkozó koncertje – méghozzá a ritkaságnak számító klavikordon – amelyen monumentális műsort adott elő a művész.⁵⁶ (A műsorban szereplő Goldberg variációkat Gát József a későbbi évek során csembalón is eljátszotta.)

1961. 10. 26-án⁵⁷ a Zeneakadémián csembalóestet tartott Mező László (gordonka) és Szebenyi János (fuvola) közreműködésével J. S. Bach, Fr. Couperin és L.-C. Daquin művekből.

1962. 01. 21-én⁵⁸ az Országos Filharmónia Kamaratermében klavikord- és csembalóestet adott K. Paumann, J. Kuhnau, J. S. Bach, W. Byrd, G. Farnaby, C. Seixas, S. Carvalho művekből.⁵⁹

1963. 03. 26-án⁶⁰ az Országos Filharmónia Kamaratermében a „Kamarazene” című sorozatban csembalóestet adott Bitzerhadi Anina (ének) közreműködésével J. S. Bach és G. Fr. Händel művekből.⁶¹

1963. 03. 29-én⁶² az Országos Filharmónia Kamaratermében a „Kamarazene” c. sorozatban fellépett a Bartók vonósnégyes⁶³ (Komlós Péter – hegedű, Devich Sándor – hegedű, Németh Géza – brácsa, Botvay Károly – gordonka) tagjaival C. Ph. E. Bach F-dúr csembalóversenyének előadásában.⁶⁴

1964. 01. 29-én⁶⁵ a Zeneakadémián csembaló- és klavikord-hangversenyt adott a Zeneművészeti Főiskola Kamaraegyüttesével (vezényelt: Sándor Frigyes) J. S. Bach művekből.⁶⁶

⁵⁴ A koncertek részletes műsorát a Függelékben közlöm.

⁵⁵ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_17032.

⁵⁶ Visszhang: Molnár Jenő Antal, *Filharmónia Műsorfüzet* 35. (1957. 11. 18. – 11. 24.), 20–21.

⁵⁷ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_16796.

⁵⁸ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_17075.

⁵⁹ Visszhang: Kecskeméti István, *Filharmónia Műsorfüzet* 7. (1962. 02. 12. – 02. 18.), 27–28.

⁶⁰ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_15761.

⁶¹ Visszhang: Breuer János, *Filharmónia műsorfüzet* 15. (1963. 04. 15. – 04. 21.), 26–27.

⁶² MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_15766.

⁶³ A cédulán az együttes még Komlós vonósnégyesként szerepel.

⁶⁴ Visszhang: Barna István, *Filharmónia műsorfüzet* 15. (1963. 04. 15. – 04. 21.), 31–32.

⁶⁵ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_15091.

⁶⁶ Visszhang: Barna István, *Filharmónia műsorfüzet* 8. (1964. 02. 17. – 02. 23.), 38–39.

1964. 02. 04-én⁶⁷ az Egyetemi Színpadon a Zeneművészeti Főiskola Kamarazenekarának estjén (vezényelt: Sándor Frigyes) működött közre csembalón C. Ph. E. Bach F-dúr csembalóversenyének⁶⁸ előadásával.⁶⁹

1965. 02. 27-én⁷⁰ a Zeneakadémián a „Gát József hangversenye régi hangszereken” című koncerten lépett fel J. S. Bach, C. Ph. E. Bach, J.-Fr. Dandrieu, T. Morley, J. Bull, M. Peerson és Fr. Couperin művekkel spinettinón, klavikordon és csembalón.⁷¹

Az adatbázis szerint ez lehetett Gát József első olyan hangversenye, ahol mindhárom hangszerén, csembalón, klavikordon és spinettinón (vagyis a Neupert cég kisméretű spinétjén) egyaránt játszott.

1965. 02. 28-án⁷² a Zeneakadémián a „Béres Ferenc hangversenye öt évszázad magyar dalaiból” c. koncerten klavikordon működött közre, előadva Bengráf József Magyar táncok klavikordiumra való c. művéből.

1966. 01. 25-én⁷³ a Zeneakadémia Kistermében klavikord- és csembalóestet tartott Lukács Pál (brácsa), Mezey Erzsébet (viola da gamba), Szeszler Tibor (oboa) és Hara László (fagott) közreműködésével J. S. Bach, C. Ph. E. Bach és Fr. Couperin műveiből csembalón és klavikordon.

1966. 11. 29-én⁷⁴ az Országos Filharmónia kamaratermében a „Régi hangszerek – barokk és rokokó muzsika” c. esten játszott

Lukács Pál (viola da braccio), Mezey Erzsébet (viola da gamba), Török Erzsébet (ének), Kapolnai Brigitta (csembaló), Szeszler Tibor (oboa) és Hara László (fagott) társaságában J.-Ph. Rameau, P.-A. Monsigny, A.-E.-M. Grétry, N. Roze, Fr. Couperin, J.-M. Leclair és András Béla műveiből.⁷⁵

Feltételezhetően ez volt Gát József utolsó teljes estét betöltő hangversenye.

Katona Ágnes (1931–)⁷⁶ zongoraművész 1962. 04. 17-én⁷⁷ az Egyetemi Színpadon a „Bach, Beethoven és a XX. század kamarazenéje” című hangversenyen M. de Falla Concerto per

⁶⁷ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_15102.

⁶⁸ A kritika szerint a g-moll csembalóverseny hangzott el.

⁶⁹ Visszhang: Breuer János, *Filharmónia műsorfűzet* 9. *Versenyművek-sorozat* 3. (1964. 02. 24. – 03. 01.). 33–34.

⁷⁰ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_13263.

⁷¹ Visszhang: Várnai Péter, *Filharmónia műsorfűzet* 11. (1965. 03. 15. – 03. 21.). 35–36.

⁷² MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_13278.

⁷³ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_14115.

⁷⁴ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_16938.

⁷⁵ Visszhang: Várnai Péter, *Filharmónia műsorfűzet* 5. (1967. 01. 30. – 02. 05.). 24–25.

⁷⁶ <https://info.bmc.hu/index.php?node=artists&table=ZENESZ&id=1216> (utolsó megtekintés: 2019. 03. 14.).

⁷⁷ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_17311.

clavicembalo, flauto, oboe, clarinetto, violino e violoncello c. darabját játszotta Szeszler Tibor (oboa), Meizl Ferenc (klarinét), Jeney Zoltán (fuvola), Szász József (hegedű) és Szász Árpád (gordonka) társaságában.

Kapolnyai Brigitta (?) egy hangversenyen lépett fel 1966. 11. 29-én⁷⁸ az Országos Filharmónia kamaratermében csembalistaként Gát József társaságában, nevével ezen kívül sehol máshol nem találkoztam, s egyéb adatot sem sikerült találnom róla.

Lehotka Gábor (1938–2009)⁷⁹ nevét az 1965. 05. 12-én⁸⁰ a Zeneakadémia Kistermében rendezett dalesten olvashatjuk, amelyen a fiatal orgonista ezúttal csembalózott. Érdekesség, hogy a hangversenyen a dalok kíséretében egyáltalán nem vett részt, viszont több szóló csembaloművet is eljátszott a hangszeren. (Fr. Couperin: Pièces de clavecin 3.: Soeur Monique, L.- Cl. Daquin: Le Coucou, G. Fr. Händel: E-dúr variációk.)⁸¹

Margittay Sándor (1927–1992):⁸²

főleg organistaként és zenetörténészként működött, de az 1956-os orgonahangverseny sorozatban három ízben is szerepelt csembalistaként (szóló és kamarazenei darabokkal) a következő alkalmakkor:

1956. 01. 04-én⁸³ a Zeneakadémián – a „J. S. Bach összes orgonaműve” c. sorozat koncertjén (ez volt az első csembalista fellépése), majd játszott

1956. 11. 07-én⁸⁴ a Zeneakadémián „Az orgonamuzsika története: A barokk francia és olasz muzsikája” c. sorozat estjén és

1956. 12. 05-én,⁸⁵ a Zeneakadémián „Az orgonamuzsika története: J. S. Bach I.” hangversenyén.

1961. 04. 25-én⁸⁶ a Zeneakadémián saját orgonakonzertjén Pavlánszky Edina (ének) közreműködése mellett szintén csembalózott.⁸⁷ Érdekesség, hogy az elsősorban orgonaművész Margittay Sándor ezen az esten – a hazai gyakorlatban addig egyedülálló módon – egymaga vállalkozott orgona- és csembalójátékra. (Sebestyén János első ízben csak jóval később, 1968. 05. 28-án adott hasonló orgona–csembaló hangversenyt.)

⁷⁸ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_16938.

⁷⁹ <https://info.bmc.hu/index.php?node=artists&table=ZENESZ&id=826> (utolsó megtekintés: 2019. 03. 14.).

⁸⁰ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_13454.

⁸¹ Visszhang: Molnár Jenő Antal, *Filharmónia műsorfűzet* 23. (1965. 06. 26. – 07. 04.). 14.

⁸² Margittay Sándorról a későbbiek folyamán részletesen írok.

⁸³ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_14695.

⁸⁴ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_15364.

⁸⁵ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_15369.

⁸⁶ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_1654.

⁸⁷ Visszhang: Szenthegyi István, *Filharmónia műsorfűzet* 20. (1961. 05. 15. – 05. 21.). 32.

Régizene- és csembalójáték Magyarországon 1945 és 1970 között

Csembaló continuo-játékosként pedig 1956. 07. 05-én⁸⁸ a Károlyi-kertben a Budapesti Kórus és a Magyar Állami Hangversenyzenekar hangversenyén Händel Messiás című oratóriumában lépett fel.⁸⁹

Mura Péter (1924–2009)⁹⁰ karmester:

1948. 03. 08-án⁹¹ az Operaházban a Filharmónia Társaság hangversenyén Fricsay Ferenc vezénylete mellett, Rékai Miklós (hárfa) és Petri Endre (zongora) közreműködésével F. Martin Petite symphonie concertante c. művének csembalószólamát adta elő.⁹²

Nagy Olivér (1912–2000)⁹³ zeneszerző, egyházkarnagy, zenepedagógus:

1956. 12. 19-én⁹⁴ a Zeneakadémián „Az orgonamuzsika története. I. sorozat: J. S. Bach II.” esten lépett fel kamarazenei produkcióban csembalistaként, és később több régizenei koncertet is vezetett dirigensként.

Pertis Zsuzsa (1943–2007)⁹⁵ a hetvenes évek kimagasló csembaloművésze volt, nevét első alkalommal

1967. 03. 11-én⁹⁶ a Zeneakadémián rendezett „Évszázadok muzsikája – Johann Sebastian Bach és fiai” c. koncert közreműködői között olvashatjuk, amelyen a Zeneművészeti Főiskola kamarazenekara mellett (vezényelt: Sándor Frigyes) a csembaló-continuo szólamot játszotta.

További hangversenyei:⁹⁷

1968. 03. 27-én⁹⁸ a Zeneakadémián az „Évszázadok muzsikája” c. koncerten a Zeneművészeti Főiskola kamarazenekara (vezényelt: Sándor Frigyes) mellett csembaló-continuo szólamot játszott.⁹⁹

⁸⁸ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_15269.

⁸⁹ 1948 márciusa, a János-passió előadása óta nem szerepelt egyházi, oratorikus mű a budapesti koncertműsorokban (kivéve Händel Sámson oratóriumát 1955-ben). A műsorlapon szereplő jegyzet szerint: „A szöveget fordította: Szabó Miklós”, vagyis az oratórium magyar nyelven hangzott el, ami a század első felében már igen gyakori eredeti nyelvű előadásokhoz, valamint a nemzetközi gyakorlathoz viszonyítva visszalépést jelentett.

⁹⁰ <https://lfze.hu/hirek/elhunyt-mura-peter-nemzetkozi-hiru-karmester-liszt-dijas-erdemes-muvesz-113943> (utolsó megtekintés: 2019. 03. 14.).

⁹¹ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_12288.

⁹² A korszakra jellemzően zongoristák (csembalista képzettség híján) igen gyakran játszottak 20. századi csembalóversenyeket csembalón. Példaképp: a szintén század eleji Manuel de Falla Csembalóversenyének hangfelvétele 1930-ból, saját csembalójátékával ma is hallható.

<https://www.youtube.com/watch?v=9NDwQ3bHUzo> (utolsó megtekintés: 2018. 01. 14.).

⁹³ https://lfze.hu/lexikon_nagy_elodok/nagy-oliver-1767 (utolsó megtekintés: 2019. 03. 14.).

⁹⁴ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_15370.

⁹⁵ <https://info.bmc.hu/index.php?node=artists&table=ZENESZ&id=825> (utolsó megtekintés: 2019. 03. 14.). Pertis Zsuzsáról és munkásságáról a IV. fejezetben írok részletesen, bár a hetvenes évekig tartó időszakban elhangzott koncertjeit – az adatbázisban szereplő módon – itt közlöm.

⁹⁶ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_13367.

⁹⁷ Pertis Zsuzsa hangversenyeinek részletes műsora a Függelékben található.

1968. 04. 28. 11-én¹⁰⁰ és 1969. 01. 29-én¹⁰¹ a Zeneakadémián a Liszt Ferenc Kamarazenekar hangversenyén (vezényelt: Sándor Frigyes) már csembalista szólistaként lépett fel Sebestyén Jánossal együtt J. S. Bach műveinek előadójaként.

1968. 05. 12-én¹⁰² a Zeneakadémián a Liszt Ferenc Kamarazenekar koncertjén Lehotka Gábor (orgona) mellett continuózott.

1969. 04. 13-án¹⁰³ és 1969. 10. 21-én¹⁰⁴ a Zeneakadémián a Liszt Ferenc Kamarazenekar koncertjén (vezényelt: Lehel György) Lehotka Gábor (orgona) mellett continuózott.

1969. 05. 05-én¹⁰⁵ az Országos Filharmónia Kamaratermében – valószínűleg első önálló fellépéseként – kamarazenei és szóló csembalóestet adott G. Fr. Händel, J.- Ph. Rameau, D. Scarlatti és J. S. Bach műveiből Rolla János (hegedű) partnereként.

1969. 07. 02-án¹⁰⁶ a Kiscelli Múzeumban, a Magyar Állami Hangversenyzenekar koncertjén (vezényelt: Fejér György) J. S. Bach E-dúr csembalóversenyét (BWV. 1053) játszotta.¹⁰⁷

Pertis Zsuzsa később szólistaként és a Liszt Ferenc Kamarazenekar continuo- játékosaként is elismert – s a régizenei hangversenyek rendszeres közreműködőjeként fellépő – csembaloművész volt.

Sebestyén János (1931–2012)¹⁰⁸ orgona- és csembaloművész

1957-től szerepelt csembaloművészként a budapesti hangversenyéletben. Noha első szereplésén egy versenyművet tolmácsolt, nevével kezdetben inkább kamaraművek és kortárs szólódarabok játékosaként találkozhatunk. Szólókoncerteket 1965-től adott.

Gyakran lépett pódiumra egyszerre orgona- és csembaloművészként, és rendszeresen játszott zenekarral kísért koncerteken. Önálló estjein szívesen mutatott be kortárs darabokat, ezért számos komponista ajánlotta neki csembaloművét. Első nyilvános csembaloművészi hangversenyfellépése valószínűleg 1957-ben volt, amikor Frank Martin *Petite Symphonie*

⁹⁸ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_12011.

⁹⁹ Az egy hónap múlva már Liszt Ferenc Kamarazenekar néven fellépő, és azóta is töretlen népszerűségű, kiváló együttes egyik bemutatkozó koncertje lehetett ez az est, amelyen az zenekar későbbi állandó continuo-játékosaként és gyakran szólistájaként is közreműködő Pertis Zsuzsa csembalózott.

¹⁰⁰ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_12111.

¹⁰¹ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_12719.

¹⁰² MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_12138.

¹⁰³ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_12821.

¹⁰⁴ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_14189.

¹⁰⁵ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_12858.

¹⁰⁶ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_14013.

¹⁰⁷ Visszhang: Molnár Jenő Antal, *Filharmónia műsorfűzet* 29. (1969. 07. 28. – 08. 03.). 19.

¹⁰⁸ Sebestyén János életútjáról később részletesen írok.

Concertante című versenyművének szolóját játszotta a Magyar Állami Operaház új Pleyel csembalóján.¹⁰⁹

Budapesti hangversenyei a tárgyalt időszakban a koncertadatbázis szerint:¹¹⁰

1961. 03. 22-én¹¹¹ a Bartók-teremben a „Beethoven összes vonósnégyesei” című esten Jeney Zoltán (fuvola), Kármán Vera (hegedű) és Kertész Ottó (gordonka) társaságában J. S. Bach Musikalisches Opfer, BWV 1079 művének triószonátáját játszotta. Ezen a hangversenyen olvashatjuk először Sebestyén János nevét csembalista előadóként.¹¹²

1961. 11. 02-én¹¹³ a Zeneakadémián Decsényi János Divertimento csembalóra és kamarazenekarra című darabját mutatta be a Magyar Állami Hangversenyzenekar koncertjén, Sulyok Tamás vezénylete mellett.¹¹⁴

1962. 03. 16-án¹¹⁵ az Országos Filharmónia Kamaratermében a „Korunk Kamarazenéje” sorozat hangversenyén M. de Falla csembalóversenyét játszotta Szebenyi János (fuvola), Eisenbacher Mihály (oboa), Meizl Ferenc (klarinét), Hidi Péter (hegedű) és Liebner János (gordonka) kamarapartnerként.¹¹⁶

1962. 04. 17-én¹¹⁷ a Zeneakadémián Virág Endre orgonaestjén G. Ph. Telemann e-moll szonáta viola de gambára és csembalóra c. darabját játszotta Liebner János (baryton) társaságában.

1963. 01. 29-én¹¹⁸ az Országos Filharmónia Kamaratermében

Kemény Klió (ének) és Liebner János (baryton) hangversenyén L. de Caix d’Hervelois, D. Ruyneman, F. Martin és L. van Beethoven műveket adott elő.

1963. 02. 08-án¹¹⁹ az Országos Filharmónia Kamaratermében a „Kamarazene” c. sorozat koncertjén C. D. von Dittersdorf A-dúr csembalóversenyét játszotta Tátrai Vilmos (hegedű), Szűcs Mihály (hegedű) és Banda Ede (gordonka) kíséretével.

¹⁰⁹ Erről a koncertről – amelyről az MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázisában nincsen dokumentum – Sebestyén János saját beszámolójából értesülhetünk. (<http://jsebestyen.org/history.html>, (utolsó megtekintés: 2019. 03. 14.). Feltehetőleg ez volt az a hangverseny, amelyen Sebestyén Margittay Sándor helyett – beugróként – játszott.

¹¹⁰ Sebestyén János hangversenyeinek részletes műsorát a Függelékben közlöm.

¹¹¹ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_16256.

¹¹² Visszhang: Breuer János, *Filharmónia műsorfűzet* 16. (1961. 04. 17. – 04. 23.). 35–36.

¹¹³ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_16879.

¹¹⁴ Visszhang: Jemnitz Sándor, *Filharmónia műsorfűzet* 43. (1961. 11. 27. – 12. 03.). 22–23.

¹¹⁵ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_17242.

¹¹⁶ Visszhang: Barna István, *Filharmónia műsorfűzet* 14. (1962. 04. 02. – 04. 08.). 29–30.

¹¹⁷ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_17310.

¹¹⁸ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_15637.

¹¹⁹ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_15704.

1963. 04. 23-án¹²⁰ az Egyetemi Színpadon a „Tíz bérleti hangverseny” sorozatban

Petrovics Emil Négy önarckép álarcban, op. 8. c. darabját játszotta (komp.1958).¹²¹

1963. 04. 30-án¹²² a Zeneakadémián a Magyar Kamarazenekar estjén (hangversenymester: Tátrai Vilmos) J. S. Bach c-moll concerto két csembalóra (BWV 1060) c. művét adta elő Zuzana Růžicková partnereként.

1963. 12. 11-én¹²³ az Országos Filharmónia Kamaratermében

Liebner János baryton hangversenyén lépett fel Szendrey-Karper László (gitár) társaságában G. Ph. Telemann, J. S. Bach, E. Chr. Hesse, J. B. Loeillet, J. H. Fiocco, Farkas Ferenc, B. de Laserna, J. Achron, Bartók Béla és H. Ferguson művekkel.

1964. 01. 17-én¹²⁴ az Országos Filharmónia Kamaratermében a „J. S. Bach fuvolaszonátái sorozat” I. estjén szerepelt Jeney Zoltán (fuvola), Réti József (tenor), Fülemile Tibor (fagott) és Sepsei József (hegedű) közreműködésével.¹²⁵

1964. 01. 24-én¹²⁶ az Országos Filharmónia Kamaratermében a „J. S. Bach fuvolaszonátái” c. sorozat II. estjén Jeney Zoltán (fuvola), Mező László (gordonka), Sándor Judit (ének), Sepsey József (hegedű) és Pongrácz Péter (oboa d'amore) társaságában játszott.¹²⁷

1964. 05. 26-án¹²⁸ az Országos Filharmónia Kamaratermében a „Korunk Kamarazenéje” c. sorozat hangversenyén G. Petrassi Serenata c. művét adta elő magyarországi bemutatóként Lajos Attila (fuvola), Németh Géza (brácsa), Tibay Zoltán (nagybőgő), Petz Ferenc (ütőhangszerek) közreműködése mellett.

1965. 01. 26-án¹²⁹ a Zeneakadémia Kistermében Jeney Zoltán „Händel összes fuvolaszonátája I.” c. estjén Szőnyi Olga (mezzoszoprán) és Dénes Erzsébet (zongora) mellett lépett fel.¹³⁰

1965. 02. 09-én¹³¹ a Zeneakadémia Kistermében Jeney Zoltán „Händel összes fuvolaszonátája II.” estjén Bende Zsolt (bariton) és Dénes Erzsébet (zongora) társaságában lépett fel.

¹²⁰ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_15837.

¹²¹ Petrovics Emil Négy önarckép álarcban című darabját a szakirodalom általánosságban (de maga, Sebestyén János is) az első 20. századi magyar csembalóműként tartotta számon. Dolgozatomban 6. fejezetéből azonban kiderül, hogy ez téves megállapítás volt.

¹²² MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_15847.

¹²³ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_17112.

¹²⁴ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_14967.

¹²⁵ Visszhang: Barna István, *Filharmónia műsorfűzet* 6. (1964. 02. 03. – 02. 09.). 27–28.

¹²⁶ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_14999.

¹²⁷ Visszhang: Breuer János, *Filharmónia műsorfűzet* 7. (1964. 02. 10. – 02. 16.). 21.

¹²⁸ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_15580.

¹²⁹ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_13135.

¹³⁰ Érdekes a koncert műsorának szerkesztése; elég gyakran látjuk a korszak hangversenyein, hogy a napi gyakorlatban használt hangszerek és ezzel együtt a viszonylagos „korhűségre” való törekvés tekintetében még nincsen koncepció, ugyanis zongora és csembaló egyaránt szerepel az esten.

1965. 03. 10-én¹³² a Zeneakadémia Kistermében adta első csembaló-szólóestjét Lajos Attila (fuvola) közreműködésével A. Vivaldi – J. S. Bach, G. Fr. Händel, D. Scarlatti, Bozay Attila, Rózsa Miklós és J. S. Bach művekből.¹³³

A hangverseny különlegessége, hogy Sebestyén János – amint ezt pályafutása során később is tette – 20. századi műveket is játszott a régi darabokkal vegyítve.

1966. 03. 10-én¹³⁴ az Országos Filharmónia Kamaratermében csembaló-szólóestet adott Tátrai Vilmos (hegedű), Szűcs Mihály (hegedű) és Banda Ede (gordonka) közreműködésével G. Ph. Telemann, J. Chr. Bach – W. A. Mozart, J. Haydn, Rózsa Miklós, B. Marcello – J. S. Bach és A. Vivaldi – J. S. Bach művekből.¹³⁵

1966. 04. 27-én¹³⁶ a Zeneakadémián a Magyar Kamarazenekar estjén (hangversenymester: Tátrai Vilmos) működött közre W. Fr. Bach c-moll csembalóversenyének előadásával.¹³⁷

1967. 01. 13-án¹³⁸ az Országos Filharmónia Kamaratermében csembalóestet adott a Tátrai vonósnégyes közreműködésével (Tátrai Vilmos – hegedű, Szűcs Mihály – hegedű, Konrád György – brácsa, Banda Ede – gordonka) G. Ph. Telemann – J. S. Bach, D. Buxtehude, J. S. Bach, J. Chr. Bach – W. A. Mozart, J. Françaix és A. Vivaldi – J. S. Bach művekből.

1967. 01. 23-án¹³⁹ a Zeneakadémián a Budapesti Kamarazenekar estjén F. Martin Petite symphonie concertante c. művét játszotta Lubik Hédi (hárfa) és Solymos Péter (zongora) közreműködésével.¹⁴⁰

1967. 04. 08-án¹⁴¹ a Zeneakadémia Kistermében a „J. S. Bach triószonátái” hangversenyen Tátrai Vilmos (hegedű), Santora András (hegedű), Jeney Zoltán (fuvola) és Fasang Zoltán (fuvola) partnereként lépett fel.

¹³¹ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_13159.

¹³² MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_13289.

¹³³ Visszhang: Kecskeméti István, *Filharmónia műsorfüzet* 13. (1965. 03. 29. – 04. 04.). 36.

¹³⁴ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_14217.

¹³⁵ Visszhang: Kecskeméti István, *Filharmónia műsorfüzet* 13. (1966. 03. 28. – 04. 03.). 41–42.

¹³⁶ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_14309.

¹³⁷ Visszhang: Szekeres Kálmán, *Filharmónia műsorfüzet* 22. (1966. 05. 30. – 06. 06.). 11–12.

¹³⁸ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_13091.

¹³⁹ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_13104.

¹⁴⁰ Visszhang: Barna István, *Filharmónia műsorfüzet* 7. (1967. 02. 13 – 02. 19.). 23–24.

¹⁴¹ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_13496.

1967. 05. 25-én¹⁴² ismeretlen helyszínen a Magyar Állami Hangversenyzenekar koncertjén (vezényelt: Lukács Ervin) a „Bachtól Bartókig sorozat” 5. estjén J. S. Bach 5. brandenburgi versenyt (BWV 1050) játszott Kovács Lóránt (fuvola) és Döry Zoltán (hegedű)

közreműködésével.¹⁴³

1968. 01. 13-án¹⁴⁴ a Zeneakadémia Kistermében csembaló-szólóestet adott Tátrai Vilmos (hegedű), Szűcs Mihály (hegedű) és Banda Ede (gordonka) közreműködésével

G. Fr. Händel, M. G. Monn, J. Chr. Bach –Mozart és J. S. Bach művekből.

1968. 04. 25-én¹⁴⁵ a Zeneakadémián Kovács Dénes hegedűestjén működött közre Frank Mária (gordonka) társaságában A. Vivaldi művei tolmácsolójaként.¹⁴⁶

1968. 04. 28-án¹⁴⁷ és 1969. 01. 29-én¹⁴⁸ a Zeneakadémián a Liszt Ferenc Kamarazenekar koncertjén (vezényelt: Sándor Frigyes) J. S. Bach műveket játszott orgonán és csembalón Pertis Zsuzsa (csembaló) közreműködésével.

1968. 05. 19-én¹⁴⁹ az Országos Filharmónia Kamaratermében a „Kamaraest fiatal magyar szerzők műveiből” c. esten lépett fel többek között Sziklay Erika (szoprán), Sepsey József (hegedű) és Mező László (gordonka) társaságában Vidovszky László Horatius dalok c. művének bemutatásával.¹⁵⁰

1968. 05. 28-án¹⁵¹ a Zeneakadémián csembaló-szólóestet adott G. Ph. Telemann – J. G. Walther, J. Ernst von Sachsen – J. S. Bach, A. Vivaldi – J. S. Bach, W. A. Mozart és Petrovics Emil műveiből.

1969. 01. 12-én¹⁵² a Zeneakadémia Kistermében csembaló-szólóestet adott Kovács Lóránt (fuvola) és Mező László (gordonka) közreműködésével A. Soler, C. Fr. Hurlbusch, D. Cimarosa, J.-Ph. Rameau és J. S. Bach műveiből.¹⁵³

1969. 02. 17-én¹⁵⁴ az Országos Filharmónia Kamaratermében Liebner János vonósbariton hangversenyén lépett fel VIII. Henrik, Bakfark Bálint – Farkas Ferenc, M. Mascitti, C. Fr. Abel, J. Purksteiner J. Haydn, H. Tomasi és J. H. Fiocco művekkel.¹⁵⁵

¹⁴² MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_13624.

¹⁴³ Visszhang: Barna István, *Filharmónia műsorfüzet* 27. (1967. 07. 17. – 07. 23.). 14.

¹⁴⁴ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_13887.

¹⁴⁵ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_12106.

¹⁴⁶ Visszhang: Barna István, *Filharmónia műsorfüzet* 20. (1968. 05. 13. – 05. 19.). 36–37.

¹⁴⁷ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_12111.

¹⁴⁸ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_12719.

¹⁴⁹ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_12197.

¹⁵⁰ Visszhang: Barna István, *Filharmónia műsorfüzet* 24. (1968. 06. 10. – 06. 16.). 15–16.

¹⁵¹ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_12394.

¹⁵² MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_12700.

¹⁵³ Visszhang: Juhász Előd, *Filharmónia műsorfüzet* 5. (1969. 02. 03. – 02. 09.). 31.

¹⁵⁴ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_12745.

Régizene- és csembalójáték Magyarországon 1945 és 1970 között

1969. 04. 01-én¹⁵⁶ a Zeneakadémián csembaló – orgonaestet adott A. Vivaldi – J. S. Bach műveiből.¹⁵⁷

1969. 12. 17-én¹⁵⁸ a Zeneakadémia Kistermében csembaló-szólóestet tartott Kóté László (hegedű,) Perényi Eszter (hegedű) és Mező László (gordonka) közreműködésével J. Kuhnau, B. Marcello, G. B. Pergolesi és J. S. Bach műveiből.¹⁵⁹

Zenekari hangversenyek continuo-játékosaiként alkalmanként felléptek még:

Rózsa György, Reiner Károly és Kerecsényi László.

¹⁵⁵ Különlegesség a baryton feltűnése hazai hangversenyen, valószínűleg – legalábbis az adatbázis szerint – első alkalommal hangzott el nyilvános baryton koncert Budapesten.

¹⁵⁶ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_12808.

¹⁵⁷ Visszhang: Bónis Ferenc, *Filharmónia műsorfüzet* 17. (1969. 04. 28. – 05. 04.). 36–37.

¹⁵⁸ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_14446.

¹⁵⁹ Visszhang: Barna István, *Filharmónia műsorfüzet* 2. (1970. 01. 12. – 01. 18.). 28–29.

**3. 3. A tárgyalt időszak legjelentősebb – a régizene, valamint a csembalójáték
újraélesztésében úttörő szerepet vállaló – hazai személyiségeinek részletes bemutatása**

Gát József (1913–1967) zongora-, csembaló- és klavikordművész, főiskolai tanár¹⁶⁰

1932-től a Zeneakadémia harsona szakára iratkozott be – párhuzamosan a zeneszerzés előkészítő szakkal (Kodály Zoltánnál) –, de tüdőbaja miatt azt hamarosan abba kellett hagynia. Helyette a zongora tanszakon folytatta tanulmányait Bartók Bélánál, amit később Stefániai Imre és Székely Arnold növendékeként végzett el. 1937-ben és 1938-ban szerezte meg zeneszerzői és zenetanári okleveleit, de származása miatt már nem tudott elhelyezkedni, s így magán-zongoratanításból és jazz-harsonázásból tartotta fenn magát.

Rendkívüli szerteágazó érdeklődése már egészen fiatal korában megnyilvánult; 1934-ben például megbízást kapott a Tudományos Akadémiától egy népdalkiadvány elkészítésére. A már házas Gát József a háborút munkaszolgálatosként élte végig, s bár a deportálástól szerencsésen megmenekült, feleségét, szüleit és testvéreit elvesztette. A háború után újból talpraállt, s pedagógusként és előadóművészként egyaránt kiteljesedhetett különlegesen színes egyénisége.

Pedagógiai munkásságának egyik fontos eredménye a zeneiskolai – hangszer nélküli – előképzés rendszerének kidolgozása és létrehozása 1945-ben.¹⁶¹ Módszereit előadásokon, továbbképzéseken, tanároknak, növendékeknek szóló bemutatókon ismertette meg. 1947 és 1949 között a Nemzeti Zenedében zongorát, 1949-től haláláig a Zeneművészeti Főiskolán zongoramódszertant, a karvezetés tanszak vezetésével egyetemben karvezetést, szolfézszt és élete utolsó évtizedében zongorát tanított. Karnagyként is aktívan tevékenykedett; 1952-ig irányította a Vándor-kórust, 1948-ban kórusvezetőként – századosi rangban – kulturális szervező munkát végzett a rendőrségen belül, majd 1949-től a Belügyminisztérium kórusának létrehozásával és vezetésével is megbízták.

Különleges kutatói vénájának köszönhetően már fiatalon alapos tudásra tett szert a régi korok zenéjében, hosszasan tanulmányozva a kompozíciós és előadói stílusokat,

¹⁶⁰ Források: N. N.: „Gát József.” *Magyar Életrajzi Lexikon*, <https://www.arcanum.hu/en/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/g-gy-757D7/gat-jozsef-758B4/> (utolsó megtekintés: 2018. 02. 12.), és Malina János: „Nyitott szellem egy zárt országban, 100 éve született Gát József” *Muzsika*. (2014. január), http://www.muzsikalendarium.hu/muzsika/index.php?area=article&id_article=3786 (utolsó megtekintés: 2018. 02. 12.), valamint a Fontana (Gát) Eszter szíves közlése alapján rendelkezésre bocsátott adatok.

¹⁶¹ Fonó Erzsébet: „Gát József öröksége.” *Parlando*, 10. XIX. évf. (1977). 22–25.

módszereket (pl. díszítéseket), egyedülálló ismereteit pedig kotta- és hangszergyűjteményével is gyarapította.

Egyes életrajzok 1952-re, mások 1955-re datálják első régihangszeres koncertjét, bár az általam használt budapesti koncertadatbázis szerint első estje 1957-ben volt. Különleges módon egyaránt játszott klavikordon és csembalón hangversenyein, orgonán és zongorán viszont nem.

Hangszergyűjteménye – amely több csembalóból, klavikordból, spinétből és természetesen egy zongorából állt, s amelynek egyes darabjait nyilvános koncertjein is használta – egyedülálló volt.

Érdekes találmánya – amelyet Ambrus László mérnökkel közösen kísérletezett ki – egy hangerősítő szerkezet, amelyet az otthonában tartott Neupert csembalójába építettek be. Ennek az elektromágnesekkel működő szerkezetnek bemutatását megtalálhatjuk George Malcolm angol csembaló- és zongoraművész 1975-ben írott visszaemlékezésében:

[...] Az egész világ muzikusai tudják, milyen kitűnően értett Gát József a zongoratechnika problémáihoz, s milyen kiemelkedő helyet foglal el korunk legnagyobb zongoratanárai között. Azt is sokan tudják, hogy – a zongoratanárok többségétől eltérően – roppantul érdekelte a csembaló és a csembalóművészet, melynek kitűnő megszólaltatója és tudós szöveg-kiadója is volt. Arról azonban aránylag kevesen tudnak, hogy felfedezte és tökéletesítette a csembaló erősítésének eddig ismert legjobb módszerét. (Határtalannak tűnt, hogy mennyi minden érdekelte, és mennyi mindenhez értett, nemegyszer mesteri fokon!) [...] Gát József felfedezett egy új, igen érzékeny rendszert, melynek lényege, hogy erősítők sorozatát építette be magába a hangszerbe; ezek minden regiszteren külön-külön működnek, és nem a technikus vezérli őket a színpalak mögött, hanem maga az előadóművész. A végeredmény messze a legkielégítőbb csembaló-erősítés, ami létezik. Talán legnagyobb erénye, hogy a hangminőség tiszta, torzítatlan marad. [...] Azonnal nyilvánvalóvá vált számomra, hogy ez hozta meg a csembaló-erősítés végső megoldását. [...] Azon az eredeti hangszeren, amelyen akkor játszottam, azóta is sokszor csembalóztam zeneakadémiai koncertjeimen.¹⁶²

Amint azt George Malcolm írásának folytatásából megtudhatjuk, a szerkezet annyira jól működött, hogy azt a Neupert és később a Wittmayer cég is adaptálta további hangszereire. A különös erősítő a mai napig is ezen a hangszeren¹⁶³ található, azonban korabeli jelentősége és George Malcolm jóslatai ellenére sem futott be jelentős karriert a hangversenyéletben.

¹⁶² Georg Malcolm: „Gát Józsefről, 1975. 10. 10.” In: *Parlando*, 10. XIX. évfolyam (1977). 25–26.

¹⁶³ Gát Anna szívességének köszönhetően jómagam is megtekinthettem ezt a hangszeret, sőt, több alkalommal gyakorolhattam is rajta. A csembalón az erősítés kábeleit és további tartozékait ma is megtalálhatók, de jelenleg nem működnek.

Annak ellenére, hogy ez a találmány mára már teljesen feledésbe merült, érdemes méltányolnunk Gát József erőfeszítéseit. Az ugyanis, hogy nem volt elégedett a modern csembaló hangjával, arra enged következtetnünk, hogy – noha valószínűleg nem találkozott eredeti-, vagy a kópiacsembalókkal – nagyon is jól érzékelt a modern hangszerek hiányosságait. Ezért szinte biztosan állíthatjuk, hogyha Gát József valaha megismerkedett volna egy kópiacsembalóval, később biztos csak olyan hangszeren játszik.

Gát József – az adatbázisból már ismert hangversenyein kívül – gyakran lépett fel gyermekeknek rendezett ismeretterjesztő koncerteken is. Rádiófelvételeket és hanglemezeket is készített, többek között Johann Sebastian és Carl Philipp Emanuel Bach, François Couperin és régi angol szerzők műveiből. Lemezre vette a Goldberg-variációkat, és 1966-ban, a halála előtti évben Fr. Couperin csembalódarabjai első kötetének 1–2. ordre-ját.¹⁶⁴

Folyamatosan gyarapított, elmélyült háttértudása s tudományos kutatói munkássága alapján kijelenthetjük, hogy Gát a historikus szemléletű hazai előadóművész-típus egyik korai, és – Kovácsot, Lichtenberget és Hammerschlagot követően – legjelentősebb képviselője. Korszerű, a mai fogalmak szerint is haladó gondolkozása mentén a régizenét számtalan aspektusból (kottakiadás, hangszerhasználat, korabeli szövegek ismerete) elemezte, vizsgálta, s ezért hangszerei tekintetében sem állapodott meg egynél. (Például a többféle billentyűs hangszeren való játékot annyira fontosnak tartotta, hogy szerette volna meghonosítani a klavikord használatát a zeneiskolai oktatásban.)

Kutatta a zongorajáték-technika fejlesztésének lehetőségeit is; eredményeit több, külföldön is megjelent könyvében foglalta össze, ugyanakkor *A zongorajáték technikája* (Budapest, 1954; német, angol, francia, orosz, japán, svéd, olasz és spanyol nyelven is), *Zongoramethodika* (Budapest, 1964), *A zongora története* (Budapest, 1964) című munkáiban több oldalon keresztül írt a csembalóról és a billentyűs hangszerek fejlődéséről. A régizene játékhoz kapcsolódó fontos publikációja még az 1962-ben megjelent *Néhány megjegyzés Ph. E. Bach díszítéseinek játékához*¹⁶⁵ című cikke a *Magyar Zene* hasábjain, amelyben Ph. E. Bach – Gát véleménye szerint sokak által félreértelmezett – egyedi, átkötött díszítését klavikordon történő interpretáció alapján értelmezi, magyarázza.

Közreadóként is jelentős munkát végzett. J. S. Bach Kétszólamú invencióit – urtext igényű kiadásban –, O. Lassus 24 motettáját, Carl Philipp Emanuel Bach négy billentyűs

¹⁶⁴ A Hungaroton mindkét lemezfelvételt közreadta CD-n 1999-ben az Echo sorozat részeként: HRC 1001 (Bach), HRC 1013 (Couperin).

¹⁶⁵ Gát József: „Néhány megjegyzés Ph. E. Bach díszítéseinek játékához.” *Magyar Zene* 3. évfolyam, 2. szám (1962). 143–146.

fantáziájának urtext kiadását, valamint Fr. Couperin összes csembaloművét adta közre négy kötetben, az eredeti kiadásból ízelítőt adó faksimile oldalakkal kiegészítve.

Tanítványai voltak többek közt:

Joó Árpád, Szervánszky Valéria, Balázs fay Attila, Schober Ágota, Balla György, Jorge Gomez Labrana, Ungár Imre, Prunyi Ilona és Vásáry Tamás. Magántanítványként pedig – csembalistaként – Pertis Zsuzsát is tanította.

Gát József önálló kiadványai:

Kottaolvasás – lapról játszás, Budapest, 1939.

Kéztorna, Budapest, 1940.

Kottaolvasás, Budapest, 1947,

Kottaolvasás, hallásfejlesztés, 1950.

Kottaolvasás gyakorlófüzet, 1949-től több kiadásban is.

A zongorajáték technikája, Budapest, (1954, 1964, 1978), német nyelven: 1956, 1965, 1973, 1983, angol nyelven: 1958, 1965, 1980, francia, orosz nyelven: 1958, 1959, 1961, 1973, japán nyelven: 1974.

A zongora története, Budapest, (1964).

Lassus: 24 kétszólamú motetta 1954-től húsz kiadásban jelent meg.

J. S. Bach: Kétszólamú invenciók, (1959).

François Couperin: Válogatott zongoraművek, Budapest, (1968)

François Couperin (le Grand): Pièces de Clavecin, Edited by Gát József (I–IV.) 1969–1971.

Mendelssohn: Két népdal vegyeskarra, Közreadó: Gát József, szöveg: Nádas Katalin, Budapest, (1955, 1978).

Margittay Sándor (1927–1992) orgonaművész, karnagy, zenetörténész¹⁶⁶

Már gyermekkorában kántorkodott. A Nemzeti Zenedében, majd a Zeneakadémián tanult, ahol 1950-ben diplomázott orgona és karvezetés szakon.

1943-tól a hazai hangversenyélet állandó szereplője volt. Organistaként ezernél több hangversenyt adott szerte az országban, csembaló-játékosként pedig elsősorban oratorikus estek continuo-szólamát tolmácsolta. 1949–84 között a Budapesti Kórus karnagyaként működött. Számos oratóriumot tanított be és vezényelt (többek közt: Händel: Saul, Sámson, Judás Makkabeus, Izrael Egyiptomban; Liszt: Krisztus).

1984-ben agyvérzést kapott és haláláig beszédképtelenül, bénán élt. Ismeretterjesztő írásai a *Filharmóniai Füzetek* ismertetőiben jelentek meg, de egyéb kottakiadásai is jelentősek: *Liszt orgonaművei* 1–4, Bp., 1970, *Historia Organoediae* – Nyolc évszázad orgonazenéje, Bp., 1981. Tizenhét kötetes orgonaiskolája befejezetlen maradt. Rádiófelvételei, lemezfelvételei (köztük *Liszt összes orgonaművével*) őrzik játékát.

Rovátkay Lajos (1933–) csembalóművész, orgonaművész, zenekutató, egyetemi tanár¹⁶⁷

1951-től Budapesten, a Bartók Béla Zeneművészeti Szakközépiskolában végezte orgona tanulmányait Hammerschlag Jánosnál. 1954 és 1956 között a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskolán Pécsi Sebestyén orgona szakos, valamint Szabolcsi Bence, Bárdos Lajos és Gárdonyi Zoltán zenetudomány szakos növendéke volt, s már ebben az időszakban megmutatkozott fokozott érdeklődése a régi korok zenéje iránt; például a Collegium Musicum hangszeres- és vokális együttes tagjaként 16–18. századi, ritkán játszott vagy ismeretlen művekkel foglalkozott.

1956-ban a forradalom kitörése idején eltávozott Magyarországról, és később egy ösztöndíj segítségével Németországban folytatta tanulmányait, ahol a Frankfurt am Main-i Zeneakadémián Helmut Walchánál orgona és csembaló szakon végzett 1959-ben. 1962-től 1998-ig Hannover zeneművészeti főiskolájának docense, majd professzora volt orgona és csembaló szakon, valamint az ottani Régizenei Stúdió vezetője.

¹⁶⁶ <http://lexikon.katolikus.hu/M/Margittay.html> (utolsó megtekintés: 2018. 02. 22.)

¹⁶⁷ http://lfze.hu/aktualis-egyetemi-hirek/-/asset_publisher/7IEOMizcId94/content/rovatkay-lajos-csembalo-mesterkurzust-tart-a-zeneakademian (utolsó megtekintés: 2018. 05. 03.).

Jelentős szerepet játszott a németországi historikus előadási gyakorlat meghonosításában éppúgy, mint a csembaló eredeti, historikus formájának elterjesztésében, de elsőik között végzett kutatói és előadói munkát a korai olasz barokk vokális és instrumentális zene művelése terén. Emellett másik fontos szakterülete a bécsi későbarokk egyházi zene, valamint Agostino Steffani zenéjének népszerűsítése.

Nemzetközileg elismert hangversenyező művész, aki számos hanglemezt is készített szólistaként és kamaramuzsikusként egyaránt. 1981-ben megalapította a Capella Agostino Steffani régizene együttest, amelynek csembalistája és vezetője is volt, és amely együttes nevéhez korszakos bemutató operaelőadások, hangversenyek és CD-felvételek fűződnek.

Sokirányú, szerteágazó zenei tevékenységének gerincét azonban a mai napig is J. S. Bach munkássága adja. Saját bevallása szerint e rajongás gyökerei még a budapesti tanulóiévekig nyúlnak vissza, s ezért mindig nagy szeretettel és hálával emlékszik vissza egykori tanárára, Hammerschlag Jánosra, akiről a *Magyar Zene* 2004/ 2.¹⁶⁸ számában egy rendkívül tartalmas tanulmánnyal emlékezett meg.

Rovátkay Lajos az alsó-szászországi Zenei Nagydíj kitüntetettje. Személyében korosztályának azon ritka magyar csembaló- és orgonaművészt tisztelhetjük, aki a régizene historikus előadási gyakorlatának művelője, sőt alakítója, formálója, s nemzetközileg is elismert szakértője. Tudását, tapasztalatait a mai napig éves gyakorisággal ismétlődő zeneakadémiai kurzusain adja át a hazai fiatal csembalistáknak és zenetudósoknak.

¹⁶⁸ Prof. Rovátkay Lajos: „Hammerschlag János.” *Magyar Zene* 42. évf. 2. szám (2004). 185–202. A cikkről már részletesebben írtam dolgozatomban 2. fejezetében.

Sebestyén János (1931–2012) Liszt Ferenc-, Erkel Ferenc- és Erdemes művész díjjal
kitüntetett csembaló- és orgonaművész, egyetemi tanár¹⁶⁹

1946 és 1951 között a Nemzeti Zenedében Antal Istvánnál tanult zongorát, Hammerschlag Jánosnál orgonát, Major Ervinnél pedig zeneszerzést.

Már 1950-től a Magyar Rádióban dolgozott, amelynek majd ötven éven át munkatársa volt. A Zeneakadémiát 1952-től Gergely Ferenc orgona- és Szabó Ferenc zeneszerzés-tanítványaként végezte, majd 1955-ben szerezte meg diplomáját.

Kezdetben orgonistaként próbált előadói lehetőségekhez jutni, de ez abban az időben egyáltalán nem volt egyszerű a hangszer szakrális arculata miatt. Sebestyén János visszaemlékezése szerint 1957-ben egy váratlan koncertfelkérésnek eleget téve a Magyar Állami Operaházban rendezett és Lehel György által dirigált koncerten ült először csembalóhoz Frank Martin *Petite Symphonie Concertante* c. művének előadásával, s ettől kezdve fordult érdeklődése a csembaló irányába.¹⁷⁰ Sajnos, a hangverseny dokumentációját nem sikerült megtalálnom, de azt gondolom, hogy a történet valóságát nem érdemes kétkedéssel fogadnunk.

A budapesti adatbázis műsorlapjai között elsőként 1961-ben találhatunk rá arra a programra, amelyben nevét csembalista közreműködőként olvashatjuk. Ekkor néhány éven át szinte kizárólag kamarazenei produkciók közreműködőjeként játszott régi zenét, viszont kortárs szerzők csembaloműveinek előadásával már szólístaként is fellépett. 1963-ban készítette el első hanglemezét J. S. Bach, Prokofjev, Frank Martin művekből, Petrovics Emil új szólódarabjával (Négy önarckép álarcban) egyetemben. 1965-től kezdve önálló szólóhangversenyeket is tartott, mindvégig ragaszkodva műsorai sokszínűségéhez és stílusbeli változatosságához.

Számos átíratot készített olyan zongoradarabokból, amelyek csembalón is meggyőzően szóltak, s nagyszámú kortárs csembalomű – köztük új magyar alkotások – bemutatására, előadására is vállalkozott.

Sebestyén Jánost – amellet, hogy a csembalójáték nagy jelentőségű képviselőjeként tisztelhetjük – a hazai csembalóoktatás meghonosítójának is tartjuk. A kezdeményezésére

¹⁶⁹ Pályájáról: N. N.: „Sebestyén János.” In: Boronkay Antal (szerk.): *Brockhaus Riemann Zenei Lexikon*. (Budapest: Zeneműkiadó, 1984). 3. kötet. 345–346.

¹⁷⁰ Sebestyén János: „A magyarországi csembalózás rövid története.” <http://jsebestyen.org/history.html> (utolsó megtekintés: 2018. 01. 22.).

Régizene- és csembalójáték Magyarországon 1945 és 1970 között

1970-ben elindított zeneakadémiai csembalótanszakot 2009-ig vezette, és számos növendéket bocsátott a csembaloművészi és tanári pályára.

Rádiós szerkesztőként, műsorvezetőként, riporterként a Magyar Rádió, majd a Katolikus Rádió és a Magyar Televízió állandó műsorkészítője volt; kultúrtörténeti, történelmi, zenei események fáradhatatlan kutatója, elemzője, s kiváló zenei műsorok kitalálója, létrehozója.

Sebestyén János „intézmény” volt, megkerülhetetlen a régizene világában; nyitott, érdeklődő, segítőkész és támogató személyisége még azokra is pozitív hatással bírt, akik előadóművészként az övétől eltérő értékrendet képviseltek.

Annak ellenére, hogy sokáig ellenezte a historikus előadói gyakorlatot – ő maga soha sem mélyedt el ebben, s koncertjei során is szívesebben játszott modern csembalókon –, mégis tolerálta a historikus szellemben felnövő új generáció művészi stílusát, s tanítványait engedte saját útjukon járni.

A kortárs zeneszerzők közül sokakat ösztönzött új művek írására, így nevéhez több csembalódarab bemutatója kötődik.

A Sebestyén János által bemutatott, illetve hangfelvételre rögzített kortárs magyar művek:

Bozay Attila:

Toccata és fughetta op. 4/a (bemutató:1965)¹⁷¹

Decsényi János:

Divertimento csembalóra és kamarazenekarra, 1959¹⁷²

Szonatina – zongorára vagy csembalóra, 1958¹⁷³

Durkó Zsolt:

Ikonográfia No. 1 – két viola da gamba, csembaló, 1970¹⁷⁴

¹⁷¹ Bozay Attila e műve sajnos, nem található meg sem a szerző által opusz számmal ellátott műjegyzékben, sem az opusz szám jelölés nélküli művei között, és a mű kottaanyaga sem lelhető fel, ezért a VI. fejezet műjegyzékében nem szerepeltetem. Bemutató: 1965.

¹⁷² Visszhang: Jemnitz Sándor, *Filharmonia műsorfűzet* 43. (1961. 11. 27. – 12. 03.). 22–23.

¹⁷³ Bemutató: 1959. Magyar Rádió, Sebestyén János; hangfelvétel: Magyar Rádió, 1962, 1970.

¹⁷⁴ Magyarországi bemutató, rádiófelvétel: Banda Ede, Mező László, Sebestyén János csembaló, 1982; forrás: Magyar Rádió Archívum, ISIS adattár, (utolsó megtekintés: 2017. 01. 12.). Hanglemezfelvétel: 1972, (Hungaroton).

Farkas Ferenc:

All' antica for viola da gambára vagy gordonkára és csembalóra vagy zongorára, 1962
Concertino csembalóra és vonószzenekarra, 1949¹⁷⁵

Régi magyar táncok a XVII. századból – zongorára, 1943¹⁷⁶

Geszler György:

Két gépetűd: Búgócsiga¹⁷⁷

Szonáta fuvolára és zongorára¹⁷⁸

Kadosa Pál:

Szonatina¹⁷⁹

Patachich Iván:

Szonatina, 1966¹⁸⁰

Petrovics Emil:

Négy önarckép álarcban, 1958¹⁸¹

Poldini Ede:

Lullaby¹⁸²

Ránki György:

Ének a városról – „Cantus urbis” – Oratórium Déry Tibor szövegére – énekhangokra, orgonára, csembalóra, kórusra és kamarazenekarra, 1972¹⁸³

¹⁷⁵ A mű első verziója zongorára készült 1947-ben. A két évvel későbbi csembaló-változatot Silvia Kind berlini csembalóművész számára írta át a szerző. A darabot Magyarországon Sebestyén János mutatta be a Magyar Rádió Szimfonikus Zenekarának. Kamarazenekarával, Lehel György vezényletével 1959-ben. Forrás: Magyar Rádió Archívum, ISIS adattár, (utolsó megtekintés: 2017. 01. 12.).

¹⁷⁶ Valószínűleg a szerző hozzájárulásával készült előadói átirat. A művet csembalón Sebestyén János vette fel 1969 körül.

¹⁷⁷ Valószínűleg a szerző hozzájárulásával készült előadói átirat. A művet Sebestyén János vette fel 1971-ben a Magyar Rádióban.

¹⁷⁸ Szonáta fuvolára és csembalóra címen valószínűleg a szerző hozzájárulásával készült előadói átirat. Rádiófelvétel: 1973, Kovács Lóránt, Sebestyén János – csembaló.

¹⁷⁹ Valószínűleg a szerző hozzájárulásával készült előadói átirat. A művet Sebestyén János vette fel 1970-ben a Magyar Rádióban.

¹⁸⁰ Valószínűleg a szerző hozzájárulásával készült előadói átirat. A művet Sebestyén János vette fel 1970-ben a Magyar Rádióban.

¹⁸¹ Bemutató, rádiófelvétel: 1960, 1971, Magyar Rádió, Sebestyén János. Forrás: Magyar Rádió Archívum, ISIS adattár. (utolsó megtekintés: 2018. 02. 02.). K: Editio Musica Budapest, 1967. Hanglemezfelvétel: Qualiton.

Petrovics darabja barokkos jellegét tekintve egyedülálló a szerző művei közt. A mű, amely Sebestyén János ösztönzésére született, a 2000-ben megtartott Első Budapesti Nemzetközi Csembalóverseny egyik kötelezően előírt darabja volt.

¹⁸² Előadói átirat. Elhangzott és rádiófelvétel: 1983, Magyar Rádió, Sebestyén János.

Forrás: <http://jsebestyen.org/discography> (utolsó megtekintés: 2019. 02. 02.).

Régizene- és csembalójáték Magyarországon 1945 és 1970 között

Rózsa Miklós:

Kaleidoscope Suite („Hat kis darab Juliette-nek és Nicholasnak”)¹⁸⁴

Bagatellek zongorára, op. 12. V., 1932¹⁸⁵

Sárközy István:

Júlia énekek – Lírikus kamarakantáta 7 tételben tenor szólóra, vegyeskarra, 2 fuvolára, hárfára és csembalóra¹⁸⁶

Szokolay Sándor:

Szonatina zongorára, op.10, 1956¹⁸⁷

Takács Jenő:

Toccata – zongorára, op. 54¹⁸⁸

Vidovszky László:

Horatius dalok, 1966¹⁸⁹

¹⁸³ Hanglemezfelvétel: 1973, csembalón Sebestyén János játszott.

¹⁸⁴ Valószínűleg a szerző hozzájárulásával készült előadói átírat. A művet Sebestyén János vette fel 1964-ben.

¹⁸⁵ Valószínűleg a szerző hozzájárulásával készült előadói átírat. A művet Sebestyén János vette fel 1983-ban.

¹⁸⁶ Hanglemezfelvétel: Hungaroton, 1968, csembalón Sebestyén János játszott. K.: Editio Musica Budapest, 1960.

¹⁸⁷ Valószínűleg a szerző hozzájárulásával készült előadói átírat. Rádiófelvétel: 1970, Sebestyén János.

¹⁸⁸ Sebestyén János csembalórepertoárjában szerepelt a mű, feltételezhetően a szerző jóváhagyásával előadói átdolgozásban.

¹⁸⁹ Visszhang: Barna István, *Filharmónia műsorfüzet* 24. (1968. 06. 10. – 06. 16.). 15–16.

3. 4. Csembalók Magyarországon 1945 és 1970 között

A 2. világháború utáni évektől – minden elszigeteltség ellenére, s elsősorban Gát József és Sebestyén János jóvoltából – számos csembaló került be az országba magán- és állami tulajdonba. A korábbi Pleyel-modelleket felváltották az Ammer, Lindholm és Thierbach csembalók.

Sebestyén Jánosnak jutott az a feladat, hogy az országba érkező – általában Ammer – hangszereket pár hónapig saját lakásában őrizze, kipróbálja és bejátssza. 1967–68-tól pedig egyik bécsi hangszerész ismerőse révén – aki a Steinway és Sperrhake helyi képviselőjét látta el – Sperrhake-modellek¹⁹⁰ érkeztek Magyarországra. Ezekből a hangszerekből több is eljutott a nagyobb zenei közintézményekhez. Az alábbi lista a tárgyalt korszak jelenleg ismert csembaloit ismerteti.

Csembalók magántulajdonban:

Brodzsky Ferenc csembalója:

Neupert (modern) csembaló az 1930-as évekből¹⁹¹ – jelenleg a Nemzeti Múzeum hangszerraktárában található

Gát József hangszerei:

Ammer (modern) csembaló – Gát József saját hangszere volt, jelenleg ismeretlen tulajdonban van

Neupert (modern) csembaló – Gát József ezt kísérleti hangszerként kapta a gyártól, ma a Gát család tulajdonában van (Bach-modell, 2 manuálos)

spinét (vagy spinettino) – típusa nem ismert, jelenleg ismeretlen tulajdonban van

Ammer klavikord – a Gát család tulajdonában van

klavikord (valószínűleg Ammer) – feltételezhetően a Gát család egy ismerősénél található

¹⁹⁰ Kurt Sperrhake zongoraépítőként és Ammer csembalók forgalmazójaként kezdte pályáját, majd 1948-ban létrehozta saját cégét, amely hamarosan korának legnagyobb csembalóépítő cégévé vált. Kizárólag modern csembalókat készített. Magyarországra is számos példány került e hangszerekből.

¹⁹¹ Brodzsky Ferenc Neupert csembalójáról és jelenlegi fellelhetőségéről a 2. fejezetben már részletesen írtam.

Sebestyén János csembalója:

Sperrhake (modern) csembaló – a vásárlás éve 1968 (Bach-modell, 2 manuálos, lent: 16', 8', fent 8', 4', öt pedállal, 3 lantregiszterrel) – a hangszer jelenleg Spányi Miklós tulajdonában van¹⁹²

Csembalók állami tulajdonban:¹⁹³

1944-től a Magyar Állami Operaház tulajdonában volt (feltételezett hangszer, típusát, jelenlegi fellelhetőségét nem ismerjük)¹⁹⁴

1955 – Magyar Rádió (típusát nem ismerjük)¹⁹⁵

1957: Pleyel – Magyar Állami Operaház¹⁹⁶

1959: Ammer – 5 pedál, Bach modell – Nemzeti Filharmónia, majd Magyar Rádió és a Hungaroton tulajdonában is

1967: Sperrhake – Magyar Rádió és Nemzeti Filharmónia

1969: Sperrhake – Zeneakadémia

valamint

[?]: Neupert – Hungaroton

[?]: Ammer – Magyar Állami Operaház¹⁹⁷

¹⁹² Spányi Miklós szíves közlése és hozzájárulása nyomán.

¹⁹³ Használatuk kezdetének évét jelöltem.

¹⁹⁴ Sebestyén János: „A magyarországi csembalózás rövid története.” <http://www.jsebestyen.org> (utolsó megtekintés: 2018. 01. 10.).

¹⁹⁵ Kemény Egon Hatvani diákjai című rádió-daljátéka 1955-ben hangzott el a Magyar Rádióban, s ebben több csembalószólo is szerepet kapott. Feltételezhetően egy akkor új csembalót használtak a felvételen, amely a Magyar Rádió tulajdona lehetett. Sajnos, a hangszerről nincsen további információk. E felvételen – tudomásom szerint – Gát József játszott volna, de ez betegsége miatt megghiúsult, és végül valószínűleg Sebestyén János csembalózott.

¹⁹⁶ Sebestyén János visszaemlékezése szerint ezen a hangszeren játszotta ő Frank Martin's Petite Symphonie Concertante című darabjának csembaló szólóját a Magyar Rádió és Televízió Szimfonikus Zenekarával, Lehel György vezényletével 1957-ban a Magyar Állami Operaházban. Forrás: Sebestyén János: „A magyarországi csembalózás rövid története.” <http://www.jsebestyen.org> (utolsó megtekintés: 2019. 02.10.).

¹⁹⁷ Az utóbbiakról Horváth Anikótól és Spányi Miklóstól kaptam információkat.

4.

Régizene- és csembalójáték Magyarországon 1970-től napjainkig

Az időszak kezdetét a többnyire nehezen átléphető országhatárok jellemezték, és a nyugat szellemi áramlatai sem mindig juthattak át könnyen az éberen őrködő cenzúrán, ám a művészvilág annál erőteljesebben igényelte az újító változásokat.

Így ekkorra zenei életünkben is szükségszerűen felbukkantak azok az irányzatok, amelyek Nyugat-Európában már jó néhány évtizede ismertek voltak. Ezekhez sorolhatjuk a – közfelfogás szerint egyértelműen nyugati hagyományokat tükröző – régizenei törekvéseket, amelyeknek szerves része az ehhez szükséges hangszerek és azok oktatásának biztosítása. Nem véletlen, hogy ez az időszak volt az, melyben a csembalóoktatás intézményes keretek közt történő elindítása elodázhatatlanná vált.

4. 1. Csembalóoktatás

4. 1. 1. Felsőfokú csembalóoktatás

A budapesti Zeneakadémia csembaló tanszakának megalakulása és kezdeti évtizedei

Mérföldkőnek tarthatjuk a Zeneakadémia csembaló tanszakának megalapítását 1970-ben. Előzményként érdemes pillantást vetni a koncertadatbázisra, ahol a korábbi évek során szembetűnő a csembalóhangversenyek egyre gyarapodó száma. Tehát – köszönhetően azon néhány hazai professzionális csembalistának (bár közülük eddig egyedül csak Pertis Zsuzsa részesült hivatalos csembalista képzésben külföldön),¹ akik által rendszeressé váltak a csembalóhangversenyek – a koncertlátogatók körében is kezdett ismertté válni e hangszer. Sőt, az akkori komponisták is felismerték a csembalóban rejlő új hangzásbeli lehetőségeket, így sorra születtek meg kortárs csembaloművek – ahogy szerte a világban – Magyarországon is.

¹ Rovátkay Lajost például – külföldre történő távozása miatt – nem sorolom közéjük.

A szükségszerű esemény ideje tehát – Sebestyén János indítványára, az akkori rektor, Kovács Dénes professzor támogatásával² egy Bécsből érkezett Sperrhake csembalónak köszönhetően – elérkezett, és végre elkezdődhetett a Zeneakadémia falai közt a csembalóoktatás.

A csembaló szakot kezdetben csak zongora, orgona, karvezetés és zenetudomány szakosok vehették fel a 4. évfolyamban fakultatív tárgyként.

Sebestyén János első növendéke a zongora tanszakos Horváth Anikó, az orgonista Ella István és a karvezető szakos Mészáros Mária volt. A tanszak már a harmadik évében óriási sikert mondhatott magáénak: Horváth Anikó 1973-ban a Párizsi Nemzetközi Csembalóverseny 2. díját nyerte el. S bár végül nem a Zeneakadémián diplomázott, Sebestyén János csembalóóráit még két éven át látogatta – szakközépiskolás növendékként, rektori engedéllyel – Dobozy Borbála is, aki jelenleg e tanszak csoportvezető tanára. A csembaló szakra ekkor járó hallgatók egy része tanulmányai kiegészítéseképpen, egy magasabb szintű műismeret és alapvető hangszerismeret elsajátítása érdekében csembalózott, ugyanakkor számos növendék döntött úgy, hogy a későbbiek folyamán a csembalójátékot választja fő tevékenységének.

Noha ekkor a Zeneakadémián – éppúgy, mint a nyilvános koncerthelyszíneken – még modern csembalókon játszottak, egyre több fiatal muzsikusz találkozott nyugat-európai útjai³ során kópiahangszerekkel és historikus szemléletű előadásmóddal. A hetvenes évektől ugyanis a magyar régizenészek körében is ismertté váltak azok a fontos külföldi centrumok,⁴ ahol a rövidebb-hosszabb kurzusok, tanulmányutak ideje alatt elméleti és gyakorlati tudásra is szert tehettek. Ez idő tájt jelentek meg azok a sokak számára revelációként ható publikációk, amelyek gyakran muzsikusaink épp ilyen jellegű külföldi élményeinek összegzéseként születtek. A *Muzsika* című folyóiratban írt cikket például 1978-ban Kenneth Gilbert antwerpeni csembalókurzusáról Péteri Judit,⁵ aki a kurzus aktív résztvevőjeként az akkor még újdonságot jelentő historikus csembalójátékról és a szebbnél szebb eredeti- és kópiacsembalókról számolt be igen lelkes hangon.

² Sebestyén János élményszerű részletességgel mesélte el a tanszak elindulásának regényes történetét a 2000-ben megrendezett Budapesti Nemzetközi Csembalóverseny megnyitóján, amelynek írott változata megtalálható: Sebestyén János: „A magyarországi csembalózás rövid története.” <http://www.jsebestyeny.org> (utolsó megtekintés: 2018. 02. 10.).

³ Ebben az időszakban a fiatal művészek már lehetőséget kaphattak nyugat-európai zenei versenyeken és mesterkurzusokon való részvételre, így egyre többen ismerkedhettek meg a nyugati művészeti irányzatokkal is.

⁴ A legfontosabb régizene központok a teljesség igénye nélkül: Belgium (Antwerpen, Brugge), Hollandia (Amsterdam, Hága), Franciaország (Párizs), Svájc (Basel).

⁵ Péteri Judit: „Ismét a régi zene előadásáról... Egy csembalókurzus ürügyén.” *Muzsika*, 21. évf. 2. szám (1978. 02.). 30–33.

Ugyanebben az évben adta ki a Zeneműkiadó magyarul Robert Donington *A barokk zene előadásmódja* című könyvét Karasszon Dezső fordításában, s nem sokkal később, 1982-ben a *Régi Zene*, majd 1987-ben a *Régi Zene 2.* köteteket Péteri Judit szerkesztésében. Nikolaus Harnoncourt könyve, *A beszédszerű zene* pedig magyarul – Péteri Judit fordításában – 1988-ban látott napvilágot.⁶ Mindezek mellett ne feledkezzünk meg a külföldi hanglemezgyártó cégek magyarországi tevékenységéről sem, aminek következtében már nálunk is hozzá lehetett férni a legkiválóbb autentikus zenei produkciókhoz a világ bármely részéből.

Megállapíthatjuk tehát, hogy a hetvenes–nyolcvanas években – a zenésztársadalmon belül nem kevés ellenállással szembenézve⁷ – a historikus elméletek és eredmények már hazánkban is komoly népszerűségnek örvendtek.

A régizene korhű előadásának nemzetközi és hazai elterjedése következtében a Zeneakadémia is újabb lépésekre kényszerült, mivel egyértelműnek tűnt, hogy a melléktárgyként (kiegészítő szakon) és modern hangszeren történő csembalóoktatás – kezdeti szerepét betöltve – meg kellett, hogy újuljon, sőt, szükségesnek látszott immár további hangszerek tanítása és elméleti képzések bevezetése is. Ezt a felismerést tükrözte az az előterjesztés is, amely az Egyetemi Tanács 1977. december 15-i ülésén hangzott el, s ami a Zenetudományi Tanszék javaslatára alakult, és a régi zene előadói gyakorlatával foglalkozó, Kroó György által vezetett bizottság véleményét foglalta össze:

A régi zene előadói gyakorlata világszerte átalakulóban van. Könyvtárnyi friss szakirodalom foglalkozik az úgynevezett korhű interpretáció problémáival, speciális szakfolyóiratok jelennek meg az érintett témakörökben, amelyek megvitatására reneszánsz, barokk szakemberek éppúgy, mint Haydn vagy Beethoven-kutatók külön nemzetközi szemináriumokat szerveznek. Szaporodnak azok az együttesek, amelyek egyetlen zenetörténeti korszak irodalmának megszólaltatását tartják feladatuknak. [...] A mozgalom hullámai hozzánk is elértek. Nemcsak a külföldi együttesek vendégszereplései hívják fel figyelmünket a probléma aktualizálására, hanem több magyar Camerata és Consort születése is jelzi a muzsikuss- és közönség-körökben egyaránt növekvő érdeklődést és igényt, amellyel az előadóművészek nevelésével foglalkozó intézeteknek szembe kell

⁶ Nikolaus Harnoncourt következő, *Zene, mint párbeszéd* című kötete 2002-ben, Dolinszky Miklós fordításában jelent meg.

⁷ A historikus irányzatoknak a világ minden pontján akadt számos ellenzője, így Magyarországon is. Ez az ellenségesség sokféle módon nyilvánult meg, akár az általános zeneoktatás, akár a múzeumi munka, akár a hangversenyszervezés területeit vesszük figyelembe. A jelenség oka gyakran tudatlanságból, rugalmatlanságból, vagy egyszerűen csak előítéletekből származtatható. Ez az elzárkózás sajnos még napjainkra sem tűnt el teljességgel a hazai zenei életből.

nézniök. Első dolgunk a tájékozódás, a tanulás, a lehetőségek megismerése, rendelkezésünkre álló források felmérése.⁸

Az elhangzottakat a továbbiakban egy kilencpontos javaslat-lista egészítette ki, amely magában foglalta az ajánló bibliográfia készítésétől a legfontosabb folyóiratok előfizetésén, a tananyag kiegészítésén s egy kópiacsembaló vásárlásán keresztül a külföldi vendégtanárok meghívásáig mindazt, amit a bizottság fontosnak tartott.

Úgy tűnik azonban, hogy az elkövetkező évek során – a fenti pontok megfogalmazásán túl – nem igazán történt érdemi változás a zeneakadémiai oktatásban. Az 1980–81-es tanévben ugyanakkor újból felszínre került ez a téma – bár más aspektusban – a Zongora Tanszék egyik értekezletén. Ekkor a tanárok vitája nyomán a következő vélemény született:

[...] Ezzel szemben még mindig sok olyan ismeretet kellene közölni hallgatóinkkal, amelyeknek ezidőszertig nincs helye a tantervben. Nevezetesen:

- a) a lapról játék gyakorlása
- b) a zongorakíséretre és vele kapcsolatosan a korrepetícióra való felkészülés
- c) a csembaló (és fortepiano) játéka, a hozzá tartozó barokk, illetve korai bécsi klasszicizmus stílusismeretével; ehhez kapcsolódva
- d) a continuo-játék művészete

[...] Ilyenformán javaslatunk a következő: [...]

6.) A cembalo-oktatás a III. évfolyamban heti 1 órában volna kívánatos. Ha a tárgy a művészképző-, illetve a kamaraművész-tagozaton lenne kötelező, óratöbblet nem jönne létre, minthogy ők a metodika elméleti alapjainak II. évfolyambeli lehallgatása után a didaktika-tárgy, valamint a gyakorlati tanítás alól mentesülnének.

7.) A continuo-játék magasabb igényű ismeretei feltehetőleg beilleszthetők a cembalo-oktatás kereteibe. Az ide vonatkozó tervek kimunkálását kívánatos volna Horváth Anikó, Pertis Zsuzsa és Sebestyén János tanárookra bízni.⁹

A Zeneakadémia 1982–83-as tanévében pedig az Egyetemi Tanács ülésén Zempléni Kornél zongora tanszékvezető a következőket mondta beszámolójában:

Eljött az ideje annak is, hogy a csembalóoktatás főtárgyi rangot kapjon a Zongora Tanszék keretein belül. Érdeklődés is van iránta a hallgatók részéről. Amennyiben Sebestyén János tanár úrnak túlságosan soknak bizonyulna, házon belül is meg lehet oldani: Pertis Zsuzsa, Horváth Anikó és Gál Márta tanárnők itt dolgoznak a házban.¹⁰

⁸ Gádor Ágnes, Szirányi Gábor (szerk.): *A Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola Évkönyve az 1977–78-as tanévről*. (Budapest: Zeneakadémia). 12.

⁹ Gádor Ágnes, Szirányi Gábor (szerk.): *Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola Évkönyve az 1980-81-es tanévről*. (Budapest: Zeneakadémia). 22–23.

¹⁰ Gádor Ágnes, Szirányi Gábor (szerk.): *Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola Évkönyve az 1982/83-as tanévről*. (Budapest: Zeneakadémia).

Jól látható, hogy a csembalóoktatás megújításával és a régi zene előadási gyakorlatának bevezetésével kapcsolatosan különböző tervek és szándékok felmerültek ugyan, de a tényleges változásig még hosszú időnek kellett elteltie. A nyolcvanas évek végén a csembaló tanszakot kiegészítő szaknak nevezték, kötelező melléktárgyakkal (barokk kamarazene, basso continuo, hangolási ismeretek, hangszerismeret, hangfelvétel-ismeret), tanmenettel és vizsgakötelezettséggel működött, és a többi hangszeres szakkal egyenértékű művészi és tanári diplomát nyújtott.

Az 1980–90-es években jellemző új kultúrpolitikai irány – amely a nyugat felé történő nyitással, a nyugatról érkező vendégművészek rendszeres meghívásával, a diákok és a magyar művészek külföldre utazásának problémamentes lehetővé tételével ekkor már egészen más levegőt teremtett a művészetoktatásban –, a régizenei életben különös jelentőséggel bírt. A korábbi bezártság után a Zeneakadémia csembaló szakos hallgatói számára is elérhetővé váltak a külföldi tanulmányok, a mesterkurzusok (például Jos van Immerseel-hez, Jacques Ogg-hoz, Bob van Asperen-hez és más művésztanárokhöz), s a legnevesebb művészeket is meghallgathatták akár hazai, akár külföldi pódiumokon. Ugyanakkor a Zeneakadémia és a hivatalos hangversenyrendezők és hangfelvétel-készítők¹¹ hangszerparkja is bővült, és fokozatosan több, jó minőségű kópiacsembaló került az ország oktatási intézményeihez, zenekaraihoz és a koncerttermekbe.

A Zeneakadémiára a nyolcvanas évek közepén érkezett meg az első kópiahangszer – egy francia típusú csembaló – William Dowd hangszerkészítő párizsi műhelyéből. E hangszer birtokbavételével a csembaló tanszakon forradalmi átalakulások mentek végbe, hiszen valamennyi csembalistának át kellett értékelnie az addig tanultakat hangszerjáték (billentés, artikuláció, tempóválasztások, regisztráció), hangzáskultúra, hangszer- és műismeret szempontjából is.

A kópiacsembalók megjelenése és elterjedése így módon hozzájárult ahhoz a szemléletmódbeli változáshoz, amely ekkor már az oktatás terén éppúgy jellemző volt, mint a régizenével foglalkozók köreiben.¹²

Időközben a csembaló tanszak tanárainak száma is bővült; Sebestyén János tanszakvezető mellett 1991-től csembaló-főtárgyat oktatott már Horváth Anikó is. A tanszak élete megújult, felfrissült. Az évente több alkalommal megrendezett zeneakadémiai

¹¹ Említhetjük itt példaképp az Országos Filharmónia és a Hungaroton újonnan vásárolt Dowd csembalóit.

¹² A modern és kópiacsembalók interpretációs különbségeiről a későbbiekben még részletesen írok a 4. 2. 1. alfejezetben.

mesterkurzusok – amelyeket külföldi csembalisták és régizene-specialisták tartottak – komoly lépcsőfokot jelentettek a hallgatók művészi fejlődésében.

Budapesten ekkor járt és tanított például Johann Sonnleitner, Kenneth Gilbert, Zuzana Růžicková és Huguette Dreyfus.

Ezen évek alatt is jól képzett csembaloművészek kerültek ki a tanszakról; köztük találjuk Péteri Juditot, Alföldy-Boruss Csillát, Spányi Miklóst, Szepes Andrást, Matuz Csillát, Várallyay Ágneszt, Papp Ritát, Dallos Erikát, Ratkó Ágneszt, Csizmadia Angelikát, s e sorok íróját, akik közül többen azóta is aktív csembalistaként tevékenykednek.

A csembaló tanszak teljes átalakítására végül 1996-ban került sor, ekkor lett ugyanis a tanszak hivatalosan is önálló a zongora tanszék keretein belül. Ebben a tanévben lett a tanszak tanára a csembaló főtárgyat oktató Várallyay Ágnes is.

A lelkes, elméleti háttérrel is rendelkező – a tanárok folyamatosan megújuló saját tapasztalataira, rendszeres kutatásaira, pedagógiai és művészi célkitűzéseire épülő – oktatás eredményeként a hallgatók egyre magasabb szintű képzést kaptak. A tanszakra hamarosan újabb, különböző építésű kópiahangszerek kerültek, amelyek mellett a hallgatók különféle stílusok és korok csembalózenéjének speciális billentési követelményeit is megismerhették. Így ez az időszak már – a hangszerjáték technikájában, valamint az elméleti és a csembalójátékhoz szorosan kötődő egyéb ismeretek terén is – a historikus alapokon nyugvó, professzionális csembaloművészet megteremtéséről szólt.

Mit is tanulhattak a csembalószakos hallgatók ekkoriban a Zeneakadémián?¹³ Elsősorban sokszínű, korszaktól, stílustól, sőt, hangszertípustól is függő billentéstechnikákat. Beszédszerű, értelmesen artikulált, tudatosan tagolt, éneklő, ugyanakkor virtuóz, pergő játékmódot. A különböző korok és nemzetek billentyűs irodalmán keresztül stílusismeretet, korhű előadást. Külön kiemelt módon a francia clavecin-zene műfajainak, díszítéseinek és artikulációs szabályainak megismerését. Korabaroikk olasz, németalföldi polifon és táncos műveket, D. Scarlatti szonátáit, angol virginálmuzsikát és természetesen J. S. Bach és fiainak darabjait. A külföldről is megrendelhető, de hamarosan már itthon is beszerezhető urtext kottáknak köszönhetően szinte a teljes, csembalón játszható billentyűs irodalom tárháza nyílt meg a növendékek számára. Emellett pedig 20. századi és kortárs művek is gyakran színesítették a hallgatók repertoárját. Egyre nagyobb szerepet kapott a barokk és a kora klasszikus kamarazene játék, a retorika, a continuo és a régi táncok tanulása, valamint a

¹³ Forrás: Horváth Anikó: *Habilitációs pályázat*. Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem, Budapest, 2004. (Kézirat).

hangolási és a hangszerismeret elmélyítése. A képzésben jelentős helyet foglalt el az egyes módszertani elemek megismerése is, egyrészt a régi iskolák – például Fr. Couperin, J.-Ph. Rameau, C. Ph. E. Bach, J. Quantz írásai –, másrészt kortársak – M. Boxall, M. Halford, I. Ahlgrimm munkái – alapján. A fiatal csembalisták – a Zeneakadémián tanuló más hangszeresekhez hasonlóan – számtalan nyilvános szóló- és kamarazenei növendékhangversenyen léphettek fel, sőt zenekarral kísért versenyművek előadására is lehetőséget kaphattak.

E széles körű tanulmányok elsajátítása után a hallgatók zeneakadémiai művész és egyúttal művésztanári diploma birtokosaivá váltak.

Régizene-játék és csembalóoktatás főiskolai szinten Szegeden és Budapesten

1993-ban, a zeneakadémiai képzéssel párhuzamosan, a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola Szegedi Tanárképző Intézetéből alakult, rövid ideig Szegedi Konzervatórium néven működő intézmény falai közt elindult egy négyéves képzést nyújtó „Régi zeneelmélet-szolfézs kiegészítő szak”. Ezzel egy régizenei tanszék alapjait rakták le, ahol az oktatás megfelelő szakmai háttérének biztosítása mellett csembalista hallgatók is diplomázhattak. (Az iskolában csembalón kívül még furulya, barokk ének, hegedű és viola da gamba tanulására is lehetőség volt.)

Ebben az intézményben tanított csembalót 1995-ig Dobozy Borbála, őt pedig Ratkó Ágnes követte, aki 1995 és 2013 között csembaló főtárgyat, continuót, kamarazenei, historikus hangolásokat, historikus források ismeretét, improvizációt, régizenei előadásmódokat, barokk billentyűs anyagismeretet, szakmódszertant és hangszermetodikát oktatott. Itt szerzett csembalótanári diplomát többek között Bereczki Julianna, Kirják Katinka, Szabó Anikó és Nagy Nóra.

A régizene-játék főiskolai tanulmányok keretei közé való beemelését célozta meg a kilencvenes évek derekán az a kezdeményezés is, amelynek nyomán a Zeneművészeti Főiskola Budapesti Tanárképző Intézetében a zongorista hallgatók egy éven át – szabadon választott tantárgyként – billentyűs régizenei előadási gyakorlaton vehettek részt. A tárgyat e sorok írója tanította 1996 és 1999 között, majd később sajnos ez a lehetőség – amely a jövő zeneiskolai zongoratanárai számára nyújtott értékes ismereteket – megszűnt.

Az I. Budapesti Nemzetközi Csembalóverseny

Méltóbb ünnepségben nem is lehetett volna része az immár önállóan és szervezeten működő, éppen harmincadik születésnapját ünneplő zeneakadémiai csembalótanszaknak, ugyanis a Zeneakadémia és az Interart Festivalcenter rendezésében 2000. szeptember 19-én (J. S. Bach halálának 250-ik évfordulójának évében) kezdetét vette az I. Budapesti Nemzetközi Csembalóverseny.

A tíz napon át tartó, háromfordulós rendezvényen tizenkilenc versenyző (köztük hat magyar) vett részt.¹⁴ Ez a megmérettetés valóban egyedülálló és felbecsülhetetlen értékű, hiszen ilyen fontos eseményre sem korábban, sem pedig azóta nem került sor a hazai csembalójáték történetében.

A versenyen a versenyzőknek kötelező műként el kellett játszaniuk – többek közt – Bakfark Bálint egy lantfantáziáját, Bartók Mikrokozmoszának több tételét, Petrovics Négy önarckép álarcban című művét, valamint Szokolay Sándor erre az alkalomra komponált „2000 – Hang” (Tételpár csembalóra) – Notturmo e Giubiloso per clavicembalo (Op.150) című darabját.

A nemzetközi zsűri – amelynek tagjai Sebestyén János (elnök), Lantos István, Hollós Máté, Horváth Anikó (Magyarország), Spányi Miklós (Finnország), Jacques Ogg (Hollandia), Ketil Haugsand (Norvégia), Elzbieta Stefanska (Lengyelország) voltak – döntése alapján magyar siker született: a versenyen megosztott második díjat nyert Cseh Dalma és Balog Zsolt (első díjat nem adtak ki), s megosztott harmadik helyezett lett Szepes András, a kínai Tien Yang és az olasz Alessandro Pianu. Szokolay Sándor e versenyre komponált művének legjobb tolmácsolásáért pedig különdíjat kapott Balog Zsolt és a spanyol Yago Mahugo-Carles.

A rendezvény jelentősége, hogy a fiatal magyar csembalisták sikeres szereplésén túl – a zsűriben helyet foglaló nemzetközi hírnévű művészek és a külföldi versenyzők révén – a hazai régizenei kultúra és a magyar kortárs csembalóirodalom is reflektorfénybe kerülhetett.

¹⁴ Sebestyén János: „A magyarországi csembalózás rövid története.” <http://jsebestyen.org/competition.html> (utolsó megtekintés: 2018. 02. 20.) valamint Horváth Anikó: „Mindenki győzött. Csembalóverseny Budapesten.” *Muzsika* 43. évf. 11. szám (2000. november). <http://epa.oszk.hu/00800/00835/00035/> (utolsó megtekintés: 2018. 03. 10.).

Felsőfokú csembalóoktatás napjainkban

A 2000-ben megrendezett nemzetközi csembalóversenyt sajnos, nem követte újabb hazai verseny. A Zeneakadémia csembaló tanszakának élete ugyanakkor stabilizálódott. A tanári karban 2003-tól helyet kapott Ratkó Ágnes – kezdetben, mint continuo-játék tanár, később, mint csembaló főtárgy tanár –, 2009-től pedig főtárgy tanárként Dobozy Borbála és Spányi Miklós.

A tanszak tananyagában korábban nem oktatott kötelező tantárgyak is bevezetésre kerültek, például historikus előadói gyakorlat, historikus táncok, historikus hangolási ismeretek. Pozitív változásnak tekinthető az a hallgatók számára biztosított lehetőség is, amely – az Erasmus ösztöndíj segítségével – külföldi egyetemeken is lehetővé teszi a fiatal művészek fejlődéséhez szükséges további tanulmányokat. A Zeneakadémia pedig állandó rendszerességgel hívja meg mesterkurzusok előadóiként azokat a külföldi csembalista és régizene specialista professzorokat, akik mind előadóművészként, mint tanárként szakterületük kiválóságai.

Így például kurzusokat tartottak – többek közt – Kenneth Gilbert (Párizs, Salzburg), Huguette Dreyfus (Párizs), Christine Schornsheim (München), Jacques Ogg (Hága), Menno van Delft (Amszterdam), Johann Sonnleitner (Zürich), Pierre Hantai (Párizs), Davitt Moronnay (Párizs), John Toll (London), Rovátkay Lajos (Hannover), Gordon Murray (Bécs), Bernhard Klapprot (Weimar) és Andreas Staier (Basel).

Fontos említést tennünk még a csembalistaképzés eredményességének is köszönhető általános szemléletváltásról, amely számos, nem csembalista hallgató régizenei ismereteinek gazdagítását is elősegíti. Ilyen kezdeményezés volt már 1995-ben a Vashegyi György által oktatott barokk előadói gyakorlat a Zenetudományi szakon, majd később – szintén Vashegyi ösztöndíjára egy tervezett régizenei tanszak megalapozásaként – a különféle autentikus régihangszeres képzések, például barokk hegedű, barokk fuvola, barokk oboa, régizene csembaló és fortepiano elindítása. Szintén új fejleményként üdvözölhető a 2018–19-es tanévtől bevezetett – zongora főtanszakosok számára előírt – csembaló-kötelező tárgy tanulása is.

Mivel a csembaló a zeneiskolai tanárképzés korábbi gyakorlatában nem szerepelt választható szakként,¹⁵ nem is kerülhettek ki a tanárképző intézetekből diplomás zeneiskolai csembalótanárok. Így a mai napig több csembaloművész-diplomával rendelkező kolléga is

¹⁵ Kivételt képez a Szegedi Konzervatórium csembalótanári képzése, amely azonban csak egy évtizedig működött igazán hatékonyan.

tanít alapfokon csembalót. Ez a furcsa helyzet a bolognai rendszer életbelépésével sem változott, s csupán az utóbbi évektől lehetséges a Zeneakadémián a tanárképző MA-szak elvégzése, amely viszont nem az alapfokon, hanem a középfokon való tanításra készíti fel a hallgatókat.

Sajnos, a szegedi csembalóoktatás – a későbbiek folyamán SZTE Zeneművészeti Kara elnevezést nyert intézetben – sokat veszített kezdeti lendületéből, és napjainkban – bár Bereczki Julianna személyében egy képzett tanár is rendelkezésre állna – már nem működik. Az intézményben csembalózni ma zongoristák és orgonisták tanulhatnak szabadon választható tantárgyként, a furulya szakosok pedig kötelező continuo-játék óráikon találkozhatnak e hangszerrel.

4. 1. 2. Csembalóoktatás közép- és alapfokon

Középfok

Nyilvánvaló, hogy a hangszert oktató, képzett tanárok hiánya miatt a szervezett közép- és alapfokú csembalóoktatásra – a zeneakadémia csembalószak megszületéséhez képest – csak évtizedek múltán kerülhetett sor. Erre a kilencvenes években végzett generáció lehetett csak alkalmas, ezért nem véletlen, hogy a közülük kikerülő művésztanárokat találjuk az első – a csembalótanításban úttörőként megjelenő – közép- és alapfokú intézményekben.

Az első csembalóoktatást nyújtó zeneiskola a budapesti Weiner Leó Zeneiskola és Zeneművészeti Szakközépiskola volt, ahol néhány kivételtől eltekintve elsősorban a szakközépiskolai csembaló szakra jelentkeztek tanulók. 1993-ban itt kapott megbízást e sorok írója Klembala Géza akkori igazgatótól a középfokú és alapfokú oktatás létrehozására. Ezzel párhuzamosan az iskola egy új, kétmanuális kópiacsembalót is vásárolt hazai hangszerkészítőktől.

A növendékek részéről történt örömtelien nagy érdeklődés hatására – az oktatási tárca felkérésére – 1998-ra el is készülhetett a csembaló alap- és középfokú oktatásának hivatalos tanterve. Az alapfokú tanterv kidolgozója Csizmadia Angelika és Elek Szilvia, a középfokú tantervé Elek Szilvia volt, a lektori feladatokat pedig Horváth Anikó végezte.

Ekkorra már a Szegedi Konzervatórium falai közt is lehetőség nyílt középfokon a csembalótanulásra és a szentendrei Vujicsics Tihamér Zeneiskola is megindította alapfokú csembalóképzését. 2000-től a budapesti Bartók Béla Zeneművészeti Szakközépiskolában is tanulhatnak csembalózni a hangszer iránt érdeklődő középiskolások, napjainkban pedig a

budapesti Szent István Zeneművészeti Szakközépiskolában, a Ward Mária Általános Iskola, Gimnázium és Zeneművészeti Szakgimnáziumban, valamint a váci, győri, kecskeméti és szegedi szakgimnáziumokban is.

A hivatalosan is főtárgyként elismert csembaló szakon tanuló növendékek számának gyarapodásához hozzájárul a szakgimnáziumi zongora főtárgyas diákok számára előírt csembaló-kötelező tantárgy bevezetése is. E tantárgy oktatása természetesen csak azokban az intézményekben teljesíthető, ahol rendelkezésre áll képzett csembalótanár. Ugyanakkor az egyes iskolák saját egyéni tanrendje szerint állapítható meg az, hogy melyik évfolyamban, milyen óraszámban végezhetik el e tantárgyat a tanulók. Sok esetben ezeken a csembaló-kötelező órákon találkoznak először a zongorista növendékek a csembalóval, és ennek hatására választják a csembalójátékot később hivatásukként.

Az ezredfordulótól a csembaló a rendszeresen megrendezendő országos közép- és alapfokú művészeti versenyek palettájára is felkerült, s így ez mindkét szakfeladat számára ösztönző s a tanulni vágyók számát továbbá növelő tényező lett.

Csembaló főtárgyat oktató szakgimnáziumok Magyarországon, napjainkban:

Budapest:

Bartók Béla Zeneművészeti Szakgimnázium, tanár: Elek Szilvia

Weiner Leó Zeneművészeti Szakgimnázium és AMI

Szent István Zeneművészeti Szakgimnázium és AMI, tanár: Alföldy-Boruss Csilla, Tegyei Zoltán

Ward Mária Általános Iskola, Gimnázium és Zeneművészeti Szakgimnázium, tanár: Takács Szilvia (korábban: Konta Noémi)

Győr:

Richter János Zeneművészeti Szakgimnázium, Általános Iskola és AMI, tanár: Takács Szilvia

Vác:

Bartók – Pikéthi Zeneművészeti Szakgimnázium és AMI, tanár: Tegyei Zoltán, (korábban Vilmányi Alexandra, majd Kovács Katalin)

Kecskemét:

Kodály Zoltán Zeneművészeti Szakgimnázium és AMI, tanár: Gerhátné Papp Rita

Szeged:

Szegedi Tudományegyetem Vántus István Zeneművészeti Szakgimnázium, tanár: Szabó Anikó

Alapfok

A zeneiskolákban történő csembalóoktatás egyelőre még nem vált általánossá Magyarországon. Ez egyrészt a megfelelő hangszerek és az alapfokon szívesen tanító tanárok hiányával, másrészt a hangszerrel szemben kialakult téves szemléletmóddal magyarázható.

Arról, hogy hány éves korban érdemes elkezdni e hangszer tanulását, sőt lehet-e megelőző zongoratanulmányok híján csembalózni, megoszlanak a vélemények.¹⁶ Tapasztalataim szerint azonban az utóbbi évek során a zeneiskolákban is természetessé vált a csembaló jelenléte, s ha még csak igen kevesen tanulják is azt főtárgyi szinten, continuo-hangszerként – elsősorban a furulya és ének kíséretéhez – általánosan elfogadottnak tekinthetjük.

A zeneiskolai csembalóoktatás fellendüléséhez – éppúgy, ahogy a már említett középfokon is – jelentősen hozzájárult a zeneiskolai országos versenyek néhány évenkénti megrendezése is. Érdekes itt említést tennünk a 2003-as legelső országos zeneiskolai csembalóversenyről, amelyen összesen öt résztvevő indult; egy a versenyt rendező Rácz Aladár Zeneiskolából, egy az egri Farkas Ferenc Zeneiskolából és három a szentendrei Vujicsics Zeneiskolából.¹⁷ Azóta már öt verseny is lezajlott, és ugyanezt mondhatjuk el az szakgimnáziumokról is.¹⁸ Sajnos, a többi hangszeres megmérettetéshez képest a csembalóversenyek mindig viszonylagosan kisszámú érdeklődőt vonzottak, ezért a negyedik alkalom után azok sorában – az Oktatási Hivatal kifogásai miatt – hosszabb kihagyás következett. Végül a legutóbbi, 2017-ben megtartott versenyt a középfok és alapfok növendékeinek összevonásával sikerült megszervezni, igen jelentős számú és tehetséges résztvevővel.

Megállapíthatjuk tehát, hogy országos viszonylatban – ha nem is nagy számban, de elszórtan – találhatók olyan zeneiskolák, ahol biztosított a csembalótanulás lehetősége. Budapesten viszont mindösszesen öt olyan zeneiskola van, ahol – jelentkezők esetén – csembalót is oktatnak.

¹⁶ Egyes nyugati országokban – pl. Franciaországban, ahol a csembalójáték több száz éves hagyománya a mai napig nem veszett ki –, zongoratanulás nélkül is lehet kisgyermeket csembalózni tanítani. Magyarországon kevesen osztják e nézet helyességét. A magam részéről én is fontosnak tartom, hogy a növendékek tanulják meg a helyes zongoratechnikát és ismerjék meg a zongorairodalmat, mielőtt csembalózással kezdenek foglalkozni.

¹⁷ Péter Miklós: „I. Országos Zeneiskolai Csembalóverseny, 2003. március 28.”

<http://www.parlando.hu/Petermi3> (utolsó megtekintés: 2019. 02. 17.).

¹⁸ Országos csembalóversenyek alap- és középfokon: a) zeneiskolai versenyek: 2003, 2006, 2009, 2012, 2017; b) szakgimnáziumi versenyek: 2002, 2006, 2008, 2011, 2017.

Csembalót állandó jelleggel, vagy alkalmanként oktató, illetve korrepetícióhoz csembalót használó zeneiskolák Magyarországon, napjainkban:

Budapest:¹⁹

II. kerület:

Kodály Zoltán Ének-zenei Általános Iskola, Gimnázium és AMI, tanár: Herdliczka

Márta – melléktárgyként van csembalóoktatás, valamint a furulya szak korrepetíciója is csembalón történik

VII. kerület:

Tóth Aladár Zeneiskola, tanár: Edöcs Fanni, korábban Soltész Anikó

IX. kerület:

Ferencvárosi Ádám Jenő Zeneiskola, AMI, tanár: Tóth Ildikó (alkalmanként csembaló főtárgyat, melléktárgyat tanít)

X. kerület:

Kroó György Zene- és Képzőművészeti Kőbányai Alapfokú Művészeti Iskola, tanár: Csizmadia Angelika

XI. kerület: Weiner Leó Zeneművészeti Szakgimnázium és AMI

Vidék:

Hatvan:

Kocsis Albert Zeneiskola, tanár: Csonka Fruzsina

Felsőtárkány:

Általános Iskola és AMI, tanár: Petró-Nagy Nóra

Eger:

Farkas Ferenc Zeneiskola, tanár: Petró-Nagy Nóra, korábban: Matuz Csilla

Szentendre:

¹⁹ A felsorolás a jelenlegi állapotot tükrözi. Néhány évvel ezelőtt a fentiekén kívül még a következő iskolákban lehetett csembalót tanulni:

- II. kerületi Járdányi Pál Zeneiskola AMI: csembaló és barokk zenei gyakorlat oktatása működött (tanár: Balog Zsolt), jelenleg ez az oktatási forma adminisztrációs okokból megszűnt.
- V. kerületi Szabolcsi Bence Zeneiskola, (korábbi tanár: Schön Károlyné Tódy Ilona Éva), jelenleg nincs tanár.
- XVI. kerületi Rác Aladár Zeneiskola, (korábbi tanár: Popovics Karolina és Fehér Nóra), jelenleg nincs tanár.

Régizene- és csembalójáték Magyarországon 1970-től napjainkig

Vujcsics Tihamér Zeneiskola, tanár: Csizmadia Angelika

Budakalász:

Kalász Művészeti Iskola, tanár: Csizmadia Angelika

Szeged:

Király-König Péter Zenei AMI, tanár: Iglódi Éva

Esztergom:

Zsolt Nándor AMI, tanár: Lukács Livia

Kecskemét:

Kodály Zoltán Zeneművészeti Szakgimnázium és AMI, tanár: Gerhátné Papp Rita, Heibl Anna

Békéscsaba:

Bartók Béla Zeneművészeti Szakgimnázium és AMI, tanár: Bereczki Julianna

Pomáz:

Teleki-Wattay Művészeti Iskola, AMI, tanár: Okabe Atsuko

Győr:

Harmónia AMI, tanár: Takács Szilvia

4. 2. Csembalisták²⁰ és régizenei élet 1970 és 2000 között

Sok szó esett már a korábbi fejezetekben arról a kétféle hangszertípusról, amelyekhez nem csak korszakok, hanem bizonyos szemlélet- és előadásmódbeli különbségek is köthetők.

A magyarországi csembalójáték története során ez a kérdéskör különös hangsúllyal bír. Amint azt a megelőző fejezetben már tárgyaltuk, a második világháború utáni évtizedek nyugaton lezajló gyors változásait a hazai zenei élet nem tudta követni; vagyis sem a kópiahangszerek, sem a historikus előadói gyakorlat elméletei nem tudtak hozzánk eljutni, ezért a régizene világában több mint három évtizednyi lemaradásunk halmozódott fel. Mindezek ellenére nagyszerű művészek működtek Magyarországon, s csembalistáink legtöbbször a modern, pedálos hangszereken is maradandó művészi teljesítményt nyújtottak.

Az ezredfordulóhoz közeledve azonban a historizmus lassanként megjelent hazánkban is, ezzel együtt természetesen az irányzat ellenzőinek köre is gyarapodott. Majd a nemzetközi hangversenyélet és az oktatás szemléletének alakulása, valamint a hanglemezipar irányvonalai egyértelműen választottak a korábbi két tábor közül.

Napjainkban a régi zene elfogadott és népszerű előadásmódja a korhű hangszerek megszólaltatása által létrehozott, historikus alapokon nyugvó interpretáció. Így ma csembalójáték alatt – olyan kivételes esetektől eltekintve, mint például 20. századi vagy kortárs művek tolmácsolása – elsősorban a kópiahangszereken (illetve ritkább esetekben régi csembalókon) történő csembalózást értjük.

4. 2. 1. Csembalisták Magyarországon

Míg a hetvenes évekig külföldről hozzánk érkező, régi zenét játszó vendégművészek elsősorban nem a korhű, hanem korábbi előadói hagyományokat követők közül kerültek ki, később már egyre több olyan muzsikusról fordult meg nálunk, akik a historikus irányzathoz sorolhatók.

Ugyanakkor egyes művészek hovatartozását – csupán játékuk alapján – nem is olyan könnyű egyértelműen meghatározni. Példaképp említhető Zuzana Růžicková, aki, bár gyakran játszott kópiacsembalókon is, játéktípusát tekintve – Sebestyén Jánoshoz hasonlóan – mégis a modern csembalóknál érezhette otthonosabban magát. Ennek ellenére tanítványai közül többen váltak a korhű előadásmód képviselőivé.

²⁰ E helyütt elsősorban azokat a művészeket említem, akikről az előző fejezetben még nem írtam részletesen.

A kétségtelenül historikus szemléletű művészek viszont – akiknek száma az elkövetkező évtizedekben tovább nőtt – egyre gyakrabban léptek fel a nyolcvanas évek magyarországi koncerttermeiben is. Mindannyiukat szinte lehetetlen felsorolni, de néhányukról – a teljesség igénye nélkül – érdemes említést tenni. Hangversenyt adott nálunk többek közt Ketil Haugsand, Gustav Leonhardt, Kenneth Gilbert, Pierre Hantai, az együttesek közül pedig a La Petite Band és a Concentus Musicus Nikolaus Harnoncourt vezetésével.

A régi zenét játszó hazai művészek esetében könnyebb a dolgunk. Visszatérve a csembalóhoz, a hetvenes évektől kezdődően Sebestyén János²¹ számított a leggyakrabban fellépő és legnépszerűbb csembaloművészeknek.²² (A más hangszereken játszó művészek között fontos megemlítenünk még Czidra László nevét, aki a furulya- és consortjáték újratereztetésével vált a magyar régizenei kultúra egyik ikonjává, és akinek számos tanítványa és követője ma is aktív részese zenei életünknek.)²³

Az elkövetkező évtizedekben két fiatal művész tűnt fel a hazai és nemcsak a hazai pódiumokon: a már többnyire kópiacsembalókon játszó Pertis Zsuzsa, majd Horváth Anikó. Pertis Zsuzsa, aki elsőként tanult külföldön csembalózni, s aki az első komoly nemzetközi díjat is elnyerte, már széles körű elméleti tudással indult el pályáján. Az őt – nemzetközi versenysikerben is – követő Horváth Anikó csembalójátékában pedig már egyértelmű a régi korok előadói hagyományainak tökéletes ismerete, s a korhűségre való tudatos törekvés. Mindkét művész nemzetközi hírnévre tett szert, de Horváth Anikó emellett a magyar csembalóoktatásban is fontos szerepet játszott, hiszen több évtizednyi zeneakadémiai tanári munkássága eredményeként számos csembalista került ki tanítványai közül.

Egy újabb generáció jeles csembaloművésze a Prágában, majd Salzburgban diplomázó Dobozy Borbála, valamint az Amerikában tanult és ott hírnévre szert tett Salánki Hédi. Később a budapesti Zeneakadémián végzett, de külföldön is folytatott további tanulmányokat Spányi Miklós, aki korosztályának rangos művészegyeniségeként, orgona-, fortepiano-, klavikordjátékosként, régihangszeres zenekarok alapítójaként is ismert, valamint a régizenei életben szintén meghatározó szerepet betöltő Várallyay Ágnes és Ratkó Ágnes.

A nyolcvanas évek hazai régizenei mozgalma más hangszerek terén is nagy egyéniségeket bocsátott a hangversenypódiumokra, ugyanakkor elméleti szakembereink is jelentős eredményeket értek el régizenei kutatásaik során. Komlós Katalin a fortepiano-

²¹ Sebestyén János művészi pályafutásáról már a 3. fejezetben írtam részletesen.

²² Az akkori Nyugat-Németországban sikeressé váló csembaló- és orgonaművész, zenetudós Rovátkay Lajos munkásságáról és pályafutásáról a 3. fejezetben írtam részletesen.

²³ A hagyományteremtő és évtizedeken át működő Camerata Hungarica együttest 1961-ben hozta létre Czidra László.

játékokban és legfőbb tudományos területén, a 18. századi zongorák és a kor előadói stílusának tanulmányozásában,²⁴ Somfai László Haydn billentyűs darabjainak vizsgálatában,²⁵ míg Kertész István a barokk hegedülésben. Zádori Mária énekművész, Csalog Benedek barokk fuvolás, Máté Balázs barokk gordonkás, Szűts Péter barokk hegedűs, a Capella Savaria együttes Németh Pál karmester és barokk fuvolás vezetésével, Kalló Zsolt barokk hegedűs, az Ars Renata szólóének-együttes Virágh Lászlóval az élén, Bali János furulyás, a Concerto Armonico együttes Szűts Péter és Spányi Miklós irányításával, a Festetics Vonósnégyes, a Cristofori Trió, Andrejszki Judit énekművész és billentyűs játékos, majd az Orfeo Kamarazenekar és Purcell Kórus Vashegyi György karmester vezetésével, az Aura Musicale és a Tomasini Vonósnégyes, Szászvárosi Sándor viola da gamba művész – valamennyien azt bizonyították, hogy a világszínvonalú produkciókat nyújtó magyar muzsikások megállják helyüket a régizene világában.

Magyar csembaloművészek nemzetközi versenydíjai²⁶

Pertis Zsuzsa:

1968. Nemzetközi Csembalóverseny, Brugge II. díj

Szilvássy Gyöngyvér:

1972. Nemzetközi Bach verseny, Lipcse, III. díj

1978. Nemzetközi Régizene Verseny, Brugge, I. díj (a Collegium Musicum Együttes tagjaként)

Horváth Anikó:

1973. Nemzetközi Csembalóverseny, Párizs II. díj

Dobozy Borbála:

1983. Nemzetközi Csembalóverseny, Brugge, V. helyezés

Spányi Miklós:

1984. Nemzetközi Csembalóverseny, Nantes, I. díj,

1987. Nemzetközi Csembalóverseny, Párizs, I. díj

²⁴ Komlós Katalin ma már alapműnek tekinthető könyve: K. Komlós: *Fortepianos and Their Music: Germany, Austria and England*. (Oxford University Press, 1995) illetve magyar fordításban: *Fortepianók és zenéjük. Németország, Ausztria és Anglia, 1760–1800*. (Budapest: Gondolat, 2005).

²⁵ Somfai László: *Joseph Haydn zongoraszonátái* (Budapest: Zeneműkiadó, 1979).

²⁶ Horváth Anikó: „Csipkék, csatornák, csembalók, Musica Antiqua Fesztivál - Bruges, 2004.” *Muzsika* (2004), http://www.muzsikalendarium.hu/muzsika/index.php?area=article&id_article=1353 (utolsó megtekintés: 2019. 03. 13.).

Régizene- és csembalójáték Magyarországon 1970-től napjainkig

Elek Szilvia (a Cristofori Trió tagjaként):

1990. Nemzetközi Kamarazene Verseny, Brugge, Különdíj

1991. Nemzetközi Régi Zene Verseny, Utrecht, I. díj

Soltész Anikó:

1992. Nemzetközi Bach verseny, Lipcse, III. díj

Papp Rita:

1995. Nemzetközi Csembalóverseny, Brugge, Különdíj

2000. Nemzetközi Bach-verseny, Párizs, I. díj és Közönségsdíj

Szepes András:

1999. Nemzetközi Csembalóverseny, Prága I. díj

2000. I. Budapesti Nemzetközi Csembalóverseny, megosztott III. díj

Cseh Dalma:

2000. I. Budapesti Nemzetközi Csembalóverseny, megosztott II. díj

Balog Zsolt:

2000. I. Budapesti Nemzetközi Csembalóverseny, megosztott II. díj és Különdíj

2004. Nemzetközi Fortepiano Verseny, Brugge, Különdíj

4. 2. 2. Hazai régizenei hangversenysorozatok, fesztiválok, kurzusok és zenei táborok az 1980-as évektől napjainkig – a teljesség igénye nélkül

Budapesti Bach-hét 1989-től

– a Magyar Bach Társaság, a magyarországi evangélikus egyház és a Deák téri evangélikus templom szervezése

Budapesti Barokk Fesztivál a Belvárosi Szent Mihály templomban 2005-től

Budapesti Régi Zene Fórum 1989-től 2006-ig,²⁷

– zeneakadémiai hallgatók magánkezdeményezésére létrehozott fesztivál, később a Nemzeti Filharmónia, majd Filharmónia Magyarország sorozata

Cembalissimo Nemzetközi Csembalófesztivál és Találkozó, I. 2008, Budapest–Fehérvárcsurgó–Szentendre–Győr,²⁸

²⁷ A Budapesti Régi Zene Fórum kitalálója és főszervezője e dolgozat írója. Még zeneakadémistaként, Péteri Judit és Szűts Péter közreműködésével szerveztük a hangversenyeket, amelyeknek rendezését, további létrehozását 1992-től átadtam a Nemzeti Filharmóniának.

Cembalissimo Nemzetközi Csembalófesztivál és Találkozó, II. 2011. Fehérvárcsurgó–
Budapest–Szentendre

– a Clavicembalo Alapítvány és Horváth Anikó művészeti vezető szervezésében

Eszterházy vigasságok 2013-tól

– Rácz Márton művészeti vezetésével a Fertődi Eszterházy kastély szervezésében

Győri Reneszánsz és Barokk Hét 2008-tól

– a Harmónia Alapfokú Művészeti Iskola rendezése

Holland–Magyar Régizene Fesztivál, 1998 óta, 2002-től a Nemzetközi Régizene Hetek nevet
viseli – Rácz Márton szervezése

Kelenföldi Barokk Esték 1999-től

– a kelenföldi református egyház és Alföldy-Boruss Csilla szervezése

Miskolci Bach Hét 2010-től – Miskolc város és Flach Antal szervezése

Miszla Régi Zene Nyári Akadémia, 2010-től

– Miszla Art Kulturális Központ és Alkotóház szervezése

Régizene Fesztivál MÜPA 2016-tól

Régi Zenei Napok – Sopron (1984-től), később Régi Zenei Napok – Fertőd–Eszterháza néven,
ma Vácott

– kezdetben az Interart Fesztiválközpont, majd a Nemzeti Filharmónia, később Filharmónia
Magyarország sorozata

Régi Zene Nyári Egyetem – Tokaj, 2003–2006 – Tokaj város szervezésében

Egy, a csembalójáték oktatását és megismertetését népszerűsítő szervezet:

A Clavicembalo Zeneművészeti-Zenepedagógiai-Zenetudományi Alapítványt Horváth Anikó
és Dobozy Borbála hozta létre 2004-ben, és Horváth Anikó elnökségével működött 2018-ig.

Az alapítvány hiánypótló hangversenyek, kurzusok, fesztiválok rendezésével, valamint díjak,
versenyek megszervezésével óriási feladatot vállalt magára, s ezt a munkát rendkívül nagy
sikerrel folytatta. Az alapítvány nevéhez fűződik többek közt a Cembalissimo Fesztivál

²⁸ Az 5 napos, rendkívül gazdag fesztivál, amelyen a legnevesebb külföldi előadók mellett hazai kiválóságok, sőt
csembalista növendékek is felléptek, kimondottan a csembaló (majd a fortepiano) s a régi billentyűs hangszerek
és előadók rendezvénye volt. Sajnos, csak két alkalommal kerülhetett megrendezésre.

Régizene- és csembalójáték Magyarországon 1970-től napjainkig

megrendezése (2008, 2011), CD- és rádiófelvételek létrejöttének elősegítése és a 2005-ben meghirdetett Zeneszerző Verseny.²⁹

4. 3. A korszak legjelentősebb hazai csembalóművészeinek és művésztanárainak részletes bemutatása

Dobozy Borbála csembalóművész³⁰

A Bartók Béla Zeneművészeti Szakközépiskolában zongora főtanszakosként érettségizett, de eközben két éven át látogatta Sebestyén János csembalóóráit a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskolán. Felsőfokú csembalótanulmányait Zuzana Růžicková vezetésével a pozsonyi Zeneművészeti Főiskolán kezdte, majd a prágai Zeneakadémián folytatta ugyancsak nála, ahol kitüntetéssel diplomázott. A következő években a historikus előadói gyakorlatot tanulmányozta: először a salzburgi Mozarteumban Liselotte Brändle, Nikolaus Harnoncourt és Johann Sonnleitner irányításával, ahol második – ugyancsak kitüntetéses – diplomáját is megszerezte, majd még egy éven át a zürichi Zeneakadémián, Johann Sonnleitner tanítványaként.

Részt vett Kenneth Gilbert mesterkurzusain (1981 Antwerpen, 1983 Salzburg) és 1983-ban díjat nyert a bruggei Nemzetközi Csembalóversenyen.

Rendszeresen koncertező művész itthon és külföldön egyaránt, és 2009 óta – mint csembaló főtárgyat oktató tanár – a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem adjunktusa, 2015-től pedig egyetemi docense. 2011-ben Liszt-díjas lett, majd 2013-ban DLA doktori fokozatot szerzett. A Magyar Művészeti Akadémia tagja.

Dobozy Borbála a hazai régizenei élet kiemelkedő szereplője. Számos nemzetközi kurzus előadója, versenyek zsűritagja. Előadóművészetének középpontjában J. S. Bach művei állnak, amelyeket koncerteken és CD felvételeken is gyakran játszik.

A Magyar Bach Társaság alapító tagja és a Budapesti Bach-hét állandó közreműködője, amelyen eljátszotta már J. S. Bach csembalóra szánt legtöbb művét.

Komoly elismerést aratott G. T. Muffat műveit tartalmazó albumával, amellyel 1992-ben elnyerte a Hamburgi Német Lemezkritikusok Díját. További, J. A. Benda, Chr. Schaffrath

²⁹ A Clavicembalo Alapítvány 2005-ben új csembalóművek komponálásra írt ki pályázatot fiatal zeneszerzők számára. A verseny eredményéről a 6. fejezetben írok részletesebben.

³⁰ <http://lfze.hu/~dobozy-borbala> (utolsó megtekintés: 2018. 01. 25.).

és J. S. Bach műveket tartalmazó hanglemezei szintén sikeresek. Legújabb CD felvételén J. S. Bach Das Wohltemperierte Klavier-ját szólaltatja meg.

Több kortárs magyar szerző ajánlott számára új műveket, amelyeket ő is mutatott be. Számos további huszadik századi csembalódarab kimagasló előadása fűződik nevéhez.

A Dobozy Borbálának ajánlott, illetve az általa bemutatott kortárs magyar csembaloművek:

Arányi-Aschner György valamennyi 1989-től született csembalódarabja:

Allegra Barbara – csembalóra (una toccata per il cembalo), 1989

„Aus der Tiefe...” / A mélységből... „De profundis...” – csembalóra, 2006

Dankbarkeit (Eine Zugabestück f. Cembalo), 2013

Disperazion, Verzweiflung / Kétségbeesés – csembalóra, 2008

Mia ultima composizione per cembalo: Variazioni fantastiche – Mein letztes Cembalostück:
Fantastische Variationen / Életem utolsó csembalódarabja: Fantasztikus változatok, 2009

Preludietto és fughetta – csembalóra, 1989

Rezitativo, Fughetta, Aria e Reminiscenza (quasi una suite) Dedicato per Barbara (évszám nélkül)

Ricordo (un pezzo per cembalo) – Andenken (ein Cembalostück) /

Emlék (egy csembalódarab), 2010 (Dobozy Borbálának szeretettel)

Scherzo concertante per cembalo / Hangversenytréfa csembalóra (Borinak nagyrabecsüléssel)

Tritonus-Fantasie per il Cembalo, 2012

Un solo concertante per un cembalo d'un manuale – csembalóra, 2009

„Übermäßige-Quart”-Fantasie – „Bővített-kvart”-fantázia, 2007

Vallomás – csembalóra, 2007

Balázs Árpád:

Elvarázsolt dimenziók. Hét összekacsintás R. Törley Mária szobraival, 1994

Balassa Sándor:

Művész utca 11/ a – tételek csembalóra op.101, 2007

Hidas Frigyes:

Concerto csembalóra és vonószzenekarra, 1995

Horváth Anikó csembaló- és zongoraművész³¹

1947-ben született Győrött. 1961-től a Bartók Béla Zeneművészeti Szakiskola zongora szakára járt, majd 1967-től a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola zongora szakos hallgatója volt Antal István növendékeként.

IV. éves zongoristaként kezdett csembalózni Sebestyén János irányításával az akkor induló csembaló-tanszakon. 1972-ben szerezte meg zongora diplomáját, majd 1973-ban elnyerte a Párizsi Nemzetközi Csembalóverseny II. díját. Ezt követően a Pozsonyi Zeneművészeti Főiskolán folytatta csembaló-tanulmányait Zuzana Růžicková osztályában. 1971-től 2 évig a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola Debreceni Tanárképzőjében korrepetitorként, majd 1973–77 között a Győri Tanárképzőben zongoratanárként működött.

1977-től az Országos Filharmónia szólistájaként is koncertezett, rádió-, TV- és hanglemezfelvevételeket készített, valamint tanított a Zeneakadémián. Egyetemi adjunktus kinevezését 1991-ben kapta meg, 2001-ben pedig DLA doktori fokozatot szerzett. Docensi rangban tanított csembaló főtárgyat, kamarazenét és módszertant 2012-ig. Művészi munkásságáért Liszt Ferenc-díjjal és Artisjus-díjjal is kitüntették.

Horváth Anikó hatalmas repertoárú csembaloművész, aki nem csak régizenei pályafutása révén, hanem a kortárs csembalózene kiemelkedő előadójaként is elévülhetetlen érdemeket szerzett, ugyanis – számos kortárs magyar komponista ösztönzőjeként – új magyar csembaloművek bemutatója és rendszeres előadása fűződik nevéhez.

Működése elméleti téren szintén jelentős. Elmélyült tudományos munkát folytatott például a francia clavecin-isták művészetével kapcsolatosan,³² de úttörő jellegű kutatást végzett a 19. századi magyar billentyűs irodalom újrafelfedezése és népszerűsítése érdekében is.

Publikációs és egyéb ismeretterjesztői tevékenységeivel, mesterkurzusaival, versenyeken vállalt zsűritagságaival, valamint a Clavicembalo Alapítvány elnökeként két nemzetközi csembalófesztivál (Cembalissimo 2008 és 2011) létrehozásával rendkívül sokat tett a csembaló magyarországi megismertetéséért. Fortepiano játékosként is elismert. Hanglemezfelvevételein többek között S. Scheidt, S. Albero, J. Kuhnau műveit csembalón, Fusz János, Fáy István darabjait, valamint a Magyar Nóták Veszprém Vármegyéből c. gyűjtemény verbunkosait pedig fortepianón adja elő.

³¹ Horváth Anikó: *Habilitációs pályázata. Önéletrajz*, 2004. Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem (kézirat).

³² Horváth Anikó 2001-ben született DLA – disszertációjának témája : *A csembaló virágkora Franciaországban (17-18. század)* valamint ő az EMB Kiadónál 2019-ben *A billentyűs zene régi századai korabeli hangszerekre és mai zongorára* címen megjelenő kottasorozat francia köteteinek is szerkesztője.

A Horváth Anikó által bemutatott kortárs magyar csembalóművek:

Arányi-Aschner György:

Hommage à Bach – Szvit fuvolára, csembalóra és gordonkára, 1982

Borsody László:

Tüskék csembalóra

Durkó Zsolt:

Andromeda – csembalóra vagy orgonára, 1980

Elek Szilvia:

Prelude és pavane – egy ismeretlen arckép emlékére, 1999

Farkas Ferenc:

Omaggio a Scarlatti per clavicembalo solo, 1984

Hajdú Lóránt:

Toccata, 1972

Rögtönzések – fuvolára, gordonkára és csembalóra, 1982 [?]

Huszár Lajos:

Szonáta – csembalóra, op.11, 1979–85

Láng István:

Ist es möglich ohne B-A-C-H? Fantasie für Cembalo, 2000

Maros Miklós:

Csembalóverseny, 1978

Cricket music – csembalóra négy kézre, vagy 2 csembalóra, 2003³³

Patachich Iván:

Ionosfera Pertre – fuvolára, csellóra és csembalóra és magnószalagra, 1981

Karakterek, 1976

Ribáry Antal:

Kis szonáta, 1976

³³ Magyarországi bemutató és rádiófelvétel: Horváth Anikó és Csizmadia Angelika.

Régizene- és csembalójáték Magyarországon 1970-től napjainkig

Rékai Iván:

Szárnyak, op. 13 – hárfára és csembalóra, 1979 [?]

Szokolay Sándor:

Bagatellek csembalóra és hárfára, op. 147, 1978

Polimorfia – hegedűre, gordonkára és csembalóra (vagy zongorára) op.164, 1980

Pertis Zsuzsa (1943–2007) csembaloművész, főiskolai tanár³⁴

Zongoratanulmányait Kadosa Pálnál végezte a Budapesti Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskolán, majd a Bécsi Zeneakadémián Isolde Ahlgrimm osztályában szerzett csembaloművészi diplomát.

Férjével, a csellista Kelemen Pállal együtt a Liszt Ferenc Kamarazenekar alapítói, amely együttesnek Pertis Zsuzsa 1965 óta állandó csembalójátékosa és szólistája volt.

1968-ban megnyerte a bruggei (Belgium) Nemzetközi Csembalóverseny II. díját, s ekkortól indult el koncertező pályafutása. A koncertadatbázis adatai szerint első budapesti szólóhangversenyére 1969-ben került sor, s ettől kezdve számos szóló- és kamarazenei hangversenyt adott.³⁵ Öt szóló hanglemezfelvétele jelent meg a Hungaroton kiadónál. 1969 óta zongora kötelező tárgyat tanított a Zeneakadémián.

Pertis Zsuzsa iskolázottsága okán igen komoly ismeretekre tett szert a historikus előadási gyakorlatban. Nemzetközi elismertsége is ezt bizonyítja. Ennek ellenére játékművészetében, billentéskultúrájában inkább a Růžicková-féle irányzatot képviselte. Gyakran játszott kópihangszereken, de a modern csembalókat sem utasította el. Rendkívüli virtuozitásával, könnyed játékával igen nagy népszerűségnek örvendett, s néhány kortárs zeneszerzőt is komponálásra ihletett.

A Pertis Zsuzsa által bemutatott kortárs magyar művek:

Jeney Zoltán:

Round – zongorára, hárfára és csembalóra, 1972³⁶

³⁴ Pályájáról: N. N.: Pertis Zsuzsa In: Boronkay Antal (szerk.): *Brockhaus Riemann Zenei Lexikon*. (Budapest: Zeneműkiadó, 1984). 3. kötet. 104.

³⁵ Pertis Zsuzsa – a koncertadatbázis által említett – budapesti hangversenyeinek adatait a 3. fejezetben közlöm.

³⁶ Rádiófelvétel: 1983, Schmidt Nóra, Bognár Margit, Pertis Zsuzsa – csembaló; forrás: Magyar Rádió Archívum, ISIS adattár, (utolsó megtekintés: 2017. 01. 12.). Hangfelvétel: 1973, Hungaroton.

Szokolay Sándor:

Concertino fuvolára, altfuvolára, piccolóra, csembalóra és vonószerekre, op.172, 1981³⁷

Szóllósy András:

Concerto per clavicembalo, 1978³⁸

Ratkó Ágnes (1966–) csembaloművész³⁹

A budapesti Zeneakadémián zongora és ének-korrepetitor szakot, majd Horváth Anikó irányításával csembaló szakot végzett. Később a bécsi Hochschule für Musik und Darstellende Kunst hallgatójaként Gordon Murray-nél tanult. 2001-ben elnyerte a Magyar Állami Eötvös Ösztöndíjat és Finnországban folytatott klavikord tanulmányokat Spányi Miklós vezetésével.

A 2010-ben Summa cum laude minősítéssel szerzett DLA disszertációjának témája a historikus hangolások megközelítése előadóművészi szempontból. 1995 és 2013 között a Szegedi Tudományegyetem Zeneművészeti Karának tanára volt, 2003-tól pedig a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetemen tanít és mesterkurzuson is oktat.

Az Orfeo és a Savaria Barokk zenekarok continuo-játékosaként Európa több országában is turnézott és állandó szereplője volt a Budapesti Kamaraopera előadásainak. Rendszeresen koncertező művész, aki gyakran lép fel kamarazenei és szóló hangversenyek előadójaként.

Ratkó Ágnes sokat tett a klavikord magyarországi népszerűsítéséért is: csembalókurzusai mellett a tokaji Régi Zene Egyetemen klavikord-kurzust indított, és rendszeresen ad klavikord-esteket. Az első ízben 2010-ben megrendezett Budapesti Klavikord Napok egyik alapítója, művészeti vezetője és szólistája is.

2018-ban jelent meg szóló CD felvétele, amelyen korai billentyűs mesterek műveit szólaltatja meg (Early keyboard masters, Klanglogo), valamint a „Music of Hungarian Parlours” sorozatban Fusz János és Johann B. Spech négykezes műveit vette föl fortepianón Horváth Anikóval.

³⁷ CD felvétel: Hungaroton, 1982, Szokolay Ádám, Pertis Zsuzsa – csembaló, Liszt Ferenc Kamarazenekar.

³⁸ Bemutató: 1979, Budapest, Pertis Zsuzsa – csembaló, Liszt Ferenc Kamarazenekar, vez. Mario di Bonaventura. K.: Editio Musica Budapest.

³⁹ <https://info.bmc.hu/index.php?node=artists&table=ZENESZ&id=1938> (utolsó megtekintés: 2019. 03. 21.).

Spányi Miklós (1962–) csembaló- és orgonaművész⁴⁰

A budapesti Zeneakadémián orgona és csembaló szakon diplomázott Gergely Ferenc és Sebestyén János irányítása alatt, majd további tanulmányait Antwerpenben a Koninklijk Vlaams Muziekconservatoriumban Jos van Immerseel-nél és Münchenben Hedwig Bilgram-nál folytatta.

1984-ben elnyerte a nantesi Nemzetközi Csembalóverseny első díját, és 1987-ben a párizsi Nemzetközi Csembalóverseny első helyezettje lett.

Európa számos országában lép fel rendszeresen különböző billentyűs hangszerek művészeként; csembaló-, fortepiano-, klavikord-, orgona- és tangenszongora-játékosként. Az 1983-ban alakult hazai Concerto Armonico barokk kamarazenekar egyik alapítója és művészeti vezetője, valamint 2006 és 2009 között az Ensemble OpusX finn régihangszeres együttes irányítója.

Munkásságának egyik legfontosabb területe C. Ph. E. Bach műveinek kutatása, tanulmányozása, előadása. A svéd BIS hanglemez cég gondozásában megjelent C. Ph. E. Bach-billentyűsversenyek összkiadásával, valamint az általa közreadott C. Ph. E. Bach-billentyűs szólóművek kottaköteteivel (a Könemann Music Budapest kiadónál) komoly nemzetközi érdeklődést és sikert váltott ki.

1990-től 2012-ig az Oulu Konzervatórium és a Sibelius Akadémia tanára volt, jelenleg a mannheimi Zeneművészeti Főiskolán, az amsterdami Konzervatóriumban és a budapesti Zeneakadémián is tanít. Nemzetközi karrierjének jelentős állomásai rendszeres mesterkurzusai is, többek közt Hollandiában, Belgiumban, Németországban, Svájcban, Franciaországban, Portugáliában, Finnországban és Magyarországon.

⁴⁰ <https://info.bmc.hu/index.php?node=artists&table=ZENESZ&id=451> (utolsó megtekintés: 2019. 03. 21.).

4. 4. Csembalók 1970 és 2000 között

A zeneakadémiai csembaló tanszak megalakulása jelentősen hozzájárult a hazai historikus előadási gyakorlat eszméinek széleskörű megszilárdításához. Az intézménynek azonban az előadói tradíciók ez irányú változásait később – hangszerparkjának bővítéseként – historikus kópiacsembalók beszerzésével is követnie kellett.

Sajnos azonban a csembalókészítésnek nincsenek hagyományai hazánkban. A nyugati minták ellenére magyarországi hangszerkészítő műhelyekből 1990 előtt nem kerültek ki csembalók. Így e hangszerek beszerzésére egyedüli lehetőségként a külföldi cégektől történő megrendelés mutatkozott.

4. 4. 1. Iskolák csembalói

Az alábbi lista a Zeneakadémia csembalóvásárlásait ismerteti az 1970-től napjainkig⁴¹

1973: Ammer (modern csembaló)

1974: Sperrhake (modern csembaló)

1977: Ammer (modern csembaló)

1982: Sperrhake (modern csembaló)

1986: Thierbach (modern csembaló)

ca.1985: Dowd (Párizsban készült francia kópia, 1980)

1990-es évektől: 1 manuálos spinét (Serdült kópia, amely a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola Tanárképző Intézetében lett elhelyezve)

1998: Vyhnálek (Ruckers, flamand építésű kópia, 1998)

2000: Sassmann (német építésű kópia)

2000: William de Blaise, London

2003: Titus Crijnen (Blanchet, francia építésű kópia)

2009: kétmanuálos, orgonapedálos felújított csembaló (modern csembaló, Maendler-Schramm, München, 1939, Lady Susi Jeans hangszere)

2016: Merzdorf (Dulcken, flamand építésű kópia, 2015)

⁴¹ Dr. Szabó Balázs – a Zeneakadémia Hangszerjavító Műhelyének és Hangszertárának osztályvezetője – szíves közlése és engedélye nyomán.

Régizene- és csembalójáték Magyarországon 1970-től napjainkig

A Zeneakadémia egyéb csembalói:

(?)⁴² Tokkata (a Zeneakadémia műhelyében Zuckermann kit-ből összeállított kópia)

(?)⁴³ Sassmann (kópia)⁴⁴

(?)⁴⁵ Zahl (kópia)⁴⁶

(?)⁴⁷ Lindholm (modern kis csembaló)⁴⁸

A zeneakadémiai fejlesztésekkel párhuzamosan az ország számos zenei közintézménye vásárolt csembalókat, s a kópiahangszerek is egyre nagyobb számban jelentek meg a hangversenyrendező intézményekben⁴⁹ éppúgy, mint a közép- és felsőfokú iskolákban.

Áttekintve az iskolák hangszerparkját, megállapítható, hogy napjainkban számos zeneiskolában is található – így a budapesti zeneiskolák több mint felében – csembaló, s ezek közt a kópiahangszerek aránya éppen ötven százalékos. Azt is láthatjuk a jelenlegi felmérésből, hogy azokban az iskolákban találunk szakképzett csembalótanárt és csembalószakra jelentkező növendékeket, ahol kópia hangszerek állnak rendelkezésre.⁵⁰

A budapesti zeneiskolákban található csembalók ma:⁵¹

II. kerület: Járdányi Pál Zeneiskola, AMI:

Lindholm, 1 manuálos, kis méretű csembaló, 8+4+ lant⁵²

II. kerület: Kodály Zoltán Ének-zenei Általános Iskola, Gimnázium és AMI:

Kovács–Szabó flamand kópia, 1 manuálos, kisméretű csembaló, 8+4 +lant⁵³

V. kerület: Szabolcsi Bence Zeneiskola:

Lindholm, 1 manuálos spinét, 8+4⁵⁴

⁴² Beszerzési éve ismeretlen.

⁴³ Beszerzési éve ismeretlen.

⁴⁴ A Bartók Béla Zeneművészeti Szakgimnáziumban található.

⁴⁵ Beszerzési éve ismeretlen.

⁴⁶ A Bartók Béla Zeneművészeti Szakgimnáziumban található.

⁴⁷ Beszerzési éve ismeretlen.

⁴⁸ A Bartók Béla Zeneművészeti Szakgimnáziumban található.

⁴⁹ Budapesten többek közt a MÜPA, a Magyar Állami Operaház, a Nemzeti Filharmónia, a Pesti Vigadó, a Magyar Rádió, a Hungaroton, vidéken pedig a legtöbb nagyváros hangversenyterme és felsőfokú oktatási intézménye rendelkezik ma már kópiacsembalóval.

⁵⁰ Az összefüggés természetesen fordított sorrendben is értelmezhető. Nyilvánvalóan egyes iskolák éppen azért vásároltak kópiacsembalót, mert ösztönzést kaptak erre – az iskolában egyébként korábban csak zongorát tanító, de csembalista képzettséggel is rendelkező – tanáraiktól.

⁵¹ Az összesítéshez szükséges felmérést 2018 tavaszától 2018 őszéig készítettem, tehát annak eredménye ezt az időszakot tükrözi.

⁵² A csembalót jelenleg nem használják, alkalmas terem, hely problémák és hangolási nehézségek miatt.

⁵³ Alkalmankénti melléktárgyként felvett oktatásra és korrepetícióra használják.

⁵⁴ Jelenleg nem használják, korábbi években Schön Károlyné Tódy Ilona Éva gyakran játszott rajta korrepetitorként, valamint zongoraoktatás során alkalmazta.

VII. kerület: Tóth Aladár Zeneiskola:

Kovács–Szabó olasz kópia, 1 manuálos, egy 8 regiszterrel⁵⁵

VIII. kerület: Józsefvárosi Zeneiskola:

Lindholm, 2 manuálos csembaló, 8+8+4⁵⁶

IX. kerület: Ferencvárosi Ádám Jenő Zeneiskola, AMI:

flamand kópiacsembaló, 1 manuálos (a származása bizonytalan, feltételezhetően Kovács–Szabó hangszer)⁵⁷

X. kerület: Kroó György Zene- és Képzőművészeti Kőbányai Alapfokú Művészeti Iskola:

Vyhnalek, francia kópiacsembaló, 2 manuálos, 8+8+4+lant

XI. kerület: Weiner Leó Katolikus Zeneiskola és Zeneművészeti Szakgimnázium:

Serdült, fél-flamand kópiacsembaló, 1 manuálos, 8+8

XIII. kerület: Fischer Annie Zeneiskola:

Lindholm, 1 manuálos, 8+4

XIV. kerület: Szent István Zeneművészeti Szakgimnázium és AMI:

Walker, francia (Blanchet) kópiacsembaló, 2 manuálos, 8+8+4⁵⁸

XV. kerület: Hubay Jenő Zeneiskola és AMI:

felirat nélküli (talán eredetileg Lindholm?) felújított spinét, nem saját, hanem más típusú lábbal, 1 regiszteres

XVI. kerület: Rácz Aladár Zeneiskola:

Kovács–Szabó-féle olasz kópia, 1 manuálos, kis csembaló 8+8⁵⁹

XX. kerület: Lajtha László AMI:

Neupert, 1 manuálos, kis csembaló⁶⁰

XXII. kerület: Budafok-Tétényi Nádasdy Kálmán AMI:

Lindholm, 1 manuálos picicsembaló, az átlagosnál rövidebb billentyűkkel, a hangszer teteje sötét (valószínűleg átfestett), 8+4+lant⁶¹

Ward Mária Általános Iskola, Gimnázium és Zeneművészeti Szakgimnázium:

Karel van Otterloo, flamand, 1 manuálos, 8'+8'+lant, 1985-ös építésű, valamint

Sperrhake, 1 manuálos, 8'+4'+osztott lant, bőr pengetőkkel

⁵⁵ Hivatalos csembalóoktatásra használják a hangszert.

⁵⁶ Jelenleg nem használják.

⁵⁷ A csembalót a hangversenyteremben tartják, ott időnként korrepetícióra, valamint alkalmanként – ha adódik növendék – főtárgyi oktatásra is használják.

⁵⁸ A hangszert inkább a szakgimnáziumi oktatásban használják, zeneiskolában ritkábban.

⁵⁹ A hangszert zongoratanárok használják a régi darabok zongoraórákon történő kipróbálására.

⁶⁰ A csembalót nem használják, jelenleg láb nélkül fekszik az oldalán, ezért nem tudtam belülről megnézni.

⁶¹ A hangszert korrepetícióra használják.

4. 4. 2. Csembalók magántulajdonban

A magyarországi csembalózás és a csembalóoktatás elterjedésével egyre több muzsikus vásárolt saját csembalót magának. Általánosságban elmondható, hogy ennek köszönhetően nőtt az utóbbi évek során magánkézben lévő, jó minőségű kópiahangszerek száma Magyarországon.

E hangszerek többsége külföldi készítőktől származik, ugyanakkor sok helyen találkozhatunk – az ezredvégen hazánkban egyedüli hangszerépítő céggént feltűnt – Kovács–Szabó manufaktúra csembalóival.

S bár manapság a modern hangszerek nem számítanak igazán keresettnek, az irántuk való érdeklődés mégis újból fellendült néhány – modern csembalót is gyártó – cég jóvoltából.

4. 4. 3. Csembalókészítők a mai Magyarországon

Claviaton Bt.:

az 1990-ben alakult vállalkozást Kovács Balázs és Szabó Zsolt hangszerész mesterek hozták létre. Megrendelésre különböző kópiahangszereket készítenek. Számos hangszerük található oktatási intézményekben, például a Kodály Zoltán Általános Iskola, Gimnázium és Zeneművészeti AMI-ban, a Tóth Aladár Zeneiskolában, valamint a Debreceni Egyetem Zeneművészeti Karán is.

Romanek Tihamér:

aranykoszorús hangszerkészítő mester, aki két egyedülálló, saját tervezésű lantcsembalót készített a 2000-es évek elején. Az első általa épített lantcsembalót egy theorba csembaló követte. Hangszerei jelenleg inkább kuriózum-számba vehetők, s ritkán használatosak a zenei gyakorlatban.

4. 5. Záró megjegyzések az ELSŐ RÉSZ-hez

Végigtekintve a csembaló és a csembalójáték 20. századi magyarországi történetén, kijelenthetjük, hogy mindkettő – semmilyen egyéb hangszerhez sem hasonlítható – egyedi utat járt be.

Míg ez a gazdag múltú és irodalmú, több száz éven át kedvelt, tökéletes mechanikájúvá fejlesztett, gyönyörű hangszer a 19. századi Európából szinte teljesen eltűnt – a nagyobb hangú és az újabb zeneszerzői kihívásoknak jobban megfelelő zongora kedvéért –, játéktechnikája is feledésbe merült majdnem egy évszázadnyi időtartamra.

A 19–20. század fordulóján azonban a csembaló – noha egészen más jellegű, újonnan épített formában – újból feléledt, s hamarosan újra a régi zeneművek tolmácsolójává vált, külföldön éppúgy, mint hazánkban. Az elfelejtett csembalótechnikát a századelő művészei zongoratechnikával helyettesítették.

Kutatásaim nyomán megállapítható, hogy Magyarországot a második világháború kitöréséig rendkívül élénk kulturális élet jellemezte, s ugyanez mondható el a régizene-játék világáról is.

Hazánkban ekkor kiváló csembaloművészeket és egyéb régihangszeres előadókat, karmestereket s régizene-specialistákat találunk, akik többsége budapesti zeneakadémiai tanulmánya végeztével külföldön is képezte magát, hogy majd hazatérve a legmagasabb szintű – nemzetközi mércének is megfelelő – művészi teljesítményt nyújthassa.

A század első felének csembaloművészei – az európai gyakorlatnak megfelelően – az ekkor népszerű és mindenhol használatos modern csembalókon játszottak. A korszak hangversenyeit tanulmányozva számos csembalóhangversennyel és ismeretlen csembalóval kapcsolatos dokumentumokra bukkantam.

Mindezeket egybevéve állíthatom, hogy a hazai régizene-játék minősége és népszerűsége semmiben sem maradt el a nyugat-európai és amerikai színvonaltól, s hazánk – haladó szellemű zenetörténészeink és tudós művészeink munkája nyomán – éppúgy készen állt a historikus előadói irányzat befogadására, mint más országok.

1945 után Magyarországon a virágzó régizene-játék gyakorlata egy időre lelankadt, hogy az időközben már kópiahangszereket használó és historikus szellemben zenélő nyugattal szemben – sok évtizednyi hátrányt produkálva – még hosszú éveken át megmaradjon a modern csembalókon és egyéb modern hangszereken történő, minden korhűséget mellőző előadásmódnál.

Az 1970-ben létrejött budapesti zeneakadémiai csembalótanszak megszületésének, majd a fokozatos politikai nyitásnak köszönhetően a nyolcvanas évektől is nálunk megjelentek a kópiacsembalók és a további régi hangszerek, valamint ekkortól váltak hozzáférhetővé a historikus praxis elméleti és gyakorlati tanai. Ettől az időszaktól kezdve a hazai csembalójáték gyakorlatát már az autenticitás igénye határozta meg.

Lemaradásunkat behoztuk.

MÁSODIK RÉSZ:**ÚJ MAGYAR CSEMBALÓMŰVEK****5.****Bartók Béla és a csembaló**

A csembaló magyarországi reneszánszának tárgyalásakor kihagyhatatlan a mindenkori kortárs kompozíciók számbavétele, hiszen e hangszer – historikus eredete ellenére – a 20. század kezdetétől hazánkban is ösztönzően hatott a zeneszerzők fantáziájára.

S bár Nyugat-Európa legtermékenyebb táptalajának Franciaország bizonyult e téren (ebben az országban született ugyanis a legtöbb csembalómű a századelőn), a magyar komponisták is igen korán felfedezték a hangszer egyedülálló és újdonságként ható lehetőségeit.

Az első 20. századi magyar zeneszerző, aki zongorára írott egyes tételeinek¹ csembalón történő előadását alternatívaként felvetette, Bartók Béla volt.

5. 1. Találkozása a hangszerrel

És ha már átiratokról van szó, azt is megemlíthetjük, hogy egynémelyik darab – így pl. a könnyebbek közül a 76., 77., 78., 79., 92., 104/b számú, a nehezebbek közül a 117., 118., 123., 145. számú clavicembalora is alkalmas. Ezen a hangszeren az oktáv kettőzéseket regiszterek végzik.²

Bár Bartók soha nem komponált csembalóművet, a Mikrokozmosz Előszavában írott – imént idézett – ajánlása, amelyben gyűjteménye néhány darabját csembalón való megszólaltatásra is javasolja, további vizsgálódásra készíti a téma tanulmányozóját. E kérdéssel kapcsolatban viszont nemrégiben már zajlottak le jelentős eredményű kutatások, ezért a következőkben

¹ Bartók erre irányuló javaslata a Mikrokozmosz sorozat Előszavában olvasható. A témával részletesen a következő szakaszban foglalkozom.

² Bartók Béla: Mikrokozmosz, zongoramuzsika a kezdet kezdetétől, javított kiadás I–VI. (Budapest, Editio Musica, 1987). 8–11. (Első megjelenése a Boosey & Hawkes cég gondozásában 1940-ben kiadott füzetekben volt).

Barna Péter mindenre kiterjedő és számos újdonságot tartalmazó írására,³ valamint a *Parlando* folyóiratban közölt, Váradi Helga és Barna Péter nevével fémjelzett cikke is támaszkodom.⁴

Elsőként arra a kérdésre keresem a választ, hogy vajon Bartók a Mikrokozmosz megjelenésének idején ismerte-e a csembalót. Erre a következőkben felsorolt, Bartóktól származó, időrendben megjelenő idézetekből egyértelmű feleletet kaphatunk.

1912. január 5. *Zeneközlöny*:

Más valaki megint azt kívánhatná, játszuk [sic] a régi fugákat állandóan nyitott pedállal, mert a clavecin, hangtompító hijján [sic], ilyesformán hangzott.⁵

A fenti idézetből egyértelműnek tűnik, hogy Bartók ekkor még nem találkozott csembalóval, hiszen a hangszerrel kapcsolatos állításai tévesek. (A csembalóknak ugyanis van tompítójuk, és a csembalóhangzás egyáltalán nem hasonlítható a zongorapedál folyamatos lenyomásával létrehozott „egyebemosott” hangzáshoz.)

1930. *XVII–XVIII. századi billentyűs művek zongorára*, közreadó: Bartók Béla, részlet az Előszóból (Carl Fischernél, New York):

Közreadói megjegyzések:

Az eredetileg orgonára és csembalóra komponált művek átírásakor csupán az oktávok kettőzésére (időnként háromszorozására) volt szükség. Az eredeti szöveg ilyen változtatását mind az orgona, mind a csembaló konstrukciója indokolja, hiszen a művek ezekre a hangszerekre íródtak. E hangszerek egy mechanikus szerkezet segítségével az oktávok kettőzése különböző módjait tették lehetővé, melyek megválasztását rendszerint az előadó ízlésére és tetszésére bízták.⁶

Ez a szöveg arról tanúskodik, hogy Bartók ekkor már ismerte a csembaló hangzását és annak mechanikáját is, bár közreadói ötlete, amely szerint az eredetileg csembalóra írott műveket az oktávok kettőzése, -háromszorozása lehetősége miatt a zongorán is oktávokban kellene játszani, nyilvánvalóan előadási tévút.

³ Barna Péter: *Bartók és a csembaló – Egy különös találkozás története*. Szemináriumi záródolgozat, Budapest, Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem, 2005. (Kézirat).

⁴ Váradi Helga, Barna Péter: *Bartók & Baroque*, http://parlando.hu/2018/2018-1/Varadi-Helga_Bartok-Bach.htm (utolsó megtekintés: 2018. 04. 02.).

⁵ Bartók Béla: „A clavecinre írt művek előadása.” *Zeneközlöny* XI/7. (1912. 01. 05.). 226–227, megtalálható még Szöllősy András (közr.): *Bartók Béla összegyűjtött írásai I. Zenetörténeti kérdésekről, kortársakról* (Budapest: Zeneműkiadó Vállalat, 1966). 685–686. (52. számú írás).

⁶ Magyar fordítás az Editio Musica faksimile kiadásából.

Ideillő továbbá a már idézett Mikrokozmosz Előszó egy korábbi bekezdésében olvasható mondata tíz évvel későbből, amely ugyancsak bizonyítja Bartók hangszerismereti jártasságát a csembalóval kapcsolatban (bár ugyanarra az átírat-készítési megoldásra utal, amelyről az előző szöveg szól):

Sőt az I. és II. füzet arra alkalmas darabjainak átírásával is meg lehet próbálkozni; persze, csak egészen szigorú átírásra gondolunk, olyanra, amelyben legnagyobb részt cembalo-regiszterszerű oktávkettőzéseknek jut szerep.⁷

1934. április

Bartók Svédországban, a stockholmi Zenetörténeti Múzeumban járt, ahol dr. Tobias Norlind igazgatóval beszélgetett, s ez az interjú írott formában (egy filmhíradóbeli tudósítással egyetemben) fennmaradt.

A régi hangszerek is érdekelték a professzor urat?

Igen, amennyire az időből tellett. A régi hangszerek egyébként mostanában reneszánszukat élik a kontinensen, s ez különösen érvényes a csembalóra. Én magam nem játszom ezen a hangszeren, de kitűnő kamarahangszer azok számára, akik szeretik a régi klasszikusokat. Couperin és Bach valóban csembalón hangzik a legjobban; a tónusok jobban érvényesíthetők, és megvalósíthatók a megfelelő intim effektusok. Ezzel szemben a koncertpódiumon meglehetősen sápadt benyomást kelt, különösen Bach műveiben, de otthoni muzsikáláshoz a csembaló valóban megérdemli a reneszánszot.⁸

1939. július 15.

Bartók levele Zürichbe, Geyer Stefi hegedűművésznő férjének, Walter Schulthessnek, részlet:

Július 31-én este, vagy augusztus 2-án délelőtt szándékozom Saanen-ba érkezni; a zongora ennek megfelelően aug. 1-én (bármikor), vagy aug. 2-án délután kell, hogy megérkezzék. [...] Ha lehetséges, szeretnék Zürich-ben (vagy Bern-ben) egy clavicembalo-n gyakorolni (aug. 1-én 5–6 órát). Már amennyiben létezne ott egy ilyen hangszer 2 manuállal, kopulával, 16-, 8- és 4- lábas regiszterrel, és hozzáférhető lenne. Tudom, hogy Maga most nagyon elfoglalt, és nagyon kérem, csak akkor foglalkozzék ezzel a kéréssel, ha az nem sok fáradságot igényel. Stefi azt mondja, hogy a zürichi Conservatorium-nak van egy ilyenje,

⁷ Bartók Béla: Mikrokozmosz, zongoramuzsika a kezdet kezdetétől, javított kiadás I–VI. (Budapest: Editio Musica, 1987). 8–11.

⁸ Wilhelm András: *Beszélgetések Bartókkal – Interjúk, nyilatkozatok 1911–1945*. (Budapest: Kijárat, 2000). 28.

de hogy az vajon pont ilyen méretű lenne? Természetesen nem baj, ha a hangszer nincs tökéletesen behangolva.⁹

A két utóbbi idézetből kiderül, hogy a harmincas években Bartók már teljesen tisztában volt a csembaló működésével, egész biztosan játszott már rajta, sőt további tapasztalatokra szeretett volna szert tenni a hangszerrel kapcsolatban. A szabadsága idején való csembalógyakorlás kezdeményezésének oka akár az is lehetett, hogy éppen a Mikrokozmosz általa megjelölt, csembalón is játszható darabjait szeretne volna egy 2 manuális, Bach-modell jellegű csembalón kipróbálni. Ez a csembalógyakorlás azonban nem jött létre végül, ugyanis Bartók egy héttel későbbi levelében¹⁰ azt írja Schulthessnak, hogy inkább lemond a csembalótúráról a túl körülményesnek tűnő odautazás miatt.

Tehát, a Bartóktól származó szövegek azt bizonyítják, hogy a Mikrokozmosz írása (1926–1939) idején Bartók már találkozott csembalóval. De vajon hol és mikor?

Az 1900-as évek elejétől kezdődő időszak budapesti hangversenyéletének tanulmányozása során láthattuk, hogy Bartók számos alkalommal hallhatott a fővárosban csembalóhangversenyt, csembalót. Érdekesség, hogy három zongorista-tanítványáról is tudunk, akikből később professzionális csembalista lett (Kecskemétiné Láng Erzsébet, Sinay János és Gát József).¹¹

A Budapesten akkoriban fellelhető csembalók bármelyikével is találkozhatott, akár Kovács Sándor, akár Láng Erzsébet vagy Brodszky Ferenc hangszereire gondolunk. Ahogy Váradi Helga és Barna Péter cikkében olvashatjuk:

Bartók Péter 2017 februárjában Váradi Helgával folytatott beszélgetése során visszaemlékezett rá, amint Édesapja egy nap Budapesten elvitte őt Láng Erzsébethez, hogy megismertesse a csembalóval. Mindkettőjüket kíváncsivá tette a hangszer, különösen a billentyűsorok összekapcsolásának lehetősége.¹²

Amint Bartók Péter visszaemlékezéséből kiderül, Bartók volt tanítványánál, Láng Erzsébetnél alaposan megismerkedhetett a csembalóval. Sőt: Láng Erzsébet játékát akár budapesti hangversenyein is élvezhette.

⁹ Bartók korábban nem publikált levele Barna Péter fordításában; Surlej, 1939. július 15, közölve Barna Péter *Bartók és a csembaló – Egy különös találkozás története* c. hivatkozott tanulmányában, 14. valamint Váradi Helga, Barna Péter: *Bartók & Baroque*, http://parlando.hu/2018/2018-1/Varadi-Helga_Bartok-Bach.htm (utolsó megtekintés: 2018. 04. 02.).

¹⁰ Ez a szintén nem publikált levél Surlejben, 1939. július 23-án íródott. Közölve Barna Péter *Bartók és a csembaló – Egy különös találkozás története* c. hivatkozott tanulmányában, 14. (forrás: Bartók Archívum adattára).

¹¹ Kecskemétiné Láng Erzsébetről és Sinay Jánosról a 2. fejezetben, míg Gát Józsefről a 3. fejezetben írtam részletesen.

¹² Váradi Helga, Barna Péter: *Bartók & Baroque* http://www.parlando.hu/2018/2018-1/Varadi-Helga_Bartok-Bach.htm (utolsó megtekintés: 2018. 04. 02.).

A következő visszaemlékezés-részlet viszont gyökeresen más megvilágításba helyezi minden eddigi feltételezésünket.

Míg a Bartók Péter által elmeséltekből azt tudtuk meg, hogy Bartók Láng Erzsébet csembalóját is tanulmányozta, Comensoli Mária¹³ elbeszélése nyomán arra is fény derül, hogy Bartók még zeneakadémiai tanítása során is felhasználta a csembalót, sőt egy bizonyos csembalóról is tudomást szerzünk, amely egy ideig Bartók tantermében állt:

A Bach-prelúdiumokat és fűgákat teljes egészében előjátszotta nekünk, a részletezés ezután következett. Egyszer egy szép clavicembalo állt a tanteremben; csodálkozásomra ehhez a hangszerhez ültetett, és az órára hozott Bach-műveket ezen kellett játszanom. Célja bizonyára az volt, hogy felidézzük a Bach korabeli hangzást, és megkísérljük a pedálmentes, tiszta szólamjátékot.¹⁴

Bartók, mint külföldön gyakorta koncertező művész, természetesen utazásai során is hallhatott és kipróbálhatott csembalókat. 1922-ben, első londoni útján több ízben is játszott az Arányi-nővérekkel, akik – mint ahogy a korabeli angol koncertadatbázisokban olvasható – közeli kapcsolatban álltak Violet Gordon Woodhouse-sal, a kiváló angol csembalistával. Azzal a művésszel, aki – Láng Erzsébet mellett – valószínűleg a másik kulcsszereplője lehetett Bartók csembaló iránti érdeklődésének és a hangszerrel való közeli találkozásának.

Mivel olyan hangversenyre is bukkantam, amelyen Adila Fachiri, azaz Arányi Adila együtt játszott Violet Gordon Woodhouse-sal:

Wednesday 29 June [1921], 40 Berkeley Square, London: Monsieur Louis Fleury (flute) with Mrs Gordon-Woodhouse (harpsichord), Adila Fachiri (violin), Rebecca Clarke (viola) and Charles A. Souper (flute).¹⁵

felmerült bennem a kérdés: talán az Arányi-nővéreknek köszönhette Bartók a Violet Gordon Woodhouse-sal való megismerkedést?

Violet Gordon Woodhouse (1872–1948)¹⁶ angol csembaloművész, a 20. század eleji régizene reneszánsz – Landowska melletti – legjelesebb előadó-egyénsége volt. Nemcsak csembalón, hanem klavichordon is játszott, s művészetével, személyiségének különös vonzerejével komoly rajongói tábor gyűjtött maga köré. Olyanok lelkesedtek érte, mint Thomas Beecham, Aldous Huxley, T. S. Eliot, Auguste Roden, George Bernard Shaw, Pablo

¹³ Comensoli Mária Bartók zongoratanítványa volt.

¹⁴ Bónis Ferenc (szerk.): *Így láttuk Bartókot Harminchat emlékezés.* (Budapest: Zeneműkiadó, 1981). 180.

¹⁵ <http://www.concertprogrammes.org.uk/html/search/verb/GetRecord/4227/> (utolsó megtekintés: 2018. 04. 20.).

¹⁶ Violet Gordon Woodhouse-ról dolgozatomban 1. fejezetében írtam.

Picasso, Rudyard Kipling, Virginia Woolf, T. E. Lawrence („Lawrence of Arabia”), John Gielgud, Szergej Rahmanyinov, Igor Sztravinszkij, Manuel de Falla, Bruno Walter,¹⁷ és amint látni fogjuk, Bartók Béla is.

Woodhouse készítette az első hangfelvételeket csembalón 1920-ban, amelyet több is követett (virginálon is), egészen 1928-ig.¹⁸ Eredeti hangszereken és Arnold Dolmetsch (1858–1940) által készített rekonstrukciókon játszott, melyek hangzása igencsak eltért a Landowska-(s Láng Erzsébet-) féle Pleyel hangszerekétől.

Hogy az Arányi-nővérek közvetítésével jutott-e el Bartók első londoni útján, 1922. március 21-én Violet Gordon Woodhouse csembalókoncertjére az Aeolian Hall-ba, vagy Philip Heseltine angol komponista, zenekritikus segítségével, akivel Bartók kollegiális viszonyt ápolt, és aki maga is Violet jó barátja lehetett: nem tudjuk. Azt azonban igen, hogy Philip Heseltine több levélváltás során tájékoztatta Bartókot arról, hogy Woodhouse Bartók-műveket szándékszik csembalón játszani. Woodhouse-nak pedig arról írt, hogy Bartók miként vélekedik az ő közelgő csembalóhangversenyéről, amelynek műsorát 17–18. századi művekből állította össze (köztük angol népzenevel):

[Bartók] nagyon türelmetlenül várja, hogy hallhassa Önt angol népzeneét játszani csembalón, mielőtt elhagyja Angliát.¹⁹

Bartók valóban meghallgatta Woodhouse hangversenyét, majd a koncert után megbeszéltek egy privát találkozót, ahol a művésznő néhány eredeti, régi csembalómű mellett Bartók-darabokat is játszott – Bartóknak. Erről az élményről maga Bartók Béla számolt be Tóth Aladárnak egy interjú keretében, amely Bartók 1922-es európai turnéjáról készült:

Bartók Angliában ismerkedett meg közelebbről [Violet] Gordon-Woodhouse zongoraművésznő révén a csembalóval és a harpsichorddal.²⁰ Gordon-Woodhouse-t méltán nevezhetjük az angol Landowska Wandának, a művésznő szinte eszményi stílustökéletességgel, amellet azonban rendkívül egyénien játszotta el Bartók előtt Bach B-dúr partitáját, majd Scarlatti- és Couperin-darabokat. Bartóknak, mint folkloristának különösen lekötötte a figyelmét egy rendkívül eredeti szerkezetű, mixolyd hangnemben mozgó ó-angol paraszttánc, mely ügyes feldolgozásban igen jól hangzott a csembalón. A tónusban

¹⁷ Jessica Douglas Home: *Violet. The Life and Loves of Violet Gordon Woodhouse*. (London: The Harvill Press, 1996). 230.

¹⁸ Jessica Douglas Home: *Violet. The Life and Loves of Violet Gordon Woodhouse*. (London: The Harvill Press, 1996). 328–330.

¹⁹ Jessica Douglas Home: *Violet. The Life and Loves of Violet Gordon Woodhouse*. (London, The Harvill Press, 1996). 189. Elek Szilvia fordítása.

²⁰ Valószínűleg elírás történt, hiszen e két hangszernév azonos hangszert jelent. Feltehetően a csembaló francia elnevezéséhez (clavecin) hasonlóan írott angol clavichord szó – amely rövidítve clav. – okozta a hibát, ugyanis Woodhouse klavikord, azaz clavichord játékos is volt.

bámulatosan gazdag és változatos hangszeren rendkívül finoman keltek életre a szerzemények rejtettebb színárnyalatai is. Kedves meglepetés volt, mikor Gordon-Woodhouse Bartók gyermekdarabjaiból adott elő néhányat harpsichordon.²¹

Ebből az interjúból megtudhatjuk, hogy nyilvánvalóan az angol csembalóművésznőnek jutott eszébe Bartók „gyermekdarabjait” (feltehetőleg a Gyermeknek című sorozatból, vagy esetleg a Kezdők zongoramuzsikájából) csembalón előadni. Talán Bartók későbbi ötlete, amely a Mikrokozmosz egyes tételeinek csembalón történő előadására vonatkozik, a fenti esemény nyomán született, vagyis Violet Gordon-Woodhouse-nak köszönhetjük Bartók csembalóra is alkalmazható Mikrokozmosz darabjait? Biztos választ nem adhatunk erre a kérdésre.

Sajnálatos, hogy Bartók később nem komponált eredeti csembalóművet, de azt bátran állíthatjuk, hogy komoly érdeklődéssel fordult e hangszer irányába.

²¹ Wilhelm András: *Beszélgetések Bartókkal – Interjúk, nyilatkozatok 1911–1945* (Budapest: Kijárat, 2000). 28. Első közlés: *Nyugat* XV/12 (1922. június 16.). 830–833, utánközlés: Demény János: *Bartók Béla művészi kibontakozásának évei. Bartók megjelenése az európai zeneéletben, 1914–1926*. In Szabolcsi Bence és Bartha Dénes (szerk.): *Zenetudományi Tanulmányok VII.* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1959). 219–222.

5. 2. A Mikrokozmosz és a csembaló²²

Most pedig térjünk vissza a Mikrokozmosz Bartók által megjelölt darabjaihoz.²³ Vizsgáljuk meg e tételeket, vajon miért is tartotta ezeket Bartók csembalón is előadhatónak? Először vegyük számba a könnyebb műveket.²⁴

III. kötet**76. Három szólamban**

Polifon, egyszerű szövetű anyag, végig változatlan dinamikával, egyidejűleg különböző hanghosszúságú és artikulációjú hangokkal (pl. legato és staccato egyszerre).

77. Kis etűd

Majdnem végig unisono, két szólam általában izoritmikus mozgásával, kevés dinamikai változatossággal.

78. Öt hangú skála

Polifon, kétszólamú anyag, eltérő artikulációkkal az egyes szólamokban

79. Hommage à J. S. B.

Imitációs szerkesztésű, komplementer ritmusú, végig kétszólamú anyag, amely nem csak címében utal a barokk hagyományra, hanem anyagkezelésében is barokkos jellegű. A Frank Oszkár által említett jellemzői miatt is: „Bach-prelúdiumokra jellemző egyenletes mozgás”, valamint „Az első és második negyedre jutó hangsúly a felső szólam 1–8. ütemének a sarabande-ra emlékeztető lüktetést ad”²⁵ érthető, miért adta e darabnak Bartók a Hommage à J. S. B. címet. A tételben dinamikai jelölések is találhatók.

²² További források: Tallián Tibor: *Bartók Béla szemtől szembe*. (Budapest: Gondolat Kiadó, 1981). 259–263, valamint Frank Oszkár: *Bevezető Bartók Mikrokozmoszának világába*. (Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 1994). 129–193.

²³ Bartók a Mikrokozmosz Előszavában példaként javasolja a felsorolt darabokat, tehát nem kizárólagos megjelölést alkalmaz.

²⁴ Bartók maga különbözteti meg az említett Előszóban megjelölt darabokat ily módon: a „könnyebbek” illetve a „nehezebbek közül” valók.

²⁵ Frank Oszkár *Bevezető Bartók Mikrokozmoszának világába*. (Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 1994). 129–193.

92. Kromatikus invenció 2.

A címében is a barokk korszakra, s egyben J. S. Bachra utaló műben – hiszen a Kromatikus invenció 1.-hez fűzött megjegyzése szerint Bartók a darabot Bach invenciói mintájára írta²⁶ – az egy darabig unisono szerkesztésű anyag imitációssá válik. A szerző itt is számos helyen eltérő artikulációt használ egyszerre, míg a darab dinamikája meglehetősen egységes.

IV. kötet

104. b. Vándorlás egyik hangnemből a másikba

A népdalszerű dallammal párhuzamosan halad végig egy másik szólam, a darab utolsó 8 ütemét kivéve mindvégig terc távolságban. A mű dinamikája éppúgy, mint a szólamok artikulációja, egységes. Talán ez a darab a legkevésbé barokk jellegű. Ami mégis ezt a stílust juttathatja eszünkbe, az a rövid, 1-2 ütemen átívelő, de egymástól elválasztott legato szakaszokra való artikulációs tagolás.

A nehezebbek közül:

117. Bourrée

„A darab címe, amint Couperinnél is, a ritmusból ered.”²⁷

Polifon (vagyis nemcsak a mű címe, de szerkesztése is barokkos), kettő–négyzólamú anyag. Árnyalt, sőt szélsőséges dinamikát alkalmaz Bartók, helyenként *sf* jelölésekkel.

118. Triolák 9/8-ban

Az unisono és polifon anyagok váltakozásából felépülő darab barokkos ritmikájú, nagyjából egységes dinamikával.

²⁶ Bartók valamennyi Mikrokozmosz tételhez fűzött megjegyzéseket 1944-ben Ann Chenee zongoratanárnő kérésére New Yorkban, amelyek sokáig kiadatlanok maradtak, majd Benjamin Suchoff *Guide to the Mikrokozmos of Béla Bartók* című könyvében jelentek meg. (Silver Spring, 1958). 20–142.

²⁷ Bartók megjegyzése; Benjamin Suchoff: *Guide to the Mikrokozmos of Béla Bartók*. (Silver Spring, 1958). 102.

V. kötet

123. Staccato és legato

Polifon mű, amelyben az imitációk során egyidőben megjelenő hangok különböző artikulációkkal szólalnak meg (legato staccatóval és számos elválasztással).

VI. kötet

145. Kromatikus invenció 3.

Polifon, barokkos jellegű mű formailag és anyagkezelésében is, sok dinamikával.

Ha összehasonlítjuk a Bartók által megjelölt, csembalón is játszható műveket, azt láthatjuk, hogy elsősorban a polifon szerkesztésűeket tartotta erre alkalmasnak. Saját megjegyzéseit is figyelembe véve mintái általában J. S. Bach, Fr. Couperin és D. Scarlatti billentyűs kompozíciói lehettek. Sok tételben találkozhatunk gazdag artikulációs jelölésekkel (gyakran egyidejűleg különbözőekkel a két kézben), amelyek szintén a barokk előadási gyakorlatra utalhatnak. S bár tisztában vagyunk azzal, hogy a barokk műveket a huszadik század elején még egészen más – a mai régizenei előadásmódtól igencsak eltérő – stílusban játszották, a bartóki, rendkívül aprólékos artikulációs rendszer Bartók saját szerzeményeiben mégis gyakran barokkos hangzásélményt eredményez.

Dinamikai szempontból némileg kevesebb szélsőséges előírást találunk ezekben a művekben, mint a többiben. Egyértelmű, hogy Bartók hatalmas – régi szerzők billentyűs kompozíciói irányában tanúsított – tapasztalata, tudása²⁸ hozzájárult saját zeneszerzői technikáinak kialakításához, s a csembalón is játszható művei általában barokk előképekre tekintenek vissza. A szerzői megoldásokon kívül gyakran ezt bizonyítják Bartók címei is, például Bourrée, Kromatikus invenció stb.²⁹ Bartók saját megjegyzését idézve:

...az utóbbi években a Bach előtti zenével is sokat foglalkoztam, s úgy hiszem, hogy ennek nyomait például a Zongoraverseny és a Kilenc kis zongoradarab is elárulja[...] úgy hiszem, következetesen és egy irányba fejlődtem, legalábbis úgy 1926-tól kezdve, amióta műveim jóval kontrapunktikusabbak és egészében véve egyszerűbbek lettek.³⁰

²⁸ Bartók rendszeresen játszotta régi korok zenéjét hangversenyein 1911-től kezdődően, amikor – feltehetőleg – első alkalommal adott elő D. Scarlatti-szonátát zongoraestjén. Ezt követően Scarlatti műveit több mint hatvan alkalommal szólaltatta meg. Forrás: <http://www.emb.hu/hu/cattext/SOR/BIK> (utolsó megtekintés: 2019. 02. 09.).

²⁹ Érdemes megjegyezni, hogy az 1926-tól kezdődő időszakból Bartók életművében számos egyéb darab esetében is meghatározó a barokk minta; ilyen például a Szabadban című zongoraciklus (1926) több tétele, vagy az I., illetve a II. zongoraverseny is (1926, 1930–31).

³⁰ Részlet egy Bartók nyilatkozatból, forrás: Tallián Tibor: *Bartók Béla szemtől szembe*. (Budapest: Gondolat Kiadó, 1981). 166.

Megállapíthatjuk viszont azt is, hogy a Mikrokozmosz egészét tekintve e sorozatból sokkal több darabot is kiválaszthatnánk csembalón való előadásra, nem csak azokat, amelyeket maga a szerző ajánl.

5. 3. Bartók kottaközreadásai régi korok műveiből³¹

Bartók különös figyelemmel és odaadással fordult a régi zene, s ezen belül is elsősorban a francia és olasz billentyűs irodalom felé. Nemcsak koncertjein játszotta, hanem kottaközreadóként is tanulmányozta e műveket; ezt a század első felében megjelent, s azóta több kiadást is megélt instruktív kiadványai is bizonyítják.

Pedagógusi elkötelezettséggel fordult tanári működésének első éveitől³² a közreadói feladatok felé, amelyre a budapesti Rozsnyai és Rózsavölgyi kiadóktól kapott megbízást. Ennek eredményeképp kerülhetett ki Bartók keze alól számos billentyűs mű – előadási javaslatokkal, magyarázatokkal és ujjrendekkel ellátott – kottakiadása több mint kétezer kottaoldalny terjedelemben, ugyanúgy, mint jelentős mennyiségű átdolgozása barokk szerzők darabjaiból.

Bartók rendkívül aprólékos igényességgel kimunkált jelölései, előadási utasításai e kiadványokban természetesen korának általános előadói ízlését tükrözik. Így ezek tanulmányozása által betekintést nyerhetünk a régi zene 20. század eleji interpretációs hagyományaiba; a különböző artikulációs jelek – az eredetiektől eltérő jelentésű – használatába, a dallami, ritmikai s harmóniai elemek sajátos értelmezésébe, valamint a dinamikai lehetőségek igen drasztikus kiaknázásába.

Azt is láthatjuk, hogy a zenetudomány ekkor még nem tette mindenki számára hozzáférhetővé azokat az általános ismereteket, amelyek a régi zene autenticitást célzó előadásmódját elősegíthették volna, de erre bizonyára igény sem jelentkezett még akkoriban.

Úgy látszik azonban, hogy egyes kortárs kritikusok, mint például Jemnitz Sándor – amint ez a következő újságcikk-részletből kiderül – már ekkor megkérdőjelezték a Bartók zongora-átiratok létjogosultságát, egyúttal rámutatva a csembaló, mint eredeti hangszer hiányának problémáira:

³¹ Tallián Tibor: „Bartók Béla.” In: Boronkay Antal (szerk.): *Brockhaus Riemann Zenei Lexikon*. (Budapest: Zeneműkiadó, 1984). 1. kötet. 139. valamint <http://www.emb.hu/hu/cattext/SOR/BIK> (utolsó megtekintés: 2018. 12. 21.).

³² Bartók 1907 és 1934 között volt a Zeneakadémia zongoratanára.

Bartók Béla saját átiratában játszotta el Michelangelo Rossi ódon erejű toccátját. A cembalo-irodalom problémája még megoldatlan, s bevalljuk, hogy nézetünk szerint ezt a problémát átírások, zongorára való átültetések által megoldani nem lehet. A cembalo irodalmát csakis magának a cembalonak a feltámasztása keltheti friss életre! Az átirat jósága még nem csökkenti az átiratok elvi problematikusságát. Noha kétségtelen, hogy bármit, amibe Bartók Béla elmélyed, kultúrnyereségnek számíthatunk, mégis, csak az ő egyéniségének érdekes megnyilatkozását látjuk ezekben az átiratokban, amelyeket ő szubjektíve gyönyörűen megvilágít ugyan, de amelyeknek más hangszerre való elképzeltségén objektíve még ő sem segíthet.³³

Bartók Béla közreadásában megjelent pedagógiai kiadványok³⁴

Az elemi zongorajáték gyakorlati tananyaga – 12 könnyű zongoradarab

Válogatás a Notenbüchlein für Anna Magdalena Bach című gyűjtemény műveiből

Megjelenés éve: 1916, kiadó: Rózsavölgyi

Johann Sebastian Bach: 13 könnyű kis zongoradarab a „Notenbüchlein für Anna Magdalena Bach” c. gyűjteményből

Kezdő zongorázók számára előadási jelekkel, ujjrenddel és jegyzetekkel ellátta Bartók Béla

Megjelenés éve: 1923, kiadó: Rózsavölgyi

(„Az elemi zongorajáték gyakorlati tananyaga” sorozatban 1916-ban kiadott 12 darabból álló kötet 1923-ban megjelent, 1 darabbal kiegészített változata az eredeti, 1725-ben készült második füzet 13 darabját tartalmazza.)

Johann Sebastian Bach: Das Wohltemperierte Klavier 1–2

Johann Sebastian Bach: Das Wohltemperierte Klavier 3–4

Fokozatos összeállításban, ujjrenddel, előadási jelekkel és jegyzetekkel ellátta Bartók Béla

Megjelenés éve: 1907–8, kiadó: Rozsnyai, rev. (1–2): 1913, Rozsnyai

Mozart, Wolfgang Amadeus: Szonáták 1

Közreadta Bartók Béla

Első megjelenés: 1962

³³ Jemnitz Sándor: „Bartók Béla zongoraestje.” *Crescendo*, (1928. 03.08.). 15.

³⁴ Forrás: <http://www.emb.hu/hu/cattext/SOR/BIK> (utolsó megtekintés: 2019. 02. 09.), valamint Tallián Tibor: „Bartók Béla.” In: Boronkay Antal (szerk.): *Brockhaus Riemann Zenei Lexikon*. (Budapest: Zeneműkiadó, 1984). 1. kötet. 139.

Domenico Scarlatti: Válogatott zongoradarabok

Válogatta, valamint előadási jelekkel, újrenddel és jegyzetekkel ellátta Bartók Béla

Megjelenés éve: 1920 (?), kiadó: Rozsnyai

Francois Couperin: Pièces de clavecin, válogatás

Megjelenés éve: 1924 [Wien], kiadó: Universal Edition

Bartók eredetileg hét füzetnyi barokk billentyűs mű közreadásáról kötött megállapodást a budapesti Rozsnyai kiadóval 1920-ban (D. Scarlatti-, J. Ph. Rameau- és Fr. Couperin-művekből). Végül két-két kötetnyi anyag készült el D. Scarlatti és Fr. Couperin darabjaiból, amelyekből a Scarlatti-kötetek jelentek meg Magyarországon, míg a Fr. Couperin-anyag a bécsi Universal Editionnál látott napvilágot.

J. Haydn: Sonates pour piano à deux mains Vol. No.1–10,

kiadó: Rozsnyai

Mozart: Fantaisie sol mineur, pour piano, K. 396 (385. f.),

kiadó: Rozsnyai

Bartók Béla: Cembalótól a zongoráig II. – előadási darabok progresszív sorrendben,
1960

Átdolgozások³⁵

17–18. századi olasz szerzők billentyűs műveinek hangverseny-átiratai zongorára, (I–XI: B. Marcello, M. Rossi, A. B. della Ciaia, G. Frescobaldi, D. Zipoli), 1926–27; 1930. Fischer, New York

J. S. Bach: VI. orgonaszónáta (BWV 530), átírat zongorára, 1930. Rózsavölgyi

H. Purcell: 2 Preludium, átírat zongorára, 1926–28. Delkas

D. Zipoli: Szvit (átdolgozás 2 zongorára)

³⁵ Tallián Tibor: „Bartók Béla.” In: Boronkay Antal (szerk.): *Brockhaus Riemann Zenei Lexikon*. (Budapest: Zeneműkiadó, 1984). 1. kötet. 139. valamint http://www.zti.hu/bartok/ba_hu_06_m.htm?0105 (utolsó megtekintés: 2019. 02. 13.).

6.

20–21. századi magyar művek csembalóra

Komponistaként saját tapasztalataim alapján állíthatom, hogy igen nehéz feladat csembalózenét írni. Ennek ellenére zeneszerzőink jelentős számú csembalóművet komponáltak a 20–21. század során.¹

Ezek a legváltozatosabb műfajokba sorolhatók; találunk köztük szólócsembaló- és kamarazenei darabot éppúgy, mint versenyművet. Az alkotások stíláriis értelemben is rendkívül sokfélék, a huszadik század eleji, kodályi hangtól az avantgárdon át, az expresszionista hangvételtől az elektronikus művekig valamennyi irányzat képviselői megtalálhatók a csembalóra író komponisták között.

Kutatásaim számos újdonságot is felszínre hoztak. Ilyen például a legelső magyar csembalódarabot illető felfedezés; az eddig nyilvántartott adatokkal szemben – amelyek szerint Petrovics Emil Négy önarckép álarcbán című szerzeménye tekinthető az első magyar csembalóműnek 1958-ból – a legkorábbi csembalóra készült kompozíció ugyanis Hermann Pál Divertissement pour clavecin-je 1938-ból.² Majd 1956-ban született Kocsár Miklós Szonatinája, 1958-ban pedig még két mű: Soproni József Partitája csembalóra és Decsényi János Szonatina című darabja.

Meglepő érdekességgel szolgálnak a legkorábbi rádiós csembalófelvételek is. 1955-ben Kemény Egon alkalmazta első ízben e hangszeret Hatvani diákjai című daljátékában,³ ezt követte egy könnyűzenei felvétel szintén a Magyar Rádió stúdiójából: Balassa P. Tamás Cembalo boogie-ja (1958).

A csembaló népszerűségére a művek születésének időpontjaiból is következtethetünk. A legtöbb szólódarabot az 1970-es és 1980-as években írták, míg számuk az 1990-es években csökkent, majd a 2000-es évektől ismét emelkedett. Hasonló képet mutat a csembalós kamaradarabok összesítése is, ezek legnagyobb számban az 1970-es, 1980-as években, valamint az új évezredben készültek.

Érdemes megjegyeznünk, hogy találkozhatunk néhány kimondottan csembalókedvelő zeneszerzővel is. Ők azok, akiket szinte megbabonázott ez a hangszer, és nem kevés művet írtak rá.

¹ A magyar szerzők – általam összegyűjtött – 20–21. századi csembalóműveinek listája a Függelékben található.

² Hermann Pál különleges darabjának felfedezését Sziklavári Károlynak köszönhetem.

³ E meghökkentő információra Kassai István hívta fel figyelmemet, akitől Kemény Egon Hatvani diákjai című daljátékának eredeti felvételét is megkaptam.

A legtöbb csembalódarab szerzője Arányi-Aschner György volt, akinek 32 alkotását tartalmazza a Függelékben található műjegyzék.

Maros Miklós szintén csembaló-komponistának számít, ugyanakkor az ő csembaló-hangja egészen eredeti és egyedi is, hiszen a hangszer nem a múltból örökölt, hagyományos módon szólaltatja meg. Jelentős mennyiségű csembalódarabjának születéséről, a hangszer általa felfedezett, új játéklehetőségeiről, a hangzás és a kompozíció szabadságáról a vele készített interjúban mesélt, amelyet a Függelékben helyeztem el.

Teljesen ellentétes szerzői felfogás jellemzi Györe Zoltánt, aki két csembalóverseny, két versenymű-jellegű csembalomű és számos egyéb csembalódarab alkotója. Ő éppen hogy a régi idők billentyűs zenéjéből merít, ennek ellenére mégis mai stílusban szólaltatja meg a csembalót. Második csembalóversenyét én mutattam be, ennek apropójából őt is kérdeztem a hangszerhez fűződő viszonyáról és csembaloműveiről.⁴

A komponisták kilencvenes évekbeli alkotói elkedvetlenedéséhez feltehetően hozzájárult a modern csembaló negatív megítélése is. A kópiahangszerek elterjedése ugyanakkor némi bizalmatlanságot is kiválthatott a zeneszerzőkből. Nyilvánvalóan időre volt szükségük az „új” hangszer megismerésére, ezért következhetett be a művek számának látványos csökkenése, amelyet a műjegyzékben is nyomon követhetünk.

Azonban az ezredfordulótól a zeneszerzők megint csak bátrabban fordultak a csembaló irányába, s ebben nyilvánvalóan része lehetett a fiatal zeneszerzőkre ösztönzőleg ható, 2005-ben meghirdetett zeneszerzőversenynek. A Clavicembalo Alapítvány által kiírt felhívás kimondottan csembalóra komponált új művekre szólt. A verseny I. díját Mauricio Pauly Forebe Aneba című műve, a II. helyezést Siska Ádám Praeludium et Fuga in a című darabja, a III. helyezést pedig Varga Judit Prelúdium és korál csembalóra című alkotása kapta. E fontos esemény érezhetően hozzájárult a csembaló felívelő közkedveltségéhez és az újabb komponisták érdeklődésének felkeltéséhez.

Az alábbiakban a magyar csembalóirodalom néhány – különböző korszakokat és kompozíciós stílusokat reprezentáló – szólódarabját elemzem csembalista szemszögből.

⁴ A Györe Zoltánnal készült interjú is a Függelékben olvasható.

6. 1. Műelemzések

6. 1. 1. Hermann Pál: *Divertissement pour clavecin* (Toccata – Interludio – Gigue), 1938 – a 20. század első magyar csembalódarabja –

Csembalista körökben – a mai napig – Petrovics Emil ikonikus művét⁵ tartjuk a huszadik század első magyar csembalókompozíciójának, ezért számít meglepő felfedezésnek az a húsz évvel korábbi darab, amely kézíratos formában maradt csak fenn, és a mai napig kiadatlan.

A kompozíció szerzője, a kiváló csellista Hermann Pál⁶ – aki budapesti zeneakadémiai évei alatt zeneszerzést is tanult –, magasra ívelő szólista pályafutása mellett komponált is. Több kamarazenei műve mellett egy gordonkaversenye és további szólóhangszeres darabjai is fennmaradtak hagyatékában.

A Párizsban töltött évei alatt született *Divertissement pour clavecin* igen különlegesnek mondható, hiszen nem tudunk alkotójának bárminemű billentyűs hangszerhez (s különösen nem a csembalóhoz) fűződő kapcsolatáról. Azt azonban láthatjuk kompozícióinak összesített listájából, hogy Hermann vonzódhatott a régi zenéhez, hiszen szólófurulyára és furulyás kamaraegyüttesre több művet is írt. A korábbi évszázadok zenéje iránti érdeklődése mellett valószínűleg megtermékenyítőleg hatott rá a korabeli Párizs – ebben az időben már – hihetetlenül gazdag csembalókultúrája, mivel a város koncerttermeiben számos csembaloművészt és új csembaloművet hallhatott.

A háromtétéles mű címe, a *Divertissement*, azaz *divertimento* a 17. század közepétől divatos műfajra utal, noha azt általában több hangszerre írott darabok esetében alkalmazták (lásd: Függelék II. 1. kottapélda, Hermann, *Divertissement pour clavecin*, címdal, kézirat). A régi korok *divertimento*ihoz képest – amelyek gyakran táncjátékekből állnak –, itt csupán az utolsó tétel táncjáték. Miért is ezt a címet adta művének a szerző? A múlt felé fordulás jeleként? Hiszen a darab egészére – kivéve talán az utolsó tételt – nem jellemző a könnyed, szórakoztató hangvétel. Mindenesetre az egyes tételek is műfaj- (és részben karakter-) jelölő címeket kaptak, vagyis itt minden bizonnyal régi korok mintáiból merítő zenével állunk szemben. Ám a század elején – amikor a csembaló éppen, hogy újra felbukkant Közép-Európa, s így a magyar hangversenytermek dobogóin, sőt még Franciaországban is viszonylagos újdonságnak számított –, miféle muzsikát álmodhatott e hangszerre egy fiatal magyar zeneszerző, aki elsősorban Kodály, Bartók és Weiner hangját szívta magába?

⁵ A már többször említett 1958-ban készült Négy önarckép álarcban című kompozícióról van szó.

⁶ Hermann Pál vázlatos életrajzát a Függelék I-ben található 8. fejezetben közlöm (Csembalóra komponáló 20–21. századi magyar szerzők és vonatkozó műveik alfabetikus jegyzéke).

Nyilvánvaló, hogy a formálás és a műfaji keretek tekintetében a régi mesterek hagyományaihoz nyúlt, ez nem is történhetett volna másképpen. Ugyanakkor a kor francia zenéjének neoklasszikus, neobarokk törekvései és a már említett magyar komponisták harmónia- és színvilága is jelentősen hathattak rá.

Az 1. (Toccata) tétel már első pillantásra is magyarázatot ad címére; mérsékelt gyors tempójú, de kimondottan virtuóz, csupa tizenhatodmozgásból álló, pergő zenét hallunk. Ez a hang a lendületes toccaták, a gyors improvizációk világát idézi, rendkívül jól játszható, hangszerszerű faktúrában (lásd: Függelék II. 2. kottapélda, Hermann, Divertissement pour clavecin, I. tétel, 53–56. ütem, kézirat).

A magas technikai tudást igénylő, szinte Scarlatti-jellegű anyag – amely a korhű csembalójáték során oly gyakran alkalmazott gyors fél-non-legato billentéssel szólhat legoptimálisabban – a két manuál közötti ügyes szinkronizálásban, a kézkeresztezésekben, a repetáló akkordikus szakaszok tökéletes – lejátszhatóságot még éppen lehetővé tevő – használatában, a harmóniafelbontások kézre álló alkalmazásában akár egy csembalista-zeneszerző tollából is kikerülhetett volna. Nehéz is elhinnünk, hogy Hermann Pál nem volt képzett billentyűs játékos, bár egészen biztosan nagyszerűen játszott zongorán, és afelől sem lehet kétségünk, hogy jól ismerte a csembalót is.⁷

A mindvégig egy lendülettel, tizenhatodokban végigszaladó zene pillanatnyi megállást sem hagy az előadó számára. Az e-fríg alapú hangsorban induló és záruló tétel harmóniai szempontból és dallamformálásában Kodály hangvételt juttatja eszünkbe, vagyis azt, a nagy mester által egyénivé gyúrt magyaros-franciás stílust, amelyet Hermann anyanyelvi szinten beszélhetett.⁸

Az Interludio című 2. tétel karaktere mindenben ellentéte az 1. tétel játékoságának, virtuóz változatosságának. Az a-moll, Andante tempójú, majdnem végig szigorúan négy szólamban – szinte korálszerű egyszerűséggel – lejegyzett zenei anyag pár ütem erejéig válik csak hatszólamúvá, de negyedelő és nyolcadoló mozgását végig megtartja. A szikár dallamot, amely főleg szekundonként – néha egy-egy tercet is megengedve – lépeget, hasonlóképpen szekundonként lefelé haladó puritán kíséret látja el. A kodályi Epigrammák melankóliát

⁷ Ez a csembaló ott Párizsban feltételezhetően egy – a már sokat említett – Pleyel modell lehetett, vagyis a század eleji gyári hangszerek egyike.

⁸ Érdemes említést tenni Hermann Gordonkaversenyének egyetlen teljes mértékben fennmaradt tételéről is, amely a kodályi gordonkahang és irodalom (pl. Szólószonáta) egyenes folytatásának tűnik. Nem véletlen ez, hiszen Hermann maga mutatta be elsőként külföldön Kodály gordonkára írt Szólószonátáját. Forrás: <https://www.forbiddenmusicregained.org/search/composer/id/100027> (utolsó megtekintés: 2018. 09. 10.).

árasztó hangját hallhatjuk ebből a szép zenéből, és persze – ha az első tétel során még nem történt volna meg – egyik ámulatból a másikba eshetünk, hiszen ki gondolhatna arra, hogy ez a zenei világ csembalón is megszólalhat?

A 3. (Gigue) tétel már inkább a francia szerzők modorában íródott. A komponista megtartja a címben feltüntetett tánc jellemzőit, vagyis itt valóban gigue löktetésű és felrakású zenét komponált, az első tételhez hasonlóan e-központú hangnemben. Az előzményekhez képest lazább szövésű anyag igazán gyors tempót kíván, meghagyva az alaphangulat könnyedségét. Játékosság, sodrás, virtuozitás, s mindeközben mindkét manuál és a teljes hangterjedelem birtokba vétele jellemzik a tételt (lásd Függelék II. 3. kottapélda, Hermann, *Divertissement pour clavecin*, III. tétel, 184–191. ütem).

A teljes darab során ritkán jelennek meg dinamikai utasítások; az 1. tételben egyáltalán nem szerepel ilyen, míg a másik kettőben is csupán néhány helyen találunk piano vagy forte jelölést. Crescendo, decrescendo jeleket egyáltalán nem használ a szerző. Artikulációs jelzésekben viszont igen gazdag a mű harmadik tétele, ahol többszólamú, párhuzamosan mozgó anyagokat – a gyors tempó ellenére – különböző artikulációval látott el. Mindezek szintén a komponista alapos hangszerismeretét bizonyítják.

Szerzője Marcelle de Lacour⁹ francia csembaloművésznőnek ajánlotta a művet, de arról, hogy ő azt előadta-e valaha, nincs adatunk.

Összegzésképpen elmondhatjuk, hogy Hermann Pál csembaloműve igazi kuriózum, amely amellett, hogy remek előadási darab, izgalmas példája a 30-as évek különféle áramlatainak ötvözésére: a magyaros és franciás stílus, valamint a régi zenei hagyományok egybeforrasztására.

⁹ Marcelle de Lacour, a komoly nemzetközi hírnévnek örvendő csembaloművésznő 1920-ban, zongora- és hárfatanulmányai végeztével érkezett Párizsba, hogy Wanda Landowskától tanuljon csembalózni. Hamarosan az egyik legismertebb csembalistává vált, aki pályafutása során nem csak régi zenét, hanem jelentős számú kortárs művet is bemutatott. Életrajzírói szerint 70 hazai és külföldi zeneszerző, közöttük például Florent Schmitt, Bohuslav Martinů, Francis Poulenc, Alexandre Tansman, Jean Langlais, Louis Saguer, Paul Ladmirault és Georges Migot darabjait tartotta műsorán. Kiváló tanár is volt; 1955-től 1967-ig a párizsi Conservatoire akkortól hivatalos tanszakká minősített csembaló tanszakát vezette.

Források: <http://www.fondationdelacour.org/en/foundress/> (utolsó megtekintés: 2019. 01. 19.) valamint Olivier Baumont: *The harpsichord class at the Paris Conservatoire: an administrative history*. In: Rachelle Taylor, Hank Knox (szerk.): *Perspectives on early keyboard music and revival in the twentieth century, Perspectives on Early Keyboard Music and Revival in the Twentieth Century*. (Routledge, 2017). 12.

6. 1. 2. Arányi-Aschner György: 4 bizzarre Stücke für Cembalo oder Klavier / 4 bizarr darab csembalóra vagy zongorára (4 miniatür Bagatellen, quasi Präludia für das elektr. Cembalo),¹⁰ 1975

– a legtöbb csembaloművet komponáló magyar zeneszerző egyik műve

(1. Der Querulant / A zavargó; 2. Ein kleinre Spaß / Egy kis vicc; 3. Resignation / Beletörődés; 4. Selbsthohn / Önirónia)

Arányi-Aschner György első csembaloművét, Szvit csembalóra címen – a szerzői műjegyzék tanúsága szerint – 1965-ben komponálta, majd tíz éven át nem találkozhatunk művei között csembalódarabbal. 1975-től viszont nagyszámú, összesen mintegy 32 kompozíciója született erre a hangszerre, köztük kamaraművek éppúgy, mint szólócsembalo- darabok.

A zeneszerző feltehetőleg nem bízott teljesen e műveinek hagyományos csembalón történő előadásában, ezért például a 4 bizarr darab alcímében még elektromos csembalo megjelölés is szerepel. Talán maga a szerző is ilyen hangszerrel rendelkezhetett? Vagy csupán nem akart semmiféle akadályt gördíteni a művét tolmácsolni szándékozó előadók elé (lásd: Függelék II. 4. kottapélda, Arányi-Aschner György: 4 bizzarre Stücke für Cembalo oder Klavier, címoldal, 1. oldal, kézirat)?

A négy rövidke tétel mindegyike más-más karakterű és másfajta faktúrájú. A címekből ítélve akár önarcképeknek is szánhatta ezeket a zeneszerző. Arányi-Aschner saját Mikrokozmosza e négy pillanatkép, amelyek egyike sem akar régi korok zenéjét felidézni, stilizáló alkotás lenni.

A szinte csak néhány gesztusból álló 1. tétel valamennyi arpeggióját jól kiegészítik a különböző artikulációjú és ritmusú, apró értékű hangok, amelyek az indító ütemek megnyugtató harmóniáit megbontva egyre türelmetlenebbé és sürgetőbbé válnak. De amint észleljük ezt az ellentétet, már véget is ér a kis tétel. A szerző aprólékos lejegyzése nyomán minden kötés, minden rövid, hosszú, félhosszú (stb.) hang, sőt az akkordok iránya is meghatározott. Dinamikai jelzés következetesen csak a tételek elején áll, kivéve a harmadikat, ahol ez teljesen hiányzik a kottából.

A 2. tételben a szerző végig legato játékmódot ír elő, de a tétel elején „Allegro e scherzando” utasítás olvasható. Talán a darab tréfás karakteréhez ez az ellentmondásos és

¹⁰ Az alcímadás a szerzői kéziratban.

nehezen megvalósítható ötlet is hozzájárul? Ugyanis az éppen hogy komolykodó, két- vagy háromszólamú, időnként komplementer mozgású, kígyózó anyag csupán az utolsó két ütemben alakul át staccato akkordokká, ami ebben a pillanatban váratlan csattanóként éri a hallgatót (lásd: Függelék II. 5. kottapélda, Arányi-Aschner György: 4 bizzarre Stücke für Cembalo oder Klavier, 2. oldal, kézirat).

A 3. tétel lassú, legato dallama mintha az előző tételből származna, s itt ez már szomorkás hangulatot áraszt. Kijózanítók viszont a kíséret rövid, disszonáns akkordjai, amelyek a nyugodt dallami folyamat kontrasztjaként erőteljes érzelmi kitöréshez, majd megtorpanáshoz vezetnek, előkészítve ezzel a végső belenyugvás lankadó harmóniáit és lefele játszandó arpeggióit. A „Lento e rubato” jelzés és az egyszerre megütött akkordok – a hangzás érdekessége ellenére – az olasz barokk concerto tempo rubato tételeit juttatják eszünkbe.

A 4. tétel ironikus, cinikus feloldozást ad a korábbiakra, csipkelődő, aszimmetrikusan ritmikus, sok kromatikát és disszonáns hangzásokat felvonultató humoreszkjében. Tenyeres-talpas – egyáltalán nem csembalószerű –, azonkívül táncos-barokkos ritmikai elemek, valamint kromatikus akkordmenetek váltakoznak a tételben, amelyek mintha a vulgáris és a kifinomult ellentétét akarnák hangsúlyozni. A versenyben végül az előbbi győzedelmeskedik.

Arányi-Aschner csembalódarabja korának általánosan modern nyelvezetét használja,¹¹ s nem akar semmilyen módon visszanyúlni a hangszer valamikori hangzásvilágához, az alkalmazott játékmódok viszont igen hangszerszerűek, ezért a mű jól előadható csembalón. Annyit azonban meg kell jegyeznünk, hogy a darab zongorán való eljátszása is hasonlóképpen meggyőző lehet, tehát ebben az esetben nem kizárólag csembalón megszólaltatható műről van szó.

¹¹ A darab nyelvi fordulataiban egyaránt fellelhetők a keleties és nyugatias hatások nyomai – éppúgy, mint Bartók Mikrokozmoszának esetében, amely nyilvánvaló mintaként szolgált a szerző számára.

6. 1. 3. Hollós Máté: Tre toccate per clavicembalo solo, 2003**– egy általam bemutatott csembalómű –**

Már a műcím is jelzi, hogy szerzője számára fontos a múltba történő visszatekintés, a hagyományokhoz való kötődés. Vagyis a címadás azt sugallja, hogy e kompozícióban bizonyára felismerhetjük – formájában, kompozíciós technikájában, anyagkezelésében, hangzásában vagy játéktechnikájában – a régi mesterek évszázados, jól bevált zeneszerzői módszereit.

S valóban, a kompozíció további elemzése igazolja e feltevésünket; Hollós Máté nem akar elrugaszkodni a múlttól, darabja nem szándékszik mindenáron korszerű, nagyot mondó, netán sokkoló lenni. Ellenkezőleg: megmaradva a csembalójáték megszokott szerepkörénél, annak hagyományos gyökereiből hajtja ki mai hangzásokkal és finom újszerűségekkel gazdagított saját csembalóstílusát.¹²

Mielőtt a darab részletes tárgyalásába bocsátkoznánk, idézzük fel, mi is a toccata; milyen ez a – már a kései reneszánsztól kezdve ismert, majd századokon át rendkívüli népszerűségnek örvendő – tételtípus, amely még a mai, kortárs komponista számára is izgalmas, kiaknázható lehetőségeket kínál.

Elég, ha először – a legmeghatározóbb billentyűs szerzők közül – Sweelinck, Frescobaldi vagy Froberger ezzel a címmel megjelölt darabjaira gondolunk. Náluk a toccata leggyakrabban több, egymástól elkülöníthető, különböző anyagú szakaszból álló, fantáziaszövevényű anyag, amelynek szabadon játszandó (időnként egyenesen a francia szabad prélude-höz hasonló) részeit hol erőteljesebben, hol csak hatásukban polifon jellegű ütemek követik, nemritkán különféle táncokat idéző lejtéssel, s mindezen anyagok váltakozása egyre gyorsabb, virtuózabb hangvételt eredményez a mű folyamatában. Általánosságban elmondható az is, hogy a toccaták felépítésében a gyorsulás, fokozás, sűrűsödés elve a meghatározó, a jó interpretációhoz pedig nélkülözhetetlen a játékos kellő technikai ügyessége, fantáziája, rögtönzési képessége és szuggesztivitása. Nincs ez másképp J. S. Bach toccatái esetében sem. Hisz mit is jelent a toccata szó eredetije, a toccare? Az „érinteni” kifejezést rejti magában, titkos – vagy inkább mindenki által nagyon is jól ismert – „hívószóként”, amely a mindenkori komponistát a virtuóz improvizációk lejegyzésére ösztönzi. Szemléletében és hangzásideálban tehát Hollós Máté sem állt másképpen saját toccatáihoz.

¹² Hollós Máté zeneszerzői hitvallásáról, kompozíciós elveiről a vele készített interjúban vall, amely a Függelékben található.

Habár a szerző három önálló tételként alkotta meg, a Tre toccate – amennyiben a tételek között a lehető legrövidebb szünetet várjuk ki – három nagy szakaszból álló, egyetlen toccataként is értelmezhető, amelynek részei a korábbi hagyományokkal szemben gyors–lassú–gyors egységekre oszthatók fel. Viszont a szereposztás itt némileg eltérő: a szerző az improvizatív elemeket a középső szakaszra hagyja, míg az első kezdése in medias res jellegű, s ezzel a mű dramaturgiája máris új utakat jár be a régi toccatákhoz képest. Mondhatjuk, hogy a komponista – mintegy a hagyományos megoldásokra való reflexióként – már nem igényli azt, a korábbi mesterek által mindannyiszor alapul vett folyamatívét, amely a lassútól, az improvizatívától a fokozatos gyorsulásig vezet? Mai szerzőről lévén szó, természetesen ez az újítás megengedhető, sőt örömteli a játékos számára!

Az 1. tétel, a Toccata cromatica tehát minden kertilés nélküli tömör unisonóval, forte jelzésű gyors, sőt türelmetlen kromatikus tizenhatodokkal robban be (lásd: Függelék II. 6. kottapélda, Hollós Máté, Tre toccate per clavicembalo solo, I. tétel, kézirat). Az igen szükséztűen, de célszerűen adagolt dinamikai utasítások ebben a tételben – az utolsó előtti akkordot leszámítva – végig hangos játékot kívánnak az előadótól. Nem is szükségesek további, hangerőt érintő előírások, hiszen a szerzői szándék jól követhető a szólamok számának növekedéséből s a ritmus feszessége nyomán kialakult fokozásból. A tétel elejének unisono anyaga három sor izgatottság után kétszólamúvá válik, és a beírt, valamint a dallamvonal által kiadott hangsúlyoknak köszönhetően ez az idegesség és folyamatos feszültség kiterjed a hangszer teljes billentyűzetére, térben és hangterjedelemben egyaránt. Igazi barokk elem a komplementer villódzás, amely egyenes irányban vezet ahhoz a ritmikai játékhoz, amely megelőlegezi a beékelt, makacs lüktetésű ütemeket.

Rendkívül jól szólnak a gyakran alkalmazott átkötött hangok, akár azok, amelyek körül legato tizenhatodok cikáznak, de azok is, amelyek játékos, izgatott staccato ritmusú hangismétléseket, illetve szekundlépésekből álló hangokat támasztanak meg basszusként.

A zeneszerző változatosan használja ki a csembalójáték fontos eszközeit, a különböző artikulációs lehetőségeket. A tétel során – a régi komponistákhoz hasonlóan – Hollós Máté sem ír különösen hosszú legato íveket, mint ahogy a második és harmadik tételben is igen takarékosan bánt ezzel, az inkább már kalapácszongorán bevált játékmóddal. Annál több helyütt találkozhatunk azonban non legato, staccato, valamint páros kötés jelzésekkel, amelyek pontos megszólaltatás esetén mindig a hangszer lelkéből fakadó hangzást eredményeznek.

A Toccata tripartita címet viselő 2. tétel első szakasza a 17. századi francia clavecinisták szabad prélude-jeinek hangzásvilágát idézi fel átkötött basszusú harmóniáival, amelyek – noha ezt a szerző nem jelöli külön – szabad, mintegy improvizatív módon játszva mutatják meg szépségüket igazán. Ezt a játékmódot támasztja alá az előírt lassú tempó is. Az újabb, gyorsabb metrumú rész egyszerű kíséretű dallama sorszerkezetében és ritmusában magyar népdalszerű, de a rubato előadást éppúgy igényli, mint az előző szakasz. A háromütemnyi lassításba torkolló harmóniafelbontást egy hosszabb, a népdalszerű anyag transzformációjából és a szabad prélude-jellegű ütemek ötvözéséből nyert, szaggatott hatású, s a hallgatót még polifon pillanatokkal is megajándékozó egység követi, majd a tételt a nyitó taktusokra történő egyértelmű visszaütés, visszatekintés, a szabad felbontások lassuló elmélkedése zárja.

Ebben a tételben a szerző némileg több dinamikát használ az első tételhez képest, így mezzoforte, piano, forte, sőt crescendo, valamint sforzato jelzés is megjelenik a kottában. Bármily furcsa is, a csembalista egyáltalán nem botránkozik meg a komponista dinamikai jelzésein, hiszen ezek által pontosabban megismerhetjük a szerző elképzeléseit. A hangszer ilyen irányú, viszonylag szűkös lehetőségeit saját kreativitásunkkal bővíthetjük, s például a crescendo hatást elérhetjük bizonyos hangok késleltetésével, akkordok törésével, sőt manuálváltásokkal, ill. az egyes manuálok közötti kézcserékkel is.

A 3., Toccata con canzone popolare elnevezésű tétel az első tételhez hasonló sodró lendülettel indul, s ugyanúgy nem nélkülözi a kromatikus lépéseket. Az egyszólamú anyag és az akkordikus, tömbszerű, ritmikus szinkópálás játékos váltakozása adja meg a tétel arculatát. Az oktávok, akkordok virtuóz, szinte Scarlatti-jellegű villódzása közepette csempészi be a szerző az 1. tétel reminiscenciáját, amikor is felismerjük, hogy tételünk alapanyaga tulajdonképpen onnan származtatható.

Pár ütemmel később pedig már szószerinti idézetet hallunk az 1. tételből, amelyet aztán követ a meglepetés: egy igazi népdal, méghozzá a „Szegény legény vagyok én” négy sorának megszólalása és polifon feldolgozása. A népdal aztán megszakad, és a tételkezdő motívumokból, az akkordikus ritmusjátékból, valamint az 1. tétel kromatikus unisonójából szőtt szellemes, gazdag ritmusú, pergő stretta zárja a művet.

Érdekes módon e tételben a szerző egyáltalán nem használ dinamikai utasítást, s talán azért nem, mert a szólamok felrakása és az egyes szakaszok tömörsége vagy szikársága önmagukban is elárulja, milyen hangerőt igényel az adott anyag. S ez a tétel engedi meg a legtöbb manuálváltást, ezáltal az egyes részek közti legnagyobb hangerőkülönbséget is.

Artikuláció szempontjából rendkívül változatos a finálé, de a beírt jelzések a csembalón használatos és ideálisan elvárt keretek között maradnak.

Hollós Máté *Tre toccate per clavicembalo solo* című műve minden szempontból csembalószerű, jól játszható, remekül hangzó, a hangszer valamennyi adott lehetőségét jól kiaknázó és mindezek mellett virtuóz, lehangzó hatású csembalódarab.

6. 1. 4. Egy revideált mű: Huszár Lajos: Szonáta csembalóra, Op. 11, 1979–85, rev. 2018

Huszár Lajos e nagy lélegzetű darabja a szerző – jelen pillanatban – egyetlen csembaloműve. Létrejöttének és átalakulásának története szemléletesen példázza a csembalóra történő komponálás problematikáját, azaz a hangszer ideális megszólaltatása körüli nehézségeket.¹³

A mű első változata 1985-ben készült el Horváth Anikó biztatására, s ő is mutatta be még abban az évben. Elhangzása után azonban – az egyébként kiváló előadás ellenére – a zeneszerző saját művével szemben csalódottságot és elégedetlenséget érzett, s ennek okát a zongorától jelentősen eltérő csembalóhangzásnak – elsősorban az ezzel eléggé nem számoló szerzői megoldásoknak – tudta be, amelyek különösen a lassú tételekben mást eredményeztek, mint amire a szerző számított. Huszár Lajos szavait idézve:

A csembaló különösen a lassú tempóknál és az expresszivitásnál mutatja meg, mennyire különbözik a zongorától. Dinamikai lehetőségei igen behatároltak, és nincs pedálja sem: csak az a hang szól, amin az ember az ujját rajta tartja, ráadásul a hangok is jóval hamarabb elhalnak, mint a zongorán.¹⁴

Hosszú évek elteltével – többek közt e sorok írójának ösztönzésére – a komponista nekifogott a mű átdolgozásának. Korábbi kifogásai nyomán a két lassú tételt összevonta, a szerinte felesleges, „üresjáratoknak” tartott szakaszokat kihagyta és a Scherzo tétel befejező 15 ütemét újraírta. A Csembalószonáta 2018-ra nyerte el új formáját, és még ez év során bemutatásra is kerülhetett.¹⁵

A négytétélessé átalakított szonáta az egyes tételcímek alapján hagyományhű szerkesztésmódot ígér. A Preludio címet viselő 1. tétel felépítését – az akár leírt improvizációnak is tekinthető – végig forte dinamikájú, tizenhatodmozgású, különböző permutációjú akkordfelbontásokból – illetve az ezekből származó kisebb motívumokból – létrejövő ritmikai elemek váratlan, szabálytalan lüktetése és az egyszerre megütött, tömörszerű akkordok ismétlései határozzák meg (lásd: Függelék II. 7. kottapélda, Huszár Lajos, Szonáta csembalóra, I. tétel, kézirat). Funkcióját tekintve a tétel valóban brutálisan nyers hangvételi

¹³ A komponálás, illetve az átdolgozás során felmerült problémákról maga a szerző is ír az újrakomponált változat kéziratának Előszavában.

¹⁴ Részlet a mű Előszavából.

¹⁵ Bemutató: 2018. november, Régi Zeneakadémia Kamaraterem, Elek Szilvia.

bevezetesként hat. Harmóniavilágát – éppúgy, mint a teljes darabét – egy tizenkéthangú, tükörszimmetrikus akkord határozza meg, amelynek hangközei egy központi tiszta kvint köré rendeződnek. Bár az előírt rendkívül gyors tempóban a pergő tizenhatodokból összezsengő, bontott akkordstruktúrákat önmagukban nehéz meghatározni, a gyakori ismétlődések mégis segítik ezek felismerését. A tétel utolsó harmadában a sorsszerű kegyetlenséggel ismételt staccato akkordfürtök a szerkezeti módosulások nyomán hatalmas fokozást és fel nem oldható feszültséget eredményeznek. Mindez az utolsó ütemekig érvényben marad. Az éles, sforzatóval ellátott akkordokat nem megnyugvásnak, nem befejezésnek, hanem kemény, metsző felkiáltásnak érezzük. Az anyagkezelésben a régi technikák használata – mint például a legato ív alatt lejegyzett és minél több hang letartásával játszandó, föl-le cikázó tizenhatodok, az átkötött akkordok, az apró kötőívek és egyéb változatos artikulációs jelek alkalmazása – jól interpretálhatóvá és hangszerszerűvé teszik e hatásában már első pillanatra is erőteljesen meghökkentő, s a megszokott csembalóhangzástól idegen zenét.

A 2. tétel (Scherzo) gyors hármas lüktetésével, sok rövid hangjával, a kisebb staccato és legato motívumok folyamatos váltakozásával, a gyakori komplementer szövésmóddal igazi scherzo karakterű zene, ám a helyenként mindent felborító aszimmetrikus ütemek és hosszabb lélegzetű, kromatikus legato szakaszok nem hagyják kilépni a hallgatót az első tétel tragikus alaphangulatából. Igen sok technikai nehézséget tartogat e tétel, ugyanis a bejegyzett dinamikai utasítások szerint az előadónak gyakran kell változtatnia a manuálokat, s a felső billentyűzeten különösen megterhelő pontosan, melléütés nélkül gyors tempóban staccatokat játszani. Az optimálisan kivitelezett előadás során azonban ez remek hatású; a jelölt tempóban fergetegesén szól a staccatók és a rövidebb-hosszabb legatók villódzása. A néhány ütemtől eltekintve végig kétszólamú anyag felrakása és kezelése alapvetően nem csembalószerű, de a zeneszerző leleményességének köszönhetően mégis kitűnően hangzik.

A Lento feliratot viselő, több rövidebb szakaszra tagolt 3. tétel Parlando feliratú kezdete a nyitó Preludio szövetének erősen augmentált reminiscenciájaként hat (lásd: Függelék II. 8. kottapélda, Huszár Lajos, Szonáta csembalóra, III. tétel, kézirat). A hosszan letartott hangokból felépülő, szabad prélude módján viselkedő akkordok – amelyek szintén a már 1. tételben megismert hangkészletből születnek – szomorúságot, vágyakozást keltenek. Ez az anyag több alkalommal is visszatér, és a tétel reménytelenséget kifejező lezárását is ebből szötte a szerző. A kettősvonallal határolt újabb szakaszokban pedig – talán a magány érzékeltetését szolgáló – két távoli pásztorsíp¹⁶ hangja csendül fel két szólamban, a

¹⁶ Szerzői utasítás a kottában: „mint két pásztorsíp”.

komponista valószínűleg egyedi találmányaként az önmagában megszólaltatott négylábas regiszteren. Igazán különleges és megkapó ez a zeneszerzői ötlet, ezért hangsúlyoznom kell, hogy még sehol máshol nem találkoztam ilyen regisztrációs utasítással. A szokatlan hangvételt még fokozza a különböző hosszúságú és ritmusú hangok letartásának szigorú előírása is, amely a parlando szakaszokat idézi vissza, és amelyben a letartások révén létrejött fűrtszerű akkordok máris többszólamúvá változtatják a két szólamban indult anyagot. Fontos kiemelnünk magát a pásztorsípokat megidéző, magyaros ritmikájú dallamot, amely mindkét szólamban megjelenik komplementer imitációként. E szakasz másodszori felhangzása tovább fejleszti, bővíti a pásztorsíp motívumot, elősegítve ezzel azt az érzelmi felfokozottságot, amely majd az egész tétel csúcspontjához is elvezet.

A 4. tétel (Toccata) egy rendkívül gyors, olasz gigue típusú zene, ahol a pergő ritmika, a non legato és legato játékmódok gyors váltakozása által jön létre az a zaklatottság, amely az eddig elhangzott három tétel hangulati kiegészítéseként szolgál (lásd: Függelék II. 9. kottapélda, Huszár Lajos, Szonáta csembalóra, IV. tétel, kézirat). A skálamenetekből mindkét kéz szólamában nóna hangközök nyílnak szét, majd az ezekből továbbszórt teljes akkordok felkiáltásai és a kígyózó legato skálákból kialakuló, trillaszerű anyag nyílegyenesen sodródik bele a hatalmas akkordtömbökbe, amelyek tetőpontként – éppúgy, mint az 1. tételben – makacs ismétlődésükkel a megváltoztathatatlan, kegyetlen valóságot érzékeltetik. A visszatérés néhány üteme után közelgő tételvégi – újból a legato skálák mozgása és azok trillává transzformálása útján – egy utolsó gyorsítással és fokozással rohan a végső nagy akkordkulminációba.

Huszár Lajos e művében újszerű eszközeivel, neoexpresszionista stílusával egy egészen különleges és rendkívüli hatású csembalónyelvezetet teremtett meg, amely méltán minősíthető úttörőnek a hangszer repertoárjában. Tolmácsolása viszont előadói szemszögből – a már említett játéktechnikai nehézségeken kívül – igen sok problémát vet fel a megszólaltató hangszerrel kapcsolatban. Tapasztalataim szerint ugyanis – az egyes kópiacsembalók eltérő, mechanikát érintő típusulajdonságai miatt – nem minden két manuálos, 8+8+4 regiszterrel ellátott hangszeren lehet e művet eljátszani. Ezért egy hangverseny előtt igen körültekintően kell megválasztani azt a csembalót, amelyen a játékos ezt a darabot előadja.

6. 2. Záró megjegyzések a MÁSODIK RÉSZ-hez

Dolgozatom második részében a csembaló új, nem szokványos arcát szerettem volna bemutatni, ugyanis e hangszerről ezúttal nem mint a régi korok zenéjének tolmácsolójáról, hanem mint a 20–21. század hangjának markáns megjelenítőjéről írtam.

A modern csembalók feltűnésével párhuzamosan – ami nem csak a régi zene kedvelőit hozta lázba, hanem a komponisták fantáziáját is alaposan megmozgatta – nagy számban születtek kortárs csembalódarabok is, vagyis a csembaló közkedvelt instrumentummá vált a magyar zeneszerzők körében.

Bartók Béla különös érdeklődésének ténye a csembaló iránt – zeneszerzőként és pedagógusként is – valószínűleg sokak számára újdonságként hat, éppúgy, mint Hermann Pál 1938-ban írott csembaloműve.

Az a hatalmas mennyiségű magyar csembalódarab pedig, amelynek listáit a Függelékben teszem közzé, bizonyítja e régi hangszer sokoldalúságát és megújulásra való képességét.

Tapasztalatok szerint a zeneszerző dilemmája ugyanis a következő, ha erre a hangszerre komponál: a hagyományhűség, vagy az újító szellem vezérelje-e elsődlegesen? Az első út tipikus példája Hollós Máté *Tre toccate per clavicembelo solo* című darabja, a másodiké Maros Miklós *Bogen* című alkotása. Előbbi a csembaló eredeti hangzásvilágát és megszólaltatását rekonstruálja mai nyelvezetbe építve, utóbbi pedig teljesen új hangzásképet és a régítől elrugaszkodott játékmódot hoz létre. A szerzőnek el kell döntenie, mennyire hat idegenül a régi csembalózenéhez szokott fül számára a kortárs hangzás; egyáltalán, maga a hangszer milyen stílusú muzsikát visel el.

A komponálás technikai részletei sem elhanyagolhatók. Például rendkívüli nehézséget okoz a dinamikai árnyalatok igen szűkös spektruma akkor, ha a csembalót a zongorához hasonló módon, dallam- és kísérethangszerként kezeljük. A csembaló hangerőbeli adottságait más hangszerekkel történő együttjáték esetén is figyelembe kell vennünk.

A zeneszerzőnek tehát rendkívül jól kell ismernie a csembalón használható valamennyi játékmódot, a két manuál működését, a regiszterek által létrehozható különféle hangszíneket, a repetíció maximális sebességét, a két kéz keresztezésének és a manuálok váltogatásának lehetőségeit.

Komponistáink szerencsére vállalják e bonyolult feladatot, és a mind a mai napig készülnek új csemlálóművek, amelyek akár kópia-, akár modern csemlálón is eljátszhatók. Ezáltal válik a hangszer életútja teljessé.

FÜGGELÉK I.

7.

Régizenei hangversenyek Budapesten 1900 és 1945 között

Az alábbiakban az MTA BTK Zenetudományi Intézet Koncertadatbázisában szereplő, 1900 és 1945 közötti időszak alatt elhangzott valamennyi jelentős budapesti régizenei hangverseny legfontosabb adatait közlöm.

Válogatásomban kizárólag azon koncertek szerepelnek, ahol csembalón, illetve más régi hangszeren játszottak, valamint, ha a műsorlap – annak ellenére, hogy nem kimondottan régihangszeres előadásról volt szó – a műsorválasztás különlegessége és az előadók személye miatt mégis historikus szellemiségű hangversenyről tanúskodott.

Az adatbázisban különböző módon szereplő hangszerelnevezéseket egységesítettem ma használatos, magyar szavakkal; cembalo, csembalo, cembaló: csembaló, clavichord, clavicord: klavikord.

A hangversenyeket a következő szempontok szerint osztályoztam külön kategóriákba:

7. 1. Csembaló szólóestek és kamarazenei hangversenyek csembalóval
7. 2. Historikus igényű zongorahangversenyek vagy zongorás kamarazenei hangversenyek
7. 3. Klavikordhangverseny
7. 4. Hangverseny, amelynek műsorán csembalón előadott csembalóverseny szerepelt
7. 5. Nagy apparátust igénylő oratórium-, illetve egyéb vokális és zenekari estek

7. 1. Csembaló szólóestek és kamarazenei hangversenyek csembalóval**1904. 12. 16. Lipótvárosi Kaszinó – Első művészt**

Wanda Landowska zongorán, illetve csembalón játszott, Wollzogen Ernő zenetörténeti előadást tartott, felesége, Laura Wollzogen énekelt.

Műsoron:

J. S. Bach-, D. Scarlatti-, L.-C. Daquin-, J. C. de Chambonnières-, [Fr.?] Couperin-, G. Fr. Händel-művek¹

1905. 02. 23. Royal-terem**Yvette Guilbert Chansons Pompadour estélye**

Közreműködők:

Renée Dellerba (quinton [öthúros, régi fajtájú hegedű]),

Henri Casadesus (viola d'amore),

Marguerite Delcourt (csembaló),

Marcel Casadesus (viola da gamba),

Édouard Nanny (nagybőgő)

Műsoron:

J.-J. Mouret: Divertissement, J. S. Bach: Prelúdium, menüett és gavotte, [Ismeretlen szerző:]

Le roi a fait battre tambour, Le curé de Pomponne, Le Jaloux et la Menteuse, Les Belles

Manières Borghi, B.Giovanni: Szonáta, A. B. Bruni: Szimfónia, G-dúr, J.-P. E. Martini:

Plaisir d'amour, Tambourin Colinette, Le retourdu marin, La mère, Bontemps, La Peureuse²

1905. 02. 25. Royal-terem

**Yvette Guilbert Chanson Pompadour (XVII–XVIII. század) búcsú-estélye, valamint
a Société de Concert des Instruments Anciens hangversenye**

Közreműködők:

Renée Dellerba (quinton),

Henri Casadesus (viola d'amore),

Marguerite Delcourt (csembaló),

Marcel Casadesus (viola da gamba,)

Édouard Nanny (nagybőgő),

Műsoron többek közt:

¹ http://db.zti.hu/koncert/koncert_Adatlap.asp?kID=11350, MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_11350.

² MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_1657.

M. P. de Montéclair-, M. Marais-művek, valamint W. A. Mozart: Hegedűverseny, D-dúr, B. Marcelló: Szonatina nagybőgőre³

1908. 01. 28. Pesti Vigadó

a Párisi Société de Concert d'Instruments Anciens hangversenye

Az együttesben **Alfredo Casella csembalózott**

Műsoron:

J.-F. Rebel: Les Plaisirs Champêtres,

J. S. Bach: Gavotte,

W. A. Mozart: Zongoraszonáta, A-dúr, K. 331: 3. tétel (Alla turca),

J. S. Bach: Kantáta (Der Streit zwischen Phoebus und Pan: Geschwinde, ihr wirbelnden Winde), BWV 201: Momus áriája, Jardin d'amour,

B. Lorenziti: Suite en quatre parties,

J.-Fr. Le Sueur: Une Fête à la Cour des Miracles (Divertissement)⁴

1908. 02. 07. Pesti Vigadó

a Société de Concert d'Instruments Anciens hangversenye

Az együttesben **Alfredo Casella csembalózott**

Műsoron:

M. P. de Montéclair: Ballet divertissement,

J.-B. Lully,: Thésée: Vénusz áriája,

A. Scarlatti: Se Florindo è fedele,

J. A. Hasse: 2. quartetto,

B. Lorenziti: La chasse,

15. század: L'Amour de moi, 18. század: Tambourin,

A. B. Bruni: 2. szimfónia⁵

³ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_1658.

⁴ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_1817.

⁵ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_1818.

1909. 02. 12. Ismeretlen helyszín**a Műbarátok Körének "Rokokó" zenetörténeti hangversenye**

Közreműködők:

Haják Ferenc (klarinét), Waldbauer Imre (brácsa), **Varró-Pikker Margit** (zongora és **csemlaló**), valamint Marschalkó Rózsi (ének), Harry Son (viola da gamba)

Műsoron:

W. A. Mozart-, J. Ph. Rameau-, Fr. Couperin-, J. S. Bach-, G. Muffat-, A. Corelli-, A. Lotti-,
G. Fr. Händel-művek ⁶

1909. 03. 15. Lipótvárosi Kaszinó**XVI –XVII. századi magyar zenetörténeti hangverseny**

Bevezető előadást tartott Csiky János, **Reiner Frigyes** játszott csemlalón,

Szentmártony Ilona és Huszár Károly énekelt

Műsoron:

Bakfark Bálint: Fantázia, valamint virágénekek, táncok és G. Picchi: Ballo ongaro⁷

1917. 02. 10. Zeneakadémia**Régi mesterek művei eredeti hangszereken**

Hammerschlag János (orgona), **Wanda Landowska** (csemlaló),

Hubay Jenő (hegedű), Paul Grümmer (viola da gamba)

Műsoron:

G. A. Frescobaldi: Prelúdium és fuga, g-moll,

G. A. Frescobaldi: Passacaglia,

J.- M. Leclair: Szonáta,

G. Fr. Händel: Grobschmiedt-variációk, HWV 430,

H. Purcell: Ground,

D. Scarlatti: Csemlalószonáta,

H. I. Fr. von Biber: Rózsafüzér-szonáták: Mária mennybevétele,

W. Byrd: Pastorale,

O. de Lassus: Ricercare,

H. Purcell: Voluntary,

N. Lebègue: Noël,

J. S. Bach: Prelúdium és fuga, e-moll,

⁶ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_13938.

⁷ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_14070.

J. S. Bach: Szonáta viola da gambára és csembalóra, D-dúr, BWV 1028,

J. S. Bach: Clavier-Übung 2: Olasz koncert, BWV 971,

J. - Ph. Rameau: Trió ⁸

1917. 11. 27. Pesti Vigadó

Bach-estély

Közreműködők:

Bronisław Huberman, (hegedű), **Wanda Landowska (csembaló)**, John Amans (fuvola)
(Közreműködött továbbá egy hét tagú vonószeneke)

Műsoron:

J. S. Bach: Szonáta hegedűre és csembalóra, E-dúr, BWV 1016, Partita szólóhegedűre, d-moll, BWV 1004: Ciaccona, Capriccio sopra la lontananza del suo fratello dilettissimo, BWV 992, 5. Brandenburgi verseny, D-dúr, BWV 1050⁹

1918. 01. 09. Zeneakadémia

Wanda Landowska (zongora, csembaló) és Sas-Szántó Lili (ének) hangversenye

Műsoron:

G. Fr. Händel: Alcina, HWV 34: Verdi prati,

J. S. Bach, Johann Sebastian: Karácsonyi oratórium: ária,

W. A. Mozart: Zongoraszonáta, D-dúr,

G. R. Caccini: Amarilli,

B. Marcello, Benedetto: Il mio bel foco (Quella fiamma),

G. B. Pergolesi: Se tu m'ami,

G. Fr. Händel: Passacaglia,

J.- Ph. Rameau: Le rappel des oiseaux, J.-PH. Rameau: Le poule,

D. Scarlatti: Sonate für gekreuzte Klaviaturen,

Ch. W. Gluck: Mekkai zarándokok: ária,

W. A. Mozart: Warnung, K. 433,

Szerző nélkül: Su..., Su... – svéd pásztordal ¹⁰

⁸ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_5715.

⁹ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_5823.

¹⁰ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_5865.

1922. 03. 04. Zeneakadémia**a Nemzeti Zenede ötödik zenetörténeti hangversenye**

Műsoron:

G. A. Frescobaldi: Passacaglia: Herbst Margit (orgona),

„Régi mesterek a mai közönség előtt”: Haraszti Emil bevezetője,

C. Janequin: La guerre, Fr. Couperin: Párizsi karnevál: **Vidner Lili (spinét)**

[J.?] Krieger: Neue Arien, Ferter Miklós (ének),

C. Monteverdi: Poppea megkoronázása: Octavian búcsúja: Szathmáry Kálmánné (ének),

Láng Jolán (ének),

J.-Ph. Rameau: Pieces de Concert no. 3., Pieces de Concert no. 4: Zöldesi Gyula (fuvola),

Spitzer Tamás (gordonka), **Metykó Anna (spinét)**,

Esterházy Pál: Dalok; virágénekek: Csértán László (ének), **Molnár Jenő (spinét)**,

O. de Lassus: Je l' aime bien,

G. P. da Palestrina: I vaghi fiori, Le Jeune,

J.- B. Lully: Noktürn a brunellette violette refflorit [sic.],

O. de Lassus: Matona mia cara,

J.- B. Lully: Introduzione, Noktürn[sic.], Menüett, Prelúdium: Nemzeti Zenede Zenekara¹¹

1927. 03. 25. Zeneakadémia**a "Crescendo" zenei folyóirat zenekari Bach-estje**

Közreműködők:

Gervay Erzsébet (ének),

Győri Pál (ének),

Országh Tivadar (hegedű),

Gellért Ferenc (hegedű),

Hochstrasser Ferenc (fuvola),

Türr István (fuvola),

Heinz Hugó (oboa),

Alice Ehlers (csembaló)

Vezényelt: Hammerschlag János

Műsoron:

J. S. Bach: 2. Brandenburgi versenye, F-dúr, BWV 1047,

¹¹ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_2792.

Clavier-Übung 2: Olasz koncert, BWV 971,
Parasztkantáta, BWV 212,
Szvit, h-moll, BWV 1067,
5. Brandenburgi verseny, D-dúr, BWV 1050¹²

1931. 04 .08. Zeneakadémia

Lodzia Brodsky Ferenc viola da gamba-estje

Közreműködők:

Hammerschlag János (csembaló)

Kreszné Sztojanovits Lily (ének)

Bárány Sziszy (hegedű)

Műsoron:

J. Schenk: Scherzi musicali, Szvit; H. Purcell: Billentyűs zene, J. S. Bach: Prelúdium és fuga, g-moll, J. S. Bach: Csembaló fuga, c-moll, G. Muffat: Componimenti musicali, J. S. Bach: Prelúdium, Cisz-dúr, G. Fr. Händel: Cembalo obligato col viola da gamba, A. Cesti: I cesti amori: Silandra recitativója, J. S. Bach: Willst du dein Herz mir schenken, BWV 518, G. Fr. Telemann: Concerto grosso, E-dúr¹³

1931. 04. 16. Zeneakadémia

Csuka Béla viola da gamba estje

Közreműködők:

Ferencsik János (csembaló),

Montag Vilmos (hegedű),

Nógrády Ilona Mária (ének),

Schwáb Nándor (oboa d'amore)

Műsoron:

D. Buxtehude: Duószonáta, F-dúr, op. 1/1, A. Kühnel: Duószonáta, no.7, J. S. Bach: 76. kantáta: Sinfonia, Liebt ihr Christen, J. S. Bach: János-passió, BWV 245: Es ist vollbracht, J. S. Bach: Szonáta, G-dúr¹⁴

¹² MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_7816.

¹³ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_204.

¹⁴ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_9474.

1932. 11. 04. Zeneakadémia**Bach ifjúsága, első est**

Közreműködők:

Báthy Anna (ének), Zalánfy Aladár (orgona), **Láng Erzsébet (csembaló)**

Műsoron:

J. S. Bach: Liebster Herr Jesu, Ich steh an deiner Krippen, Komm, süßes Tod, BWV 478, Gib dich zufrieden, Jehova dir vill ich singen, Eine Vorstellung,

Capriccio sopra la lontananza del suo fratello dilettissimo, BWV 992: Arioso, Ist eine Schmeichelung der Freunde, Ein allgemeines Lamento, Die Freunde nehmen Abschied, Aria di Postiglione¹⁵

1933. 04. 06. Zeneakadémia**Csuka Béla viola da gamba-estje¹⁶**

Megjegyzés: Több adat nem szerepel az adatbázisban, ellenben a *Népszava* 1933. 04. 07-i, Jemnitz Sándor által írott kritikájában olvashatjuk, hogy a koncerten **Láng Erzsébet** működött közre **csembalón**.¹⁷

1936. 05. 25. Zeneakadémia**Corradina Mola csembalóhangversenye**

Közreműködők:

Jeney Zoltán (fuvola), Bruszt György (klarinét)

Műsoron:

G. B. Pergolesi: Csembalószonáta, D-dúr, C-dúr, G-dúr, Andante maestoso, Scherzo,

J. S. Bach: Sarabande és Gigue,

L.- C. Daquin: A kakukk,

P. D. Paradies: Toccata,

D. Scarlatti: 3 Csembalószonáta,

U. Giordano: Idillio,

F. Schmitt: Sonatine en trio, op. 85¹⁸

¹⁵ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_335.

¹⁶ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_10336.

¹⁷ Jemnitz Sándor kritikája a hangversenyről: *Népszava* (1933. 04. 07.). 6.

¹⁸ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_10478.

1936. 11. 13. Zeneakadémia**a Bach-Collegium második estje**

Láng Erzsébet (csembaló), Salgó Sándor (hegedű,) Hütter Pál (egyéb) [sic.],

Komáromy Pál (ének), Halász Gitta (ének), Imre Vince (ének)

Műsoron:

J. S. Bach: Szonáta hegedűre és csembalóra, Szonáta viola da gambára és csembalóra, Kávékantáta (Schweigt stille, plaudert nicht), BWV 211¹⁹

1936. 11. 30. Zeneakadémia**Wanda Landowska csembalóestje**

Műsoron:

Fr. Couperin: Passacaglia,

J. S. Bach: Clavier-Übung 2.: Olasz koncert, BWV 971,

W. A. Mozart: Zongoraszonáta, A-dúr,

J.-Ph. Rameau: Musette en Rondeau, Tambourin, Le rappel des oiseaux, Rigaudons,

D. Scarlatti: Csembalószonáták: Cortége, Barcarolla,

D. Scarlatti: Csembalószonáták: La Chause, Jota²⁰

1937. 02. 24. Pesti Vigadó**Régi zene, régi hangszereken**

Közreműködők:

Günther Ramin (csembaló), Reinhard Wolf (viola d'amore), Paul Grümmer (viola da gamba)

Műsoron:

Fr. Couperin: Concert Royal,

A. Ariosti: Szonáta, A-dúr,

G. Fr. Händel: Chaconne, G-dúr,

J. S. Bach: Kromatikus fantázia és fuga, BWV 903,

Mikus-Csák István: Duó Wolf,

[?] Pungert: Angol szvit,

D. Buxtehude: Trió, A-dúr²¹

¹⁹ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_857.

²⁰ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_10504.

²¹ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_10512.

1937. 03. 10. Pesti Vigadó**Láng Erzsébet csembalóestje**

Közreműködők: Hütter Pál (viola da gamba), Eördögh János (fuvola)

Műsoron:

J. S. Bach: Partita, B-dúr,

J. S. Bach: Szonáta, g-moll,

D. Scarlatti: Zongoraszonáta, D-dúr,

D. Scarlatti: Zongoraszonáta, a-moll,

J.-Ph. Rameau: Pieces de Concert no. 2,

Fr. Couperin: Les Fastes de la grande et ancienne²²

7. 2. Historikus igényű zongorahangversenyek vagy zongorás kamarazenei hangversenyek

1909. 02. 25. Ismeretlen helyszín

Varró Margit (zongora) és Henrik [Harry] Son (gordonka) hangversenye, közreműködött Kovács Sándor (zongora)

Műsoron:

A. Corelli: Szonáta: Harry Son (gordonka) és [feltehetőleg] Kovács Sándor (zongora),

J. S. Bach: Partita, B-dúr, BWV 825, Prelúdium és fuga, esz-moll: Varró-Pikker Margit (zongora),

G. Fr. Händel: Siciliano: Harry Son (gordonka), Kovács Sándor (zongora),

P. A. Locatelli: Cantabile: Harry Son (gordonka), Kovács Sándor (zongora),

G. Fr. Händel: Bourrée: Harry Son (gordonka), Kovács Sándor (zongora),

J.-Ph. Rameau: Sarabande, Fr. Couperin: Pièces de clavecin 2. 8e ordre: 2. Allemande,

'L'Ausoniène; G. Muffat: Menüett; J. S. Bach: Induló, Musette: Varró-Pikker Margit (zongora,) N. Porpora: Szonáta: Harry Son (gordonka), Kovács Sándor (zongora), D. Scarlatti: 3 Szonáta: Varró-Pikker Margit (zongora)²³

²² MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_961.

²³ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_13967.

1911. 11 .04. Royal-terem, valamint 11. 08. Újságkiadók Otthona – Első est:

Dr. Kovács Sándor zongoraestélye

Közreműködők:

Hajós Erzsébet (ének), Balabán Imre (zongora)

Műsoron:

P. D. Paradies: Zongoraszonáta, D-dúr: Kovács Sándor (zongora),

J.- Ph. Rameau: Les Niais – variációk: Kovács Sándor (zongora),

N. Piccinni: O notte, G. B. Pergolesi: La serva padrona, Stizzoso, mio stizzoso: Hajós Erzsébet (ének), Balabán Imre (zongora),

J. S. Bach: Szonáta, a-moll: Kovács Sándor (zongora),

C. Monteverdi: Lamento d'Arianna, A. Vivaldi: L'Olimpiade, RV 725: Un certo non so che, S. de Luca: Non posso disperar: Hajós Erzsébet (ének), Balabán Imre (zongora),

D. Scarlatti: Etűd [sic], Sarabande, Menüett, Capriccio, Toccata: Kovács Sándor (zongora)²⁴

1922. 05. 20. Zeneakadémia

Madrigál-est

Közreműködők:

Meisel Gusztáv (fuvola), Zsigmondné Kabos Ilonka (zongora), a Magyar Madrigál-Együttes Hammerschlag János vezényletével, valamint Haraszti Emil

Műsoron:

G. Fr. Händel: Szonáta: Meisel Gusztáv (fuvola),

Haraszti Emil bevezető előadása,

C. Le Jeune: La brunellette violette refflorit, O. de Lassus: Je l' aime bien, Sauter danser, Matona mia cara: Magyar Madrigál-Együttes (vez. Hammerschlag János),

J.-Ph. Rameau: Pièces de clavecin op. 1/1: La Villageoise; D. Scarlatti: Gigue, Pastorale, Capriccio: Zsigmondné Kabos Ilonka (zongora),

G. P. da Palestrina: I vaghi fiori, O. de Lassus: Si je suis brun, A. Scandelli: Canzone

Napolitana: Magyar Madrigál-Együttes (vez. Hammerschlag János)²⁵

²⁴ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_2196.

²⁵ MTA Zenetudományi Intézet I Koncertadatbázis D_2810.

1930. 02. 11. Zeneakadémia Kisterem

Sinayberger János zongoraestje

Műsoron többek közt:

J. S. Bach: Clavier-Übung 2.: Olasz koncert, BWV 971²⁶

1936. 10. 24. Zeneakadémia

Bach-Collegium a Főiskolán

Közreműködők:

Budapesti Ének- és Zenekaregyesület, vezényelt: Lichtenberg Emil,

B. Nagy Béla és Sándor György (zongora)

Műsoron többek közt:

J. S. Bach: Concerto két csembalóra²⁷

1936. 12. 12. Zeneakadémia

Lichtenberg Emil és együttese hangversenye

Közreműködők:

Fischer Annie (zongora), Lambros Demetrios Callimahos (fuvola),

Országh Tivadar (hegedű),

Műsoron:

J. S. Bach: Szonáta fuvolára és csembalóra, h-moll, BWV 1030,

J. S. Bach: 4. Brandenburgi verseny, G-dúr, BWV 1049²⁸

1942. 11. 07. Skót Misszió

Kósa György Bach-estje

Műsoron:

J. S. Bach: Das wohltemperirte Clavier: részletek,

J. S. Bach: Kantáta (Vergnügte Ruh', beliebte Seelust), BWV 170: Vergnügte Ruh (több adat nincsen)²⁹

²⁶ MTA Zenetudományi Intézet I Koncertadatbázis D_962.

²⁷ MTA Zenetudományi Intézet I Koncertadatbázis D_839.

²⁸ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_10508.

²⁹ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_11492.

7. 3. Klavikordhangverseny, amely a koncertadatbázisban fellelhető adatok szerint egyedülálló esemény volt a megjelölt időszakban

1935. 04. 02. Zeneakadémia Kisterem

Sinay János clavichord-estje

Műsoron:

J. S. Bach: Das wohltemperirte Clavier: 2 prelúdium és fuga,

J. S. Bach: Francia szvit, c-moll,

G. Fr. Händel: Fantázia,

J. Haydn: Variációk, f-moll, Hob. XVII:6,

W. A. Mozart: Zongoraszonáta, C-dúr, K. 330,

L. van Beethoven: Zongoraszonáta, f-moll, op. 2/1 ³⁰

7. 4. Hangverseny, amelyen csembalón előadott csembalóverseny szerepelt

1931. 10. 19. Zeneakadémia

a Budapesti Hangversenyzenekar Bach-estje

Közreműködők:

Láng Erzsébet (csembaló), Gervay Erzsébet (ének), Hannover György és Koromzay Dénes (hegedű), vezényelt: Zsolt Nándor

Műsoron:

J. S. Bach: Ouverture [?],

[?] Csembalóverseny: **Láng Erzsébet (csembaló)**,

Kantáta (Selig ist der Mann), BWV 57, Kantáta (Ich hatte viel Bekümmernis), BWV 21:

ária, Kantáta (Nimm, was dein ist, und gehe hin), BWV 144: ária: Gervay Erzsébet (ének),

[d-moll] Kettősverseny: Hannover György, Koromzay Dénes (hegedű), [?]Brandenburgi verseny³¹

³⁰MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_8186.

³¹MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_223.

7. 5. Nagy apparátust igénylő oratórium-, illetve egyéb vokális és zenekari estek

1911. 11. 13. Zeneakadémia

a Magyar Nők Kamaraegyesületének hangversenye, vezényelt: Lichtenberg Emil

Közreműködők:

Budapesti Karénekegyesület,

Gertrude Förstel (szoprán),

Felix Senius (tenor),

Braun Károly (basszus),

Műsoron:

J. Haydn: A teremtés, Hob. XXI:2³²

Megjegyzés: Nincs csembaló feltüntetve.

1913. 01. 13. Pesti Vigadó

a Filharmóniai Társaság hangversenye, vezényelt: Lichtenberg Emil

Közreműködők:

Magyar Nők Karének Egyesülete, Budapesti Karénekegyesület, Érsek utcai Elemi Iskola

Énekkara,

Sándor Erzsébet (szoprán),

Durigo Ilona (alt),

Ney Bernát (bariton),

Szemere Árpád (bariton),

Venczell Béla (basszus),

Antalffy-Zsiross Dezső (orgona),

Zalánfy Aladár (orgona),

[valamint feltehetően – Molnár Antal feljegyzésére³³ hivatkozva – közreműködött még

Kovács Sándor (csembaló)]

Műsoron:

J. S. Bach: Máté-passió, BWV 244 ³⁴

³² MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_2206.

³³ Molnár Antal (szerk.): *Kovács Sándor hátrahagyott zenei írásai, 1928.* In Balassa Péter (szerk.): *Kovács Sándor válogatott zenei írásai.* (Budapest: Zeneműkiadó, 1976). 8.

³⁴ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_2312.

1917. 01. 05. Zeneakadémia

Magyar Nők Karegyesülete és a Budapesti Ének- és Zenekaregyesület hangversenye,
vezényelt Lichtenberg Emil

Közreműködők:

Medek Anna (szoprán),

Szende Ferenc (basszus),

Hajducska Ella (ének),

Antalffy-Zsiross Dezső (orgona),

[Kovács Sándor csembaló]

Műsoron többek közt:

G. Fr. Händel: Orgonaverseny, B-dúr,

J. S. Bach: Kantáta (Nun komm der Heiden Heiland), BWV 61³⁵

1918. 01. 28. Pesti Vigadó

a Budapesti Ének- és Zenekaregyesület hangversenye, vezényelt Lichtenberg Emil

Műsoron többek közt:

J. S. Bach: 155. kantáta³⁶

Megjegyzés: Nincs több adat erről a koncertről.

1918. 04. 15. Zeneakadémia

a Budapesti Ének- és Zenekaregyesület hangversenye [Nincs a karmester neve feltüntetve,
valószínűleg Lichtenberg Emil vezényelt]

Közreműködők:

Durigo Ilona (ének),

Székelyhidy Ferenc (ének),

Szemere Árpád (ének),

Kálmán Oszkár (ének)

Műsoron:

J. S. Bach: János-passió, BWV 245³⁷

Megjegyzés: Nincs csembaló feltüntetve.

³⁵ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_5683.

³⁶ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_5890.

³⁷ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_5984.

1919. 04. 25. Pesti Vigadó

a Budapesti Zenekaregyesület hangversenye, vezényelt: Lichtenberg Emil

Közreműködők

Budapesti Karénekegyesület, Magyar Nők Karegyesülete,

Durigó Ilona (ének),

Szemere Árpád (ének),

Kálmán Oszkár (ének),

Székelyhidy Ferenc (ének),

Sztojanovits Lili (ének),

Somogyi Dezső (ének),

Antalffy-Zsiross Dezső (orgona),

Pető Imre (csembaló),

Csuka Béla (gordonka, viola da gamba)

Műsoron:

J. S. Bach: János-passió, BWV 245³⁸

1919. 11. 30. Zeneakadémia

a Budapesti Zenekaregyesület hangversenye, vezényelt: Lichtenberg Emil

Közreműködők:

Medek Anna (ének),

Basilides Mária (ének),

Székelyhidy Ferenc (ének),

Kálmán Oszkár (ének),

Karácsony István (orgona)

Műsoron:

J. S. Bach: Négy egyházi dal: Dir Jehovah, Jesulein süß, Gib dich zufrieden, Komm, süßer Tod, BWV 478,

W. A. Mozart: Requiem³⁹

Megjegyzés: Nincs csembaló feltüntetve.

³⁸ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_11409.

³⁹ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_6239.

1919. 12. 28. Zeneakadémia

a Budapesti Ének- és Zenekaregyesület hangversenye, vezényelt: Lichtenberg Emil

Közreműködők:

Sámson Mária (ének),

Basilides Mária (ének),

Székelyhidy Ferenc (ének),

Kálmán Oszkár (ének),

Karácsonyi János (orgona)

Műsoron:

G. Fr. Händel – W. A. Mozart: Messiás, HWV 56⁴⁰

Megjegyzés: Nincs csembaló feltüntetve.

1920. 04. 01. és 1920. 04. 03. Zeneakadémia

a Budapesti Ének- és Zenekaregyesület hangversenye, vezényelt: Lichtenberg Emil

Közreműködők:

Budapesti Hangverseny Zenekar, I. kerületi Leánygimnázium Énekkara (vez. Kunwald Pál),

Medek Anna (szoprán),

Basilides Mária (alt),

Székelyhidy Ferenc (tenor),

Szemere Árpád (bariton),

Kálmán Oszkár (basszus),

Sztojanovits Adrienne (alt),

Sztojanovits Lili (szoprán),

Dömötör Lajos (fuvola),

Rozgonyi Ágnes (hegedű),

Szécsi Pálné (csembaló),

Karácsonyi János (orgona)

Műsoron:

J. S. Bach: Máté-passió, BWV 244⁴¹

⁴⁰ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_6257.

⁴¹ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_10204.

1920. 12. 25. és 1921. 01. 06. Zeneakadémia

a Budapesti Ének- és Zenekaregyesület hangversenye, vezényelt: Lichtenberg Emil

Közreműködők:

Medek Anna (szoprán),

Székelyhidy Ferenc (tenor),

Venczell Béla (basszus),

Basilides Mária (alt),

Karácsonyi István (orgona)

Műsoron többek közt:

G. Fr. Händel: Messiás, HWV. 56: 1. rész⁴²

Megjegyzés: Nincs csembaló feltüntetve.

1921. 03. 24. és 03. 26. Zeneakadémia

a Budapesti Ének- és Zenekaregyesület hangversenye, vezényelt: Lichtenberg Emil

Közreműködők:

az I. kerületi leánygimnázium énekkara (tanár: Böhm Gyuláné),

Hardorff Anna (szoprán),

Basilides Mária (alt),

Székelyhidy Ferenc (tenor),

Szemere Árpád (bariton),

Kálmán Oszkár (basszus),

Marciss Árpádné (ének),

Böhm Gyuláné (ének),

Dömötör Lajos (fuvola),

Rozgonyi Ágnes (hegedű),

Szécsi Pálné (csembaló),

Karácsonyi János (orgona)

Műsoron:

J. S. Bach: Máté-passió, BWV 244⁴³

⁴² MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_2498.

⁴³ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_2579.

1921. 11. 02. Zeneakadémia**a Budapesti Ének- és Zenekaregyesület hangversenye, vezényelt: Lichtenberg Emil**

Műsoron többek közt:

J. S. Bach: 161. kantáta,⁴⁴**Megjegyzés:** Nincsen több adat a koncertről.**1922. 02. 27. Zeneakadémia****a Budapesti Ének- és Zenekaregyesület hangversenye, vezényelt: Lichtenberg Emil**

Közreműködők:

Medek Anna (Ifis) (ének),

Basilides Mária (ének),

Budánovits Mária (angyal) (ének),

Székelyhidy Ferenc (Jephta) (ének),

Farkas Sándor (Hámor) (ének),

Berg Ottó (csembaló),

Zalánfy Aladár (orgona)

Műsoron

G. Fr. Händel: Jephta⁴⁵**1922. 05. 12. Zeneakadémia****a Budapesti Ének és Zenekaregyesület hangversenye, vezényelt: Lichtenberg Emil⁴⁶**

Közreműködők:

Medek Anna (szoprán),

Basilides Mária (alt),

Székelyhidy Ferenc (tenor),

Palló Imre (bariton),

Kálmán Oszkár (basszus),

Zalánfy Aladár (orgona),

Berg Ottó (csembaló),

⁴⁴ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_2672.⁴⁵ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_2790.⁴⁶ 1922. 04. 15-én a Zeneakadémián már elhangzott ugyanez az előadás, azonos fellépőkkel, de ez a koncert nem szerepel az adatbázis gyűjteményében. Forrás: Herényi István: *110 éves a Lutheránia. 1904 – 2014.* (Budapest: Pesti Evangélikus Egyház Deák Téri Egyházközség, 2014.).

Zsámboki Miklós (gordonka)

Műsoron: J. S. Bach: János-passió, BWV 244⁴⁷

1923. 03. 29. Zeneakadémia

a Budapesti Ének és Zenekaregyesület hangversenye

Műsoron:

J. S. Bach: Máté-passió, BWV 244⁴⁸

Megjegyzés: Nincs több adat a koncertről.

1924. 05. 12. Zeneakadémia⁴⁹ és 1924. 11. 29. Pesti Vigadó⁵⁰

a Budapesti Ének és Zenekaregyesület 122. hangversenye, vezényelt: Lichtenberg Emil

Közreműködők:

Tihanyi Vilma (szoprán),

Gáthy Ilona (szoprán),

Basilides Mária (alt),

Székelyhidny Ferenc (tenor),

Kálmán Oszkár (basszus),

Danziger Antal (hegedű),

Dömötör Lajos (fuvola),

Kruyswyk, Walter (oboa),

Juhász Antal (angolkürt),

Papp Zakariás (fagott),

Száder István (kürt),

Romagnoli Ferenc (kürt),

Sammer Miksa (trombita),

Münich Jakab (trombita),

Neuner Vilmos (trombita),

Zalánfy Aladár (orgona),

Berg Ottó (zongora)

Műsoron:

⁴⁷ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_10234.

⁴⁸ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_2848.

⁴⁹ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_4532.

⁵⁰ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_2984.

J. S. Bach: Mise, h-moll, BWV 232

Megjegyzés: Nincs csembaló feltüntetve, a műsorlap szerint Berg Ottó zongorán játszott.

1924. 12. 25. Zeneakadémia

a Budapesti Ének és Zenekaregyesület karácsonyi hangversenye

Vezényelt: Lichtenberg Emil

Közreműködők:

Medek Anna (ének),

Marschalkó Rózsi (ének),

Palló Imre (ének),

Székelyhidy Ferenc (ének),

Kálmán Oszkár (ének)

Műsoron:

H. Schütz: Karácsonyi oratórium

L. L. Perosi: Lázár feltámasztása⁵¹

Megjegyzés: Nincs csembaló feltüntetve.

1925. 01. 04. Zeneakadémia

a Budapesti Ének és Zenekaregyesület 125. hangversenye, vezényelt: Lichtenberg Emil

Közreműködők:

Medek Anna (ének),

Székelyhidy Ferenc (ének),

Marschalkó Rózsi (ének),

Palló Imre (ének),

Kálmán Oszkár (ének),

Berg Ottó (continuo),

Danziger Antal (hegedű)

Műsoron: H. Schütz: Karácsonyi oratórium

L. L. Perosi: Lázár feltámasztása⁵²

⁵¹ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_3032.

⁵² MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_3035.

1925. 04. 11. Zeneakadémia

a Budapesti Ének és Zenekaregyesület 127. hangversenye, vezényelt: Lichtenberg Emil

Közreműködők:

Basilides Mária (ének),

Helge Lindberg (ének),

Pálffy-Waniek Kamilla (ének),

Székelyhidy Ferenc (ének),

Komáromy Pál (ének),

Marciss Árpádné (ének),

Krauss Imre (ének),

Kárpáthy Sándor (gordonka),

Zalánfy Aladár (orgona),

Berg Ottó (csembaló v. zongora) [sic]

Műsoron:

J. S. Bach: János-passió, BWV 245⁵³

1925. 10. 29. Zeneakadémia

Bach-est

Zeneművészeti Főiskola Zenekara, Palestrina Kórus, vezényelt Edwin Fischer

Műsoron:

6. kantáta, km. **Conrad Hansen (continuo),**

169. kantáta, km. Basilides Mária (ének), **Conrad Hansen (continuo),**

Hármasverseny, km. Braun Paula (zongora), **Conrad Hansen (continuo, zongora) [sic],**

Edwin Fischer (zongora),

50. kantáta, km. **Conrad Hansen (continuo)**⁵⁴

⁵³ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_3125.

⁵⁴ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_3186, a közreműködőket nem listázva, hanem az eredeti műsorlap szerint, az egyes, előadott művek mellett jeleztem.

1926. 03. 01. Zeneakadémia

a Budapesti Ének- és Zenekaregyesület 133. hangversenye, vezényelt: Lichtenberg Emil

Közreműködők:

Sándor Erzsébet (szoprán),

Basilides Mária (alt),

Székelyhidny Ferenc (tenor),

Kálmán Oszkár (basszus),

Zalánfy Aladár (orgona),

Schuler György (csembaló),

Münich Jakab (trombita)

Műsoron:

G. Fr. Händel: Sámson, HWV 57 ⁵⁵

1926. 04. 02. Zeneakadémia

Filharmóniai Társaság Zenekara, Palestrina Kórus, vezényelt Dohnányi Ernő

Közreműködők:

Medek Anna (ének),

Basilides Mária (ének),

Székelyhidny Ferenc (ének),

Szende Ferenc (ének),

Berg Ottó (csembaló),

Riegler Ernő (orgona),

Műsoron:

J. S. Bach: János-passió, BWV 245⁵⁶

⁵⁵ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_3280.

⁵⁶ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_3304.

1926. 05. 17. Zeneakadémia

Budapesti Ének- és Zenekaregyesület 135. hangversenye, vezényelt: Siegfred Ochs

Közreműködők:

Wesselényi Utcai Polgári Fiúiskola énekkara (karig. Borus Endre),

Sándor Erzsébet (szoprán),

Basilides Mária (alt),

Székelyhidny Ferenc (tenor),

Kálmán Oszkár (basszus),

Zalánfy Aladár (orgona),

Schuller György (csembaló)

Műsoron:

G. Fr. Händel: Júdas Makkabeus, HWV 63⁵⁷

1926. 11. 15. Zeneakadémia

a Budapesti Ének- és Zenekaregyesület 136. hangversenye, vezényelt: Lichtenberg Emil

Közreműködők:

Sándor Erzsébet (szoprán),

Basilides Mária (alt),

Székelyhidny Ferenc (tenor),

Kálmán Oszkár (basszus),

Zalánfy Aladár (orgona),

Schuler György (csembaló),

Műnich Jakab (trombita)

Műsoron:

G. Fr. Händel: Sámson, HWV 57⁵⁸

1926. 12. 25. Zeneakadémia

a Bp-i Ének- és Zenekaregyesület 138. hangversenye, vezényelt: Lichtenberg Emil

Közreműködők:

Wesselényi Utcai Polgári Fiúiskola énekkara (vez. Borus Endre),

Medek Anna (ének),

Basilides Mária (ének),

⁵⁷ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_3322.

⁵⁸ MTA Zenetudományi Intéze Koncertadatbázis ID_3338.

Székelyhidy Ferenc (ének),

Kálmán Oszkár (ének),

Acél Márta (ének),

Sándor Frigyes (hegedű),

Meszlényi Perina (hegedű),

Dömötör Lajos (fuvola),

Heinz Hugó (oboa),

Münich Jakab (trombita),

Zalánfy Aladár (solo continuo), [sic]

Riegler Ernő (kar-continuo) [sic]

Műsoron:

J. S. Bach: Karácsonyi oratórium⁵⁹

1927. 04. 14. Zeneakadémia⁶⁰ és 1927. 05. 01. Fasori Református Templom⁶¹

a Budapesti Ének és Zenekaregyesület 143. hangversenye, vezényelt: Lichtenberg Emil

Műsoron:

J. S. Bach: Kantáta (Sehet, wir gehn hinauf gen Jerusalem), BWV 159,

Kantáta (Ich will den Kreuzstab gerne tragen), BWV 56: Gott soll allein mein Herze,

Kantáta (Ich will den Kreuzstab gerne tragen), BWV 56: Úr Jézus! Égen s földön úr

Megjegyzés: Nincs több adat a koncertről.

1927. 05. 09. Kálvin téri Református Templom

a Goudimel-énekkar Bach-estje, vezényelt: Árokháty Béla

Közreműködők:

Budanovits Mária (ének),

Erdőssy Vilmosné (ének),

Micsey Józsa (ének),

Jakoby Antal (ének),

Laurisin Lajos (ének),

Molnár Imre (ének),

Szórád Ferenc (ének),

⁵⁹ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_3357.

⁶⁰ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_3409.

⁶¹ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_3416.

Herz Ottó (zongora),

Ákom Lajos (orgona),

Szimfonikus zenekar [sic]

Műsoron:

J. S. Bach: Kantáta "Krisztus, te vagy mindenem"; Korálelőjátékok és korálok; Fantázia és fuga orgonára; Ó menjünk csak gyorsan⁶²

Megjegyzés: Nincs csembaló feltüntetve, a műsorlap szerint Herz Ottó zongorán játszott.

1927. 05. 22. Zeneakadémia

a Goudimel-énekkar ünnepi hangversenye a református nagy-gyűlés alkalmából

vezényelt: Árokháty Béla

Közreműködők:

Városi Színház Zenekara,

Budanovits Mária (ének),

Vinkovich László (ének),

Molnár Imre (ének),

Szórád Ferenc (ének),

Erdőssy Vilmosné (ének),

Paulovits István (ének),

Herz Ottó (zongora),

Ákom Lajos (orgona)

Műsoron:

J. S. Bach: Oh Krisztus, Te vagy az életem; Toccata és fuga; Jer, menjünk csak gyorsan⁶³

Megjegyzés: Nincs csembaló feltüntetve, a műsorlap szerint Herz Ottó zongorán játszott.

⁶² MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_7350.

⁶³ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_3420.

1927. 12. 14. Zeneakadémia**a Palestrina-kórus rendkívüli jótekonysági hangversenye, vezényelt Georg Schumann**

Közreműködők:

[?] Zenekar

Műsoron:

J. S. Bach: 169. kantáta: km. Kreszné Sztojanovits Lily (ének), Szende Ferenc (ének),

5. Brandenburgi verseny, D-dúr, BWV 1050: km. Dömötör Lajos (fuvola), Baré Emil (hegedű), [?] csembaló, vagy zongora,

Magnificat:

km.Fuchs-Fayer Rózsi (ének),

Kreszné Sztojanovits Lily (ének),

Basilides Mária (ének),

Somló József (ének),

Szende Ferenc (ének),

Riegler Ernő (orgona),

Herz Ottó (continuo)⁶⁴**1929. 03. 28. Zeneakadémia****a Budapesti Ének- és Zenekar Egyesület 154. hangversenye, vezényelt: Lichtenberg Emil**

Közreműködők:

Budapesti Hangverseny Zenekar,

Medek Anna (ének),

Budanovits Mária (ének),

Székelyhidy Ferenc (ének),

Győri Pál (ének),

Osváth Júlia (ének),

Kraus Imre (ének),

Zalánfi Aladár (continuo),

Ferencsik János (continuo),

Kárpáthy Sándor (gordonka)

Műsoron:

J. S. Bach: János-passió, BWV 245 ⁶⁵

⁶⁴ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_8428.

1929. 03. 29. Pesti Vigadó

a Palestrina Kórus Nagypénteki hangversenye, vezényelt Berg Ottó

Műsoron többek közt:

J. S. Bach: Máté-passió, BWV 244: 2 korál, J. des Prez: De profundis, G. P. da Palestrina: Jeremiás siralmai, G. Allegri: Miserere ⁶⁶

Megjegyzés: Nincs több adat a koncertről.

1929. 04. 22. Zeneakadémia

a Budapesti Ének- és Zenekaregyesület 155-ik hangversenye, vezényelt: Lichtenberg Emil

Közreműködők:

Basilides Mária (ének),

Sándor Erzsébet (ének),

Ekker Szidónia (ének),

Sztojanovits Lili (ének),

Székelyhidy Ferenc (ének),

Székely Mihály (ének),

Győri Pál (ének),

Gárdonyi Pálné (ének),

Zalánfy Aladár (orgona)

Műsoron:

C. Monteverdi – V. d' Indy: Orfeo -budapesti bemutató,

G. Fr. Händel – Fr. Chrysander: Acis és Galatea, HWV 49: Pastorale – budapesti bemutató⁶⁷

Megjegyzés: Nincs csemláló feltüntetve.

⁶⁵ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_9910.

⁶⁶ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_3622.

⁶⁷ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_3627.

1929. 11. 21. Pesti Vigadó

a Filharmóniai Társaság Zenekara és a Palestrina-kórus Bach-Mozart estje, vezényelt:

Edwin Fischer

Közreműködők:

Kathleen Arkandy (ének),

Kreszné Sztojanovits Lily (ének),

Basilides Mária (ének),

Székelyhidy Ferenc (ének),

Győri Pál (ének),

Endre Béla (continuo)

Műsoron:

J. S. Bach: Magnificat, BWV 243,

W. A. Mozart: Davidde penitente (Bp-i bem.)⁶⁸

1930. 03. 31. Zeneakadémia

a Budapesti Ének- és Zenekaregyesület 159. hangversenye, vezényelt Ádám Jenő

Közreműködők:

Gárdonyi Pálné (csemláló),

Riegler Ernő (orgona),

Kárpáthy Sándor (gordonka),

Báthy Anna (ének),

Basilides Mária /Dávid/ (alt),

Ekker Szidónia /Boszorkány/ (ének),

Székelyhidy Ferenc /Jonathan/ (tenor),

Győri Pál /Saul/ (ének),

Virágh Lajos /Sámuel szelleme/ (ének),

Ligeti Dezső /Főpap/ (ének),

Kraus Imre /Hírnök/ (ének)

Műsoron:

G. Fr. Händel: Saul⁶⁹

⁶⁸ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_9947.

⁶⁹ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_40.

1930. 04. 03. Zeneakadémia**a Budapesti Ének- és Zenekaregyesület hangversenye, vezényelt: Lichtenberg Emil**

Közreműködők:

Győri Pál énekkara, Wesselényi utcai Fiúiskola énekkara,

Medek Anna (ének),

Basilides Mária (ének),

Laurisin Lajos (ének),

Székelyhidy Ferenc (ének),

Szende Ferenc (ének),

Kálmán Oszkár (ének)

Műsoron:

J. S. Bach: Máté-passió (teljes terj. Bp-en 1.)⁷⁰**Megjegyzés:** Nincs csembaló feltüntetve.**1930. 04. 14. Zeneakadémia****a Budapesti Ének- és Zenekaregyesület hangversenye, vezényelt: Ádám Jenő**

Közreműködők:

Herz Ottó (csembaló),

Riegler Ernő (orgona),

Kárpáthy Sándor (gordonka),

Báthy Anna (ének),

Egger Szidónia /David/ (ének),

Moizer Margit /Boszorkány/ (ének),

Székelyhidy Ferenc /Jonathan/ (tenor),

Győri Pál /Saul/ (ének),

Virágh Lajos /Sámuel próféta szerelmese/ (ének),

Ligeti Dezső /Főpap/ (ének),

Kraus Imre /Hírnök/ (ének)

Műsoron:

G. Fr. Händel: Saul⁷¹⁷⁰ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_9638.⁷¹ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_51.

1930. 11. 21. Zeneakadémia**a Budapesti Ének- és Zenekaregyesület 162. hangversenye**, vezényelt: Lichtenberg Emil

Közreműködők:

Báthy Anna (ének),

Basilides Mária (ének),

Székelyhidny Ferenc (ének),

Győri Pál (ének),

Zalánfy Aladár (orgona),

Pongrácz László [?]

Műsoron többek közt:

J. S. Bach: 3 kantáta ⁷²**Megjegyzés:** Nincs csembaló feltüntetve.**1930. 12. 29. Zeneakadémia****a Budapesti Ének- és Zenekaregyesület 163. hangversenye**, vezényelt Lichtenberg Emil

Műsoron: [A műsor – a korál kivételével – nyilvánvalóan a Die Kunst der Fugéból való]

J. S. Bach: Három egyszerű fuga vonós hangszerekre; Három ellenfuga kamarazenekearra,

Négy kettős és hármas fuga; Két kánon csembalóra; Két tükörfuga 2 csembalóra és

vonószenekearra, Négy témás fuga, Korális⁷³**Megjegyzés:** Nincs több adat a koncertről.**1931 .05. 18. Zeneakadémia****a Budapesti Ének és Zenekaregylet hangversenye**, vezényelt Ádám Jenő

Közreműködők:

Sándor Erzsébet /Eszter/ (ének),

Basilides Mária /anya/ (ének),

Székelyhidny Ferenc /Mardakái/ (ének),

Laurisin Lajos (ének),

Kálmán Oszkár (ének)

Műsoron:

G. Fr. Händel: Esther, HWV 50⁷⁴⁷² MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_125.⁷³ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_144.⁷⁴ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_213.

Megjegyzés: Nincs csembaló feltüntetve.

1932. 11. 18. Zeneakadémia

Bach Weimarban és Cönthben, második előadás

Közreműködők:

Budapesti Ének- és Zenekaregyesület,

Basilides Mária (ének),

Závodszky Miklós (ének),

Kármán Gizi (ének),

Győri Pál (ének),

Zalánfy Aladár (orgona),

Sándor Frigyes (hegedű),

Eördögh János (fuvola),

[Sándor Erzsébet (ének)]⁷⁵

Műsoron:

J. S. Bach: Prelúdium és fuga; Kantáta (Komm, du süsse Todesstunde), BWV 161,

5. Brandenburgi verseny, D-dúr, BWV 1050 ⁷⁶

1933. 12. 11. Zeneakadémia Kisterem

Collegium Musicum 1. bérleti estje, vezényelt: Várady László

Közreműködők:

Basilides Mária (ének),

Mende Erzsi (ének),

Markó Eta (ének),

Radó Jolán (ének),

Rösler Endre (ének),

Matuska Miklós (ének)

Műsoron:

C. Monteverdi: Lamento d'Arianna,

H. Purcell: Dido és Aeneas: recitativo és ária,

J.-B. Lully: Armide: ária,

⁷⁵ A műsorban elhangzott 5. brandenburgi verseny csembalistája nem szerepel a műsorlapon. Feltételezhető, hogy hibás a lista, és az énekes neve helyett talán helyesen „Láng Erzsébet (csembaló)”- megjelölésnek kellett volna állnia.

⁷⁶ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_343.

J.-Ph. Rameau: Les Indes: kvartett,
 G. Fr. Händel: Scipione, HWV 20: duett,
 L. Leo: Zenobia: recitativo és ária,
 R. Keiser: Jodelet: jelenet,
 G. B. Pergolesi: La serva padrona: duett,
 A.-E.-M.- Grétry: Oroszlánszívű Richárd: Parasztdal,
 C.W. Gluck: Orfeusz: jelenet,
 W. A. Mozart: Don Giovanni, K. 527: kvartett ⁷⁷

Megjegyzés: Nincs csemláló feltüntetve.

1934. 05. 08. Zeneakadémia

a Budapesti Ének- és Zenekaregyesület Kantátaestje, vezényelt: Lichtenberg Emil

Közreműködők:

Budapesti Hangversenyzenekar,

Győri Pál (ének),

Závodszky Zoltán (ének),

Sztojanovits Lili (ének),

Músorton többek közt:

J. S. Bach: Kantáta (Weichet nur, betrübte Schatten), BWV 202; Kantáta (Aus der Tiefen rufe ich, Herr, zu dir), BWV 131⁷⁸

Megjegyzés: Nincs csemláló feltüntetve.

1934. 05. 17. Zeneakadémia

Székesfővárosi Zene- és Énekkar, vezényelt: Hans Weisbach

Közreműködők:

Tihanyi Vilma (ének),

Rösler Endre (ének),

Basilides Mária (ének),

Kálmán Oszkár (ének),

Hannover György (heg.),

⁷⁷ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_6423.

⁷⁸ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_10387.

Kopeczky Alajos (orgona),

Műsoron:

J. S. Bach: János-passió, BWV 245⁷⁹

Megjegyzés: Nincs csembaló feltüntetve.

1935. 01. 23. Zeneakadémia

a Korál-Kamara Társaság oratórium estje, vezényelt: Árokháty Béla

Közreműködők:

Réthy Eszter (ének),

Blank Hilda (ének),

Rácz Tilda (ének),

Székelyhidy Ferenc (ének),

Matuska Miklós (ének),

Szabó Lajos (ének),

Zalánfy Aladár (orgona)

Műsoron:

D. Buxtehude: Örvendjete ti, szent hívek,

H. Schütz: Karácsonyi oratórium,

J. S. Bach: Magnificat⁸⁰

Megjegyzés: Nincs csembaló feltüntetve.

1935. 02. 25. Zeneakadémia

Händel ünnepség a Zeneművészeti Főiskola nagytermében

Budapesti Ének- és Zenekaregyesület, vezényelt: Lichtenberg Emil

Közreműködők:

Sándor Erzsébet (ének),

Tibor Zoltán (ének),

Gergely Ilona (ének),

Zalánfy Aladár (ének),

Káldi László (ének),

Galambos János (ének)

Műsoron:

⁷⁹ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_11881.

⁸⁰ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_483.

G. Fr. Händel: Joshua ⁸¹

Megjegyzés: Nincs csembaló feltüntetve.

1935. 04. 19. Zeneakadémia

A Budapesti Ének- és Zenekaregyesület hangversenye vezényelt: Lichtenberg Emil

Közreműködők:

Budapesti Hangverseny Zenekar,

Bolyai Főreáliskola Fiúkórusa,

Báthy Anna (ének),

Basilides Mária (ének),

Rösler Ferenc (ének),

Kálmán Oszkár (ének),

Tibor Zoltán (ének),

Győri Pál (ének),

Farkas Alice (ének),

Kiss Erzsébet (ének)

Műsoron:

J. S. Bach: Máté-passió, BWV 244⁸²

Megjegyzés: Nincs csembaló feltüntetve.

1935. 11. 21. Zeneakadémia

Heinrich Schütz műveinek bemutatója

Közreműködők:

Budapesti Ének- és Zenekaregyesület, vezényelt: Lichtenberg Emil

Réthy Eszter (ének),

Basilides Mária (ének),

Rösler Endre (ének),

Kálmán Oszkár (ének)⁸³

Megjegyzés: Nincs csembaló feltüntetve és nincs több adat.

⁸¹ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_496.

⁸² MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_522.

⁸³ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_611.

1936. 02. 28. Zeneakadémia

a Budapesti Ének- és Zenekaregyesület 195. hangversenye, vezényelt: Lichtenberg Emil

Közreműködők:

Sándor Erzsébet (ének),

Fehér Pál (ének),

Alváry Lőrinc (ének),

Zalánfy Aladár (orgona)

Műsoron többek közt:

G. Fr. Händel: Acis és Galatea, HWV 49⁸⁴

Megjegyzés: Nincs csembaló feltüntetve.

1936 .04. 10. Zeneakadémia

Oratóriumi est a Zeneakadémián

Budapesti Ének- és Zenekaregyesület, vezényelt Lichtenberg Emil

Közreműködők:

Báthy Anna (ének),

Basilides Mária (ének),

Rösler Endre (ének),

Kálmán Oszkár (ének)

Műsoron:

J. S. Bach: János-passió, BWV 245⁸⁵

Megjegyzés: Nincs csembaló feltüntetve.

1937 .03. 25. Zeneakadémia

a Budapesti Ének- és Zenekaregyesület estje, vezényelt: Lichtenberg Emil

Közreműködők:

Báthy Anna (ének),

Basilides Mária (ének),

Rösler Endre (ének),

Kálmán Oszkár (ének),

Tibor Zoltán (ének),

Győri Pál (ének)

⁸⁴ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_693.

⁸⁵ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_733.

Műsoron:

J. S. Bach: János-passió, BWV 245⁸⁶

Megjegyzés: Nincs csembaló feltüntetve.

1937. 05. 05. Zeneakadémia

a Budapesti Ének- és Zenekaregyesület hangversenye, vezényelt Lichtenberg Emil

Közreműködők:

Basilides Mária (ének),

Réthy Eszter (ének),

Rösler Endre (ének),

Gergely Ilona (ének),

Győri Pál (ének)

Műsoron:

G. Fr. Händel: Jephtha⁸⁷

Megjegyzés: Nincs csembaló feltüntetve.

1937. 11. 21. Zeneakadémia Kisterem

Bach-kollégium 3. előadás

Műsoron:

J. S. Bach: Kantáta (Nun komm der Heiden Heiland), BWV 61,

Kantáta (Ein feste Burg ist unser Gott), BWV 80⁸⁸

Megjegyzés: Nincs több adat a koncertről.

1938. 01. 09. Zeneakadémia Kisterem

III. Bach kollégium, vezényelt Lichtenberg Emil

Műsoron:

J. S. Bach: Mély, vak éjből, Izrael pásztora, halljad, Kantáta (Wachet auf, ruft uns die Stimme), BWV 140⁸⁹

Megjegyzés: Nincs több adat a koncertről.

⁸⁶ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_978.

⁸⁷ MTA Zenetudományi Intézet I Koncertadatbázis D_1008.

⁸⁸ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_8010.

⁸⁹ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_8014.

1938 .02. 12. Zeneakadémia

a Budapesti Ének- és Zenekaregyesület 207. hangversenye, vezényelt: Lichtenberg Emil

Közreműködők:

Magyar Szimfonikus Zenekar,

Flesch Ella (ének),

Basilides Mária (ének),

Rösler Endre (ének),

Kálmán Oszkár (ének),

Hámory Imre (ének),

Littasy György (ének),

Zalánfalvy Aladár (orgona)

Műsoron:

G. Fr. Händel: Belsazar, HWV 61⁹⁰

Megjegyzés: Nincs csembaló feltüntetve.

1938. 04. 14. Zeneakadémia

a Budapesti Ének- és Zenekaregyesület estje, vezényelt Lichtenberg Emil

Közreműködők

Budapesti Hangversenyzenekar,

Báthy Anna (ének),

Basilides Mária (ének),

Rösler Endre (ének),

Kálmán Oszkár (ének),

Breznay Judit (ének),

Tibor Zoltán (ének),

Győri Pál (ének)

Műsoron:

J. S. Bach: Máté-passió, BWV 244⁹¹

Megjegyzés: Nincs csembaló feltüntetve.

⁹⁰ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_1171.

⁹¹ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_1229.

1939. 04. 08. Zeneakadémia

Budapesti Hangverseny Zenekar, Budapesti Ének- és Zenekaregyesület, vezényelt:

Lichtenberg Emil

Közreműködők:

Skót Leányiskola kórusa,

Eyssen Irén (ének),

Basilides Mária (ének),

Pataky Kálmán (ének)

Műsoron:

J. S. Bach: Máté-passió, BWV 244⁹²

Megjegyzés: Nincs csembaló feltüntetve és nincs több adat.

1939. 12. 27. Zeneakadémia

Budapesti Ének- és Zenekaregyesület, vezényelt: Lichtenberg Emil

Közreműködők:

Réthy Eszter (ének),

Basilides Mária (ének),

Rösler Endre (ének),

Kálmán Oszkár (ének),

Zalánfy Aladár (orgona)

Műsoron:

G. Fr. Händel: Messiás, HWV 56⁹³

Megjegyzés: Nincs csembaló feltüntetve.

1940. 11. 05. Vörösmarty u. 51. [Budapesti Skót Misszió?]

a Budapesti Ének- és Zenekaregyesület hangversenye, vezényelt: Lichtenberg Emil

Közreműködők:

Kálmán Oszkár (ének),

Örs Ernőné (ének),

Fellner Ferenc (ének),

Hajós Elemérné (ének)

Műsoron:

G. Fr. Händel: Messiás, HWV. 56,

⁹² MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_6497.

⁹³ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_6627.

J. Haydn: A teremtés, Hob. XXI:2 ⁹⁴

Megjegyzés: Nincs csembaló feltüntetve.

1941. 01. 17. Zeneakadémia

Kresz Géza kamarazenekarának hangversenye

Közreműködők:

Kresz Géza (hegedű),

Böszörményi Nagy Béla (zongora),

B. Falaky Márta (zongora),

Szegedi Ernő (zongora),

Vásárhelyi Magda (zongora)

Műsoron:

A. Vivaldi: Concerto két hegedűre, A-dúr, RV 552, "Eco in lontano",

J. S. Bach: Hegedűverseny, E-dúr,

A. Vivaldi – J. S. Bach: Concerto négy csembalóra, a-moll, BWV 1065 (RV 580),

Fr. Schubert: Német táncok,

L. van Beethoven: 6 menüett,

G. Fr. Händel: Concerto grosso, d-moll⁹⁵

1941. 01. 21. Zeneakadémia Kisterem

IV. Bach Kollégium Első Estje, Kantáták, vezényelt: Lichtenberg Emil

Közreműködők:

Eyssen Irén (ének),

Basilides Mária (ének),

Nagypál László (ének),

Győri Pál (ének),

Zalánfy Aladár (continuo)

Műsoron:

J. S. Bach: Dazu ist erschienen der Sohn Gottes, Kantáta (Ein feste Burg ist unser Gott),

BWV 80, Kantáta (Komm, du süsse Todesstunde), BWV 161⁹⁶

Megjegyzés: Nincs csembaló feltüntetve.

⁹⁴ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_6710.

⁹⁵ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_7175.

⁹⁶ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_7179.

1941. 02. 05. Zeneakadémia

a Budapesti Ének és Zenekaregyesület 220. hangversenye, vezényelt Lichtenberg Emil

Közreműködők:

Budapesti Hangversenyzenekar,

Tamás Ilonka (szoprán),

Rösler Endre (tenor),

Kálmán Oszkár (basszus)

Műsoron:

J. Haydn: A teremtés, Hob. XXI:2 ⁹⁷

Megjegyzés: Nincs csembaló feltüntetve.

1941. 03. 27. Budapesti Skót Misszió

A Budapesti Ének- és Zenekaregylet hangversenye, vezényelt: Lichtenberg Emil

Közreműködők:

Basilides Mária (alt), Káldi László (zongora)

Műsoron:

J. S. Bach: Mise, h-moll, BWV 232 ⁹⁸

Megjegyzés: Nincs csembaló feltüntetve, viszont zongora szerepel continuo hangszerként.

1941. 04. 10. Zeneakadémia

a Budapesti Ének- és Zenekaregylet hangversenye, vezényelt: Lichtenberg Emil

Közreműködők:

Budapesti Hangversenyzenekar,

a Budapesti Énekegyesület énekkara,

Báthy Anna (szoprán),

Basilides Mária (alt),

Rösler Endre (tenor),

Kálmán Oszkár (basszus)

Műsoron:

J. S. Bach: János-passió, BWV 245⁹⁹

Megjegyzés: Nincs csembaló feltüntetve.

⁹⁷ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_7193.

⁹⁸ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_7248.

⁹⁹ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_7260.

1941. 10. 29. Zeneakadémia**Egyházzenei ünnepély**, vezényelt Árokháty Béla

Közreműködők:

Korál Kamaratársaság,

Peschkó Zoltán (orgona),

Csokonay Énekkar,

Nagykőrösi Tanítóképző Énekkara

Műsoron:

G. Fr. Händel: Orgonaverseny, F-dúr,

H. Schütz: Énekkari koncert [sic]¹⁰⁰**1941. 11. 23. múzeum [?]¹⁰¹****II. Múzeumi Matiné**

Közreműködők:

Kresz Géza kamarazenekara, vezényelt: Kresz Géza,

Szervánszky Péter (hegedű)

Műsoron:

A. Vivaldi: Concerto grosso, d-moll op. 3,

E. Dall'Abaco: Concerto da chiesa, B-dúr,

M. E. Bossi: Intermezzi Goldiniani,

G. Tartini: Hegedűverseny, d-moll¹⁰²**Megjegyzés:** Nincs csembaló feltüntetve.**1942. 05. 30. Zeneakadémia****a Budapesti Ének- és Zenekaregylet hangversenye**, vezényelt: Lichtenberg Emil

Közreműködők:

Basilides Mária (ének),

Rösler Endre (ének),

Jámbor László (ének),

Eyssen Irén (ének),

Hegedűs Tibor (hegedű),

Zalánfy Aladár (orgona)

¹⁰⁰ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_6786.¹⁰¹ A koncert helyszíne valószínűleg a Nemzeti Múzeum volt.¹⁰² MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_6789.

Műsoron többek közt:

H. Schütz: 47. zsoltár,

J. S. Bach: Kantáta (Wachet auf, ruft uns die Stimme), BWV 140¹⁰³

Megjegyzés: Nincs csembaló feltüntetve.

1943. 04. 23. Zeneakadémia

a Budapesti Ének- és Zenekaregylet hangversenye, vezényelt: Lichtenberg Emil

Közreműködők:

Báthy Anna (szoprán),

Basilides Mária (alt),

Pataky Kálmán (tenor),

Tibor Zoltán (basszus),

Kálmán Oszkár (basszus),

Örs Anna (szoprán),

Zalánfy Aladár (csembaló),

Kósa György (csembaló)

Műsoron:

J. S. Bach: Máté-passió, BWV 244¹⁰⁴

1943. 11. 14. Nemzeti Múzeum

Kresz Géza kamarazenekarának II. matinéja

Közreműködők:

Durigó Ilona (ének),

Szegedi Ernő és Vásárhelyi Magda (zongora)

Műsoron:

C. Monteverdi: Orfeo: Nyitány és közjáték, Ariadne panasza,

J. S. Bach: Concerto két csembalóra, C-dúr, BWV 1061,

G. Fr. Händel: Concerto grosso, no.5.¹⁰⁵

Megjegyzés: Nincs csembaló feltüntetve.

¹⁰³ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_6925.

¹⁰⁴ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_5341.

¹⁰⁵ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_11726.

8.

Régizenei hangversenyek Budapesten 1945 és 1970 között

Az alábbiakban az MTA BTK Zenetudományi Intézet Koncertadatbázisában szereplő, 1945 és 1970 közötti időszak alatt elhangzott valamennyi jelentős régizenei hangverseny legfontosabb adatait közlöm. A Koncertadatbázis az 1970. évvel zárul.

- 8. 1. Csembaló vagy klavikord szólóestek és kamarazenei hangversenyek csembalóval
 illetve klavikorddal (Itt a megjelölt időszakban lezajlott valamennyi, az adatbázis
 fellelhető koncert szerepel)
- 8. 2. Historikus igényű zongorahangversenyek vagy zongorás kamarazenei hangversenyek
 (Válogatás)
- 8. 3. Zenekari hangverseny, amelyen csembalón előadott csembalóverseny szerepelt
 (Válogatás)
- 8. 4. Nagy apparátust igénylő oratórium-, illetve egyéb vokális és zenekari estek. (Válogatás)

Az adatbázisban különböző módon szereplő hangszerelnevezéseket az előző fejezetben megjelentekhez hasonlóan egységesítettem ma használatos, magyar szavakkal; cembalo, csembalo, cembaló: csembaló, clavichord, clavicord: klavikord.

**8. 1. Csembaló vagy klavikord szólóestek és kamarazenei hangversenyek csembalóval
illetve klavikorddal**

1948. 02. 24. Zeneakadémia

Szilvássy László (gordonka), Keresztessy-Kreutz Hédi (ének), Tarjáni Tóth

Ida (cimbalom), Brodszky Ferenc (csembaló) hangversenye

Műsoron:

A. Stradella: Pietà Signore,

A. Lotti: Pur dicesti, o bocca bella,

C. W. Gluck: Pastorale, Menuetto, Marcia Gavotta, Ballo,

G. B. Pergolesi: Nina,

C.W. Gluck: O del mio dolce,

G. Torelli: Ária cimbalommal és csellóval,

Fr. Couperin: Prelude, Siciliane, La Tromba, Plainte, Air de Diable, La chemise blanche,

D. Scarlatti: Andante,

J. M. Leclair: Tambourin,

J. S. Bach: Clavierbüchlein für Anna Magdalena Bach: Bist du bei mir, BWV 508,

G. Fr. Händel: Ch'io mai vi posa, Ária csellóval,

C. Ph. E. Bach: Allegro con brio,

W. A. Mozart: Zongoraszonáta, A-dúr, K. 331: 3. tétel (Alla turca),

H. Eccles: Prelude, Courante, Sarabande, Gigue,

H. Purcell: Boree, Air, Hornpipe, Sarabande,

W. Babell: Boree, Old dance, 3 virágének¹⁰⁶

Megjegyzés: Brodszky Ferenc, aki korábban elsősorban viola da gamba játékosként szerepelt régizenei hangversenyeken, ezúttal szóló billentyűs művek előadására is vállalkozott, s bizonyára saját Neupert csembalóján játszott.

¹⁰⁶ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_12255.

1955. 10. 22. Zeneakadémia

Európai zenetörténet: régi mesterek

Műsoron többek közt:

Karakterdarabok csembalóra, valamint dalok énekhangra és csembalóra

Megjegyzés: Sem a pontos műsor, sem az előadók nem ismertek¹⁰⁷

1956. 01. 04. Zeneakadémia

J. S. Bach összes orgonaműve

Közreműködők:

Gergely Ferenc (orgona),

Werner Mária (szoprán),

Jeney Zoltán (fuvola),

Margittay Sándor (csembaló)

Műsoron:

J. S. Bach:

Komm, Gott, Schöpfer, heiliger Geist - korálelőjáték, BWV 667, Vor deinen Thron tret' ich – korálelőjáték, BWV 668, Prelúdium és fuga, C-dúr, BWV 547, Triószonáta orgonára, c-moll, BWV 526, Steh ich bei meinem Gott, BWV 503, Kommt, Seelen, dieser Tag, BWV 479, Kávé-kantáta (Schweigt stille, plaudert nicht), BWV 211: ária, Prelúdium és fuga, A-dúr, BWV 536, Fantázia és fuga, a-moll, BWV 561¹⁰⁸

Megjegyzés: A koncertadatbázis adatai szerint Margittay Sándor orgonaművész ekkor lépett fel először a csembaló mellett, majd a későbbiekben gyakran láthatjuk nevét csembalós continuojátékosként.

¹⁰⁷ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_14414.

¹⁰⁸ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_14695.

1956. 04. 18. Zeneakadémia**J. S. Bach összes orgonaműve**

Előadók:

Sebestyén János (orgona),

Littasy György (basszus),

Kósa György (zongora)

Műsoron:

J. S. Bach: Prelúdium és fuga, G-dúr, BWV 541, Triószonáta orgonára, G-dúr, BWV 530, Kantáta (Ich habe genug), BWV 82: recitativo és ária, Fantázia és fuga, c-moll, BWV 537, Trió, d-moll, BWV 583, Concerto orgonára, d-moll, BWV 596 (RV 565)¹⁰⁹

Megjegyzés: Az 5 hangversenyből álló J. S. Bach összes orgonaműve című koncertsorozat további estjein Halász Béla, Peskó Zoltán, valamint Kopeczky Alajos játszottak orgonán. Valamennyi hangversenyen megszólalt a csembaló is Margittay Sándor keze alatt, aki maga is elsősorban orgonaművész volt. Kivételt képezett Sebestyén János orgonahangversenye, ahol csembaló egyáltalán nem szerepelt, viszont zongora igen, Kósa György jóvoltából.

1956. 11. 07. Zeneakadémia**Az orgonamuzsika története. I. sorozat: A barokk francia és olasz muzsikája**

Közreműködők:

Gergely Ferenc (orgona),

Kovács Imre (fuvola),

Virizlay Mihály (gordonka),

Margittay Sándor (csembaló)

Műsoron: P. Dumage: Grand Jeu, J. Titelouze: Veni Creator, L.-N. Clérambault: Capriccio, J.-F. Dandrieu: Muzète, Basse et Dessus de Trompète, L.-C. Daquin: Noël, F. Couperin: Les Carillons de Paris, J.-M. Leclair: Triószonáta, op. 2/8, G. A. Frescobaldi: Toccata, D. Zipoli: Pastorale, B. Pasquini: Toccata con lo scherzo del cuccù, A. Vivaldi – J. S. Bach: Concerto orgonára, d-moll, BWV 596 (RV 565)¹¹⁰

¹⁰⁹ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_15120.

¹¹⁰ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_15364.

1956. 12. 05. Zeneakadémia**Az orgonamuzsika története. I. sorozat: J. S. Bach I.**

Közreműködők:

Dálnok Lajos (orgona),

Virizlay Mihály (gordonka),

Margittay Sándor (csembaló)

Műsoron:

J. S. Bach: Prelúdium és fuga, BWV 531, In dulci jubilo - korálelőjáték, BWV 751, Concerto orgonára, a-moll, BWV 593, Szonáta viola da gambára és csembalóra, D-dúr, BWV 1028, Sei gegrüßet, Jesu gütig - korálpártita, BWV 768, Clavier-Übung 3.: Prelúdium és fuga, Esz-dúr, BWV 552, "Szt. Anna"¹¹¹

1956. 12. 19. Zeneakadémia**Az orgonamuzsika története. I. sorozat: J. S. Bach II.**

Közreműködők:

Klinda István (orgona,)

Vadas Ágnes (hegedű),

Nagy Olivér (csembaló)

Műsoron:

G. Fr. Händel: Fuga, J. S. Bach: Herzlich tut mich verlangen - korálelőjáték, BWV 72; Orgel-Büchlein: Der Tag, der ist so freudenreich - korálelőjáték, BWV 605; Clavier-Übung 3.: Allein Gott in der Höh sei Ehr - korálelőjáték, BWV 675; Prelúdium és fuga, h-moll, BWV 544; Szonáta hegedűre és csembalóra, h-moll, BWV 1014; Pasztorál, F-dúr, BWV 590; Fantázia és fuga, g-moll, BWV 542¹¹²

Megjegyzés: Némileg meglepő, hogy egyazon évben bemutatott orgona-sorozat után megint orgona-sorozat következett. Az újabb széria esetleg lehetett az előzőnek akár folytatása is, csak ez esetben nem érthető, hogy miért új címmel látták el? De lehetséges az is, hogy a hazánkban ekkor lezajlott események miatt a koncertszervezők a legegyszerűbb és éppen legkézenfekvőbb megoldásokat választották a lerombolt fővárosban.

¹¹¹ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_15369.

¹¹² MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_15370.

1957. 10. 30. Zeneakadémia**Gát József klavikord hangversenye**

Műsoron:

A. C. Destouches: Dardanus-szvit: Sarabande, g-moll,

J. Ch. de Chambonnières: Les pièces de clavessin 2.: 35. Gigue, "La Verdinguette",

Fr. Couperin: Pièces de clavecin 3., 13e ordre: 4. Les folies françoises, ou Les dominos,

J. S. Bach: Clavier-Übung 4.: Goldberg-variációk, BWV 988¹¹³

Megjegyzés: Az adatbázis adatai szerint ez a hangverseny lehetett Gát József régihangszeres bemutatkozó koncertje, méghozzá klavikordon, amelyen monumentális műsort adott elő a művész. (A Goldberg variációkat Gát József a későbbi évek során csembalón is eljátszotta.)

1961. 03. 22. Bartók-terem**"Beethoven összes vonósnegyesei"**

Közreműködők többek között:

Jeney Zoltán (fuvola),

Kármán Vera (hegedű),

Kertész Ottó (gordonka,)

Sebestyén János (csembaló)

Műsoron többek között:

J. S. Bach: Musikalisches Opfer, BWV 1079: Triószonáta¹¹⁴

Megjegyzés: Ezen a hangversenyen olvashatjuk először Sebestyén János nevét csembalista közreműködőként.¹¹⁵

1961. 04. 25. Zeneakadémia**Margittay Sándor orgonaestje**

Közreműködött:

Pavlánszky Edina (ének) és **Margittay Sándor (csembaló)**

Műsoron többek között:

G. Carissimi: Vittoria, mio core, B. Pasquini: Quanto è folle quell' amante,

A. Fr. Tenaglia: Begl' occhi, mercè, A. Scarlatti: Chi vuole innamorarsi,

¹¹³ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_17032.

¹¹⁴ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_16256.

¹¹⁵ Visszhang: Breuer János, *Filharmonia műsorfüzet* 16. (1961. 04. 17. – 04. 23.). 35–36.

G. Paisiello: I zingari in fiera: Chi vuol la zingarella¹¹⁶

Megjegyzés: Érdekesség, hogy az orgonista Margittay Sándor ezen az esten – eddig, legalábbis a hazai gyakorlatban egyedülálló módon – egymaga vállalkozott orgona- és csembalójátékra. Sebestyén János csak jóval később, 1968. 05. 28-án adott orgona–csembalóhangversenyt.¹¹⁷

1961. 10. 26. Zeneakadémia

Gát József csembalóestje

Közreműködők:

Mező László (gordonka),

Szebenyi János (fuvola)

Műsoron:

J. S. Bach: Szonáta viola da gambára és csembalóra, D-dúr, BWV 1028,

Clavier-Übung 2.: Ouverture (Partita) nach Französischer Art, h-moll, BWV 831,

Szonáta fuvolára és csembalóra, Esz-dúr, BWV 1031, Fr. Couperin: Pièces de clavecin 1.: 3.

ordre, c-moll: La lugubre, sarabande, Gavotte, Menuet, Les pélerines, L'Espagnolète, Les

regrets, Les matelotes provençales, La favorite – chaconne; La lutine,

L.-C. Daquin: Pièces de Clavecin: 3. suite: Le Coucou¹¹⁸

1962. 01. 21. Országos Filharmónia Kamaraterme

Gát József clavichord- és csembalóestje

Műsoron:

K. Paumann: "Elend, du hast umfassen mich",

J. Kuhnau: 1. Biblius szonáta, C-dúr, "Dávid és Góliát harca,

J. S. Bach: Clavier-Übung 1.: Partita csembalóra, c-moll, BWV 826,

W. Byrd: Fitzwilliam Virginal Book: The Maydens Song,

Fitzwilliam Virginal Book: The irishe dumpe, Watkins Ale,

W. Byrd: Fitzwilliam Virginal Book: A Gigg,

G. Farnaby: Fitzwilliam Virginal Book: Farnaby's conceit, Giles,

Farnaby's dreame, His rest, His humour,

R. Farnaby: Fitzwilliam Virginal Book: Fayne would I wedd, Nobody's Gigg,

¹¹⁶ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_1654

¹¹⁷ Visszhang: Szenthegyi István, *Filharmónia műsorfüzet* 20. (1961. 05. 15. – 05. 21.). 32.

¹¹⁸ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_16796

J. Bull: Fitzwilliam Virginal Book: A Gigge,

C. Seixas: 2 toccata,

S. Carvalho: Toccata¹¹⁹

1962. 04. 17. Zeneakadémia

Virág Endre orgonaestje

Közreműködők:

Liebner János (baryton),

Sebestyén János (csemláló)

Műsoron többek között:

G. Ph. Telemann: Szonáta viola de gambára és csemlalóra, e-moll¹²⁰

1963. 01. 29. Országos Filharmónia Kamaraterme

Kemény Klió (ének) és Liebner János (baryton) hangversenye

Közreműködő:

Sebestyén János (csemláló)

Műsoron többek között:

L. de Caix d'Hervelois: Szonáta, A-dúr, W. de Fesch: Szvit, D-dúr,

D. Ruyneman: Fantázia Bakfark Bálint témáira, bemutató,

F. Martin: Chaconne, L. van Beethoven: Szonatina mandolinra és csemlalóra, WoO 43a

[Liebner János (baryton) és Sebestyén János (csemláló)]¹²¹

1963. 02. 08. Országos Filharmónia Kamaraterme

"Kamarazene"

Közreműködők többek között:

Sebestyén János (csemláló),

Tátrai Vilmos (hegedű),

Szűcs Mihály (hegedű),

Banda Ede (gordonka)

Műsoron többek között:

C. D. von Dittersdorf: Csemlalóverseny, A-dúr¹²²

¹¹⁹ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_17075. Visszhang: Kecskeméti István, *Filharmónia Műsorfüzet* 7. (1962. 02. 12. – 02. 18.), 27–28.

¹²⁰ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_17310.

¹²¹ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_15637.

¹²² MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_15704.

1963. 03. 26. Országos Filharmónia Kamaraterme**"Kamarazene" - Gát József csembalóestje**

Közreműködő:

Bitzerhadi Anina (ének)

Műsoron:

J. S. Bach: Bist du bei mir, BWV 508, O Jesulein süß, o Jesulein mild, BWV 493, Jesu, Jesu du bist mein, BWV 470, János-passió, BWV 245: Es ist vollbracht,

G. Fr. Händel: Csembalószvit, f-moll, HWV 433,

Serse, HWV 40: ária, Rinaldo, HWV 7: ária,

J. S. Bach: Clavier-Übung 4.: Goldberg-variációk, BWV 988¹²³

1963. 03. 29. Országos Filharmónia Kamaraterme**"Kamarazene"**

Közreműködők:

Gát József (csembaló),

Bartók vonósnégyes (Komlós Péter - hegedű, Devich Sándor - hegedű, Németh Géza - brácsa,

Botvay Károly - gordonka)

Műsoron többek közt:

C. Ph. E. Bach: Csembalóverseny, F-dúr¹²⁴

Megjegyzés: A cédulán az együttes még Komlós vonósnégyesként szerepel.

1963. 04. 23. Egyetemi Színpad**"Tíz bérleti hangverseny"**

Közreműködő többek között:

Sebestyén János (csembaló)

Műsoron többek között:

Petrovics Emil: Négy önarckép álarcban, op. 8. [Sebestyén János (csembaló)]¹²⁵

¹²³ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_15761. Visszhang: Breuer János, *Filharmónia műsorfűzet* 15. (1963. 04. 15. – 04. 21.). 26–27.

¹²⁴ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_15766. Visszhang: Barna István, *Filharmónia műsorfűzet* 15. (1963. 04. 15. – 04. 21.). 31–32.

¹²⁵ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_15837. Ez volt a mű ősbemutatója.

1963. 12. 11. Országos Filharmónia Kamaraterme

Liebner János baryton hangversenye

Közreműködők:

Sebestyén János (csemláló),

Szendrey-Karper László (gitár)

Műsoron:

G. Ph. Telemann: Triószonáta, a-moll, TWV 42: a4,

J. S. Bach: Kromatikus fantázia és fuga, BWV 903,

Szonáta viola da gambára és csemlalóra, G-dúr, BWV 1027,

E. Chr. Hesse: Duó barytonra és gitárra,

J. B. Loeillet: Triószonáta, B-dúr, op. 1/1: Adagio,

J. H. Fiocco: Allegro,

Farkas Ferenc: All' antica,

B. de Laserna: Tonadillas, D-dúr,

J. Achron: Fragment mystique, op. 43,

Bartók Béla - Székely Zoltán: Mikrokozmosz 2. BB 105: 50. Minuetto,

H. Ferguson: Régi ír népdalok és táncok,

J. S. Bach: Clavier-Übung 2.: Olasz koncert, F-dúr, BWV 971¹²⁶

1964. 01. 17. Országos Filharmónia Kamaraterme

J. S. Bach fuvolaszonátái I. est

Közreműködők:

Jeney Zoltán (fuvola),

Sebestyén János (csemláló),

Réti József (tenor),

Fülemile Tibor (fagott),

Sepsei József (hegedű)

Műsoron:

J. S. Bach: Szonáta fuvolára és csemlalóra, h-moll, BWV 1030,

Kantáta (Ich weiss, dass mein Erlöser lebt), BWV 160,

Szonáta fuvolára és csemlalóra, Esz-dúr, BWV 1031,

Szonáta fuvolára és csemlalóra, A-dúr, BWV 1032: 1, 2. tétel¹²⁷

¹²⁶ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_17112.

1964. 01. 24. Országos Filharmónia Kamaraterme**J. S. Bach fuvolaszonátái II. rész**

Közreműködők:

Jeney Zoltán (fuvola),

Sebestyén János (csembaló),

Mező László (gordonka),

Sándor Judit (ének),

Sepsey József (hegedű),

Pongrácz Péter (oboa d'amore)

Műsoron:

J. S. Bach: Fuvolaszonáta, C-dúr, BWV 1033, Ach, dass nicht die letzte Stunde, BWV

439, O Jesulein süß, o Jesulein mild, BWV 493, Gib dich zufrieden und sei stille, BWV 460,

Jesus, unser Trost und Leben, BWV 475,

Fuvolaszonáta, e-moll, BWV 1034,

Fuvolaszonáta, E-dúr, BWV 1035,

Kantáta (Nimm, was dein ist, und gehe hin), BWV 144: Genügsamkeit ist ein schatz,

Kantáta (Gott, wie dein Name, so ist auch dein Ruhm), BWV 171: Jesus soll mein erstes Wor,

Szonáta fuvolára és csembalóra, g-moll, BWV 1020¹²⁸

1964. 01. 29. Zeneakadémia**Gát József csembaló- és clavichord hangversenye**

Közreműködők:

a Zeneművészeti Főiskola Kamaraegyüttese:

Lovas György (hegedű),

Rolla János (hegedű),

Pongrácz Gábor (brácsa),

Mezei Erzsébet (cselló),

Som László (nagybőgő),

Szabó Mária (fuvola),

Párkányi László (oboa),

Lencsés Lajos (angolkürt),

¹²⁷ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_14967. Visszhang: Barna István, *Filharmónia műsorfűzet* 6. (1964. 02. 03. – 02. 09.). 27–28.

¹²⁸ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_14999, Visszhang: Breuer János, *Filharmónia műsorfűzet* 7. (1964. 02. 10. – 02. 16.). 21.

Hara László, ifj. (fagott), vezényelt: Sándor Frigyes

Műsoron:

J. S. Bach: Clavier-Übung 2.: Olasz koncert, BWV 971 (csemláló),

Clavier-Übung 1.: Partita csemlálóra, B-dúr, BWV 825 (klavikord), Clavier-Übung 2.:

Ouverture (Partita) nach französischer Art, h-moll, BWV 831 (csemláló), Musikalisches Opfer, BWV 1079 (csemláló)¹²⁹

1964. 02. 19. Zeneakadémia

Pro Arte Antiqua Kamaraegyüttes (Prága)

Közreműködők:

Břetislav Ludvík (diszkantviola),

Jaroslav Horák (szopránviola),

Jaroslav Horák (blockflöte),

Jiří Baxa (altviola),

Vladimir Nedbálek (tenorviola da gamba),

Jan Šimon (basszusviola da gamba),

Ladislav Vachulka (csemláló)

Műsoron többek közt:

Josquin des Prez: Kánon, F. Landini: Madrigál, G. P. da Palestrina: 2 ricercare, H.

Purcell: Fantázia egy hangra, Z. 745, J. S. Bach: Die Kunst der Fuge, BWV 1080:

Contrapunctus 6, "In stile Francese", A. Vivaldi: Sinfonia al Santo Sepolcro, RV 169b,

J.-B. Lully: Intermèdes de Xerxes, J. J. Fux: Ouverture, Anonymus Pragensis: Gótikus tánc,

J.-Ph. Rameau: Pieces de clavecin en concerts: részlet¹³⁰

1964. 05. 26. Országos Filharmónia Kamaraterme

"Korunk Kamarazenéje"

Közreműködők többek között:

Lajos Attila (fuvola),

Németh Géza (brácsa),

Tibay Zoltán (nagybőgő),

Sebestyén János (csemláló),

Petz Ferenc (ütőhangszerek)

¹²⁹ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_15091, Visszhang: Barna István, *Filharmónia műsorfűzet* 8. (1964. 02. 17. – 02. 23.). 38–39.

¹³⁰ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_15147.

Műsoron többek között:

G. Petrassi: Serenata – magyarországi bemutató¹³¹

1964. 12. 15. Zeneakadémia

Négy évszázad muzsikája - George Malcolm csembalóestje

J. S. Bach: Kromatikus fantázia és fuga, BWV 903,

G. Fr. Händel: Csembalószvit, G-dúr, HWV 441,

J. Haydn: Zongoraszonáta, D-dúr, Hob. XVI:37,

J. S. Bach: Angol szvit, a-moll, BWV 807,

J.- Ph. Rameau: Premier livre de pieces de clavecin,

D. Scarlatti: Zongoraszonáta, D-dúr, Zongoraszonáta, Esz-dúr, Zongoraszonáta, Asz-dúr, Zongoraszonáta, e-moll, Zongoraszonáta, A-dúr, Zongoraszonáta, c-moll¹³²

1965. 01. 26. Zeneakadémia Kisterem

Jeney Zoltán fuvolaestje – Händel összes fuvolaszonátája

Közreműködők:

Sebestyén János (csembaló),

Szőnyi Olga (mezzoszoprán),

Dénes Erzsébet (zongora)

Műsoron:

G. Fr. Händel: Fuvolaszonáta, e-moll, op. 1/1, HWV 359, Fuvolaszonáta, g-moll, op.

1/2, HWV 360, J. S. Bach: Kantáta (Schlage doch, gewünschte Stunde), BWV 53,

G. Fr. Händel: Fuvolaszonáta, a-moll, op. 1/4, HWV 362, Fuvolaszonáta, G-dúr, op. 1/5, HWV 363, Rodelinda: ária; Fuvolaszonáta, C-dúr, op. 1/7, HWV 365¹³³

Megjegyzés: Érdekes a koncert műsorának szerkesztése; elég gyakran látjuk a korszak hangversenyein, hogy a napi gyakorlatban használt hangszerek, és ezzel együtt a viszonylagos „korhűsége” való törekvés tekintetében még nincsen koncepció, ugyanis zongora és csembaló egyaránt szerepel az esten.

¹³¹ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_15580.

¹³² MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_15821.

¹³³ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_13135.

1965. 02. 09. Zeneakadémia Kisterem**Jeney Zoltán Händel-estje**

Közreműködők:

Sebestyén János (csemláló),

Bende Zsolt (bariton), Dénes Erzsébet (zongora)

Műsoron:

G. Fr. Händel: Fuvolaszonáta, h-moll, op. 1/9, HWV 367, Belsazar, HWV 61: ária,
Fuvolaszonáta, F-dúr, op. 1/11, HWV 369, Fuvolaszonáta, a-moll, "hallei no. 1", HWV:
Fuvolaszonáta, e-moll, "hallei no. 2", HWV 375, Giulio Cesare, HWV 17: ária,
Fuvolaszonáta, h-moll, "hallei no. 3", HWV 376¹³⁴

1965. 02. 27. Zeneakadémia**Gát József hangversenye régi hangszereken**

Műsoron:

J. S. Bach: Francia szvit, h-moll, BWV 814, (csemláló),
C. Ph. E. Bach: Szonáta, F-dúr, (clavichord),
J.- Fr. Dandrieu: Madarak hangversenye, (spinettino),
T. Morley: Nancie, (csemláló),
J. Bull: Duke of Brunswick's, K. 93, (csemláló),
M. Peerson: The Fall of the Leafe, (csemláló),
Fr. Couperin: Pièces de clavecin 1.: 5. ordre, (csemláló)¹³⁵

Megjegyzés: Az adatbázis adatai szerint ez lehetett Gát József első olyan hangversenye, ahol mindhárom hangszerén, csemlálón, klavikordon és spinettinon (vagyis a Neupert cég kisméretű spinétjén) játszott.

¹³⁴ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_13159.

¹³⁵ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_13263. Visszhang: Várnai Péter, *Filharmonia műsorfüzet* 11. (1965. 03. 15. – 03. 21.). 35–36.

1965. 02. 28. Zeneakadémia**Béres Ferenc hangversenye öt évszázad magyar dalaiból**

Közreműködő többek között:

Gát József klavikord

Műsoron többek között:

Bengráf József: Magyar táncok klavikordiumra valók [Gát József (clavichord)]¹³⁶

1965. 03. 10. Zeneakadémia Kisterem**Sebestyén János csembalóestje**

Közreműködő:

Lajos Attila (fuvola)

Műsoron:

A. Vivaldi – J. S. Bach: Concerto csembalóra, C-dúr, BWV 976 (RV 265),

A. Vivaldi – J. S. Bach: Concerto csembalóra, D-dúr, BWV 972 (RV 230),

G. Fr. Händel: Fuvolaszonáta, e-moll, op. 1/1, HWV 359,

D. Scarlatti: Öt szonáta: F-dúr, d-moll, g-moll, E-dúr, g-moll,

K. Iliev: Kis madarak,

Bozay Attila: Toccata és fughetta op. 4/a – bemutató¹³⁷

F. Martin: Három prelúdium,

Rózsa Miklós: Kaleidoszkóp-szvit „*Hat kis darab Juliette-nek és Nicholasnak*”,

A. Honegger: Danse de la chèvre,

C. Debussy: Syrinx,

J. S. Bach: Clavier-Übung 2.: Olasz koncert, F-dúr, BWV 971¹³⁸

Megjegyzés: Ez lehetett Sebestyén János első szólóestje. Különlegessége, hogy – amint pályafutása során ezt később is tette – 20. századi és kortárs műveket is játszott a régi darabokkal vegyítve.

¹³⁶ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_13278.

¹³⁷ Bozay Attila e műve sajnos, nem található meg sem a szerző által opusz számmal ellátott műjegyzékben, sem az opusz szám jelöléssel nem szerepeltetett művei között, és a mű kottaanyaga sem lelhető fel.

¹³⁸ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_13289.

Visszhang: Kecskeméti István, *Filharmónia műsorfűzet* 13. (1965. 03. 29. – 04. 04.). 36.

1965. 05. 12. Zeneakadémia Kisterem

Bitzerhadi Anina dalestje

Közreműködők:

Lehotka Gábor (csembaló),

Érsek Mária (zongora)

Műsoron többek közt:

G. Carissimi: Vittoria, vittoria, A. Scarlatti: O cessate di piagarmi, B. Marcello: Il mio bel foco (Quella fiamma), G. Paisiello: I zingari in fiera: Chi vuol la zingarella, Fr. Couperin: Pièces de clavecin 3.: Soeur Monique, L.- Cl. Daquin: Le Coucou, G. Fr. Händel: Variációk, E-dúr¹³⁹

Megjegyzés: A koncerten a fiatal orgonista Lehotka Gábor csembalózott, s érdekesség, hogy a hangversenyen a dalok kíséretében egyáltalán nem vett részt, viszont több szóló csembalóművet is eljátszott a hangszeren.

1965. 12. 14. Zeneakadémia

George Malcolm csembalóestje

Műsoron:

J. S. Bach: Clavier-Übung 1.: Partita csembalóra, D-dúr, BWV 828,

H. Purcell: Csembalószvit, g-moll,

J. Haydn: Csembalószonáta, g-moll, Hob. XVI:6,

G. Fr. Händel: Három tanulmány,

Fr. Couperin: Pièces de clavecin 1.: Les papillons, Pièces de clavecin 2.: Les bagatelles, Pièces de clavecin 2.: Le bavolet-flotant, Pièces de clavecin 3.: Les petits moulins à vent, Pièces de clavecin 3.: Le tic-toc-choc, ou Les maillotins, D. Scarlatti: Hat szonáta¹⁴⁰

¹³⁹ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_13454. Visszhang: Molnár Jenő Antal, *Filharmónia műsorfüzet* 23. (1965. 06. 26. – 07. 04.). 14.

¹⁴⁰ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_14081. Visszhang: Kecskeméti István, *Filharmónia műsorfüzet* 3. (1966. 01. 17. – 01. 23.). 21–22.

1966. 01. 25. Zeneakadémia Kisterem**Gát József clavichord- és csembalóestje**

Közreműködők:

Lukács Pál (brácsa),

Mezey Erzsébet (viola da gamba),

Szeszler Tibor (oboa),

Hara László (fagott)

Műsoron:

J. S. Bach: Clavier-Übung 1.: Partita csembalóra, e-moll, BWV 830, (csembaló),

C. Ph. E. Bach: Szonáta, G-dúr, (clavichord),

Fr. Couperin: Ritratto dell'Amore (együttes),

Pièces de clavecin 2.: 6. ordre (csembaló)¹⁴¹

1966. 03. 10. Országos Filharmónia Kamaraterme**Sebestyén János csembalóestje**

Közreműködők:

Tátrai Vilmos (hegedű),

Szűcs Mihály (hegedű),

Banda Ede (gordonka)

Műsoron:

G. Ph. Telemann: Csembalószvit, B-dúr,

J. Chr. Bach – W. A. Mozart: Zongoraverseny, Esz-dúr, K. 107/3,

J. Haydn: Concerto csembalóra, G-dúr,

Rózsa Miklós: Öt bagatell,

B. Marcello – J. S. Bach: Concerto csembalóra, d-moll, BWV 974,

A. Vivaldi – J. S. Bach: Concerto csembalóra, G-dúr, BWV 980 (RV 381)¹⁴²

¹⁴¹ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_14115.

¹⁴² MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_14217. Visszhang: Kecskeméti István, *Filharmónia műsorfüzet* 13. (1966. 03. 28. – 04. 03.). 41–42.

1966. 10. 18. Zeneakadémia Kisterem**Hans Pischner (Berlin) csembalóestje**

Műsoron:

G. Fr. Händel: Szvit, g-moll, HWV 432,

J. S. Bach: Clavier-Übung 1.: Partita csembalóra, e-moll, BWV 830,

Fr. Couperin: Pieces de clavecin 2.: Passacaille, A nagy és ősi kobzos-céh ünnepe,

H. Ménul: Csembalószonáta, A-dúr, op. 1 No. 3,

J.- Ph. Rameau: Pieces de clavecin: e-moll szvit: 3. Gigue en Rondeau,

Pieces de clavecin: e-moll szvit: 5. Le Rappel des Oiseaux,

Nouvelles suites de pieces de clavecin: g-moll szvit: Menuet 1 és 2¹⁴³

Megjegyzés: Ez volt az akkori Kelet-Németországból érkező csembalista első budapesti koncertje az adatbázis adatai szerint.

1966. 11 .29. Országos Filharmónia kamaraterme**Régi hangszerek - barokk és rokokó muzsika**

Közreműködők:

Gát József (csembaló),

Lukács Pál (viola da braccio),

Mezey Erzsébet (viola da gamba),

Török Erzsébet (ének),

Kapolnyai Brigitta (csembaló),

Szeszler Tibor (oboa),

Hara László (fagott),

Műsoron:

J.-Ph. Rameau: Pièces de clavecin en concert,

P.-A. Monsigny: Rose et Colas: Il était un oiseau gris,

A.-E.-M. Grétry: Richard Coeur-de-lion: Je crains de lui parler la nuit,

N. Roze: Voici le printemps,

Fr. Couperin: A szerelem arcképe,

J.-M. Leclair: Szonáta fuvolára és zongorára, G-dúr, op. 1/6,

András Béla: Régi magyar dallamok¹⁴⁴

¹⁴³ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_16832.

1967. 01. 13. Országos Filharmónia Kamaraterme**Sebestyén János csembalóestje**

Közreműködők:

Tátrai vonósnégyes (Tátrai Vilmos – hegedű, Szűcs Mihály – hegedű, Konrád György – brácsa, Banda Ede – gordonka)

Műsoron:

G. Ph. Telemann – J. S. Bach: Concerto csembalóra, g-moll, BWV 985,

D. Buxtehude: Trioszonáta, E-dúr,

J. S. Bach: Fantázia és fuga, D-dúr,

J. Chr. Bach – W. A. Mozart: Zongoraverseny, D-dúr, K. 107,

J. Françaix: L'insectarium,

A. Vivaldi – J. S. Bach: Concerto csembalóra, D-dúr, BWV 972 (RV 230)¹⁴⁵

1967. 04. 08. Zeneakadémia Kisterem**J. S. Bach trioszonátái**

Közreműködők:

Tátrai Vilmos (hegedű),

Santora András (hegedű),

Sebestyén János (csembaló),

Jeney Zoltán (fuvola),

Fasang Zoltán (fuvola)

Műsoron:

J. S. Bach: Trioszonáta, C-dúr, BWV 1037; Trioszonáta, C-dúr, BWV 1037; Trioszonáta, G-dúr, BWV 1038; Musikalisches Opfer, BWV 1079: Ricercar; Musikalisches Opfer, BWV 1079: Trioszonáta, c-moll¹⁴⁶

¹⁴⁴ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_16938.

Visszhang: Várnai Péter, *Filharmónia műsorfüzet* 5. (1967. 01. 30. – 02. 05.), 24–25.

¹⁴⁵ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_13091.

¹⁴⁶ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_13496.

1967. 05. 02. Országos Filharmónia Kamaraterme**Elzbieta Stefanska-Lukowicz (Lengyelország) csembalóestje**

Műsoron:

J. S. Bach: Das wohltemperirte Clavier 1.: Prelúdium és fuga, cisz-moll, BWV 849, Angol szvit,[?], Kromatikus fantázia és fuga, BWV 903,

J.-Ph. Rameau: Nouvelles suites de pieces de clavecin: 7. Gavotte et 6 doubles,

Fr. Couperin: Pièces de clavecin 2. 11e ordre: 5. Les Fastes de la grande et ancienne

Mxnxstrxndxss (Ménestrandise), Pièces de clavecin 3., 13e ordre: 4. Les folies françoises, ou Les dominos, J. Françaix: L'insectarium¹⁴⁷

1968. 01. 13. Zeneakadémia Kisterem**Sebestyén János csembalóestje**

Közreműködők:

Tátrai Vilmos (hegedű),

Szűcs Mihály (hegedű),

Banda Ede (gordonka)

Műsoron:

G. Fr. Händel: Csembalószvit, G-dúr, HWV 441,

M. G. Monn: Concerto csembalóra,

J. Chr. Bach - Mozart, Wolfgang Amadeus: Zongoraverseny, G-dúr, K. 107/2,

J. S. Bach: Kromatikus fantázia és fuga, BWV 903, Toccata, D-dúr, BWV 912,

Clavier-Übung 2.: Olasz koncert, BWV 971¹⁴⁸

1968. 04. 25. Zeneakadémia**Kovács Dénes hegedűestje**

Közreműködők köbbek között:

Sebestyén János (csembaló),

Frank Mária (gordonka)

Műsoron többek között:

A. Vivaldi: 6 hegedűszonáta, op. 2¹⁴⁹

¹⁴⁷ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_13558.

¹⁴⁸ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_13887.

¹⁴⁹ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_12106. Visszhang: Barna István, *Filharmónia műsorfüzet* 20. (1968. 05. 13. – 05. 19.). 36–37.

1968. 04. 27. Zeneakadémia**"Évszázadok muzsikája". George Malcolm csembalóestje**

Közreműködő: Magyar Állami Hangversenyzenekar, vezényelt: George Malcolm

Műsoron:

G. Fr. Händel: Concerto [grosso], g-moll, op. 6/6, HWV 324,

J. S. Bach: Csembalóverseny, d-moll, BWV 1052,

J. Haydn: Zongoraszonáta, D-dúr, Hob. XVI:37,

Fr. Couperin: Pièces de clavecin 1.: Les papillons, Pièces de clavecin 2.: Le bavolet-flotant,

Pièces de clavecin 2.: Les bagatelles, Pièces de clavecin 3.: Les petits moulins à vent,

Pièces de clavecin 3.: Le tic-toc-choc, ou Les maillotins,

D. Scarlatti: Szonáta, E-dúr, Szonáta, F-dúr, Szonáta, G-dúr, Szonáta, a-moll, Szonáta, h-moll, Szonáta, D-dúr¹⁵⁰

Megjegyzés: Az adatbázisban található a következő információ: „a szólista regisztrálható Neupert-csembalón játszott”. Kutatásaim során vált nyilvánvalóvá, (elsősorban Gerorge Malcolm Gát József emlékére írott soraiból) hogy ez a hangszer – mint ahogy G. Malcolm többi budapesti hangversenyén is – Gát József csembalója volt. Az esten elhangzó csembalóverseny és concerto grosso mellett a koncert másik felében szólóművek hangoztak el, ezért e hangversenyt itt és a versenyművek katóriában is szerepeltetem.

1968. 04. 28. Zeneakadémia**George Malcolm (Anglia) csembalóestje - Orgona-, cembalo-, zongoraestek I–II.-sorozat 4.**

Műsoron:

Fitzwilliam Virginal Book: 4 darab,

G. Fr. Händel: Csembalószvit, G-dúr, HWV 441,

J. S. Bach: Kromatikus fantázia és fuga, BWV 903,

Fr. Couperin: Pièces de clavecin 1.: Les papillons, Pièces de clavecin 2.: Le bavolet-flotant,

Pièces de clavecin 2.: Les bagatelles, Pièces de clavecin 3.: Les petits moulins à vent, Pièces de clavecin 3.: Le tic-toc-choc, ou Les maillotins,

D. Scarlatti: Szonáta, E-dúr, Szonáta, F-dúr, Szonáta, G-dúr, Szonáta, a-moll, Szonáta, h-moll, Szonáta, D-dúr¹⁵¹

¹⁵⁰ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_12109. Visszhang: Bónis Ferenc, *Filharmónia műsorfüzet* 22. (1968. 05. 27. – 06. 02.). 24.

1968. 05. 19. Országos Filharmónia Kamaraterme

Kamaraest fiatal magyar szerzők műveiből

Közreműködők többek között:

Sziklay Erika (szoprán),

Sepsey József (hegedű),

Mező László (gordonka),

Sebestyén János (csembaló)

Műsoron többek között:

Vidovszky László: Horatius dalok¹⁵²

1968. 05. 28. Zeneakadémia

Sebestyén János orgona- és csembalóestje

Műsoron többek közt:

G. Ph. Telemann – J. G. Walther: Concerto orgonára, c-moll,

J. Ernst von Sachsen – J. S. Bach.: Concerto orgonára, C-dúr, BWV 595: 1. tétel,

J. Ernst von Sachsen – J. S. Bach: Concerto csembalóra, C-dúr, BWV 984,

A. Vivaldi – J. S. Bach: Concerto csembalóra, G-dúr, BWV 973 (RV 299),

A. Vivaldi – J. S. Bach: Concerto orgonára, d-moll, BWV 596 (RV 565),

W. A. Mozart: Adagio és Allegro, K. 594,

Petrovics Emil: Négy önarckép álarcban, op. 8 - szvit csembalóra¹⁵³

1968. 10. 20. Zeneakadémia Kisterem

Zuzana Ruzičková csembaló hangversenye

Műsoron:

J. S. Bach: Clavier-Übung 4.: Goldberg-variációk, BWV 988¹⁵⁴

¹⁵¹ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_12112.

¹⁵² MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_12197. Visszhang: Barna István, *Filharmónia műsorfűzet* 24. (1968. 06. 10. – 06. 16.). 15–16.

¹⁵³ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_12394.

¹⁵⁴ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_12609. Visszhang: Barna István, *Filharmónia műsorfűzet* 43. (1968. 11. 11. – 11. 17.). 20–21.

1969 .01. 12. Zeneakadémia Kisterem**Sebestyén János csembalóestje**

Közreműködők:

Kovács Lóránt (fuvola),

Mező László (gordonka)

Műsoron:

A. Soler: Szonáta, cisz-moll, Szonáta, A-dúr, Szonáta, D-dúr,

C. Fr. Hurlbusch: Csembalószonáta, E-dúr,

D. Cimarosa: Szonáta, c-moll, Szonáta, a-moll, Szonáta, C-dúr,

J.-Ph. Rameau: Pièces de clavecin en concert,

J. S. Bach: Clavier-Übung 2.: Ouverture (Partita) nach französischer Art, h-moll, BWV 831,

Toccata, c-moll, BWV 911, Toccata, D-dúr, BWV 912¹⁵⁵

1969. 02. 17. Országos Filharmónia Kamaraterme**Liebner János vonósbariton hangversenye**

Közreműködő:

Sebestyén János (csembaló)

Műsoron:

Henry VIII of England: 4 fantázia, Bakfark Bálint – Farkas Ferenc: 2 Fantázia, M. Mascitti:

Hegedűszonáta, D-dúr, op. 5/12, "Psyché", C. Fr. Abel: Szólószonáta, J. Purksteiner:

Divertimento, J. Haydn: Divertimento két baritonra, A-dúr; H. Tomasi: Szvit

szólóbaritonra, "Troubadours", J. H. Fiocco: Pièces de clavecin op. 1/1: L'Angloise, La

Française, La Villageoise¹⁵⁶

Megjegyzés: Különlegesség a bariton feltűnése, valószínűleg – legalábbis az adatbázis szerint – első alkalommal hangzott el nyilvános bariton koncert Budapesten.

¹⁵⁵ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_12700. Visszhang: Juhász Előd, *Filharmónia műsorfüzet* 5. (1969. 02. 03. – 02. 09.). 31.

¹⁵⁶ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_12745.

1969. 04. 01. Zeneakadémia**Sebestyén János csembaló – orgonaestje**

Műsoron:

A. Vivaldi – J. S. Bach: Concerto csembalóra, D-dúr, BWV 972 (RV 230), Concerto csembalóra, G-dúr, BWV 973 (RV 299), Concerto csembalóra, g-moll, BWV 975 (RV 316), Concerto csembalóra, C-dúr, BWV 976 (RV 265), Concerto csembalóra, F-dúr, BWV 978 (RV 310), Concerto csembalóra, G-dúr, BWV 980 (RV 381), Concerto orgonára, a-moll, BWV 593 (RV 522), Concerto orgonára, C-dúr, BWV 594 (RV 208), Concerto orgonára, d-moll, BWV 596 (RV 565)¹⁵⁷

1969. 05. 05. Országos Filharmónia Kamaraterme**Pertis Zsuzsa csembalóestje**

Közreműködő:

Rolla János (hegedű)

Műsoron:

G. Fr. Händel: Csembalószvit, f-moll, HWV 433,

J.- Ph. Rameau: Csembalószvit, a-moll,

D. Scarlatti: Csembalószonáta, h-moll, Csembalószonáta, G-dúr,

J. S. Bach: Szonáta hegedűre és csembalóra, f-moll, BWV 1018¹⁵⁸

Megjegyzés: Pertis Zsuzsa nevével ekkor találkozhatunk első ízben csembaló-szólóest előadójaként.

1969. 11. 22. Zeneakadémia Kisterem**Elzbieta Stefanska-Lukowicz csembalóestje**

Műsor:

B. Galuppi,: Divertimento, D-dúr,

J. S. Bach: Clavier-Übung 1.: Partita csembalóra, c-moll, BWV 826,

Anonymus: Csembalószonáta, D-dúr,

J. S. Bach: Toccata, D-dúr, BWV 912,

Fr. Couperin: Pièces de clavecin 2., 11e ordre,

J. S. Bach: Kromatikus fantázia és fuga, BWV 903¹⁵⁹

¹⁵⁷ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_12808. Visszhang: Bónis Ferenc, *Filharmónia műsorfűzet* 17. (1969. 04. 28. – 05. 04.). 36–37.

¹⁵⁸ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_12858.

1969. 12. 17. Zeneakadémia Kisterem

Sebestyén János csembalóestje

Közreműködők:

Kóté László (hegedű,)

Perényi Eszter (hegedű),

Mező László (gordonka)

Műsoron:

J. Kuhnau: 1. Biblikus szonáta, C-dúr, "Dávid és Góliát harca",

B. Marcello: Csembalószonáta, B-dúr,

G. B. Pergolesi: 3. Trioszonáta, c-moll, 8. Trioszonáta, Esz-dúr,

J. S. Bach: Prelúdium, fuga és allegro, Esz-dúr, BWV 998, Aria variata alla maniera italiana,

BWV 989, Clavier-Übung 2.: Olasz koncert, F-dúr, BWV 971¹⁶⁰

¹⁵⁹ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_14245. Visszhang: Sz. Farkas Márta, *Filharmonia műsorfűzet* 45. (1969. 12. 15. – 12. 21.). 26–27.

¹⁶⁰ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_14446. Visszhang: Barna István, *Filharmonia műsorfűzet* 2. (1970. 01. 12. – 01. 18.). 28–29.

8. 2. Historikus igényű zongorahangversenyek vagy zongorás kamarazenei hangversenyek – válogatás –

1955. 04. 28. Zeneakadémia

Das Wohltemperierte Klavier, Kósa György zongoraestje

Műsoron:

J. S. Bach: Das Wohltemperierte Clavier 1: BWV 846 – BWV 853¹⁶¹

1955 .05. 05 Zeneakadémia

Das Wohltemperierte Klavier, Kósa György zongoraestje

Műsoron:

J. S. Bach: Das Wohltemperierte Clavier 1: BWV 854 – BWV 861¹⁶²

1955. 05. 12. Zeneakadémia

Das Wohltemperierte Klavier, Kósa György zongoraestje

Műsoron:

J. S. Bach: Das Wohltemperierte Clavier 1: BWV BWV 862 – BWV 869¹⁶³

1955. 05. 19. Zeneakadémia

Das Wohltemperierte Klavier, Kósa György zongoraestje

Műsoron:

J. S. Bach: Das Wohltemperierte Clavier 2: BWV 870 – BWV 877¹⁶⁴

1955. 05. 26. Zeneakadémia

Das Wohltemperierte Klavier, Kósa György zongoraestje

Műsoron:

J. S. Bach: Das Wohltemperierte Clavier 2: BWV 878 – BWV 885¹⁶⁵

¹⁶¹ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_13509. Visszhang: Péterfi István, *Filharmonia Műsorfüzet* 23. (1955. 06. 25.– 06. 30.). 24.

¹⁶² MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_13614.

¹⁶³ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_13636.

¹⁶⁴ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_13697.

¹⁶⁵ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_13707.

1955. 05. 28. Zeneakadémia [az adatbázis szerint a 2 nappal korábbi hangverseny ismélése]

Das Wohltemperierte Klavier, Kósa György zongoraestje

Műsoron:

J. S. Bach: Das Wohltemperierte Clavier 2: BWV 878 – BWV 885¹⁶⁶

1955. 06. 02. Zeneakadémia

Das Wohltemperierte Klavier, Kósa György zongoraestje

Műsoron:

J. S. Bach: Das Wohltemperierte Clavier 2: BWV 886 – BWV 893¹⁶⁷

1957. 12. 04. Zeneakadémia

Benedikt Klára zongoraestje

Műsoron:

J. S. Bach: Capriccio sopra la lontananza del suo fratello dilettissimo, BWV 992, Toccata, D-dúr, BWV 912, Clavier-Übung 1.: Partita csembalóra, c-moll, BWV 826, W. Fr.

Bach: Preludio, c-moll, Fantázia, a-moll,

C. Ph. E. Bach: Grave, d-moll, "La Stahl", Clavier-Sonaten und freye Fantasien nebst einigen Rondos: Rondó, G-dúr, Allegro, C-dúr,

J. Chr. Bach: 5. zongoraszonáta, E-dúr, op. 5,

J. Haydn: Zongoraszonáta, D-dúr, Hob. XVI:37¹⁶⁸

Megjegyzés: Benedikt Kláráról¹⁶⁹

1966. 11. 06. Zeneakadémia Kisterem

Kósa György Bach-matinéja

Műsoron:

J. S. Bach: Das Wohltemperierte Clavier 1: BWV 846–857,

Kósa György (zongora)¹⁷⁰

¹⁶⁶ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_13709.

¹⁶⁷ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_13714.

¹⁶⁸ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_16929.

¹⁶⁹ Az OMIKE.hu adatai alapján <http://omike.hu/omike/muveszek/benedikt-klara/419> (utolsó megtekintés:2018. 01. 15.).

¹⁷⁰ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_16862. Visszhang: Szenthegyi István, *Filharmónia műsorfüzet* 41. (1966. 11. 28. – 12. 04.). 27–28.

1966. 11. 13. Zeneakadémia Kisterem**Kósa György Bach-matinéja**

Műsoron:

J. S. Bach: Das Wohltemperierte Clavier 1. BWV 858–869,

Kósa György (zongora)¹⁷¹

1966. 12. 04. Zeneakadémia Kisterem**Kósa György Bach-matinéja**

Műsoron:

J. S. Bach: Das Wohltemperierte Clavier 2. BWV 882–893,

Kósa György (zongora)¹⁷²

1969. 02. 23. Zeneakadémia Kisterem**Kósa György Bach-matinéja**

Műsoron:

J. S. Bach: Das Wohltemperierte Clavier 1 BWV 859–869,

Clavier-Übung 2.: Olasz koncert, BWV 971, Kósa György (zongora)¹⁷³

Megjegyzés: Kósa György ebben az időszakban is folytatta korábban, már a század elején megkezdett régizenei hangversenyeit. Érdekesség, hogy idősebb korában csembalistaként már nem lépett fel, viszont J. S. Bach: Das Wohltemperierte Clavier-jának zongorán történő előadására több ízben is vállalkozott.

¹⁷¹ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_16870.

¹⁷² MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_17013.

¹⁷³ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_12735.

8. 3. Zenekari hangverseny, amelyen csembalón előadott csembalóverseny szerepelt – válogatás –

1948. 03. 08. Operaház

a **Filharmónia Társaság hangversenye**, vezényelt Fricsay Ferenc

Közreműködők:

Rákai Miklós (hárfa), **Mura Péter (csembaló)**, Petri Endre (zongora)

Műsoron többek közt:

F. Martin: Petite symphonie concertante¹⁷⁴

Megjegyzés: A korszakban jellemzően zongoristák (bármiféle csembalista képzettség híján) igen gyakran játszottak 20. századi csembalóversenyeket csembalón. Példaképp: a szintén század eleji Manuel de Falla Csembalóversenyének hangfelvétele 1930-ból saját csembalójátékával ma is hallható.¹⁷⁵

1957. 10. 28. Bartók-terem

Magyar Kamarazene-Együttes hangversenye

Közreműködők:

Benedikt Klára (csembaló)

Kovács Imre (fuvola),

Kostyál János (oboa),

Kovács Béla (klarinét),

Liebner János (gordonka),

Dőry Zoltán (hegedű)

Műsoron többek közt:

M. de Falla: Concerto per clavicembalo, flauto, oboe, clarinetto, violino e violoncello¹⁷⁶

¹⁷⁴ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_12288.

¹⁷⁵ <https://www.youtube.com/watch?v=9NDwQ3bHUzo> (utolsó megtekintés: 2018. 01. 20.).

¹⁷⁶ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_17030.

1961. 11. 02. Zeneakadémia

a Magyar Állami Hangversenyzenekar koncertje, vezényelt: Sulyok Tamás

Közreműködött: **Sebestyén János (csemlaló)**

Műsoron többek között:

Decsényi János: Divertimento csemlalóra és kamarazenekarra – bemutató¹⁷⁷

1962 .04. 17. Egyetemi Színpad

"Bach, Beethoven és a XX. század kamarazenéje"

Közreműködők többek közt:

Szeszler Tibor (oboa),

Meizl Ferenc (klarinét),

Jeney Zoltán (fuvola),

Szász József (hegedű),

Szász Árpád (gordonka,)

Katona Ágnes (csemlaló)

Műsoron többek közt:

J. S. Bach: Kantáta (Weichet nur, betrübte Schatten), BWV 202: ária,

Kávé-kantáta (Schweigt stille, plaudert nicht), BWV 211,

M. de Falla: Csemlalóverseny¹⁷⁸

1962. 03. 16. Országos Filharmónia Kamaraterme

"Korunk Kamarazenéje"

Közreműködők:

Sebestyén János (csemlaló),

Szebenyi János (fuvola),

Eisenbacher Mihály (oboa),

¹⁷⁷ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_16879. Visszhang: Jemnitz Sándor, *Filharmónia műsorfüzet* 43. (1961. 11. 27. – 12. 03.), 22–23.

¹⁷⁸ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_17311.

Meizl Ferenc (klarinét),

Hidi Péter (hegedű),

Liebner János (gordonka)

Műsoron többek között:

M. de Falla: Csembalóverseny¹⁷⁹

1963. 04. 30. Zeneakadémia

Magyar Kamarazenekar, hangversenymester: Tátrai Vilmos

Közreműködők:

Zuzana Ruzičková (csembaló),

Sebestyén János (csembaló)

Műsoron többek között:

J. S. Bach: Concerto két csembalóra, c-moll, BWV 1060¹⁸⁰

1964. 02. 04. Egyetemi Színpad

a Zeneművészeti Főiskola Kamarazenekara, Versenyművek 3.

Közreműködők:

Gát József (csembaló),

Zeneművészeti Főiskola kamarazenekara (vez. Sándor Frigyes),

Jeney Zoltán (fuvola),

Kostyál Kálmán (hegedű),

Rolla János (hegedű)

Műsoron:

C. Ph. E. Bach: Csembalóverseny, F-dúr [a kritika szerint g-moll],

L.Boccherini: Fuvolaverseny, D-dúr, op. 27,

A. Vivaldi: Hegedűverseny, F-dúr, op. 8/3, RV 293, "Ősz",

A. Vivaldi: Hegedűverseny, g-moll, op. 8/2, RV 315, "Nyár"¹⁸¹

¹⁷⁹ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_17242. Visszhang: Barna István, *Filharmónia műsorfűzet* 14. (1962. 04. 02. – 04. 08.). 29-30.

¹⁸⁰ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_15847.

¹⁸¹ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_15102, Visszhang: Breuer János, *Filharmónia műsorfűzet* 9. (1964. 02. 24. – 03. 01.) p. 33–34.

1966. 04. 27. Zeneakadémia

Magyar Kamarazenekar, hangversenymester: Tátrai Vilmos

Közreműködött többek között:

Sebestyén János (csembaló)

Műsoron többek között:

W. Fr. Bach: Csembalóverseny, c-moll¹⁸²

1966. 10. 21. Zeneakadémia

Hans Pischner és a MÁV Szimfonikusok koncertje, vezényelt Erdélyi Miklós

Műsoron többek közt:

B. Martinu: Versenymű csembalóra és kis zenekarra, H. 246¹⁸³

1967. 01. 23. Zeneakadémia

Budapesti Kamarazenekar

Közreműködők többek között:

Lubik Hédi (hárfa),

Sebestyén János (csembaló),

Solymos Péter (zongora)

Műsoron többek között:

F. Martin: Petite symphonie concertante¹⁸⁴

1967. 03. 11. Zeneakadémia

"Évszázadok muzsikája" – Johann Sebastian Bach és fiai

Közreműködők:

Zeneművészeti Főiskola kamarazenekara, vezényelt: Sándor Frigyes,

Barlay Zsuzsa (alt),

Kovács Lóránt (fuvola),

Rolla János (hegedű),

Pongrácz Péter (oboa),

¹⁸² MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_14309. Visszhang: Szekeres Kálmán, *Filharmónia műsorfüzet* 22. (1966. 05. 30. – 06. 06.). 11–12.

¹⁸³ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_16840.

¹⁸⁴ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_13104. Visszhang: Barna István, *Filharmónia műsorfüzet* 7. (1967. 02. 13 – 02. 19.). 23–24.

Kovács Kálmán (trombita),

Pertis Zsuzsa (csemlaló),

Kiss Gyula (zongora)

Műsoron:

J. S. Bach: Die Kunst der Fuge, BWV 1080: 1., 6., 11. tétel; Kantáta (Widerstehe doch der Sünde), BWV 54, 2.; Brandenburgi verseny, F-dúr, BWV 1047;

W. Fr. Bach: Zongoraverseny, c-moll;

C. Ph. E. Bach: 5. szimfónia, B-dúr, H. 658. / W. 182;

J. Chr. Bach: Szimfónia, B-dúr¹⁸⁵

Megjegyzés: Bár a hangversenyen felcsendülő versenymű nem csemlalón, hanem zongorán hangzott el, a koncert mégis említésre méltó példája a már korábbiakban is szóvá tett „eklektikus” szerkesztésű műsoroknak.

1967. 05. 25. Ismeretlen helyszín

Magyar Állami Hangversenyzenekar, vezényelt: Lukács Ervin

Bachtól Bartókig sorozat 5.

Közreműködők többek között:

Kovács Lóránt (fuvola),

Dőry Zoltán (hegedű),

Sebestyén János (csemlaló)

Műsoron többek között:

J. S. Bach: 5. Brandenburgi verseny, D-dúr, BWV 1050¹⁸⁶

1968. 03. 10. Zeneakadémia

"I Musici di Roma" hangversenye

Közreműködő:

Maria Teresa Garatti (csemlaló)

Műsoron:

A. Corelli: Concerto grosso, c-moll, op. 6/3,

G. Paisiello: Csemlalóverseny, C-dúr,

G. Fr. Händel: Concerto, G-dúr, op. 6/1, HWV 319,

J. S. Bach: Hegedűverseny, E-dúr, BWV 1042,

¹⁸⁵ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_13367.

¹⁸⁶ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_13624. Viasshang: Barna István, *Filharmonia műsorfűzet* 27. (1967. 07. 17. – 07. 23.). 14.

W. A. Mozart: Adagio és fuga, c-moll, K. 546¹⁸⁷

Megjegyzés: Az ötvenes években alakult együttes a mai napig is működő kamarazenekar, amelyre hosszú időn át egyáltalán nem hatottak a historikus előadói irányzatok. A szólista, Maria Teresa Garatti az együttes alapító tagja volt, és mindvégig „modern” csembalón játszott.

1968 .04. 27. Zeneakadémia

"Évszázadok muzsikája". George Malcolm csembalóestje

Közreműködő: Magyar Állami Hangversenyzenekar, vezényelt: George Malcolm

Műsoron:

G. Fr. Händel: Concerto [grosso], g-moll, op. 6/6, HWV 324,

J. S. Bach: Csembalóverseny, d-moll, BWV 1052,

J. Haydn: Zongoraszonáta, D-dúr, Hob. XVI:37,

Fr. Couperin: Pièces de clavecin 1.: Les papillons, Pièces de clavecin 2.: Le bavolet-flotant,

Pièces de clavecin 2.: Les bagatelles, Pièces de clavecin 3.: Les petits moulins à vent,

Pièces de clavecin 3.: Le tic-toc-choc, ou Les maillottins,

D. Scarlatti: Szonáta, E-dúr, Szonáta, F-dúr, Szonáta, G-dúr, Szonáta, a-moll, Szonáta, h-moll, Szonáta, D-dúr¹⁸⁸

Megjegyzés: Az esten elhangzó csembalóverseny, valamint concerto grosso mellett a koncert másik felében szóló művek hangoztak el, ezért e hangversenyt itt és a csembaló szólóestek katóriában is szerepeltetem.

1968. 04. 28. 11.00. Zeneakadémia

Liszt Ferenc Kamarazenekar, vezényelt: Sándor Frigyes

Közreműködők:

Pertis Zsuzsa (csembaló),

Sebestyén János (csembaló, orgona)

Műsoron:

J. S. Bach: Die Kunst der Fuge, BWV 1080:

Canon alla ottava (Pertis Zsuzsa csembaló),

Canon per augmentationem in contrariu motu, Canon alla duodecima, in contrapuncto alla quint (Sebestyén János orgona),

¹⁸⁷ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_11937.

¹⁸⁸ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_12109. Visszhang: Bónis Ferenc, *Filharmonia műsorfűzet* 22. (1968. 05. 27. – 06. 02.). 24.

Fuga a 2 clav., Alio modo Fuga a 2 clav., (Pertis, Sebestyén csembaló),
Contrapunctus 1.2.3.4.5.6.¹⁸⁹

1969. 01. 29. Zeneakadémia

Liszt Ferenc Kamarazenekar, vezényelt: Sándor Frigyes

Közreműködők:

Pertis Zsuzsa (csembaló),

Sebestyén János (csembaló, orgona)

Műsoron:

J. S. Bach: Die Kunst der Fuge, BWV 1080: Contrapunctus 1. 2,3,4,5,6,7,8,9,11,12,14, Canon per augmentationem in contrariu motu, Fuga a 2 clav., Alio modo Fuga a 2 clav.¹⁹⁰

Megjegyzés: Az egymást félévnyi különbséggel követő fenti két hangverseny hasonló, illetve másodjára kibővített műsorral hangzott el. Bár a két szólista nem versenyművet játszott, a koncert a műsor érdekessége folytán helyt érdemel itt.

1969. 02. 15. Zeneakadémia

Rheinisches Kammerorchester, vezényelt: Thomas Baldner

Közreműködők:

Hans Jürgen Möhring (fuvola),

Kocsis Albert (hegedű),

Wolfram Gehring (csembaló)

Műsoron:

J. S. Bach: 3. Brandenburgi verseny, G-dúr, BWV 1048; 2. zenekari szvit, h-moll, BWV 1067; 2. zenekari szvit, h-moll, BWV 1067: Badinerie; 5. Brandenburgi verseny, D-dúr, BWV 1050; Hegedűverseny, E-dúr, BWV 1042; 3. zenekari szvit, D-dúr, BWV 1068: Air¹⁹¹

Megjegyzés: Az 1957-ben alakult Rheinisches Kammerorchester – a többi meghívott külföldi együtteshez hasonlóan – a hagyományos előadói stílust képviselte, szólistájukkal, az elsősorban organistaként ismert Wolfram Gehring-gel együtt. A kamarazenekar napjainban Neues Rheinisches Kammerorchester néven modern hangszereken, de historikus módon játszik.

¹⁸⁹ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_12111.

¹⁹⁰ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_12719.

¹⁹¹ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_12741. Visszhang: Homolya István, *Filharmónia műsorfüzet* 10. (1969. 03. 10. – 03. 06.). 43–45.

1969 .07. 02. Kiscelli Múzeum

Magyar Állami Hangversenyzenekar, vezényelt: Fejér György

Közreműködött többek között:

Pertis Zsuzsa (csembaló)

Műsoron többek között:

J. S. Bach: 2. Csembalóverseny, E-dúr, BWV 1053¹⁹²

8. 4. Nagy apparátust igénylő oratórium-, illetve egyéb vokális és zenekari estek – válogatás –

1948. 01. 07. Zeneakadémia

A Budapesti Ének- és Zenekar Egyesület hangversenye, vezényelt: Fischer Péter

Közreműködtek:

Gyurkovics Mária, Németh Anna, Rösler Endre, Kálmán Oszkár, Kazatsai Irén (ének),

Zalánfy Aladár (orgona),

Reiner Károly (csembaló)

Műsoron:

G. Fr. Händel: Sámson¹⁹³

Megjegyzés: A Lichtenberg Emil által alapított és vezetett Budapesti Ének- és Zenekar Egyesület hangversenyei, e komoly apparátust megmozgató és hiánypótló oratóriumelőadások – Lichtenberg 1944-ben bekövetkezett halála után – ritkultak, majd jó időre szüneteltek, minthogy maga az együttes is befejezte működését ezen a néven 1951-ben, illetve. beolvadt a Budapesti Kórusba. E hangverseny még az utolsó események egyikeként próbálta folytatni a Lichtenberg által létrehozott hagyományt.

¹⁹² MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_14013. Visszhang: Molnár Jenő Antal, *Filharmonia műsorfüzet* 29. (1969. 07. 28. – 08. 03.). 19.

¹⁹³ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_11964.

1948. 03. 25. Zeneakadémia

a Székesfővárosi Zenekar hangversenye, vezényelt Ádám Jenő

Közreműködők:

Báthy Anna, Németh Anna, Rösler Endre, Jámbor László, Littasy György (ének),

Banda Ede (gordonka),

Jeney Zoltán (fuvola),

Szeszler Tibor, Varga Elemér (oboa),

Gergely Ferenc (orgona),

Rózsa György (csembaló),

Székesfővárosi Énekkar

Műsoron:

J. S. Bach: János-passió, BWV 245¹⁹⁴

Megjegyzés: A korábban megszokott évi, rendszeres (gyakran több alkalommal is felcsendülő) passió előadások hagyományát is Lichtenberg Emil fektette le. Ezen az estén – a koncertadatbázis adatai szerint – hosszú időre utoljára hangzhatott fel teljes Bach- passió a fővárosban.

1948. 06. 22. Ismeretlen helyszín

Közreműködők:

Nemzeti Zenede Vegyeskara, vezényelt Hammerschlag János,

Székesfővárosi Zenekar, vezényelt Koródy András,

Váczi Gyula, Vajda Ilona, Szabados Ilona (zongora), Ács László (fuvola), Szántó Piroska (ének), Deák Ágnes (hegedű)

Műsoron:

Perotinus: Sederunt principes¹⁹⁵

¹⁹⁴ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_1230.

¹⁹⁵ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis D_12407.

1955. 02. 09. KPDSZ Központi Kultúrotthona**"Élő zenetörténet", Bach-est**

Közreműködők:

K. P. D.Sz. Központi Hangversenyzene-kara,

Vadas Ágnes (hegedű)

Műsoron:

J. S. Bach: 3. Brandenburgi verseny, G-dúr, BWV 1048, Hegedűverseny, a-moll BWV 1041,

Parasztkantáta, BWV 212¹⁹⁶

Megjegyzés: Az est további közreműködőiről nem áll rendelkezésünkre adat.

1955. 02. 23. KDSZP Központi Kultúrotthon**"Élő zenetörténet", A kantáta és oratórium**

Közreműködők:

Birkás Lilian, Faragó András, Rösler Endre, Szecsődi Irén (ének),

a K. D. SZ. P. Központi Énekkara és Hangversenyzene-kara, vezényelt Nagy Olivér

Műsoron:

D.Buxtehude: Szólókantáta,

G. Ph. Telemann: Egy kanári halálára,

G. B. Pergolesi: Stabat Mater, f-moll,

G. Fr. Händel: Sámson oratórium, I. rész HWV 57¹⁹⁷

Megjegyzés: Az 1954-ben elhunyt Hammerschlag János (de említhetjük még Kovács Sándort és Lichtenberg Emilt) nyomán indult el újból a zenetörténetileg is megalapozott, tudományos hitelességgel összállított, nevelő-oktató célzatú hangversenyszerkesztés felélesztése az ötvenes évek derekán. Az „Élő zenetörténet”, valamint a későbbi „J. S. Bach összes orgonaművei” és az „Az orgonamuzsika története” című sorozatok is ezt bizonyítják.

¹⁹⁶ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_13216.

¹⁹⁷ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_13232.

1956. 07. 05. Károlyi-kert

a Budapesti Kórus és a Magyar Állami Hangversenyzenekar hangversenye, vezényelt

Forrai Miklós

Közreműködők:

Farkas Ilona (szoprán),

Tiszay Magda (alt),

Rösler Endre (tenor),

Littasy György (basszus),

Margittay Sándor (csembaló)

Műsoron:

G. Fr. Händel: Messiás, HWV 56¹⁹⁸

Megjegyzés: 1948. márciusi János-passió előadása óta nem szerepelt egyházi, oratorikus mű a budapesti koncertműsorokban (kivéve Händel Sámson oratóriumát 1955-ben). A műsorigény szerint: „A szöveget fordította: Szabó Miklós”, vagyis az oratórium magyar nyelven hangzott el. Ez a század első felében már itthon is több ízben alkalmazott gyakorlathoz képest – amikor is eredeti nyelven énekelték az előadásokat – visszalépést jelentett.

1962. 02. 19. Zeneakadémia

a Magyar Állami Hangversenyzenekar és a Budapesti Kórus hangversenye

Magyar Állami Hangversenyzenekar (vez. Forrai Miklós),

Budapesti Kórus (karig. Forrai Miklós),

Gyurkovics Mária (szoprán),

Sándor Judit (mezzoszoprán),

Tiszay Magda (alt),

Ilosfalvy Róbert (tenor),

Antalffy Albert (basszus),

Várhelyi Endre (basszus),

Kerecsényi László (csembaló),

Margittay Sándor (orgona)

Műsoron: G. Fr. Händel: Izrael Egyiptomban¹⁹⁹

¹⁹⁸ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_15269.

¹⁹⁹ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_17198.

1963. 11. 16. Zeneakadémia

az 1962. 02.19-i előadás megismétlése azonos műsorral és szereplőkkel²⁰⁰

Megjegyzés: Az 1956-ban elhangzott Messiás-előadás óta újfent nem lehetett egyházi oratorikus művet hallani Budapesten. Talán ezt a hiányt akarták pótolni 1962-ben, majd egy évvel később ezzel a – bár nem egyházi, de oratorikus – előadással.

1966. 12. 03. Zeneakadémia

"Évszázadok muzsikája." A bécsi Musica Antiqua együttes koncertje, művészeti vezető:

René Clemencic

Műsoron többek közt:

H. Isaac: Missa Carminum: Kyrie, Sanctus; J. Obrecht: O vos omnes; T. Stoltzer: A solis ortus; H. Finck: In gottes namen cardine²⁰¹

Megjegyzés: Különleges esemény lehetett a historikus szemlélettől elzárt Magyarországon az első külföldi „valódi” régihangszeres együttes fellépése. A folytatásra aztán több évet kellett várnia a hazai publikumnak.

1968.,03.,27. Zeneakadémia

"Évszázadok muzsikája"

Közreműködők:

Zeneművészeti Főiskola kamarazenekara, vezényelt Sándor Frigyes,

Pertis Zsuzsa (csembaló),

Tóth Lajos (oboa),

Eisenbacher Mihály (oboa),

Rolla János (hegedű),

Kovács Lóránt (fuvola)

Műsoron:

A. Vivaldi: Sinfonia, G-dúr, RV 146, Concerto két oboára, d-moll, RV 535, Fagottverseny, a-moll, RV 497, Concerto, g-moll, RV 577, "Drezdai", Concerto, B-dúr, RV 579 "Funebre", Fuvolaverseny, D-dúr, Op. 10/3, RV 428, "Il gardellino" Concerto két hegedűre, a-moll, op. 3/8, RV 522²⁰²

²⁰⁰ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_17143.

²⁰¹ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_16967.

²⁰² MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_12011.

Megjegyzés:A két hónap múlva már Liszt Ferenc Kamarazenekar néven fellépő, és azóta is töretlen népszerűségű, kiváló együttes egyik bemutatkozó koncertje lehetett ez az est, amelyen a később is állandó continuo-játékos és gyakran szólistaként is szereplő Pertis Zsuzsa csembalózott.

1968. 05. 12. Zeneakadémia

Liszt Ferenc Kamarazenekar

Közreműködők:

Lehotka Gábor (orgona),

Pertis Zsuzsa (continuo)

Műsoron:

A. Corelli: Concerto grosso, D-dúr, op. 6/4, Concerto grosso, C-dúr, op. 6/10, Concerto grosso, g-moll, op. 6/8, "Karácsonyi", G. Fr. Händel: Concerto, c-moll, op. 6/8, HWV 326, Orgonaverseny, g-moll, op. 4/1, HWV 289, Concerto, D-dúr, op. 6/5, HWV 323²⁰³

1969. 04. 13. Zeneakadémia

Liszt Ferenc Kamarazenekar, vezényelt: Lehel György,

Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola Kamarakórusa (karig. Párkai István),

László Margit (szoprán),

Szirmay Márta (alt),

Réti József (tenor),

Melis György (bariton),

Dene József (bariton),

Pertis Zsuzsa (csembaló),

Lehotka Gábor (orgona)

Műsoron:

J. S. Bach: János-passió, BWV 245²⁰⁴

²⁰³ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_12138.

²⁰⁴ MTA Zenetudományi Intézet Koncertadatbázis ID_12821.

1969. 10. 21. Zeneakadémia

Az 1969. 04. 13-i koncert megismétése azonos műsorral és a szereplőkkel²⁰⁵

Megjegyzés: A fiatalokból álló Liszt Ferenc Kamarazenekar lett a Lichtenberg Emil által megkezdett misszió: az oratorikus művek előadásainak folytatója. Az együttes hosszú időn keresztül járt élen a passió- és egyéb oratorikus előadások létrejöttében.

²⁰⁵ MTA Zenetudomány Intézet Koncertadatbázis ID_14189.

9.

Beszélgetések csembalóműveket komponáló zeneszerzőkkel**9. 1. Interjú Hollós Máté Erkel Ferenc- és Bartók–Pásztory-díjas zeneszerzővel**

Mi ösztönzött arra, hogy csembalódarabot komponáljál? Volt-e személyes indíttatásod erre?

Annak idején Spányi Miklós bíztatott arra, hogy írjak neki egy csembalódarabot. Tehát valóban személyes indíttatásra fogtam a komponáláshoz.

A zeneszerzőkben általában él a vágy, hogy sokféle hangszeren megnyilvánuljanak. Így én is gondoltam már korábban arra, hogy az életem során valamikor írok csembalóra. A csembalóra való komponálás viszont számos kérdést vet fel egy mai zeneszerzőben. Először is azt, hogy a csembaló eredeti repertoárja egy másik korszakhoz kötődik. Tehát könnyen bekövetkezhetne olyasmi, hogy a szerző, aki elkezd e hangszerre írni, beletéved a barokk, kora klasszikus stb. stílusba, vagyis a csembaló igazi régi repertoárjának hangjába. Ez a veszély – annak ellenére, hogy én stíláris szempontból tradicionális zenét írok – nem fenyegetett, vagyis, nem féltem attól, hogy ha leülök csembalózenét írni, akkor például C. Ph. E. Bach stílusában fogok írni. Ugyanakkor ismerjük a csembalónak azt, a 20. század második feléből származó reneszánszát, amely olyan darabokat eredményezett, amelyek engem kevésbé izgattak. Ezek a művek főleg a hangszínről, vagy más effélével való kísérletezésről szólnak, soha nem foglalkoztattak igazán, vagyis nem volt kérdéses számomra, hogy olyan zenét írok majd csembalóra, amelyet egyéb hangszerekre szoktam.

Ha valaki zongorára komponál, az általánosnak mondható. Zongorázni minden zeneszerző tud, és mindegyik rendelkezik zongorával. Csembalója nem minden zeneszerzőnek van. Amikor elhatároztad, hogy csembalódarabot írsz, mit kellett tenned? Tanulmányoztad a hangszer irodalmát, mechanikáját, vagy ez már annyira a fejedben volt, hogy erre nem volt szükséged? Próbáltál valaha csembalón játszani?

Amire emlékszem, az az, hogy még főiskolás koromban beszabadultam egyszer-kétszer a Zeneakadémia 23-as termébe – ahol a csembaló volt –, hogy kipróbáljam e hangszert. Amikor először érintettem meg, megdöbbsentett, hogy mennyire más, mint a zongora. Persze, hallottam, tanultam, tudtam, hogy itt a megszólaltatás mechanizmusa egészen eltérő a zongoráétól, de hogy ez manuálisan miképp jelentkezik, azzal ott szembesültem. S megállapítottam, hogy a csembaló nagyon nehéz hangszer. Sokkal nehezebb, mint a zongora.

Ez már akkor tudatosult bennem. S hogy miért is? Egyrészt abból a szempontból, hogy a hangszer mechanikája más. Másrészt azért, mert a billentésnek kisebb szerepe van a hang előidőzésében, mint a zongoránál. Na, de arra valók vagytok ti csembalisták, hogy tudjátok, hogyan is kell ezen a hangszeren játszani... Amikor ezt a darabot írtam, volt már nekem egy Clavinova hangszerem – amely akkoriban csúcsmodellnek számított –, s amelyen többféle csembalóregisztert is be lehet állítani. Illúziót keltő hangja van, amikor megszólal, majdnem olyan, mintha csembaló lenne, viszont a billentése inkább zongoraszerű. Mivel nem zongora nélkül komponálok, ezt használtam a komponálás során, viszont óvakodtam attól, hogy ettől az elektromos hangszertől mélyebb impressziókat szerezzek.

Nagyon sokat tanultam még a Hungaroton stúdiójában abból, amit a csembalistáktól hallhattam a felvételek alkalmával; például játéktechnikai problémákról, a hangterjedelmekről, a különféle olasz, francia, flamand stb. csembalótípusokról és ezek csereszabatosságairól. Korábban én minderről mit sem tudtam.

Amikor tanultam a darabodat, az az érzésem volt, mintha olyan szerző darabját játszanám, aki csembaló mellett komponált. Annyira hangszerszerű a mű, és olyannyira természetes benne minden.

Ezt jó hallani. De visszatérve a hangszerrel történt találkozásaimhoz, nem szabad elfelejtenem, hogy gyerekkoromtól kezdve én a gyári csembaló hangjához voltam hozzászokva. Egészen a 80-as, 90-es évekig, amelyek meghozták a kópiák hangját.

Nem riasztott el a gyáriak hangzása?

Nem. Ez olyasmi, mintha valaki a Szaharában nő fel, és onnan soha nem megy el; annak nem olyan borzasztó, hogy sok a homok, folyton süt a nap és alig van víz. Annak ez a természetes, annak ez a közege. Ha én azt szoktam meg, hogy ez a csembaló, és ezen a hangszeren hallottam Bachot játszani, akkor ez számomra nem volt csúnya.

Ezt jó, is hogy említéd. Gyakran gondolkoztam ezen, és időnként arra jutottam, hogy talán sokan épp azért nem írtak csembalóra, mert ezt a hangszert ismerték, és lehet, hogy a gyári, modern csembalók hangját csúnyának találták. De akkor ezek szerint ez a feltételezésem nem biztos, hogy helytálló.

Nem. Persze, tudjuk szerencsére a kivételeket, vagyis akik írtak, azokról most nem is beszélünk. De hogy akik nem, azok miért nem? Mert abszolúte nem ismerték a csembalót.

Teoretikusan, persze, igen. De a gyári csembalót sem ismerte elég jól az átlagos zeneszerző (ez alatt azt értem, aki maga nem folytatott csembalista praxist, és általában nem folytattak, méghozzá azért, mert a zongora volt a billentyűs hangszer, s azon tanultak a képzett zenészek vagy komponisták).

Aztán biztos, hogy a „varrógépség” is taszított sok mindenkit, meg főleg az, hogy nem nagyon sokat lehetett ebből gyári instrumentumból kihozni. Nem is csak az számított, hogy csúnya vagy szép volt-e a hangja. Ez relatív. De az, hogy még dinamika sincs, az nagyon sok zeneszerzőt visszatartott a komponálástól. Nekem is sok gondot okozott ez. De bíztam benned, úgy gondoltam, az előadónak meg ezt kell oldania. Amikor írtam a darabot, tudtam, hogy kópiacsembalón fog megszólalni. Ami persze csak további kérdéseket vetett fel, hiszen arról mégannyi fogalmam sem volt, jóval kevesebbet tudtam róla, mint a gyári hangszerről. Kópia hangszert addig csak barokk zenében hallottam. Hogy most ezzel mit lehet kezdeni, ha nem barokk, hanem mai zenét szánok rá?

Mert, hogy mit lehet kezdeni a gyári csembalóval – ismervén Ligeti és mások műveit –, arról voltak élményeim. A kópiahangszerről csak egy olyan világból voltak tapasztalataim, amelyek – hogy az előbbi hasonlatra utaljak vissza – olyanok voltak, mint amikor elkezdenének mesélni nekem, a Szahara-lakónak a svájci havasokról...

A kópiacsembalók egyik problematikájáról, vagyis arról, hogy kópia és kópia sem egyforma, akkor már tudtam. De arra is tekintettel kellett lennem, hogy a darabot el lehessen játszani egy olasz, vagy francia, vagy akármilyen hangszeren is.

Akár egy modern hangszeren is, nem?

Pontosan.

Amikor elkezdted komponálni, mennyire határozta el előre, hogy milyen korszakhoz kötődik majd a stílusod? A darab címe ugyanis eléggé meghatározó...

A toccata cím nem barokk kötődés nyomán állt elő, hanem írtam három tételt – amelyek valóban különböző csembalófaktúrákat vettek igénybe –, és a műnek nem volt címe. Ha már a csembaló háromféle faktúráját használtam – ugye ez a cím nemcsak műfajt jelölhet, hanem a szónak eredeti értelmezése szerint az „érinteni” szót is – ezért gondoltam azt, hogy miért ne legyen ez toccata?

Ugyanakkor meg kell jegyeznem, hogy például a Cemballata című csembaloművemnek előbb volt meg a címe, mint maga a darab.

Ami pedig magát a kompozíciót illeti, igazából engem egész zeneszerzői pályámon az érdekelt, hogy én milyen vagyok, vagyis Hollós Mátéból mi kerül ki a kottapapírra. Soha nem szerettem valamilyen más dologhoz alkalmazkodni (persze, filmzenét is írtam, de az egészen más). Darabjaimban igazából az érdekel, hogy ebben a fejben és lélekben mi van. Hogy mire vagyok képes, és mire nem.

Ha már az alkalmazkodásról beszélünk, épp mostanában kerültem egy érdekes helyzetbe, ugyanis egy régi hangszeres társaság felkért, hogy írjak darabot számukra. Ebben a műben régi hangszerekre komponálok, de mai zenét. Az érdekel különösen, hogy miként tudom megszólaltatni ezeket a régi hangszereket azon a hangon, amelyet a darabjaimat ismerő emberek megszokhattak már tőlem. Körülbelül ugyanezt mondhatom el a csembalódarabjaimmal kapcsolatosan is.

Végül is, ha jól értem, a hangszer egy eszköz, ami közvetít Téged. Ilyen értelemben az sem befolyásol, amit a régiek leírtak. De nyilván tudat alatt benned van...

Általánosságban nagyon is befolyásol, hogy mit írtak le mások, különböző korokban, de nem úgy, hogy most szeretnék Mozart árnyékában valami klasszikust csinálni. Inkább azt mondanám, hogy a zenetörténet bennem él. Nyilvánvalóan annak, amit létrehozok, van köze ahhoz, amit a korábbi évszázadokban írtak. Fontos inspirációs forrás számomra a múlt zenéje, miként a népzene is. De nem olyan módon, hogy ezeket konkrétan átvegyem, másoljam, hanem az, ami belőlük átszűrődött, leülepedett.

A népzeneét említed. A Tre toccate harmadik tételében megjelenik egy népzenei idézet, amely nagyon meglepő és váratlan ebben a közegben. A csembalózenétől a népdal eléggé távol áll, de épp ettől ennyire rendkívüli a hatása.

Ilyen eset – mármint hogy valamilyen idézet előtolakodik – többször is előfordul darabjaimban. Nem is olyanokra gondolok, amikor ez előre elhatározott, illetve ahol története, vagy az idézetnek dramaturgiai szerepe van. Itt valószínűleg ez a népdal a zenei anyag bennem való forgása során jött elő. Nem úgy persze, hogy amikor elkezdtem írni, akkor tudtam, hogy adott ütemben ez meg fog jelenni.

Ugye jól gondolom, hogy hagyománytisztelő ember vagy?

Igen.

Visszatérve a Tre toccate-ra, a darab előadása során mennyire szólalt meg, amit elképzeltél?

Abszolúte minden.

Véleményed szerint milyen a jó, az ideális kortárs csembalódarab?

Nincs kortárs csembalódarab, hanem csembalódarab van. Továbbmegyek. Mi a kortárs darab fogalma? Nem gondolom, hogy a kortárs és nem kortárs darab között különbség van. Vagy jó valami, vagy nem. Egyébként furcsa észrevételem, hogy manapság kevés olyan művet hallok, amit még egyszer szeretnék meghallgatni. Ugyanis azt gondolom, hogy a jó darab az, amit legalább még egyszer szeretnék hallani.

Akkor ez tulajdonképpen a kortárs zenével kapcsolatos kritikád?

Igen. Ámbár azt hiszem, hogy nem az én dolgom erről véleményt mondani. De emlékszem olyan kortárs zenei élményeimre is, amikor valamit úgy hallgattam, hogy az volt az érzésem: hogy is van ez? Szeretném újrahallgatni. Szóval az a mű valami olyasmit kínált, hogy ötször-hatszor meghallgattam egymás után. Olyan zenékről is van ilyen emlékem, amelyek stílusát egyébként nem szeretem. Tehát az ideális kortárs csembalódarab olyasmi legyen, ami engem eltalál. Olyannak képzelem, hogy akarjam újrahallgatni. Jól megírt mű legyen, vagy olyan közlést érezzek benne, ami most, de holnap is érdekes.

Mert lehet, hogy egy hangszínkísérlet, ami ma érdekes, az holnap nem az. Ez olyan, mint a mai újság... Ma érdekes, holnap avítt.

2019. január

9. 2. Interjú Györe Zoltán zeneszerzővel

Igen sok darabjában van csembalószólam, s ezek között kettőben kiemelt szerepben, hiszen két csembalóversenyt is komponált már. Honnan ered ez a csembaló iránti különös vonzalom? Miért éppen csembalóversenyeket írt?

Nem a csembalóval, hanem a virginállal kezdődött. Még a 80-as években a „Kultúra” nevű cégen keresztül megrendeltem Angliából a „The Fitzwilliam Virginal Book” két kötetét. Eleinte a hangszerrel keveset foglalkoztam, lenyűgözött ez a hatalmas mennyiségű zenei szövedék, ami egy egészen más világról tudósított. Zongorán játszottam a darabokat, de éreztem, hogy ez így nem az igazi. Egyszer aztán valahol egy csembaló előtt találtam magam, és rögtön néhány darabot eljátszottam rajta. Itt kezdődött. Hiába a Bach-művek sokasága, amit zongorán és orgonán már játszottam, ez a régi angol zene akkor a csembalón többet jelentett. Azt már nem tudom megmagyarázni, hogy miért hagyott ez olyan mély nyomot bennem, de úgy érzem, hogy ha hangszer lennék, nem trombita, hegedű vagy oboa, hanem csembaló lennék.

Csembalódarabjai megírása előtt megismerkedett-e közelről e hangszer mechanikájával? Játszott-e csembalón? A 2. csembalóversenye ugyanis, amelyet nemrég eljátszhattam, rendkívül hangszerszerű, s minden nagyon jól szól, amit leírt a kottába. A többi csembalós darabjáról is hasonló a meglátásom. Olyan komponistát sejtetnek, aki nem a zongora irányából, nem a zongora megszokott hangzásmódja és játéktechnikája felől közelít a csembalóhoz.

A csembalóval való közelebbi megismerkedés nem volt előzménye a darabok írásának. Ismertem, játszottam is rajta, és az igazsághoz tartozik az is, hogy nem voltam (vagyok) jó zongorista. Igazán nem is írtam zongoradarabot, mert nem éreztem soha magaménak a hangszert. A csembalót azonban igen. Ezzel nem azt mondom, hogy technikailag könnyebb hangszer a csembaló, hanem azt, hogy egészen más az egyikben és a másikban gondolkodni. A csembaló egy érzékeny szólóhangszer, a zongora – ma már – zenekar.

Érdeemes kiemelni a csembalóversenyek virtuozitását. Voltak olyan hangszeres mintái (akár csembalóversenyek, vagy kamaraművek) amelyekből merített? (Elsősorban a 20. század eleji francia szerzők, mint pl. Poulenc, F. Martin, stb. csembalóstílusára, ill. hangszerelési gyakorlatára gondolok...) Segítették ezek (vagy esetleg más szerzők) saját, egyéni csembalós „hang”-jának kialakításában?

Csak egy mintám volt, Bach. Azt sem mondhatom, hogy szándékosan nem hallgattam más szerzőket, de valahogy úgy alakult, hogy amikor engem kezdett érdekelni egy ötlet, akkor már más nem érdekelt. (Mert azt az ember előre nem tudta, hogy most valami concerto-félébe kezdett bele!) Igyekeztem a magam hangját kialakítani.

Hogyan vélekedik a csembaló szerepéről a mai, kortárs zenében? Mindenképpen szükséges-e a hagyományokhoz való visszanyúlás, ha erre a hangszerre komponál egy szerző?

A csembaló egy olyan jellegzetes hangú hangszer, amelynek megszólalása a barokkra asszociál. Aztán annyira beleszerettek a zongorába, hogy el is felejtették. Amikor újra felfedezésre került, akkor sem vetkőzhette le a régi beidegződéseket. Szerintem minden új csembalomű mögött a barokk kor lelke hallatszik.

Amikor csembalóra komponált, elképzelt egy konkrét hangzást, illetve egy bizonyos típusú csembalót darabjainak előadásához? A kópia-, vagy inkább a pedálos, gyári hangszereket tartja ideálisnak művei előadásához?

Egy ideális hangzást képzelek el, ami nem igazán a csembaló hangzását, hanem a csembaló és a zenekar együtthangzását jelenti. Inkább az okoz nehézséget, hogy a halk csembalót hogyan szöheti körbe a zenekar. Nem lehet mindig a vonósokban gondolkodni, és az sem jó, ha a csembalót erősíteni kell. Lehet, de ennek sok a technikai feltétele. A legideálisabb a stúdiómunka, ott végül is az optimális elhangzás érdekében minden kivitelezhető, ami a valóságban nem.

Szereti a régi csembalomuzsikát is? Vannak kedvenc szerzői, korszakai?

Végezetül pedig: számíthatunk-e egy 3. csembalóversenyre is a közeljövőben? Vagy akár más műfajú csembalódarabra?

Bachot és a fent említett Erzsébet-kori zenét szeretem. Azt hiszem a jelenlegi szerzői korszakomat szeretem, már csak a koromnál fogva is. Most úgy érzem, hogy a versenyműveket kiírtam magamból, de más darabokban biztosan lesz csembaló.

2019. február

9. 3. Interjú Maros Miklós zeneszerzővel

Maros Miklóst méltán tarthatjuk a legtöbb csembalóművet komponáló mai magyar zeneszerzőnek. Nem végeztem világviszonylatban összehasonlító elemzést, de lehet, hogy nemzetközi szinten is „csúcstartó” az általa megírt csembalóművek számát tekintve. (Hozzá hasonlatosan még sok csembalódarabot köszönhetünk Arányi-Aschner Györgynek is, de sajnos, ő már eltávozott közülünk.) Honnan származik a csembalóhoz kötődő különös kapcsolata?

Mi inspirálta újabb és újabb csembaló-, vagy csembalós művek írására?

Mindig minden újdonság érdekelt, kíváncsi zeneszerző vagyok, legyen az új hangzás, nem szokványos hangszerek, vagy hangszerek kombinációja. Fiatal zeneszerzők számára az is fontos, hogy az ilyen hangszerek hozzáférhetőek legyenek. 1967-ben jöttem el Magyarországról, akkor Magyarországon egyetlen csembaló volt, amit a Rádió vásárolt. (A könnyűzenei osztály, ha jól emlékszem! Talán ismeri még valaki a Csembaló boogie-t?)²⁰⁶

1968-ban Stockholmban, főiskolai tanulmányaim kezdetén, fiatal zeneszerzők számára hirdettek pályázatot kamaramű írására. A választható hangszerek között a csembaló is szerepelt. Ez volt az első alkalom, hogy a hangszer közelébe kerültem. A darab, a Coalottino baritonszaxofonra és együttesre készült, az együttes egy vonósötösből és három zongoristából állt, akik a zongorán kívül csembalón és Hammond orgonán is játszhattak. Minden hangszer – a szaxofonon kívül – kontaktmikrofonokkal is fel volt szerelve, amivel elég egyszerűen (primitíven), de meg lehetett változtatni a hangszerek karakterét. Például a csembaló is tudott komoly crescendót produkálni, még egy álló akkordon is.

Ez még Ligeti Continuum-ja előtt készült, de nem is számít csembalóműnek.

1972-ben alapítottunk meg a Marosensemble néven működő kamaraegyüttest, ami első felállásban nem a hangszerek valamilyen kombinációjából, hanem érdeklődő muzsikusból alakult. Az egyik ezek közül csembalista volt, Eva Nordwall, aki sokat tett azért, hogy felkeltse a zeneszerzők érdeklődését a hangszer iránt. Sokan komponáltak neki, a

²⁰⁶ A dolgozat írójának megjegyzése: a Cembalo boogie Balassa P. Tamás, könnyűzenei komponista száma volt, amelyet a Magyar Rádió stúdiójában rögzítettek 1958-ban (Qualiton hanglemezen is megjelent), és amelyen a szerző-előadó Balassa Tamás valóban csembalón játszott. Köszönettel tartozom Maros Miklósnak, hogy visszaemlékezésében felhívta figyelmemet erre a különleges, ma is hozzáférhető hangfelvételre: <https://www.youtube.com/watch?v=o6GPToHSny4>, (utolsó megtekintés: 2019. 02. 22.).

legismertebb mű ezek közül talán Ligeti Passacaglia ungherese-je.

Én az Inventionen-t komponáltam az ő kérésére.

Az együttesnek komponált darabjaim között a Xylographia-ban és az Oolit-ban is szerepelt a csembaló. Ligeti 60. születésnapjára írtam egy dalciklust Pilinszky verseire, ez az Infinitiv szoprán hangra és csembalóra. Eva Nordwall kezdeményezésére készült a Vice-concertino hegedűre, csembalóra és (amatőr) vonószzenekarra is.

A 70-es évek végén kaptam egy megbízást az Izlandi Kamarazenekartól (Kammersveit Reykjavíkur) egy csembalóverseny írására, Helga Ingólfssdóttirnak, az izlandi csembalóművésznőnek. Ebben az időben jelentek meg a historikus hangszerek kópiái, Helga hangszere is egy ilyen volt, ugyanakkor kapta meg, amikor a darab elkészült. Én a partitúrában még a régi tapasztalataim szerint beírtam regiszterváltásokat is, de ezek valóban csak a gyári, pedálos hangszerekhez kellettek. Az akkor vadonatúj historikus hangszer, gyönyörű nagy hangjával, egészen másként, nagyon inspirálóan hangzott.

A csembaló mellé itt egy nagyobb kamarazenekart használtam, remélve, hogy ennek ellenére egyensúlyban lehet tartani a szóló- és zenekari anyagot. Ezzel hangszerrel ez nem volt nagy probléma.

A Bogen a német zeneszerző és csembalóművész, Ruth Zechlin kérésére készült. A lipcsei zeneműkiadó (DVfM) egy szólódarabokból álló gyűjteménysorozatot tervezett, ezek közül a csembalóművek válogatására Ruth Zechlint kérték fel. A gyűjtemény, érthető módon főleg keletnémet mesterek darabjaiból áll, de néhány más országbeli szerző műve között a Bogen is helyet kapott. Ekkor már ismertem a különbséget a modern és historikus hangszerek között, a modernekre már nem írtam többé. Ebben a kottában már csak egy helyen szerepel egy lant-regiszter. Ez sem fordul elő minden hangszeren, de mint javaslat ott áll.

2014-ben írtam a második csembalóversenyyemet, ennek a címe Gran sestetto concertante. Az együttes megegyezik de Falla koncertjével. A svájci megbízás is erre szólt, egy műsorban tervezték a bemutatót.

Az életrajzából tudhatjuk, hogy Ligeti Györgynél is tanult. Mennyire hatott Önre Ligeti hangzásvilága és az a kompozíciós technika, amellyel ő a csembalóhoz nyúlt? Esetleg Ligeti darabjai is ösztönözték Önt arra, hogy csembalóra írjon?

A 60-as évek végén Ligeti vendégtanárként tanított a Stockholmi Főiskolán, miatta jöttem ide

én is tovább tanulni. Nagyszerű tanáraink voltak és nagyszerű volt a tanítási módszer is, de erre most nem térek ki bővebben.

Ligeti a zeneszerzés órákon kívül szemináriumokat is tartott, ahol szinte ütemről ütemre megismerhettük az akkor készülő darabjait. Részletekben, jóval a bemutató előtt mutatta, elemezte ezeket. Természetesen a Continuum is köztük volt. Ligeti hangzásvilága és személyisége mindenkit lekötött, aki kapcsolatba került vele. Igyekeztem minél kevésbé a befolyása alá kikerülni, nem tudom, hogy valóban sikerült-e. Mindenesetre a zenei forma és a tartalom nála egészen másfajta, mint amivel én foglalkoztam.

Nagyon izgalmas és egyéni az, ahogy Ön a csembalót használja. Kortársaival ellentétben – akiknél általában a csembaló hagyományos játékmódjához, sőt, a régi korok zenéjéhez való visszanyúlást tapasztalhatjuk – Ön a hangszer teljesen más arcait mutatja meg. Ez a csembalóhasználat azonban mégsem idegen a csembalótól, sőt, mindig nagyszerűen szól és nagyon hangszerszerű. Hogyan komponál csembalóra? Játsszik e hangszeren? Ki szokta próbálni a csembaloműveit csembalón?

Nem szoktam kipróbálni a darabjaimat semmilyen hangszeren, zongorán sem. Valamilyen szinten, sok gyakorlás után talán elő tudnám adni ezeket a darabokat. De erre nincs szükség, minden hangszeren úgysem tudnék játszani, nem is lehet mindent kipróbálni. Az elképzelés és a megszólalás közötti különbség egyre inkább elmosódik, minél több tapasztalatot szerez az ember.

Én mindig fejben komponáltam. Addig dolgozom az anyagon, amíg a kottakép egyértelmű lesz, amiből az előadás ugyanazt adja vissza, mint amit fejben kidolgoztam.

A kiindulópont nálam mindig a hangzás. Másképp nincs értelme, hogy különféle hangszerekre komponáljak. Amennyiben több hangszerrel dolgozom, akkor ezek valamilyen imagináris közös hangzása – szólóhangszer esetében annak az elképzelt összes lehetősége – ez a hangzás. Ezt próbálom formálni úgy, hogy abból zenemű legyen és úgy lehessen előadni, hogy az eredeti, sokszor addig senki által nem hallott hangzás megszólaljon. A kompozíció többi eleme ebből alakul, legyen az harmónia- vagy dallamvilág, esetleg ritmikus struktúra.

A csembaló egy különleges hangszer, ami megkötöttségével is nagy szabadságot ad a zeneszerzőnek. A megkötöttség az, hogy nagyon rövid a kicsengése, nem praktikus hosszú hangokkal dolgozni. A dinamika is behatárolt, egyéb hangszerekkel összehasonlítva. Ezeket a tulajdonságokat viszont nagyon ki lehet használni, ha tudatosan dolgozunk vele. Dinamika

nem csak hangerőt jelent. Hangok mennyisége, azok sűrűsége ugyancsak dinamikának tekinthető, ugyanígy a folyamatok sebessége is. A Bogen középrészében például két különböző motívum alakul egy egységgé, az egyik egy ritmikus, ismétlődő dallam, a másik egy szabad repetáló akkordokból álló felfelé ívelő mozgás. A két különböző ritmika dinamikája másképp ugyan, de ugyanolyan hatást ad, mint egy drámai crescendo egy hasonló összefüggésben más hangszereken. A gyors mozgás sem mindig jelent gyors zenei anyagot. Hangok, hangzatok gyors ismétlése zeneileg álló anyagnak hallatszik. Ez is egy érdekes zenei aspektus. Zenei történések nem mindig arányosak a hangok mennyiségével.

Amint már említette, csembalóműveit általában egy-egy konkrét előadónak komponálta, (ahogyan a kottákban szerepelt ajánlások is nekik szólnak). Kizárólag az ő személyes ösztönzésükre születtek ezek a művek, vagy előfordult, hogy kimondottan csembalóra szeretett volna írni? Mennyire közös munka eredménye – az adott csembalistával – egy-egy elkészült darabja? Arra gondolok itt, hogy a regisztrálás, a manuálok használatában és egyéb játéktechnikai kérdésekben kikéri-e csembalisták véleményét?

Mindegyik csembalódarabomat, legalábbis a szóló- és versenyműveket egy-egy előadóművész kezdeményezésére írtam. De ez inkább ürügy, mint meghatározó ösztönzés a komponáláshoz. Szívesen írtam e hangszerre, de a kezdeményezést, a darabok többségének létrejöttét valamilyen intézmény rendelése is elősegítette. Jó érzés, ha tudja az ember, hogy ki és mikor fogja játszani először a darabot. Az előadáshoz ráadásul kell a koncert lehetősége is, ezt biztosítja általában a rendelő intézmény.

A kompozíció viszont nincs egy előadó személyéhez kötve. Nem is lenne jó, ha mindent csak egy művész adhatna elő. Ezért nem gondolkodom komponálás közben azon, hogy mi az a specialitás, amit esetleg éppen az én előadóm tud jobban, mint valaki más. Ez csak rövid távon lehet érdekes és csak akkor, amennyiben az a kompozíció számára fontos. A csembalistákkal való közös munka számomra – ugyanúgy a többi hangszeresekkel is – akkor kezdődik, amikor már a kompozíciós munka befejeződött.

Ugyanígy dolgoztam együtt az együttesem muzsikusaival is. Megmutattam és elmondtam nekik, hogy mit szeretnék hallani és azt, hogy miért úgy írtam le. Erre kell az együttműködés, hogy az elképzelés megvalósítható legyen. Ha ez nincs így, akkor nem szólal meg a darab.

Első orgonadarabjaimban részletesen kidolgoztam a regisztrációkat, még ki is próbáltam, amit tudtam. Aztán amikor egy másik orgonán játszották, akkor kiderült, hogy ez nem a zeneszerző

feladata. Lehetnek speciális kívánságok, amiket csak egy fajta hangszeren lehet megszólaltatni, mint például mechanikus orgonákon a félregiszterek, de ritkán áll csak ebből egy darab. És többnyire megszólaltatható a mű egy másik hangszeren is. Ezt tanultam meg ebből a példából, és ez érvényes számomra a csembalóra is. A regisztrálás az interpretáció része. Ezt ugyanúgy, mint az interpretáció többi részét, átadom az előadó számára.

Műveinek előadásához milyen csembalót képzel el? A mai csembalisták által szívesebben használt historikus, kópiahangszert, vagy a pedálos, gyári csembalót? Vagy mindezt az előadókra bízta?

Manapság egyre inkább lehet megint találkozni pedálos hangszerekkel. Köztük nagyon jókkal is. De én a hangszerválasztást az előadókra bízom. A fontos az, hogy mit és hogyan játszanak.

Tervezi-e, hogy újabb csembaloművet komponál?

A Gran sestetto concertantét Moritz Ernstnek írtam. Ő kért, hogy írjak egy nagyobbszabású darabot, például egy szonátát csembalóra. Szívesen meg is írom, amennyiben lesz annyi anyagom, ami egy ilyen darabhoz szükséges.

Igazán nagy örömet okozna ezzel valamennyi csembalistának! Köszönöm szépen a beszélgetést!

2019. február

10.

Csembalószólamot tartalmazó 20–21. századi magyar zeneművek kronologikus jegyzéke

10.1. Szóló csembalódarabok

1938-ig

Hermann Pál:

Divertissement pour clavecin, 1938

1950–1959

Kocsár Miklós:

Szonatina – zongorára vagy csembalóra, 1956

Decsényi János:

Szonatina – zongorára vagy csembalóra, 1958

Petrovics Emil:

Négy önarckép álarcban, op. 8 – szvit csembalóra, 1958

Soproni József:

Partita csembalóra (Toccata, Sarabande, Menuett, Gavotte, Gigue), 1958

1960–1969

Zelenka István:

Sonatine pour clavecin, 1961

Sáry László:

Sonanti No.1, 1969

1970–1979

Vándor Iván:

Some Short Pieces for Harpsichord, 1972

Arányi-Aschner György:

4 bizarr darab – csemlalóra (vagy zongorára), 1975

Der chromatische Hasenschwanz – csemlalóra, 1975

Der Schmerz / A fájdalom – csemlalóra, 1975

Kleine Fantasie f. das Cembalo (Schmerzhafter Zerrissenheit), 1975

Andenkenblättchen / Emléklapocská – csemlalóra, 1976

Eine moderne Sarabande / Egy modern sarabande – csemlalóra, 1976

Phantastische Variationen / Fantasztikus variációk Gogol „Egy örült naplója” nyomán – csemlalóra, 1976

Ribáry Antal:

Kis szonáta, 1976

Arányi-Aschner György:

Sonate / Szonáta – csemlalóra, 1978

Ligeti György:

Hungarian Rock, 1978

Passacaglia ungherese, 1978

Sáry László:

Koan bel canto – zongorára, csemlalóra vagy cimbalomra, 1979

1980–1989

Durkó Zsolt:

Andromeda – csemlalóra vagy orgonára, 1980

Maros Miklós:

Bogen – csemlalóra, 1980

Borsody László:

Tüskék csembalóra²⁰⁷

Feladatok csembalóra és zongorára²⁰⁸

Kocsis Zoltán:

Utolsó előtti találkozás – zongorára vagy csembalóra, 1981

Farkas Ferenc:

Omaggio a Scarlatti per clavicembalo solo, 1984

Tihanyi László:

Szirom (Petal) – bármilyen húros vagy billentyűs hangszerre, 1984

Tóth Armand:

Aquilone, csembalóra vagy zongorára, 1984

Huszár Lajos:

Szonáta – csembalóra, op. 11, (első változat), 1979–85

Maros Miklós:

Inventionen – csembalóra, 1988

Arányi-Aschner György:

Allegra Barbara – csembalóra (una toccata per il cembalo), 1989

Preludietto és fughetta – csembalóra, 1989

1990–1999

Elek Szilvia:

Darabok csembalóra – Francia szvit, 1998

Metopé kertje – 3 tétel csembalóra, (első változat), 1995

Pócs Katalin:

Banffi impresszók, 1998

²⁰⁷ A mű komponálásának időpontja nem ismert, csak a bemutatóé. Ez 1981-ben volt, Horváth Anikó előadásában.

²⁰⁸ A mű komponálásának időpontja nem ismert, kottája 1981-ben jelent meg.

Elek Szilvia:

Prelude és pavane – egy ismeretlen arckép emlékére, 1999

2000–2009

Láng István:

Ist es möglich ohne B-A-C-H? Fantasie für Cembalo, 2000

Szokolay Sándor:

„2000 Hang” (Tételpár csemlalóra) – Notturmo e Giubiloso, op. 326, 2000

Hollós Máté:

Tre Toccate per clavicembalo solo, 2003

Fehér György Miklós:

Invenciók, op. 55, 2003–2005

Orbán György:

Minuti per cembalo (piano) / Rövidkéek csemlalóra (vagy zongorára), 2005

Siska Ádám:

Praeludium et Fuga in a, 2005

Varga Judit:

Prelúdium és korál csemlalóra, 2005

3 skálagyakorlat csemlalóra, 2005

Arányi-Aschner György:

„Aus der Tiefe...”/A mélységből.. „De profundis...” csemlalóra, 2006

Elek Szilvia:

Előhang E. J. De La Guerre d-moll szvitjéhez, avagy E. J. D. La Guerre édes-bús vágyakozása – csemlalóra, 2006

Nagy János:

Pannon-Kelta ballada – csemlalóra, 2006

Arányi-Aschner György:

„Übermässige-Quart“-Fantasie – „Bővített-kvart“-fantázia, 2007

Vallomás csembalóra, 2007

Beischer-Matyó Tamás:

Toccate rivelazioni – orgonára vagy zongorára vagy csembalóra, 2007

Balassa Sándor:

Művész utca 11/a – tételek csembalóra op. 101, 2007

Megyeri Krisztina:

Pre-lieder – csembalóra, 2008

Arányi-Aschner György:

Disperazion, Verzweiflung / Kétségbeesés – csembalóra, 2008

Mia ultima composizione per cembalo: Variazioni fantastiche – Mein letztes Cembalostück:

Fantastische Variationen / Életem utolsó csembalódarabja: Fantasztikus változatok, 2009

Un solo concertante per un cembalo d'un manuale – csembalóra, 2009

Hollós Máté:

Cemballata per clavicembalo solo, 2009

Siska Ádám:

Variations / Variációk zongorára vagy csembalóra, 2009

2010–**Arányi-Aschner György:**

Ricordo (un pezzo per cembalo) – Andenken (ein Cembalostück) /

Emlék (egy csembalódarab), 2010

Tritonus-Fantasie per il Cembalo, 2012

Dankbarkeit (Eine Zugabestück f. Cembalo), 2013

Horváth Barnabás:

„Premier ordre“ (...emlékek a konzis évekből...) – szvit csembalóra, 2013

Wetl Mátyás:

BITE – szóló csembalóra, 2014

Elek Szilvia:

Metopé kertje – 3 tétel csembalóra, (1995), revideált változat: 2018

Huszár Lajos:

Szonáta – csembalóra, op. 11, (1979–85), revideált változat: 2018

Dátum nélküli szólóművek:**Arányi-Aschner György:**

Rezitativo, Fughetta, Aria e Reminiscenza (quasi una suite) Dedicato per Barbara

Scherzo concertante per cembalo / Hangversenytréfa csembalóra (Borinak nagyrabecsüléssel)

Horváth Balázs:

fragmentuum+arpège+miroirs – csembalóra

10. 2. Kamaraművek**1950–1959****Ránki György:**

Don Quiote és Dulcinea oboára és csembalóra (vagy zongorára), 1951

Serenata all'antiqua hegedűre (ad lib. viola d'amore) és zongorára (ad lib. cembalo), 1956

Ligeti György:

Apparitions vonósokra, ütőkre, hárfára, cselesztára, csembalóra és zongorára, 1958–1959

1960–1969**Sárközy István:**

Júlia énekek – Lírikus kamarakantáta 7 tételben tenor szólóra, vegyeskarra, 2 fuvolára, hárfára és csembalóra²⁰⁹

Farkas Ferenc:

Choreae Hungaricae fuvolára, oboára, csembalóra és vonósokra, 1961

All' antica for viola da gambára vagy gordonkára és csembalóra vagy zongorára, 1962

Baráti György / Georg Barati:

Harpsichord Quartet, per clavicembalo, flauto, oboe, corno inglese e contrabasso, 1964

Vidovszky László:

Horatius dalok, szopránra, hegedűre, gordonkára, csembalóra, 1966

Patachich Iván:

67 színei – ütőkre, citerára, zongorára, orgonára, csembalóra, cselesztára és nagybőgőre, 1967

Maros Miklós:

Coalottino – baritonszaxofonra, vonóskvintettre, valamint két zongorára, csembalóra és Hammond-orgonára, 1968

²⁰⁹ A mű keletkezésének időpontja nem ismert. Kottája 1960-ban jelent meg.

1970–1979

Bozay Attila:

Sorozat – kamaraegyüttesre (fuvola, oboa, klarinét, ütők, zongora v. csembaló, hegedű, brácsa, gordonka, nagybőgő), op. 19, 1970

Durkó Zsolt:

Ikonográfia No. 1 – két viola da gamba, csembaló, 1970

Kocsár Miklós:

Replique – fuvolára, cimbalomra vagy csembalóra, 1971

Soproni József:

1. kamarakonzert (12 előadóra): fuvolára, oboára, klarinét, fagottra, kültre, trombitára, csembalóra, 2 hegedűre, brácsára, gordonkára és nagybőgőre, 1972

Jeney Zoltán:

Round – zongorára, hárfára és csembalóra, 1972

Maros Miklós:

Xylographia – szopránra, hegedűre, fagottra, hárfára, csembalóra és vibrafonra, 1972

Papp Lajos:

Variazioni per clavicembalo e percussioni²¹⁰

Arányi-Aschner György:

Ein Alptraum / Rémálom – Zenei költemény zongorára és csembalóra, 1976

Phantasie / Fantázia Szextettre (fuvola, oboa, klarinét, fagott, kürt és csembaló), 1976

Radfahrerlebnisse / Kerékpáros élmények – Szvit zongorára és csembalóra, 1976

²¹⁰ A mű keletkezésének időpontja nem ismert. Kottája 1972-ben jelent meg.

Durkó Zsolt:

Turner illusztrációk – szólóhegedűre és 14 hangszerre (kamarazenekar, hárfá, csembaló, zongora, cseleszta), 1976

Kocsár Miklós:

Öt tétel – klarinéttra, csembalóra vagy cimbalomra és vonószerekre, 1976

Király László:

3 miniatűr fuvolára és csembalóra, 1977

Terényi Ede:

Gallant Dances for flute, oboe, cello and harpsichord, 1977

Madarász Iván:

Táncok a Lőcsei kódexből – fuvolára, gordonkára, csembalóra, 1978

Párhuzamos monológok – fuvolára, csellóra és csembalóra, 1978 körül

Arányi-Aschner György:

2 tánc – csembalóra és hárfára, 1978

Szokolay Sándor:

Bagatellek csembalóra és hárfára op. 147, 1978

Rékai Iván:

Szárnyak, op. 13 – hárfára és csembalóra, 1979 [?]

Szokolay Sándor:

Jeremiáda szoprán szólóra, fuvolára, gordonkára és csembalóra, op.161, 1979

Madarász Iván:

Diagrammok II. – fuvolára, hegedűre, gordonkára, csembalóra, 1979 körül

1980–1989

Szokolay Sándor:

Polimorfia – hegedűre, gordonkára és csembalóra (vagy zongorára) op. 164, 1980

Maros Miklós:

Bogen – csembalóra, 1980

Exhibition – fuvolára, klarinétra, hegedűre, gordonkára, csembalóra, ütőkre, 1980

Patachich Iván:

Ionosfera Pertre – fuvolára, csellóra és csembalóra és magnószalagra, 1981

Arányi-Aschner György:

Hommage à Bach – Szvit fuvolára, csembalóra és csellóra, 1982

Hajdú Lóránt:

Rögtönzések – fuvolára, gordonkára és csembalóra, 1982 [?]

Madarász Iván:

Magyar szvit – fuvolára, gordonkára, csembalóra,

Magyar táncfűzér – fuvolára, gordonkára, csembalóra, 1983 körül

Farkas Ferenc:

3 tétel fuvolára, gordonkára és csembalóra, 1983

Györe Zoltán:

Két Bach praeludium népdalokkal – fuvola, oboa, csembaló, 1983

Maros Miklós:

Infinitiv – szoprán hangra és csembalóra, 1983

Infinitiv II. – szoprán hangra, hárfára és csembalóra, 1983–1990

Drehlieder – tenorra, tekerőlantra, gordonkára és csembalóra, 1984

Patachich Iván:

Elisylv ütőkre, csembalóra, magnószalagra, 1984

Márta István:

Vakok – énekhangra, blockflötére, gordonkára, ütőhangszerekre és csembalóra, 1985

J. M. M. különös találkozása Rómeóval és Júliával – csembalóra vagy zongorára, valamint 5 tetszőleges hangszerre, 1986

Arányi-Aschner György:

Aus der Tiefe / A mélyből – szoprán furulyára, csembalóra és gordonkára, 1986

Aus dem Tagebuch der Eiskristallprinzessin / Jégkristály hercegnő naplójából – fuvolára és csembalóra, 1987

Maros Miklós:

Aulos – trió csembalóra, oboára és gordonkára, 1987

Patachich Iván:

DX7 Reports, No. 1 csembalóra, szintetizátorra, magnószalagra, 1987

Arányi-Aschner György:

Sehnsucht / Vágy – orgonára és csembalóra, 1988

Farkas Ferenc:

Kuruc dalok és táncok az Ugróczi-kéziratból három tárogatóra és csembalóra, 1989

2 Ungaresca tárogatóra és cimbalomra (vagy csembalóra), 1989

1990–1999

Sárai Tibor:

A méh románca – énekhangra, fuvolára, gordonkára, csembalóra²¹¹

Tarján Elemér:

3 darab basszusfurulyára és csembalóra, 1990

Madarász Iván:

Ba-Tri Music – fuvolára, gordonkára, csembalóra, 1995

Elek Szilvia:

M. csodálatos utazása – fuvolára, hegedűre, gordonkára, csembalóra, 1998

Fehér György Miklós:

Triónotturmo op. 37/a – fuvolára, gordonkára és csembalóra (vagy zongorára), 1998

²¹¹ A mű keletkezésének időpontja nem ismert. Rádiófelvétel: 1991.

Kállay Gábor:

Szt. Ambrus esti imája op.15. – énekhangra, furulyára, gordonkára, csembalóra, 1998

Pócs Katalin:

Darab brácsára és csembalóra, 1998

2000–2009

Bánkövi Gyula:

The flowers of the memory for recorder and harpsichord / Emlékvirágok²¹²

Horváth Barnabás:

Passacaglia in Mi – Trió fuvolára, gordonkára és csembalóra, 2000

Kállay Gábor:

Furulya (Weöres Sándor versére) op. 29 – versmondóra (próza és furulya), 3 furulyára, csembalóra, 2000

Triószonáta op. 2 – furulyára, gordonkára, csembalóra, 2001

Maros Miklós:

Cricket music – csembalóra négy kézre, vagy 2 csembalóra, 2003

Kocsár Miklós:

Magyar táncok a Barkóczi-féle kéziratból – tárogatóra és csembalóra vagy zongorára, 2004

Magyar táncok a sepsiszentgyörgyi kéziratból – tárogatóra és csembalóra, vagy zongorára, 2004

Megyeri Krisztina:

Leletek szoprán hangra és csembalóra, 2006

Horváth Márton Levente:

Túl (Aus tiefer Not) – Szextett vonósnégyesre, nagybőgőre és csembalóra, 2007

²¹² A mű keletkezésének időpontja nem ismert. Bemutató: 2000.

Megyeri Krisztina:

Chan Chu-történetek énekhangra és hangszerekre (hegedűre, zongorára, csembalóra), 2003–2008

Györe Zoltán:

Szvit oboára és csembalóra, 1. változat, 2009

2010–

Elek Szilvia:

The Lyric Develops Toward Action / A líra az akció felé fejlődik – Dobai Péter versére – énekhangra és csembalóra, 2010

Sonata dolce – fuvolára és csembalóra, 2011

Györe Zoltán:

Szvit oboára és csembalóra, 2. változat, 2012–13; Mini szvit változat, 2018

Maros Miklós:

Gran Sestetto concertante – csembalóra, fuvolára, oboára, klarinéttra, hegedűre és gordonkára, 2014

Fekete Gyula:

Sinfonia all' ungherese fuvolára és csembalóra, 2014

Kállay Gábor:

Kis utazás op.46 / a – 2 furulyára, gordonkára, csembalóra; op. 46 / b. – 5 furulyára, csembalóra, 2015

Horváth Balázs:

egyet(NEM)értés – blockflötére és csembalóra, 2016

BBaattaaiaa – csembalóra, blockflötére és vonósszextetre, 2016

M4 – csembalóra és tangóharmonikára, 2017

Hollós Máté:

Elektrió – fuvolára, gordonkára és csembalóra, 2018

Kedves Csanád:

Prélude á la... – fuvolára és csembalóra, 2018

Dátum nélküli kamaraművek**Bánlaky Ákos:**

I paisaggi – 6 sonate da camera, op. 38, No. 6 – fuvolára, hegedűre, gordonkára és csembalóra

Litván Gábor:

Shakespeare: Merchant of Venice (leadén-) casket music vonósnégyes két énekhangra és csembalóra

Selmeczi György:

Margó mozija II – zongorára, szaxofonra, harmonikára és csembalóra

10. 3. Csembalóversenyek, illetve versenymű jellegű darabok**1940–1949****Farkas Ferenc:**

Concertino csembalóra és vonószzenekarra, 1949

1950–1959**Decsényi János:**

Divertimento csembalóra és kamarazenekarra, 1959

1970–1979²¹³

Arányi-Aschner György:

Die Beichte / Vallomás – Koncertdarabok csembalóra és vonószzenekarra, 1977

Maros Miklós:

Csembalóverseny, 1978

Szóllósy András:

Concerto per clavicembalo, 1978

1990–1999²¹⁴

Maros Miklós:

Vice Concertino – csembalóra, hegedűre és vonósokra, 1993

Hidas Frigyes:

Concerto csembalóra és vonószzenekarra, 1995

2000–2009

Terényi Ede:

Capriccio grazioso for harp (harpsichord) solo, string orchestra and percussion, megjelenés:
2007

²¹³ 1960 és 1977 között nem készült csembalóverseny, illetve versenymű jellegű mű csembalóra.

²¹⁴ 1980 és 1993 között nem készült csembalóverseny, illetve versenymű jellegű mű csembalóra.

2010–

Györe Zoltán:

Két nekrológ vonószekarra és csembalóra, 2010

1. csembalóverseny, 2011

2. csembalóverseny, 2014

Sarabande Modificationes, vonószekarra és csembalóra, 2015

Elek Szilvia:

Tombeau – Felvégi Béla emlékére – csembalóra és vonószekarra, 2018

Solti Árpád:

Csembalóverseny, 2018

10. 4. Zenekari- és kórusművek, amelyekben csembaló szerepel

1950–1959

Kemény Egon:

Hatvani diákjai – daljáték, a mű több jelenetében is elhangzik csembalószóló, 1955²¹⁵

1960–1969

Sárközy István:

Júlia énekek – Lírikus kamarakantáta 7 tételben tenor szólóra, vegyeskarra, 2 fuvolára, hárfára és csembalóra²¹⁶

²¹⁵ Bemutató és hangfelvétel: Magyar Rádió, 1955.

²¹⁶ A mű keletkezési ideje nem ismert. Kottakiadás: 1960.

Farkas Ferenc:

Choreae Hungaricae – fuvolára, oboára, csembalóra és vonósokra, 1961

1970–1979**Sáry László:**

Immaginario No. 1 – kamarazenekarra, ütőkre, cselesztára, csembalóra (elektromos erősítéssel), 1971

Durkó Zsolt:

Illés szekeren – kantáta, kettős vegyeskarra és zenekarra (a zenekarban szerepel csembaló is), 1972

Halotti beszéd – oratórium tenor és bariton szólóra, vegyeskarra és zenekarra (a zenekarban szerepel csembaló is), 1972

Ránki György:

Ének a városról – „Cantus urbis” – oratórium Déry Tibor szövegére – énekhangokra, orgonára, csembalóra, kórusra és kamarazenekarra, 1972

Kodály emlékezete – Siratóének Szabolcsi Bence búcsúztató beszédének szövegére – női hangra, vegyeskarra és cimbalomra (csembalóra vagy orgonára)²¹⁷

Láng István:

Concerto bucolico kürtre, 3 timpanira, vibrafonra, hárfára, csembalóra és vonósokra²¹⁸

Sugár Rezső:

Epilógus szimfonikus zenekarra, cselesztára, csembalóra és zongorára, 1973

Durkó Zsolt:

Turner illusztrációk – szólóhegedűre és 14 hangszerre (kamarazenekar, hárfá, csembaló, zongora, cseleszta), 1976

Kocsár Miklós:

Öt tétel – klarinéttra, csembalóra vagy cimbalomra és vonósenekarra, 1976

Selmeczi György:

Angi Vera – filmzene, 1978–1979

²¹⁷ A mű keletkezési ideje nem ismert. Kottájának kiadási dátuma: 1973.

²¹⁸ A mű keletkezési ideje nem ismert. K.: Editio Musica Budapest, 1973.

1980–1989

Madarász Iván:

Ugróiskola – gyermekkarra, csembaló és kisdob kísérettel²¹⁹

Sáry László:

Discussions – kamarazenekarra, zongorára és csembalóra, 1980

Párhuzamos mozgások – kamarazenekarra, hárfára, csembalóra, zongorára, orgonára, ütőkre, 1981

Soproni József:

1. szimfónia – átdolgozott változat (csembaló is szerepel a hangszerelésben), 1981

Szokolay Sándor:

Concertino fuvolára, altfuvolára, piccolóra, csembalóra és vonószzenekarra, op. 172, 1981

1990–1999

Szokolay Sándor:

Korál – requiem, op. 259, (a zenekarban szerepel orgona és csembaló is), 1992

Magyar concerto grosso vonószzenekarra és csembalóra, op.288, 1996

Soproni akvarellek szoprán szőlóra, csembalóra és zenekarra, op. 300, 1996

Kállay Gábor:

In Nativitate (Notker Balbulus himnusza) op. 16 – gyermekkarra, 5 furulyára, gordonkára, csembalóra, 1996

Kocsár Miklós:

Concertino – két fuvolára, csembalóra és vonószzenekarra, 1999²²⁰

Maros Miklós:

Intermezzo – zenekarra (a hangszerelésben szerepel csembaló is), 1999

²¹⁹ A mű keletkezésének és bemutatásának pontos időpontja nem ismert. Utóbbi feltételezhetően: 1981.

²²⁰ A mű keletkezési ideje nem ismert. Bemutató: 1999.

2000–2009

Maros Miklós:

Kastrater / Kasztráltak – opera (a hangszerelésben szerepel csembaló is), 2002

Györe Zoltán:

III. keresztesháború – színpadi kísérőzene, 2002

10. 5. Könnyűzenei művek, amelyekben csembaló szerepel

Balassa P. Tamás (1922–2010):

Cembalo boogie, 1958

Fáy András (?–2005):

Gyorsvonat I. osztály, 1970

11.

Csembalóra komponáló 20–21. századi magyar szerzők és vonatkozó műveik alfabetikus jegyzéke²²¹

Arányi-Aschner György (1923–2018):²²²

4 bizarr darab – csembalóra (vagy zongorára), 1975

Der chromatische Hasenschwanz, 1975

Allegra Barbara – csembalóra (una toccata per il cembalo), 1989²²³

Andenkenblättchen / Emléklapocskák – csembalóra, 1976

Aus dem Tagebuch der Eiskristallprinzessin / Jégkristály hercegnő naplójából – fuvolára és csembalóra, 1987

Aus der Tiefe / A mélyből – szoprán furulyára, csembalóra és csellóra, 1986

„Aus der Tiefe...”/A mélységből... „De profundis...” csembalóra, 2006

Dankbarkeit (Eine Zugabestück f. Cembalo), 2013

Der Schmerz / A fájdalom – csembalóra, 1975

Die Beichte / Vallomás – Koncertdarabok csembalóra és vonószerekre, 1977

Disperazion, Verzweiflung / Kétségbeesés – csembalóra, 2008

Ein Alptraum / Rémálom – Zenei költemény zongorára és csembalóra, 1976

Eine moderne Sarabande / Egy modern sarabande – csembalóra, 1976

Hommage à Bach – Szvit fuvolára, csembalóra és csellóra, 1982²²⁴

Kleine Fantasie f. das Cembalo (Schmerzhaftes Zerissenheit), 1975

Mia ultima composizione per cembalo: Variazioni fantastiche – Mein letztes Cembalostück:

Fantastische Variationen / Életem utolsó csembalódarabja: Fantasztikus változatok, 2009

Phantasie / Fantázia szextettre (fuvola, oboa, klarinét, fagott, kürt és csembaló) 1976

²²¹ A címközlések a szerzői címadásokat követik, beleértve az egy- vagy többnyelvűség eseteit.

²²² A Budapesten született és Grazban elhunyt Arányi-Aschner György írta a legtöbb csembaloművet a tárgyalt időszakban. A budapesti Zeneakadémián tanult Kadosa Pál és Pehl András zeneszerzés, valamint Ferencsik János karmester szakos tanítványaként. 1967-től a bécsi Raimundtheater korrepetitoraként, két évvel később a Grazi Zeneművészeti Egyetem tanáraként dolgozott. Nyugdíjazása után Nagyfálván (Mogersdorf), a magyar-osztrák határ mellett élt. Több mint 500 kompozíciója között jelentős számban találunk csembalóra írottakat is. Az 1989-től született csembalódarabjait Dobozy Borbálának ajánlotta, akinek nevéhez a művek bemutatása is fűződik.

Forrás: <https://info.bmc.hu/index.php?node=artists&table=SZERZO&id=226> (utolsó megtekintés: 2018. 12. 27.) valamint a Dobozy Borbála által rendelkezésemre bocsátott műlista. A darabok jelentős része csak kéziratos formában maradt ránk.

²²³ Ez a szerző Dobozy Borbálának ajánlott első csembaloműve, quasi névjegyként. A mű végén a D és B hangoknál a művész neve is szerepel a kottában.

²²⁴ Magyarországi bemutató: 1983. Nagykőrös, Zeneiskola, csembalista előadó: Horváth Anikó.

Phantastische Variationen / Fantasztikus variációk Gogol „Egy őrült naplója” nyomán – csembalóra, 1976

Preludietto és fughetta – csembalóra, 1989

Radfahrererlebnisse / Kerékpáros élmények – Szvit zongorára és csembalóra, 1976

Rezitativo, Fughetta, Aria e Reminiscenza (quasi una suite) Dedicato per Barbara (évszám nélkül)

Ricordo (un pezzo per cembalo) – Andenken (ein Cembalostück) /

Emlék (egy csembalódarab), 2010 (Dobozy Borbálának szeretettel)

Scherzo concertante per cembalo / Hangversenytréfa csembalóra (Borinak nagyrabecsüléssel)

Sehnsucht / Vágy – orgonára és csembalóra, 1988

Sonate / Szonáta – csembalóra, 1978

Suite / Szvit – csembalóra, 1965

Tritonus-Fantasie per il Cembalo, 2012

Un solo concertante per un cembalo d'un manuale – csembalóra, 2009

„Übermässige-Quart”-Fantasie / „Bővített-kvart”-fantázia, 2007

Vallomás csembalóra, 2007

Zwei Tänze / Két tánc – hárfára és csembalóra, 1978

Balassa Sándor (1935–):²²⁵

Művész utca 11/a – tételek csembalóra op.101. 2007²²⁶

Balázs Árpád (1937–):²²⁷

Elvarázsolt dimenziók – Hét összekacsintás R. Törley Mária szobraival, 1994²²⁸

Bánkövi Gyula (1966–):²²⁹

The flowers of the memory for recorder and harpsichord / Emlékvirágok²³⁰

²²⁵ <https://info.bmc.hu/index.php?node=artists&table=SZERZO&id=70> (utolsó megtekintés: 2019. 02. 27.).

²²⁶ Bemutató: 2010, Dobozy Borbála, a művésznő a darabot később lemezre is vette. További előadás: 2014, Magyar Rádió Márványterem, Elek Szilvia. K.: Solo Music Budapest, 2009.

²²⁷ <https://info.bmc.hu/index.php?node=artists&table=SZERZO&id=159> (utolsó megtekintés: 2019. 02. 27.).

²²⁸ Bemutató: Dobozy Borbála.

²²⁹ <https://info.bmc.hu/index.php?node=artists&type=C&search=Bánkövi+Gyula> (utolsó megtekintés: 2019. 01. 30.).

²³⁰ Bemutató: 2000. Bánffy Balázs – blockflöte, Ratkó Ágnes – csembaló.

Bánlaky Ákos (1966–):²³¹

I paisaggi – 6 sonate da camera, op. 38, No. 6 – fuvolára, hegedűre, gordonkára és csembalóra

Baráti György / Georg Barati (1913–1996):²³²

Harpsichord Quartet, per clavicembalo, flauto, oboe, corno inglese e contrabasso, 1964

Beischer-Matyó Tamás (1972–):²³³

Toccate rivelazioni – orgonára vagy zongorára vagy csembalóra, 2007²³⁴

Borsody László (1944–):

Feladatok csembalóra és zongorára²³⁵

Tüskék csembalóra²³⁶

Bozay Attila (1939–1999):²³⁷

Sorozat – kamaraegyüttesre (fuvola, oboa, klarinét, ütők, zongora v. csembaló, hegedű, brácsa, gordonka, nagybőgő), op. 19. 1970²³⁸

Decsényi János (1927–):²³⁹

Divertimento csembalóra és kamarazenekarra, 1959²⁴⁰

Szonatina – zongorára vagy csembalóra, 1958²⁴¹

²³¹ <https://info.bmc.hu/index.php?node=artists&table=SZERZO&id=79> (utolsó megtekintés: 2019. 01. 30.).

²³² <http://www.hungarian-composers.com/zeneszerzok-ba.htm> (utolsó megtekintés: 2019. 02. 28.).

²³³ <http://beischermatyó.hu/eletrajz> (utolsó megtekintés: 2019. 01. 31.).

²³⁴ K.: kézirat.

²³⁵ K.: Editio Musica Budapest, 1981.

²³⁶ Horváth Anikónak ajánlva, bemutató: 1981, Horváth Anikó. K.: kézirat.

²³⁷ <http://mmakademia.hu/alkoto/-/record/MMA6916> (utolsó megtekintés: 2019. 01. 28.), valamint Olsvay Endre: *Bozay Attila. Magyar Zeneszerzők*, (Budapest: Mágus Kiadó, 2002). 29–31.

²³⁸ Bemutató: 1975. Budapest; K.: Editio Musica Budapest, Z.6812.

²³⁹ Forrás: Halász Péter: *Decsényi János. Magyar zeneszerzők* 7. (Budapest: Mágus Kiadó, Bp. 1999). 24–25.

²⁴⁰ Bemutató: 1960, Magyar Rádió, Sebestyén János, Magyar Kamarazenekar, Lehel György vezényletével; hangfelvétel: 1960, Magyar Rádió; forrás: Magyar Rádió Archívum, ISIS adattár. További külföldi előadás: 1966. Angol Kamarazenekar, George Malcolm, vez. Raymond Leppard, BBC. A mű – Rádióbeli bemutatóját követően – elhangzott a Zeneakadémián is, 1962-ben, amely előadásról Meixner Mihály írt részletes kritikát: *Magyar Zene* 3/1 (1962). 44–45. Itt az alapvetően pozitív tartalmú recenzió a csembaló és a zenekar hangerősségének, arányainak kérdéséről is szól (amelyet hangerősítéssel javasol megoldani), de kiemeli az előadó, Sebestyén János virtuozitását és a darab remek szerzői megoldásait is.

²⁴¹ Bemutató: 1959. Magyar Rádió, Sebestyén János; hangfelvétel: Magyar Rádió, 1962, 1970, Sebestyén János, K.: Editio Musica Budapest, 1959.

Durkó Zsolt (1934–1997):²⁴²

Andromeda – csembalóra vagy orgonára, 1980²⁴³

Ikonográfia No. 1 – két viola da gamba, csembaló, 1970²⁴⁴

Illés szekerén – kantáta, kettős vegyeskarra és zene (a zenekarban szerepel csembaló is),

Halotti beszéd, oratórium tenor és bariton szólóra, vegyeskarra és zenekarra (a zenekarban szerepel csembaló is), 1972

Turner illusztrációk – szólóhegedűre és 14 hangszerre (kamarazenekar, hárfa, csembaló, zongora, cseleszta), 1976²⁴⁵

Elek Szilvia:²⁴⁶

Darabok csembalóra – Francia szvit, 1998

Előhang E. J. De La Guerre d-moll szvitjéhez, avagy E. J. D. La Guerre édes-bús vágyakozása – csembalóra, 2006

M. csodálatos utazása – fuvolára, hegedűre, gordonkára, csembalóra, 1998²⁴⁷

Metopé kertje – 3 tétel csembalóra, 1995., rev. 2018²⁴⁸

Prelude és pavane – egy ismeretlen arckép emlékére, 1999²⁴⁹

The Lyric Develops Toward Action / A líra az akció felé fejlődik – Dobai

Péter versére – énekhangra és csembalóra, 2010²⁵⁰

Sonata dolce – fuvolára és csembalóra,

Tombeau – Felvégi Béla emlékére – csembalóra és vonószzenekarra, 2018²⁵¹

²⁴² N. N.: „Durkó Zsolt.” In: Boronkay Antal (szerk.): *Brockhaus Riemann Zenei Lexikon*. (Budapest: Zeneműkiadó, 1984). 1. kötet. 477. valamint Gerencsér Rita: *Durkó Zsolt*. (Budapest: Mágus Kiadó, 1999). 29–30.

²⁴³ Bemutató: 1981 Bécs, Nemzetközi Orgonafesztivál, M. Haselböck; rádiófelvétel: Horváth Anikó – csembaló, 1981.K.: Editio Musica Budapest.

²⁴⁴ Bemutató: 1970. Basel, H. Müller, A. Wenzinger, R. Schneidegger. Rádiófelvétel: Banda Ede, Mező László, Sebestyén János csembaló, 1982; forrás: Magyar Rádió Archívum, ISIS adattár, (utolsó megtekintés: 2017. 01. 12.). Hanglemezfelvétel: 1972 (Hungaroton), Budapesti Kamaraegyüttes.

²⁴⁵ Bemutató: 1976, Leeds: E. Gruenberg, Leeds-i Fesztivál Zenekara, vezényelt: L. Friend; K.: Universal Music Publishing – Editio Musica Budapest.

²⁴⁶ Csembalóműveim általában a saját előadásomban kerültek bemutatásra, de néhány darabot más előadók is játszottak, ezeket jelzem az adott helyen.

²⁴⁷ Bemutató: Kodály Ösztöndíjasok gálahangversenye, 1998., K.: kézirat.

²⁴⁸ A darabot Sebestyén János is előadta a Magyar Televízió Zene-óra című sorozatának egyik adásában, az Óbudai Társaskörben, valamint Horváth Anikó is játszotta a Régi Zeneakadémia Kamaratermében, K.: kézirat.

²⁴⁹ A mű ajánlása Horváth Anikónak szól, ő is mutatta be Budapesten, 1999-ben. K.: kézirat.

²⁵⁰ Ajánlás: Derek Lee Ragin-nek.

²⁵¹ Bemutató: 2018. Miskolc, Elek Szilvia, Miskolci Szimfonikus Zenekar, vez. Gál Tamás. K.: kézirat.

Farkas Ferenc (1905–2000):²⁵²

All' antica for viola da gambára vagy gordonkára és csembalóra vagy zongorára, 1962²⁵³

Choreae Hungaricae fuvolára, oboára, csembalóra és vonósokra, 1961²⁵⁴

Concertino csembalóra és vonószenekearra, 1949²⁵⁵

Kuruc dalok és táncok az Ugróczi-kéziratból három tárogatóra és csembalóra, 1989

Omaggio a Scarlatti per clavicembalo solo, 1984²⁵⁶

3 tétel fuvolára, gordonkára és csembalóra, 1983²⁵⁷

2 Ungaresca tárogatóra és cimbalomra, vagy csembalóra, 1989

Fehér György Miklós (1951–):²⁵⁸

Invenciók, op. 55, 2003–2005²⁵⁹

Triónotturmo op. 37/a – fuvolára, gordonkára és csembalóra vagy zongorára, 1998²⁶⁰

Fekete Gyula (1962–):²⁶¹

Sinfonia all' ungherese fuvolára és csembalóra, 2014²⁶²

Györe Zoltán (1947–):²⁶³

1. csembalóverseny, 2011²⁶⁴

2. csembalóverseny, 2014²⁶⁵

Két Bach praeludium népdalokkal – fuvola, oboa, csembaló, 1983

²⁵² Forrás: Farkas András (szerk.): *Ferenc Farkas Catalogue des oeuvres* valamint: <http://www.ferencfarkas.org/> (utolsó megtekintés: 2019. 01. 23.).

²⁵³ A mű másik változata brácsára és csembalóra készült ugyanebben az évben. K.: Editio Musica Budapest, 1965.

²⁵⁴ K.: Schott, Mainz, Editio Musica Budapest, 1969.

²⁵⁵ A mű első verziója zongorára készült 1947-ben. A két évvel későbbi csembaló-változatot Silvia Kind berlini csembaloművész számára írta át a szerző. A darabot Magyarországon Sebestyén János mutatta be a Magyar Rádió Szimfonikus Zenekarának. Kamarazenekarával, Lehel György vezényletével 1959-ben. Forrás: Magyar Rádió Archívum, ISIS adattár, (utolsó megtekintés: 2017. 01. 12.). K.: Universal Edition, 1964.

²⁵⁶ A kottába kézzel beírt ajánlás Horváth Anikónak szól. Bemutató: Magyar Rádió, 1994, Horváth Anikó. A nyomtatott kottában előírt regisztrációt Sebestyén János készítette. K.: Editio Musica Budapest, 1987.

²⁵⁷ Rádiófelvétel: 1986, Magyar Barokk Trió, csembalón Végvári Csaba játszott; forrás: Magyar Rádió Archívum, ISIS adattár, (utolsó megtekintés: 2017. 01. 12.). K.: Ascolta, Houten, 1996.

²⁵⁸ Forrás: <https://info.bmc.hu/index.php?node=artists&table=SZERZO&id=62> (utolsó megtekintés: 2019. 01. 23.).

²⁵⁹ K.: kézirat.

²⁶⁰ Ajánlás: Csetényi Gyulának és a Magyar Barokk Triónak.

²⁶¹ Forrás: <https://info.bmc.hu/index.php?node=artists&table=SZERZO&id=102> (utolsó megtekintés: 2019. 01. 23.).

²⁶² A mű eredetileg fuvola–zongora összeállításra készült 2013-ban. A csembalós változat bemutatója: 2014. Magyar Rádió Márványterem, Pálhegyi Máté-fuvola, Elek Szilvia – csembaló. K.: Akkord Music Publishers 2012.

²⁶³ Forrás: <http://www.hungarian-composers.com/zeneszerzok-g.htm> (utolsó megtekintés: 2019. 01. 23.).

²⁶⁴ K.: kézirat

²⁶⁵ Bemutató: 2018. Elek Szilvia – csembaló, Miskolci Szimfonikus Zenekar, vez. Gál Tamás, K.: kézirat.

III. keresztesháború – kísérezene, 2002

Két nekrológ vonószzenekarra és csembalóra, 2010

Sarabande Modificationes, vonószzenekarra és csembalóra, 2015

Szvit oboára és csembalóra, 1. változat, 2009; 2. változat, 2012–13; Mini szvit változat, 2018

Hajdú Lóránt (1937–):²⁶⁶

Rögtönzések – fuvolára, gordonkára és csembalóra, 1982 [?]²⁶⁷

Hermann Pál (1902–1944):²⁶⁸

Divertissement pour clavecin, 1938

Hidas Frigyes (1928–2007):²⁶⁹

Concerto csembalóra és vonószzenekarra, 1995²⁷⁰

Hollós Máté (1954 –):²⁷¹

Cemballata per clavicembalo solo, 2009²⁷²

Elektrió – fuvolára, gordonkára és csembalóra, 2018²⁷³

Tre Toccate per clavicembalo solo, 2003²⁷⁴

²⁶⁶ http://alkotomuzsikuskok.hu/index.php?handler=text&page_id=20 (utolsó megtekintés: 2019. 03. 08.).

²⁶⁷ Bemutató, rádiófelvétel 1982, Magyar Rádió, Pröhle Henrik, Kiss Domokos Judit, Horváth Anikó. Forrás: Magyar Rádió Archívum, ISIS adattár, (utolsó megtekintés: 2017. 01.12.).

²⁶⁸ A *Divertissement pour clavecin* című darab születése idején Párizsban élő Hermann Pált tarthatjuk – jelenlegi tudásunk alapján – a legelső magyar komponistának, aki a 20. század első évtizedeiben kimondottan csembalóra szánt darabot szerzett, bár e műve Magyarországon valószínűleg nem került sem bemutatóra, sem a hazai zeneszerzők látókörébe. A Budapesten született Hermann Pál 1915 és 1921 között a budapesti Zeneakadémián tanult; csellózni Schiffer Adolfnál, zeneszerzést – nem hivatalosan – Weiner Leóval, s tanárai közt találjuk még Bartók Bélát és Kodály Zoltánt is. A budapesti időszakot berlini tanulmányai követték, de mindezek közben elindult rendkívül sikeres nemzetközi pályafutása, és a kitűnő, fiatal csellista Európa-szerte ismertté vált. Számos hangversenyt adott szólistaként, a Magyar Vonósnégyes tagjaként és Székely Zoltán hegedűművész partnereként. Kodály Szólószonátájának első külföldi előadása (Bécsben, Arnold Schönberg házában), valamint a Hegedű–gordonka duó külhoni népszerűsítése az ő nevéhez fűződik. Hírnevét bizonyítja egy holland kritikus írása, amelyben Hermannnt a „magyar Casals-ként” jellemzi. A Belgiumban, Hollandiában és később Franciaországban letelepedett művész rövid életének a komponálás is része volt; többek közt kamaraművei, szólóhangszeres darabjai, dalai, egy gordonkaversenye és *Divertissement pour clavecin* című kompozíciója található a hagyatékában. Csembalóra írott művét Marcelle de Lacour Párizsban élő csembaloművésznőnek ajánlotta.

Források: http://www.leosmit.org/composers.php?DOC_INST=16#.XCWPPiKiM (utolsó megtekintés: 2018. 12. 28.); <http://epa.oszk.hu/02900/02964/00004/pdf/EPA02964> (utolsó megtekintés: 2018. 12. 28.); <http://www.forbiddenmusicregained.org/search/composer/id/100027> (utolsó megtekintés: 2018. 12. 28.); https://imslp.org/wiki/Category:Hermann_P%C3%A1l (utolsó megtekintés: 2018. 12. 28.) valamint Molnár Imre dr. (szerk.): *A magyar muzsika könyve*. (Budapest: Havas Ödön, 1936). 395.

²⁶⁹ Forrás: <https://info.bmc.hu/index.php?node=artists&table=SZERZO&id=51> (utolsó megtekintés: 2019. 01. 23.).

²⁷⁰ Bemutató és hangfelvétel: 1995, Dobozy Borbála, Concentus Hungaricus. Forrás: Magyar Rádió Archívum, ISIS adattár, (utolsó megtekintés: 2017. 01. 12.).

²⁷¹ Forrás: <http://www.artisjus.hu/hollosmate/> (utolsó megtekintés: 2019. 01. 23.).

²⁷² Ajánlás: Elek Szilviának, bemutató: 2010, Magyar Rádió Márványterem, Elek Szilvia; K.: kézirat.

²⁷³ K.: kézirat.

Horváth Balázs (1976–):²⁷⁵

egyet(NEM)értés – blockflötére és csembalóra, 2016²⁷⁶

BBaattaaiaa – csembalóra, blockflötére és vonósszextetre, 2016²⁷⁷

M4 – csembalóra és tangóharmonikára 2017²⁷⁸

fragmentuum+arpège+miroirs – csembalóra [?]

Horváth Barnabás (1965–):²⁷⁹

Passacaglia in Mi – Trió fuvolára, gordonkára és csembalóra, 200

„Premier ordre” (... emlékek a konzis évekből...) – szvit csembalóra, 2013²⁸⁰

Huszár Lajos (1948 –):²⁸¹

Szonáta – csembalóra, op.11, 1979–85, rev. 2018²⁸²

Horváth Márton Levente (1983–):²⁸³

Túl (Aus tiefer Not) – Szextett vonósnégyesre, nagybőgőre és csembalóra, 2007²⁸⁴

Jeney Zoltán (1943–):²⁸⁵

Round – zongorára, hárfára és csembalóra, 1972²⁸⁶

²⁷⁴ A mű ajánlása Spányi Miklósnak szól, bemutató: 2006, Olaf Palme Ház, Elek Szilvia; K.: kézirat.

²⁷⁵ Forrás: <https://info.bmc.hu/index.php?node=artists&table=SZERZO&id=27> (utolsó megtekintés: 2019. 01. 31.).

²⁷⁶ Ajánlás: Pétery Dóra és Bali János. Bemutató: 2016, Maladype Színház, Budapest: Bali János, Pétery Dóra (csembaló). K.: kézirat.

²⁷⁷ Ajánlás: Ensemble Antico / Moderno. K.: kézirat.

²⁷⁸ Ajánlás: Duo ovocutters; bemutató: 2017, Budapest; Duo ovocutters: Sonja Leipold (csembaló), Cristoph Hofer (tangóharmonika). K.: kézirat.

²⁷⁹ Forrás: <https://info.bmc.hu/index.php?node=artists&table=SZERZO&id=161> (utolsó megtekintés: 2019. 01. 23.).

²⁸⁰ Bemutató: 2014, Magyar Rádió Márványterem, Elek Szilvia. K.: kézirat.

²⁸¹ Forrás: Sziklavári Károly: *Huszár Lajos, Magyar Zeneszerzők* 38. BMC., Budapest, 2015. p. 40.

²⁸² A mű korai változatának ajánlása Horváth Anikónak szól. Bemutató: 1985, rádiófelvétel: 1986, Horváth Anikó. Forrás: Magyar Rádió Archívum, ISIS adattár, (utolsó megtekintés: 2017.01.12.). A revideált változat ajánlása Elek Szilviának és Sziklavári Károlynak szól, bemutató: 2018, Régi Zeneakadémia Kamaraterem, Elek Szilvia.

²⁸³ Forrás: <http://lfze.hu/oktatok/horvath-marton-levente-344> (utolsó megtekintés: 2019.01.30.).

²⁸⁴ Bemutató: 2010, Nádor terem, Budapest, Horváth Márton Levente (csembaló). K.: kézirat.

²⁸⁵ Forrás: <https://info.bmc.hu/index.php?node=artists&table=SZERZO&id=6> (utolsó megtekintés: 2019. 01. 30.).

²⁸⁶ Rádiófelvétel: 1983, Schmidt Nóra, Bognár Margit, Pertis Zsuzsa – csembaló. Forrás: Magyar Rádió Archívum, ISIS adattár, (utolsó megtekintés: 2017. 01. 12.). Hanglemezfelvétel: 1973, Hungaroton.

Kállay Gábor (1953–):²⁸⁷

Furulya (Weöres Sándor versére) op. 29 – versmondóra (próza és furulya), 3 furulyára, csembalóra, 2000

In Nativitate (Notker Balbulus himnusza) op. 16 – gyermekkarra, 5 furulyára, gordonkára, csembalóra, 1996

Kis utazás op. 46 / a – 2 furulyára, gordonkára, csembalóra; op. 46 / b – 5 furulyára, csembalóra, 2015

Szt. Ambrus esti imája op. 15 – énekhangra, furulyára, gordonkára, csembalóra, 1998

Triószonáta op. 2 – furulyára, gordonkára, csembalóra, 2001

Kedves Csanád (1983–):²⁸⁸

Prélude à la... – fuvolára és csembalóra, 2018²⁸⁹

Kemény Egon (1905–1969):²⁹⁰

Hatvani diákjai – daljáték, a mű több jelenetében is elhangzik csembalós szóló, 1955²⁹¹

Király László (1954–):²⁹²

3 miniatűr fuvolára és csembalóra, 1977²⁹³

Kocsár Miklós (1933 –):²⁹⁴

Concertino – két fuvolára, csembalóra és vonószenekearra, 1999²⁹⁵

Magyar táncok a Barkóczi-féle kéziratból – tárogatóra és csembalóra vagy zongorára, 2004

Magyar táncok a sepsiszentgyörgyi kéziratból – tárogatóra és csembalóra, vagy zongorára, 2004

Öt tétel – klarinétra, csembalóra vagy cimbalomra és vonószenekearra, 1976²⁹⁶

Replique – fuvolára, cimbalomra vagy csembalóra, 1971²⁹⁷

²⁸⁷ <https://info.bmc.hu/index.php?node=artists&table=ZENESZ&id=531> (utolsó megtekintés: 2019. 01. 30.).

²⁸⁸ <https://info.bmc.hu/index.php?node=artists&table=SZERZO&id=307> (utolsó megtekintés: 2019. 01. 30.).

²⁸⁹ Bemutató: 2018, CentriFUGA Concert, FUGA, Budapest: Bán Máté (fuvola), Pétery Dóra (csembaló). K.: kézirat.

²⁹⁰ <https://www.arcanum.hu/en/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/k-760F2/kemeny-egon-762F0/> (utolsó megtekintés: 2019. 02. 28.).

²⁹¹ Bemutató és hangfelvétel: Magyar Rádió, 1955. A felvétel különlegessége, hogy valószínűleg első ízben alkalmazták a Magyar Rádió Könnyűzenei osztálya által vásárolt csembalót.

²⁹² <https://info.bmc.hu/index.php?node=artists&table=SZERZO&id=81> (utolsó megtekintés: 2019. 03. 08.).

²⁹³ A mű a 12 miniatűr fuvolára és zongorára, fuvolára és csembalóra, fuvolára és ütőhangszerekre, fuvolára és orgonára (1977) című darab része, de önállóan is kottakiadásra került. K.: Király László: 12 miniatűr (EMB). Rádiófelvétel: 1979, Elek Tihamér, Petz Ferenc és Kontra Zoltán (orgona, csembaló, zongora). Forrás: Magyar Rádió Archívum, ISIS adattár, (utolsó megtekintés: 2017. 01. 17.).

²⁹⁴ Gerencsér Rita: *Kocsár Miklós*, Bp. Mágus Kiadó, 2001. p. 28

²⁹⁵ Bemutató: 1999, Kecskemét. K.: kézirat

²⁹⁶ Bemutató: 1976, Veszprém. K.: 1981, EMB.

²⁹⁷ K.: 1971, EMB.

Szonatina – zongorára vagy csembalóra, 1956²⁹⁸

Kocsis Zoltán (1952 – 2016):

Utolsó előtti találkozás – zongorára, vagy csembalóra, 1981²⁹⁹

Láng István (1933 –):³⁰⁰

Concerto bucolico kürtre, 3 timpanira, vibrafonra, hárfára, csembalóra és vonósokra³⁰¹

Ist es möglich ohne B-A-C-H? Fantasie für Cembalo, 2000³⁰²

Ligeti György (1923–2006):³⁰³

Apparitions vonósokra, ütőkre, hárfára, cselesztára, csembalóra és zongorára, 1958–1959³⁰⁴

Continuum, 1968³⁰⁵

Hungarian Rock, 1978³⁰⁶

Passacaglia ungherese, 1978³⁰⁷

Litván Gábor (1932–2014):

Shakespeare: Merchant of Venice (leaden-) casket music – vonósnégyesre, két énekhangra és csembalóra³⁰⁸

Madarász Iván (1949–):³⁰⁹

Ba-Tri Music – fuvolára, gordonkára, csembalóra, 1995

Diagrammok II. – fuvolára, hegedűre, gordonkára, csembalóra, 197

Párhuzamos monológok – fuvolára, csellóra és csembalóra, 1978 körül³¹⁰

Magyar szvit – fuvolára, gordonkára, csembalóra, 1982 körül³¹¹

Magyar táncfüzér – fuvolára, gordonkára, csembalóra, 1983 körül³¹²

²⁹⁸ K.: kézirat.

²⁹⁹ K.: 1988. EMB.

³⁰⁰ <https://info.bmc.hu/index.php?node=artists&table=SZERZO&id=76> (utolsó megtekintés: 2019. 01. 25.).

³⁰¹ K.: Editio Musica Budapest, 1973.

³⁰² Rádiófelvétel: 2003, Horváth Anikó; forrás: Magyar Rádió Archívum, ISIS adattár, (utolsó megtekintés: 2017. 01. 12.). CD felvétel: 2005, Horváth Anikó, Hungaroton. K.: Akkord Music Publishers, 2004.

³⁰³ <https://info.bmc.hu/index.php?node=artists&table=SZERZO&id=11> (utolsó megtekintés: 2019. 03. 08.).

³⁰⁴ K.: Universal Edition, UE 18326

³⁰⁵ K.: Schott Music, ED 6111

³⁰⁶ K.: Schott Music, ED 6805

³⁰⁷ K.: Schott Music, ED 6843

³⁰⁸ Dátum nélküli kézirat

³⁰⁹ <https://info.bmc.hu/index.php?node=artists&table=SZERZO&id=45> (utolsó megtekintés: 2019. 03. 08.).

³¹⁰ A mű keletkezésének pontos időpontja nem ismert. Bemutatója és rádiófelvétele 1978-ban volt a Magyar Barokk Trió előadásában. K.: kézirat.

³¹¹ A mű keletkezésének pontos időpontja nem ismert. Bemutatója és rádiófelvétele 1982-ben volt a Magyar Barokk Trió előadásában.

Táncok a Lőcsei kódexből – fuvalóra, gordonkára, csembalóra, 1978

Ugróiskola – gyermekkarra, csembaló és kisdob kísérettel³¹³

Maros Miklós (1943–):³¹⁴

Aulos – trió csembalóra, oboára és gordonkára, 1987

Bogen – csembalóra, 1980³¹⁵

Coalottino – baritonszaxofonra, vonóskvintettre és két zongorára, csembalóra és Hammond-orgonára, 1968

Csembalóverseny, 1978³¹⁶

Cricket music – csembalóra négy kézre, vagy 2 csembalóra, 2003³¹⁷

Inventionen – csembalóra, 1988

Drehlieder – tenorra, tekerőlantra, gordonkára és csembalóra, 1984

Exhibition – fuvalóra, klarinétra, hegedűre, gordonkára, csembalóra, ütőkre, 1980

Gran Sestetto concertante – csembalóra, fuvalóra, oboára, klarinétra, hegedűre és gordonkára, 2014

Infinitiv – szoprán hangra és csembalóra, 1983

Infinitiv II. – szoprán hangra, hárfára és csembalóra, 1983–1990

Kastrater / Kasztráltak – opera, a hangszerelésben csembaló is szerepel, 2002

Intermezzo – zenekarra, a hangszerelésben csembaló is szerepel, 1999

Xylographia – szopránra, hegedűre, fagottra, hárfára, csembalóra és vibrafonra, 1972

Vice³¹⁸ Concertino – csembalóra, hegedűre és vonósokra, 1993

Márta István (1952–):³¹⁹

J. M. M. különös találkozása Rómeóval és Júliával – csembalóra vagy zongorára és 5 tetszőleges hangszerre, 1986³²⁰

Vakok – énekhangra, blockflötére, gordonkára, ütőhangszerekre és csembalóra, 1985³²¹

³¹² A mű keletkezésének pontos időpontja nem ismert. Rádiófelvétel: 1983, Magyar Barokk Trió, csembalón Végvári Csaba játszott; forrás: Magyar Rádió Archívum, ISIS adattár, (utolsó megtekintés: 2017. 01. 12.).

³¹³ A mű keletkezésének és bemutatásának pontos időpontja nem ismert. Utóbbi feltételezhetően: 1981.

³¹⁴ <https://info.bmc.hu/index.php?node=artists&table=SZERZO&id=89> (utolsó megtekintés: 2019. 03. 08.).

³¹⁵ K.: DVFM

³¹⁶ Magyarországi bemutató: 1980, Magyar Rádió, Horváth Anikó és a Budapesti kamaraegyüttes, Nagy Ferenc vezényletével. Forrás: Magyar Rádió Archívum, ISIS adattár, (utolsó megtekintés: 2017. 01. 12.).

³¹⁷ Magyarországi bemutató, rádiófelvétel: Horváth Anikó, Csizmadia Angelika.

³¹⁸ A rövidítés a szerzőtől kapott információ szerint a vi-olin és ce-mbalo hangszermegjelöléseket rejti.

³¹⁹ Forrás: <https://info.bmc.hu/index.php?node=artists&table=SZERZO&id=69> (utolsó megtekintés: 2019.01.26.).

³²⁰ K.: EMB 1986.

³²¹ K.: kézirat.

Megyeri Krisztina (1974–):³²²

Pre-lieder – csembalóra, 2008³²³

Chan Chu-történetek énekhangra és hangszerekre (hegedűre, zongorára, csembalóra), 2003–2008

Leletetek szoprán hangra és csembalóra, 2006

Nagy János (1971–):³²⁴

Pannon-Kelta ballada – csembalóra, 2006³²⁵

Orbán György (1947–):³²⁶

Minuti per cembalo (piano) / Rövidkék csembalóra (vagy zongorára) 2005³²⁷

Papp Lajos (1935–1919):³²⁸

Variazioni per clavicembalo e percussioni³²⁹

Patachich Iván (1922–1993)

DX7 Reports, No. 1 – csembalóra, szintetizátorra, magnószalagra, 1987³³⁰

Elisylv ütőkre, csembalóra, magnószalagra, 1984³³¹

67 színei – ütőkre, citerára, zongorára, orgonára, csembalóra, cselesztára és nagybőgőre, 1967

Ionosfera Pertre – fuvolára, csellóra és csembalóra és magnószalagra, 1981

Petrovics Emil (1930–2011):³³²

Négy önarckép álarcban, op. 8 – szvit csembalóra, 1958³³³

³²²Forrás: https://info.bmc.hu/index.php?node=artists&type=C&search=Megyeri+Krisztina&search_tol=&search_ig=&valaszt=nev (utolsó megtekintés: 2019. 01. 30.).

³²³ Ajánlás: Horváth Anikónak. Bemutató: 2009, Régi Zeneakadémia, Reményi Orsolya.

³²⁴ <https://info.bmc.hu/index.php?node=artists&table=ZENESZ&id=296> (utolsó megtekintés: 2019. 03. 08.).

³²⁵ Ajánlás: Elek Szilviának. Bemutató: 2006, Tavaszi Fesztivál, Elek Szilvia.

³²⁶ Forrás: <https://info.bmc.hu/index.php?node=artists&table=SZERZO&id=29> (utolsó megtekintés: 2019. 01. 26.).

³²⁷ Ajánlás: Horváth Anikónak. A mű a 2. Országos Zeneiskolai Csembalóverseny felkérésére született.

³²⁸ Forrás: <https://info.bmc.hu/index.php?node=artists&table=SZERZO&id=135> (utolsó megtekintés: 2019. 03. 05.).

³²⁹ K.: Editio Musica Budapest, 1972

³³⁰ K.: kézirat

³³¹ K.: kézirat

³³² Forrás: <https://info.bmc.hu/index.php?node=artists&table=SZERZO&id=30> (utolsó megtekintés: 2019. 01. 31.), valamint Rákai Zsuzsanna: *Petrovics Emil. Magyar zeneszerzők 14.* (Budapest: Mágus Kiadó, 2001). 25.

³³³ Bemutató, rádiófelvétel: 1960, 1971, Magyar Rádió, Sebestyén János. Forrás: Magyar Rádió Archívum, ISIS adattár. K.: Editio Musica Budapest. Hanglemezfelvétel: Qualiton. Petrovics darabja barokkos jellegét tekintve egyedülálló a szerző művei közt. A mű, amely Sebestyén János ösztönzésére született, a 2000-ben megtartott Első Budapesti Nemzetközi Csembalóverseny egyik kötelezően előírt darabja volt.

K.: Editio Musica Budapest, 1967.

Pócs Katalin (1963–):³³⁴

Banffi impresszók, 1998³³⁵

Darab brácsára és csembalóra, 1998

Ránki György (1907–1992):³³⁶

Don Quiote és Dulcinea oboára és csembalóra (vagy zongorára), 1951³³⁷

Kodály emlékezete – Siratóének Szabolcsi Bence beszédének szövegére női hangra, vegyeskarra és cimbalomra búcsúztató (csembalóra vagy orgonára)³³⁸

Serenata all'antiqua hegedűre (ad lib. viola d'amore) és zongorára (ad lib. cembalo), 1956³³⁹

Ének a városról –, „Cantus urbis” – Oratórium Déry Tibor szövegére – énekhangokra, orgonára, csembalóra, kórusra és kamarazenekarra, 1972³⁴⁰

Rékai Iván (1934–2014):³⁴¹

Szárnyak, op. 13 – hárfára és csembalóra 1979 [?]³⁴²

Ribáry Antal (1924–1992):³⁴³

Kis szonáta, 1976³⁴⁴

Sárai Tibor (1919–1995):³⁴⁵

A méh románca – énekhangra, fuvolára, gordonkára, csembalóra³⁴⁶

³³⁴ Forrás: <https://info.bmc.hu/index.php?node=artists&table=SZERZO&id=42> (utolsó megtekintés: 2019. 01. 31.).

³³⁵ Az eredetileg zongorára írt darab szerzői instrukció szerint csembalón is előadható. Bemutató: 1998. Budapest, Korunk Zenéje Fesztivál, Elek Szilvia, K.: kézirat.

³³⁶ Forrás: https://info.bmc.hu/index.php?node=artists&type=C&search=R%C3%A1nki+Gy%C3%B6rgy&search_tol=&search_ig=&valaszt=nev (utolsó megtekintés: 2019. 01. 31.).

³³⁷ Rádiófelvétel: 1964, Pongrácz Péter, Sebestyén János (csembaló). K.: Editio Musica Budapest, 1961.

³³⁸ K.: Editio Musica Budapest, 1973.

³³⁹ K.: Editio Musica Budapest.

³⁴⁰ Hanglemezfelvétel: 1973, csembalón Sebestyén János játszott.

³⁴¹ Forrás: <http://www.parlando.hu/2014/2014-5/Elhunyt-RekaiIvan.htm> (utolsó megtekintés: 2019. 01. 28.).

³⁴² A mű keletkezésének pontos időpontja nem ismert, de a mű előadására – Horváth Anikó közlése szerint – 1979-ben került sor.

³⁴³ Forrás: <https://info.bmc.hu/index.php?node=artists&table=SZERZO&id=375> (utolsó megtekintés: 2019. 01. 25.).

³⁴⁴ Bemutató: Magyar Rádió, 1976. Horváth Anikó.

³⁴⁵ Forrás: <https://info.bmc.hu/index.php?node=artists&table=SZERZO&id=83> (utolsó megtekintés: 2019. 01. 31.).

³⁴⁶ A mű keletkezésének pontos időpontja nem ismert. Rádiófelvétel: 1991, Ardó Mária ének, Magyar Barokk Trió (Csetényi Gyula, Bartha Zsolt, Kerek Ferenc – csembaló). Forrás: Magyar Rádió Archívum, ISIS adattár, (utolsó megtekintés: 2017. 01. 12.).

Sárközy István (1920–2002):³⁴⁷

Júlia énekek – Lírikus kamarakantáta 7 tételben tenor szólóra, vegyeskarra, 2 fuvolára, hárfára és csembalóra³⁴⁸

Sáry László (1940–):³⁴⁹

Discussions – kamarazenekarra, zongorára és csembalóra, 1980³⁵⁰

Koan bel canto – zongorára, csembalóra vagy cimbalomra, 1979³⁵¹

Immaginario No. 1 – kamarazenekarra, ütőkre, cselesztára, csembalóra (elektromos erősítéssel), 1971³⁵²

Párhuzamos mozgások – kamarazenekarra, hárfára, csembalóra, zongorára, orgonára, ütőkre, 1981³⁵³

Sonanti No.1 – csembalóra, 1969³⁵⁴

Selmeczi György (1952–):³⁵⁵

Margó mozija II – zongorára, szaxofonra, harmonikára és csembalóra

Angi Vera – filmzene, 1978–1979

Siska Ádám (1983–):³⁵⁶

Praeludium et Fuga in a, 2005³⁵⁷

Variations / Variációk zongorára vagy csembalóra, 2009³⁵⁸

Solti Árpád (1986–):³⁵⁹

Csembalóverseny, 2018³⁶⁰

³⁴⁷ <http://www.hungarian-composers.com/zeneszerzok-sa.htm#sa02> (utolsó megtekintés: 2019. 01. 25.).

³⁴⁸ Hanglezefelvétel: Hungaroton, 1968, csembalón Sebestyén János játszott. K.: Editio Musica Budapest, 1960.

³⁴⁹ Forrás: <http://www.sary.hu/sarylaszlo/magyar/index.htm> (utolsó megtekintés: 2019. 01. 28.).

³⁵⁰ Bemutató: 1981, Magyar Rádió.

³⁵¹ Bemutató: 1980, Új zenei stúdió.

³⁵² Bemutató: 1971, Győr, Kisfaludy Színház. Hanglezefelvétel: Hungaroton SLPX 11589.

³⁵³ Bemutató: 1981, Szombathely, Bartók Fesztivál.

³⁵⁴ Bemutató: 1971, Magyar Rádió.

³⁵⁵ Forrás: <http://selmeczi.hu/eletrajz> (utolsó megtekintés: 2019. 01. 28.).

³⁵⁶ Forrás: https://info.bmc.hu/index.php?node=artists&type=C&search=Siska+%C3%81d%C3%A1m&search_to_l=&search_ig=&valaszt=nev (utolsó megtekintés: 2019. 01. 31.).

³⁵⁷ A Clavicembalo Alapítvány által 2005-ben meghirdetett zeneszerzői versenyen II. helyezést elért pályamű. (Az I. díjat Mauricio Pauly: Forebe Aneba című műve nyerte el.)

³⁵⁸ Ajánlás: Konta Noéminak. K.: kézirat.

³⁵⁹ Forrás: https://info.bmc.hu/index.php?node=artists&type=C&search=Solti+%C3%81rp%C3%A1d&search_tol=&search_ig=&valaszt=nev (utolsó megtekintés: 2019. 02. 02.).

³⁶⁰ Bemutató: 2019, Budapest, Nádor terem, Váradi Helga.

Soproni József (1930 –):³⁶¹

1. kamarakoncert (12 előadóra): fuvolára, oboára, klarinétra, fagottra, kürtre, trombitára, csembalóra, 2 hegedűre, brácsára, gordonkára és nagybőgőre, 1972³⁶²

Partita csembalóra (Toccata, Sarabande, Menuett, Gavotte, Gigue), 1958³⁶³

1. szimfónia – átdolgozott változat (csembaló is szerepel a hangszerelésben), 1981

Spányi Miklós (1962–):³⁶⁴

Aawaithaurgín csembalóra és vonószenekearra³⁶⁵

Sugár Rezső (1919–1988):³⁶⁶

Epilógus szimfonikus zenekarra, cselesztára, csembalóra és zongorára, 1973³⁶⁷

Szokolay Sándor (1931–2013):³⁶⁸

Bagatellek csembalóra és hárfára op. 147, 1978³⁶⁹

Concertino fuvolára, alt fuvolára, piccolóra, csembalóra és vonószenekearra, op. 172, 1981³⁷⁰

Jeremiáda szoprán szólóra, fuvolára, gordonkára és csembalóra, op. 161, 1979³⁷¹

„2000 – Hang” (Tételpár csembalóra) – Notturmo e Giubiloso, op. 326, 2000,³⁷²

Korál – requiem, op. 259 (a zenekarban szerepel orgona és csembaló is), 1992³⁷³

Magyar concerto grosso vonószenekearra és csembalóra, op. 288, 1996

Polimorfia – hegedűre, gordonkára és csembalóra (vagy zongorára) op. 164, 1980³⁷⁴

Soproni akvarellek szoprán szólóra, csembalóra és zenekarra, op. 300, 1996

Szőllősy András (1921–2007):³⁷⁵

Concerto per clavicembalo, 1978³⁷⁶

³⁶¹ Csengery Kristóf: *József Soproni*. (Budapest: Mágus Kiadó, 2002). 30.

³⁶² K.: 1976, Editio Musica Budapest.

³⁶³ K.: kézirat.

³⁶⁴ <https://info.bmc.hu/index.php?node=artists&table=ZENESZ&id=451> (utolsó megtekintés: 2019. 01. 28.).

³⁶⁵ Bemutató: Zeneakadémia, Solti-terem, 2014.

³⁶⁶ <https://www.arcanum.hu/en/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/s-778D5/sugar-rezso-77C68/> (utolsó megtekintés: 2019. 01. 25.).

³⁶⁷ K.: Editio Musica Budapest

³⁶⁸ Gombos László: *Szokolay Sándor* (Budapest: Mágus Kiadó, 2002). 20–29.

³⁶⁹ Bemutató és rádiófelvétel: 1979, Horváth Anikó (csembaló) és Lubik Hédi. A darab ajánlása is nekik szól.

³⁷⁰ CD felvétel: Hungaroton, 1982, Szokolay Ádám, Pertis Zsuzsa (csembaló), Liszt F. Kamarazenekar.

³⁷¹ Rádiófelvétel: 1989, Csajbók Terézia, Magyar Barokk Trió (Csetényi Gyula, Bartha Zsolt Végvári Csaba – csembaló). Forrás: Magyar Rádió Archivum, ISIS adattár, (utolsó megtekintés: 2017. 01. 12.).

³⁷² A darab a 2000-ben megrendezett 1. Budapesti Nemzetközi Csembalóverseny felkérésére készült.

³⁷³ Bemutató: 1992, Deák Téti Evangélikus Templom, km. Dobozy Borbála csembalón, Trajtler Gábor orgonán.

³⁷⁴ Bemutató: 1980, ZAK Kisterem, Rásonyi Leila, Mezei Erzsébet és Horváth Anikó (csembaló). A darab ajánlása is nekik szól. Rádiófelvétel: 1981, az előadók ugyanazok. Forrás: Magyar Rádió Archivum, ISIS adattár, (utolsó megtekintés: 2017. 01. 12.).

³⁷⁵ Forrás: Kárpáti János (szerk.): *Szőllősy András* (Budapest: Holnap Kiadó, 2005).

Tarján Elemér (1947–):³⁷⁷

3 darab basszusfurulyára és csembalóra, 1990³⁷⁸

Terényi Ede (1935–):³⁷⁹

Capriccio grazioso for harp (harpsichord) solo, string orchestra and percussion, megjelenés: 2007

Gallant Dances for flute, oboe, cello and harpsichord, 1977

Tihanyi László (1956–):³⁸⁰

Szirom (Petal) – bármilyen húros vagy billentyűs hangszerre, 1984³⁸¹

Tóth Armand (1955–):³⁸²

Aquilone, csembalóra vagy zongorára, 1984³⁸³

Vándor Iván (1932–):³⁸⁴

Some short Pieces for Harpsichord, 1972

Varga Judit (1979–):³⁸⁵

Prelúdium és korál csembalóra, 2005³⁸⁶

3 skálagyakorlat csembalóra, 2005

Vidovszky László (1944 –):³⁸⁷

Horatius dalok, szopránra, hegedűre, gordonkára, csembalóra, 1966

Zelenka István (1936–):³⁸⁸

Sonatine pour clavecin, 1961³⁸⁹

³⁷⁶ Bemutató: 1979, Budapest, Pertis Zsuzsa (csembaló), Liszt Ferenc Kamarazenekar, vez. Mario di Bonaventura. K.: Editio Musica Budapest.

³⁷⁷ https://www.musiklexikon.ac.at/ml/musik_T/Tarjan_Elemer.xml (utolsó megtekintés: 2019. 02. 04.).

³⁷⁸ K.: kézirat.

³⁷⁹ <http://mmakademia.hu/alkoto/-/record/MMA9146> (utolsó megtekintés: 2019. 02. 04.).

³⁸⁰ <https://lfze.hu/oktatok/tihanyi-laszlo-1477> (utolsó megtekintés: 2019. 02. 04.).

³⁸¹ K.: kézirat.

³⁸² Forrás: <https://info.bmc.hu/index.php?node=artists&table=SZERZO&id=318> (utolsó megtekintés: 2019. 02. 02.).

³⁸³ K.: Rabán Bt. 2018.

³⁸⁴ Forrás: <http://www.hungarian-composers.com/zeneszerzok-v.htm> (utolsó megtekintés: 2019. 02. 04.).

³⁸⁵ <https://info.bmc.hu/index.php?node=artists&table=SZERZO&id=251> (utolsó megtekintés: 2019. 02. 04.).

³⁸⁶ A Clavicembalo Alapítvány által meghirdetett zeneszerzői versenyen III. díjat nyert pályamű.

³⁸⁷ Szitha Tünde: *Vidovszky László*. (Budapest: Mágus Kiadó, 2006). 28.

³⁸⁸ Forrás: <https://info.bmc.hu/index.php?node=artists&l=hu&table=SZERZO&id=346> (utolsó megtekintés: 2019. 02. 02.).

³⁸⁹ K.: Edition Modern, MOD 1068.

Wetl Mátyás (1987–):³⁹⁰

BITE szóló csembalóra, 2014³⁹¹

Zongoradarabok csembalóátiratai

Bartók Béla:

Román népi táncok – furulyára és csembalóra³⁹²

Farkas Ferenc:

Régi magyar táncok a XVII. századból – zongorára, 1943³⁹³

Scherzino, Intermezzo, 2 darab fuvolára és zongorára (Furulyamuzsika kezdők számára c. kötetben) – Intermezzo furulyára és csembalóra címen³⁹⁴

Geszler György (1913–1998):

Két gépetűd: Búgócsiga³⁹⁵

Szonáta fuvolára és zongorára³⁹⁶

Hajdú Lóránt:

Toccata zongorára, 1972³⁹⁷

Kadosa Pál (1903–1983):³⁹⁸

Szonatina³⁹⁹

Poldini Ede (1869–1957):⁴⁰⁰

Lullaby⁴⁰¹

³⁹⁰ <https://info.bmc.hu/index.php?node=artists&table=SZERZO&id=294> (utolsó megtekintés: 2019.03. 05.)

³⁹¹ A mű ajánlása Tóth-Vajna Zsombor csembaloművésznek szól.

³⁹² Róbert György átírata.

³⁹³ Valószínűleg a szerző hozzájárulásával készült előadói átírat.

³⁹⁴ Szerzői átírat.

³⁹⁵ Valószínűleg a szerző hozzájárulásával készült előadói átírat.

³⁹⁶ Szonáta fuvolára és csembalóra címen valószínűleg a szerző hozzájárulásával készült előadói átírat.

³⁹⁷ 1974-ben szerzői jóváhagyással Horváth Anikó adta elő csembalón a Francia Intézetben.

³⁹⁸ Forrás: <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/k-760F2/kadosa-pal-76124/> (utolsó megtekintés: 2019. 02. 02.).

³⁹⁹ Valószínűleg a szerző hozzájárulásával készült előadói átírat. A művet Sebestyén János vette fel 1970-ben a Magyar Rádióban.

⁴⁰⁰ Forrás: <https://info.bmc.hu/index.php?node=artists&table=SZERZO&id=215> (utolsó megtekintés: 2019. 02. 02.).

⁴⁰¹ Előadói átírat. Elhangzott és rádiófelvétel: 1983, Magyar Rádió, Sebestyén János. Forrás: <http://jsebestyen.org/discography> (utolsó megtekintés: 2019. 02. 02.).

Patachich Iván:

Szonatina, 1966⁴⁰²

Karakterek, 1976⁴⁰³

Rózsa Miklós (1907–1995):⁴⁰⁴

Bagatellek zongorára, op. 12, (1932): V. (Canzone)⁴⁰⁵

Kaleidoscope Suite⁴⁰⁶

Sugár Rezső (1919–1988):⁴⁰⁷

Barokk szonatina, 1942–1943⁴⁰⁸

Szokolay Sándor:

Incselkedés – zongorára, négy kézre, op. 44, 1962⁴⁰⁹

Szonatina zongorára, op.10, 1956⁴¹⁰

Takács Jenő (1902–2005):⁴¹¹

Toccata – zongorára, op. 54⁴¹²

⁴⁰² Valószínűleg a szerző hozzájárulásával készült előadói átirat. A művet Sebestyén János vette fel 1970-ben a Magyar Rádióban.

⁴⁰³ A mű eredetileg 2 citerára készült. Szerzői csembalóváltozatának rádiófelvétele: 1983, Horváth Anikó.

⁴⁰⁴ Forrás: <https://info.bmc.hu/index.php?node=artists&table=SZERZO&id=114> (utolsó megtekintés: 2019. 02. 02.).

⁴⁰⁵ Valószínűleg a szerző hozzájárulásával készült előadói átirat. A művet Sebestyén János vette fel 1983-ban.

⁴⁰⁶ Valószínűleg a szerző hozzájárulásával készült előadói átirat. A művet Sebestyén János vette fel 1964-ben.

⁴⁰⁷ Forrás: <https://info.bmc.hu/index.php?node=compositions&cmd=showcomp&id=72> (utolsó megtekintés: 2019. 02. 02.).

⁴⁰⁸ Horváth Anikó repertoárján csembalóműként szerepel. K.: Editio Musica Budapest, 1980.

⁴⁰⁹ Valószínűleg a szerző hozzájárulásával készült előadói átirat. Rádiófelvétel: 1978, Czidra László, Végvári Csaba – csembaló.

⁴¹⁰ Valószínűleg a szerző hozzájárulásával készült előadói átirat. Rádiófelvétel: 1970, Sebestyén János.

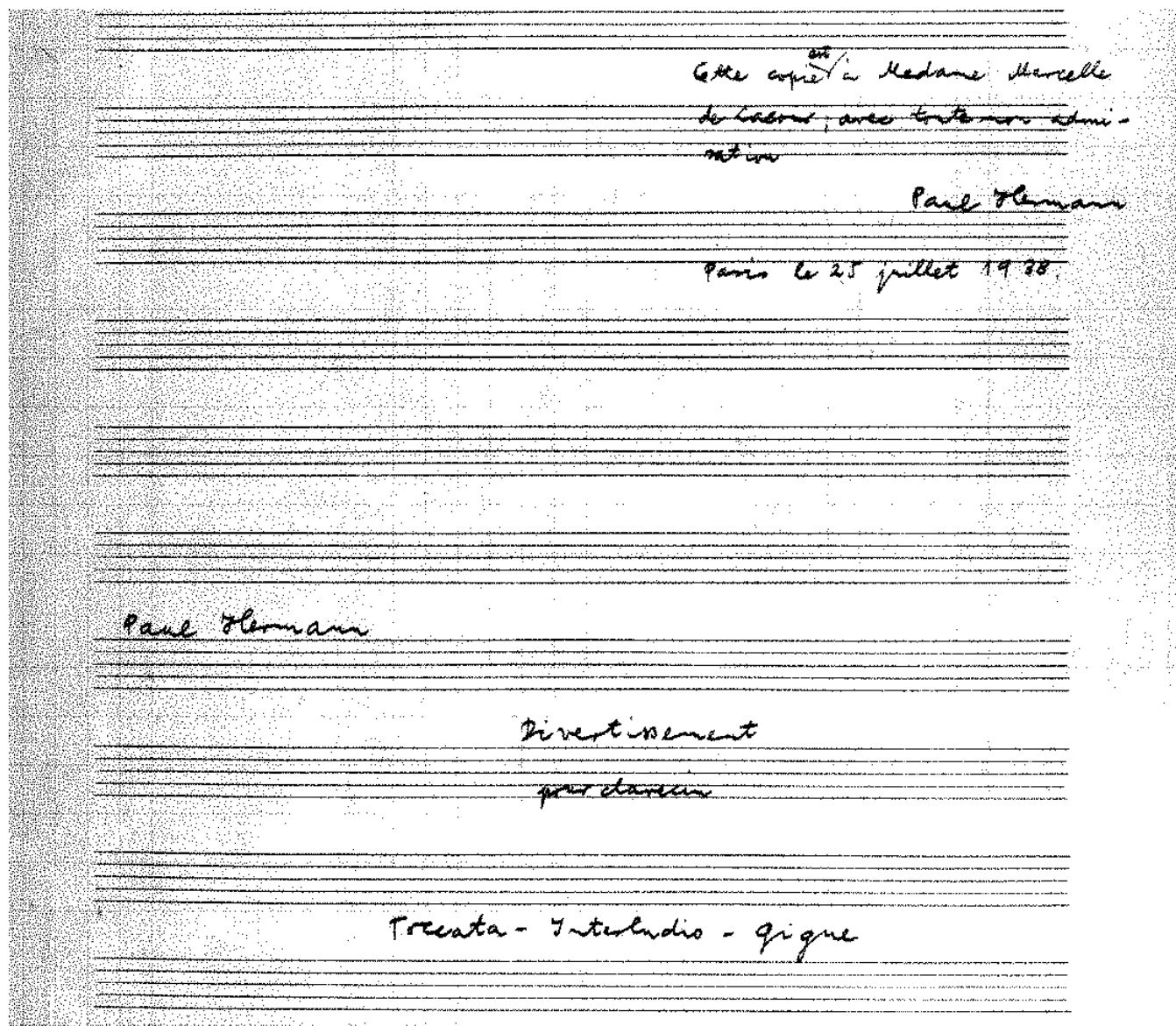
⁴¹¹ Forrás: http://www.takacsjeno.com/tabelle_hu.html (utolsó megtekintés: 2019. 02. 02.).

⁴¹² Sebestyén János csembalórepertoárjában szerepelt a mű, feltételezhetően a szerző jóváhagyásával előadói átdolgozásban.

FÜGGELÉK II

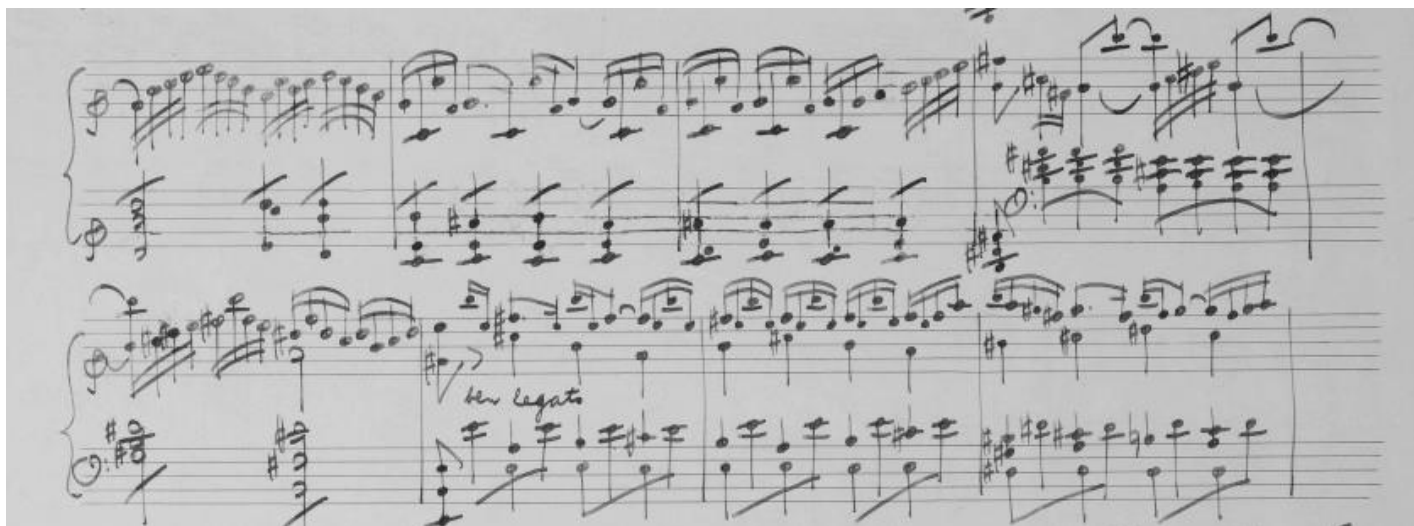
12. Képek a műelemzésekhez

Kottapéldák

1. kottapélda

Hermann Pál: Divertissement pour clavecin, a kéziratok kotta címdala

2. kottapélda

Hermann Pál: Divertissement pour clavecin, I. tétel, 53–56. ütem; repetíció és gyors faktúra- és billentésmód váltás

3. kottapélda

Hermann Pál: Divertissement pour clavecin, III. tétel, 184–191. ütem; az artikulációs jelölések franciás eleganciát és könnyedséget sugallnak

Adagio (1) Der Querulant Georg Brányi-Aschner

4. kottapélda

Arányi-Aschner György: 4 bizzarre Stücke für Cembalo oder Klavier, címoldal, 1. oldal, kézirat

(2) „Ein kleiner Spaß” – ein kleines Stück f. Klavier oder Cembalo
G. Arányi-Asch

Allegro scherzando

5. kottapélda

Arányi-Aschner György: 4 bizzarre Stücke für Cembalo oder Klavier, 2. oldal, kézirat;
hosszú legato ívek és letartások

a Miklós Spányi
TRE TOCCATE
per clavicembalo solo

1. Toccata cromatica

HOLLÓS. Máté
(1954–)

$\text{♩} = 88$

6. kottapélda

Hollós Máté: Tre toccate per clavicembalo solo, I. tétel, kézirat; a darab unisono kezdőszakasza

♩ = 130-140

Handwritten musical score for a piano piece, measures 1-3. The score is in 3/4 time, key of B-flat major. It features a melody in the right hand and a bass line in the left hand. The first measure has a 3/2 time signature change. The second measure has a 3/2 time signature change. The third measure has a 3/2 time signature change. The score is marked with '3' at the beginning of the third measure.

7. kottapélda

Huszár Lajos: Szonáta csembalóra, I. tétel, kézirat; a darab indulása

Handwritten musical score for a piano piece, measures 4-5. The score is in 4/4 time, key of B-flat major. It features a melody in the right hand and a bass line in the left hand. The first measure has a 4/4 time signature change. The second measure has a 4/4 time signature change. The third measure has a 4/4 time signature change. The score is marked with '3' at the beginning of the third measure. The score includes markings for 'Parlando', 'Rit.', 'p', 'trattando', 'legato', and '3'.

8. kottapélda

Huszár Lajos: Szonáta csembalóra, III. tétel, kézirat; a tétel elején a szabad prelűdök modorát idéző harmónia-felbontások

Handwritten musical score for a piece, likely a sonata for cembalo. The score is written on three systems of staves, each with a treble and bass clef. The tempo is marked $\text{♩} = 126$. The first system includes the instruction *f non legato*. The notation features various rhythmic values, including eighth and sixteenth notes, and rests. The key signature is B-flat major (two flats). The score is numbered 1, 3, and 6 at the beginning of each system.

9. kottapélda

Huszár Lajos: Szonáta csembalóra, IV. tétel, kézirat; a Toccata kezdőütemei

BIBLIOGRÁFIA

Ábrahám Marianne, Dr.:

„A XX.. század nevelője: Varró Margit (1881–1978).” *Parlando* (2003/5).

Balassa Péter (közr.):

Kovács Sándor válogatott zenei írásai. Budapest: Zeneműkiadó, 1976.

Barth Márta, Ispánki Ferenc (szerk.):

A Fodor Zeneiskolától a Tóth Aladár Zeneiskoláig. Jubileumi emlékkönyv. Budapest: Tóth Aladár Zeneiskola, 2003.

Barna Péter:

Bartók és a csembaló – Egy különös találkozás története. Szemináriumi záródolgozat, Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem, 2005. (Kézirat).

Bartók Béla:

„A clavecinre írt művek előadása.” *Zeneközlöny* X/7. (1912. 01. 05.).

Baumont, Olivier:

The harpsichord class at the Paris Conservatoire: an administrative history. In: Rachelle Taylor, Hank Knox (szerk.): *Perspectives on early keyboard music and revival in the twentieth century, Perspectives on Early Keyboard Music and Revival in the Twentieth Century*. Routledge, 2017.

Bónis Ferenc (szerk.):

Így láttuk Bartókot Harminchat emlékezés. Budapest: Zeneműkiadó, 1981.

Breuer János (szerk.):

Zenei írások a Nyugatban. Budapest: Zeneműkiadó, 1978.

Breuer János:

Fejezetek Lajtha Lászlóról. Budapest: Editio Musica, 1992.

Budapesti Hírlap (1909. 02. 13.).

Budapesti Hírlap (1911. 11. 05.).

Budapesti Hírlap, 91. szám (1932. 04. 26.).

Crescendo, I. évfolyam. 8. szám (1927. március).

Geiringer, Karl:

Joseph Haydn. Mainz: B. Schott's Söhne, 1959.

Demény János (szerk.):

Bartók Béla levelei. Budapest: Zeneműkiadó, 1976.

_____:

Csáth Géza: Éjszakai esztetizálás. Budapest: Zeneműkiadó, 1971.

Domokos Zsuzsanna:

A római 19. századi Palestrina recepció hatása Liszt művészetére. PhD disszertáció, Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem, 2009.

Douglas Home, Jessica :

Violet. The Life and Loves of Violet Gordon Woodhouse. London: The Harvill Press, 1996.

Éder György:

Magyar gordonkások a 20. században. DLA disszertáció, Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem, 2011.

Egyetértés (1909. 02. 13.).

Est, Az (1936. 05. 26.).

Filharmónia Műsorfüzet 35. (1957. 11. 18. – 11. 24.).

Filharmónia műsorfüzet 16. (1961. 04. 17. – 04. 23.).

Filharmónia műsorfüzet 20. (1961. 05. 15. – 05. 21.).

Filharmónia műsorfüzet 43. (1961. 11. 27. – 12. 03.).

Filharmónia műsorfüzet 14. (1962. 04. 02. – 04. 08.).

Filharmónia műsorfüzet 15. (1963. 04. 15. – 04. 21.).

Filharmónia műsorfüzet 6. (1964. 02. 03. – 02. 09.).

Filharmónia műsorfüzet 8. (1964. 02. 17. – 02. 23.).

Filharmónia műsorfüzet 9. (1964. 02. 24. – 03. 01.).

Filharmónia műsorfüzet 11. (1965. 03. 15. – 03. 21.).

Filharmónia műsorfüzet 13. (1965. 03. 29. – 04. 04.).

Filharmónia műsorfüzet 23. (1965. 06. 26. – 07. 04.).

Filharmónia műsorfüzet 3. (1966. 01. 17. – 01. 23.).

Filharmónia műsorfüzet 13. (1966. 03. 28. – 04. 03.).

Filharmónia műsorfüzet 22. (1966. 05. 30. – 06. 06.).

Filharmónia műsorfüzet 5. (1967. 01. 30. – 02. 05.).

Filharmónia műsorfüzet 7. (1967. 02. 13. – 02. 19.)

Filharmónia műsorfüzet 27. (1967. 07. 17. – 07. 23.).

Filharmónia műsorfüzet 20. (1968. 05. 13. – 05. 19.).

Filharmónia műsorfüzet 22. (1968. 05. 27. – 06. 02.).

Filharmónia műsorfüzet 24. (1968. 06. 10. – 06. 16.).

Filharmónia műsorfüzet 43. (1968. 11. 11. – 11. 17.).

Filharmónia műsorfüzet 10. (1969. 03. 06 – 03. 10.).

Filharmónia műsorfüzet 17. (1969. 04. 28. – 05. 04.).

Filharmónia műsorfüzet 29. (1969. 07. 28. – 08. 03.).

Filharmónia műsorfüzet 45. (1969. 12. 15. – 12. 21.).

Filharmónia műsorfüzet 2. (1970. 01. 12. – 01. 18.)

Fischer Péter:

„Emlékezés Lichtenberg Emilre.” *Országos Filharmónia Műsorfüzete*. 33. szám. (1957).

Fonó Erzsébet:

„Gát József öröksége.” *Parlando*, 10. XIX. évf. (1977).

Fontana Eszter:

„Musikinstrumente für Karl-Straube und die Interpretation von Bach'scher Musik.” In: *800 Jahre Thomana, Glauben - Singen - Lernen. Festschrift zum Jubiläum von Thomaskirche, Thomanerchor und Thomasschule*. Wettin-Löbejün: OT. Döbel, 2012.

Fodor Zeneiskola Évkönyve az 1907/08-as tanévről, A

Fodor Ernő Zeneiskola Évkönyve az 1910-11-es tanévről, A

Fodor Zeneiskola 1913/14-es évkönyve, A (1914).

Fodor Ernő Zeneiskola Évkönyve. 28. évkönyv, az 1930–31-ik iskolai évből, A,

Frank Oszkár:

Bevezető Bartók Mikrokozmoszának világába. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 1994.

Gábry György:

„A Magyar Nemzeti Múzeum Zenei Gyűjteményének kialakulása.” *A Magyar Nemzeti Múzeum Évkönyve* (1971).

https://library.hungaricana.hu/hu/view/FoliaArchaeologica_22/

Gát József:

„Néhány megjegyzés Ph. E. Bach díszítéseinek játékához.” *Magyar Zene* 3. évfolyam, 2. szám (1962).

Hammerschlag János:

„A cembalo lelke.” *Crescendo*. II. / 9–10. (1928. április–május).

_____:

„Bach művészete.” *Nyugat*. 19. szám (1925).

Harnoncourt, Nikolaus:

A beszédszerű zene. Utak egy új zeneértés felé. Budapest: Editio Musica, 1988.

Herényi István:

110 éves a Lutheránia. 1904–2014. Budapest: Pesti Evangélikus Egyház Deák Téri Egyházközség, 2014.

Horváth Anikó:

Habilitációs pályázat. Budapest, 2004. (Kézirat).

_____:

„Mindenki győzött. Csembalóverseny Budapesten.” *Muzsika* 43. évf. 11. szám (2000. november), <http://epa.oszk.hu/00800/00835/00035/>

_____:

„Csipkék, csatornák, csembalók, Musica Antiqua Fesztivál - Bruges, 2004.” *Muzsika* (2004),
http://www.muzsikalendarium.hu/muzsika/index.php?area=article&id_article=1353

Jemnitz Sándor:

„Bartók Béla zongoraestje.” *Crescendo*, (1928. 03. 08.).

Kecskeméti Láng Erzsébet:

Kiadatlan levelek Aczél Gézőnének (1946), Szabolcsi Bencének (1950) és Szűcs Istvánnak (1956). MTA BTK ZTI Bartók Archívum

Kottick, Edward L.:

A History of the Harpsichord. (Bloomington: Indiana University Press, 2003)

Lichtenberg Emil:

Bach-kantáták. Vokális Mesterművek Magyarázata. XV. füzet (Budapesti Ének- és Zenekaregyesület kiadása).

Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola Évkönyve az 1977–78-as tanévről, A. Budapest: Zeneakadémia.

Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola Évkönyve az 1980-81-es tanévről, A. Budapest: Zeneakadémia.

Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola Évkönyve az 1982/83-as tanévről, A. Budapest: Zeneakadémia).

Magyar Hírlap. (1937. 01. 22.).

Magyarország, (1904. 12. 18.).

Magyarság (1932. 04. 27.).

Magyarság (1936. 05. 24.).

Magyarság (1936. 05. 26.).

Malcolm, Georg:

„Gát Józsefről.” *Parlando*, 10. XIX. évfolyam (1977).

Malina János:

„Nyitott szellem egy zárt országban. 100 éve született Gát József.” *Muzsika* (2014. január),

http://www.muzsikalendarium.hu/muzsika/index.php?area=article&id_article=3786

Molnár Antal (szerk.):

Kovács Sándor Dr. hátrahagyott zenei írásai. Budapest: Rózsavölgyi, 1926.

Németh Zsombor:

Jemnitz Sándor és a régizene,

http://zti.hu/mza/docs/Evfordulok_nyomaban/Evfordulok_NemethZsombor_Jemnitz-regizene.pdf

_____:

„Lichtenberg Emil és együttese.” *Magyar Zene*, LII. évfolyam, 4. szám. (2014. november).

Népszava (1928. 02. 26).

Népszava (1931. 04. 10.).

Népszava (1931. 06. 14.).

Népszava (1933. 04. 07.).

8 Órai Újság (1936. 05. 27.).

Neupert, Hanns:

Das Cembalo. Kassel und Basel: Bärenreiter, 1966.

Pesti Napló. (1926. 03. 03.).

Pester Lloyd (1909. 11. 9.).

Pesti Hírlap (1932. 04. 10.).

Pesti Hírlap (1932. 04. 26.).

Pesti Hírlap (1932. 04. 27.).

Pesti Napló (1932. 05. 01.).

Pesti Hírlap (1936. 05. 26.).

Péter Miklós:

„I. Országos Zeneiskolai Csembalóverseny, 2003. március 28.”

<http://www.parlando.hu/Petermi3>

Péteri Judit:

„Ismét a régi zene előadásáról... Egy csembalókurzus ürügyén.” *Muzsika*, 21. évf. 2. szám (1978. 02.).

Rilling, Helmuth:

Bach egyházzeneje. Jelentőség és jelentés. *Bach-tanulmányok* 5, (Magyar Bach Társaság, 1995), http://www.bachsociety.hu/pdf/bach_tanulmanyok_05_2.pdf

Rovátkay Lajos Prof.:

„Hammerschlag János.” *Magyar Zene*. 42. évf. 2. szám (2004).

Rowland, David:

Early Keyboard Instruments - A Practical Guide. Cambridge: Cambridge University Press, 2001.

Sadie, Stanley:

Mozart. Stanley Sadie (szerk.): *Grove monográfiák*. Budapest: Zeneműkiadó, 1987.

Schott, Howard:

„The Harpsichord Revival. Bach-Flügel”. *Early Music*. Volume 2, Issue 2 (1974, April)

Sebestyén János:

A magyarországi csembalózás rövid története, <http://jsebestyen.org/history.html>

Solymosi Tari Emőke:

„Lajtha László, a nemzeti és nemzetközi mester.”

<http://lajtha.hagyományokhaza.hu/index.php?menu=517>

Suchoff, Benjamin:

Guide to the Mikrokozmos of Béla Bartók. (Silver Spring, 1958).

Szabolcsi Bence és Bartha Dénes (szerk.):

Zenatudományi Tanulmányok VII. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1959.

Szirányi Gábor:

„Keéri Szántó Imre asszisztense: Tauszky Jolán (1895–1935).” *Parlando*, 2015/6.

<http://www.parlando.hu/2015/2015-6/Sziranyi-Tauszky.htm>

Szöllősy András (közr.):

Bartók Béla összegyűjtött írásai I. Zenetörténeti kérdésekről, kortársakról. Budapest: Zeneműkiadó Vállalat, 1966.

Tallián Tibor:

Bartók Béla szemtől szembe. Budapest: Gondolat Kiadó, 1981.

_____:

Magyarországi hangversenyélet 1945–1958, Budapest: MTA Zenetudományi Intézet, 1991.

Taylor, Rachelle, Knox, Hank (szerk.):

Perspectives on early keyboard music and revival in the twentieth century. Abingdon: Routledge, 2017.

Váradi Helga, Barna Péter:

„Bartók & Baroque.” http://parlando.hu/2018/2018-1/Varadi-Helga_Bartok-Bach.htm

Wilheim András:

Beszélgetések Bartókkal – Interjúk, nyilatkozatok 1911–1945. Budapest: Kijárat, 2000.

Wolff, Christoph:

A Bach-család. In: Stanley Sadie (szerk.): *Grove monográfiák.* Budapest: Zeneműkiadó, 1989.

Zene, A 17. évf. (1936. 02. 15.).

Zeneakadémia Évkönyve az 1908/1909-es tanévről, A

Zeneakadémia Évkönyve az 1909/1910-es tanévről, A

Zeneakadémia Évkönyve az 1910/1911-es tanévről, A

Zeneakadémia Évkönyve az 1911/1912-es tanévről, A

Zeneakadémia Évkönyve az 1926/1927-es tanévről, A

Zeneakadémia Évkönyve az 1927/1928-as tanévről, A

Zeneakadémia Évkönyve az 1928/1929-es tanévről, A

Zeneközlöny, XI./17. (1913. 04. 15.).

Zeneközlöny. XI. évf. 18. sz. (1913. 05. 15.).

Zeneközlöny. XVI/1. (1918. január).

Zenei Szemle I / 2. (1917. április).

Zenei Szemle, XII. évfolyam, V—VII. szám (1928. június—augusztus).